רב שלמה נגיד

און אנדערע ערצעהלונגען

פון

שלום אש.

ארויסגעגעבען פון „פאַרווערטס"
175 איסט בראדווי, ניו יארק
1918

לזכר נשמת אבי

רב משה בן צבי נתן

מיין פאטער, דעם גאנצען איד און דעם גאנצען מענש; דעם, וואס זיין לעבען לייכט פאר מיר, ווי א ליכטיגער שטערן אין א פערנעפעלטער נאכט, וועלכען איך זעה און קאן איהם נישט דערגרייכען — איהם שענק איך דאס ווערק. קאן איך דיר, טאטע, אין מיין לעבען נישט נאכטהאן, וויל איך עס אין מיין חלום.

שלום אש.

Copyright 1918
by
SHOLEM ASH
(all rights reserved)

I

אויף שבת אַהיים.

איבער דעם וויס־בעשטויבטען וועג צום שטעדטעל צולאָזט זיך א פּעסטע בעל־הבת'ישע פּוהר מיט שטאַרקע צוויי בולאנעס. א וואלקען שטויב לויפט פאַראויס פֿאַר דער פּוהר און זאַגט אַז: „דער סוחר פאהרט!" דער רעש פון וואגען וועקט אויף די קאַרן־זאנגען פון דעם וואַרימען תמוז־שלאָף, זיי סוד'ן זיך אין דער שטיל און בויגען מיט שרעק (ווי זייערע בעזימלאָך צו דער ערד פאר דעם סוחר'ס פּוהר. אבער שטאָלץ לאָזט זיי דער וואָגען אין א וואלקען שטויב הינטער זיך און פערנעהמט זיך אין נעריכטען וואלד אריין, וואָס לאָזט זיך טאָהל אראָב. עס קומט צו לויפען דער רעש פון דעם וואָגען אין געריכטען וואלד אריין, און א שרעק לויפט צווישען די בוימער דורך. זיי ברוימען און שאָקלען זייערע בלעטער און נויגען זייערע צוויייגען מיט כבוד פאר דעם סוחר'ס פּוהר, וואָס פאהרט פארבי. נאָר הינטער זיך לאָזט זיי די פּוהר אין דעם וואלקען שטויב. עס קנאַקט די בייטש, און עס הירשען די וויסע בעשטויבטע פערד און לאָזען זיך וווייטער אין וועג אריין.

וועג איז דאָס, וואָס פאהרט פֿארבי? פאר וועמען נויגען זיך עס [illegible] די בוימער אין וואלאָ, די זאנגען אין פעלד? עס איז דער סוחר רב שלמה נגיד, וואָס פאהרט אויף שבת אהיים. פאר איהם שרעקען עס זיך די בוימער אין וואלד און די זאנגען אין פעלד. אבגעקוויפט האָט ער זיי, די שטאָל־מכירות אין זיין בוזעם־טאש. פאר איהם וואקסט דער וואלד, רייפט די זאנג. ער וועט זיי וואקסען לאָזען, ווי ער וועט זיי שניידען לאָזען, וועט ער וועט וועלען:

נאָר אומזיסט שרעקען זיך פעלד און וואלד פֿאר רב שלמה'ן. ניט האנדלעט פאהרט איצט א איד, ניט שניידען לאָזען די רייפע זאנגען.

אינהאלטס-פערצייכנים:

1. ר' שלמה נניד — — — — — — — — — — — — 1—102
2. דער פערבאַרגענער בחור — — — — — — — — — — 103—153
3. זיין האָב און גוטס — — — — — — — — — — — 154—162
4. דריי בעלי־בתים — — — — — — — — — — — — 163—173
5. אין דאַרף — — — — — — — — — — — — — 174—178
6. אידישע אויגען — — — — — — — — — — — — 179—183
7. אַפּגענארט — — — — — — — — — — — — — 184—191
8. קדוש השם — — — — — — — — — — — — — 192—197
9. אידישע יום־טובים — — — — — — — — — — — 198—236
10. חורבן פוילען — — — — — — — — — — — — 237—282

רב שלמה'ן איז מען ניט מקנא, דאָס האַרץ קוועלט נור פֿאר נחת. „א שאָד, נעביך, וואָס זיין ווייב נעכט איז געשמאַרבען אין קימפעט. א צדקנית נעווען, איהר צדקה געבען האָט דאך געהאָט א שם". פון דער נייער ווייבע׳ן וואָס ער האָט נעבראכט אין שטערטע׳ן אריין, רעדט מען נישט קיין גוטס. „זי ווי׳ל פיהרען רייד" — רעדט מען אויף די שוועל׳ען פון די נעווע׳לבלאָר, נאָכקוקענדיג רב שלמה'ס וואָגען.

דערווייל איז מען אהיים נעקומען. ברייט עפענט זיך אויף די טהיר פון הויף, און א שווערען קרעכץ ניט אָב די פוהר. די קינדער — פערשיערען־יעהרינג אינגלאך און מיידלאך — לויפען אנטקעגען. כאָפען זיך אויף דער פוהר ארויף, העננען זיך אן וואָגען אן. פון די אפע־נע פענסטער פון קיך טראנט זיך דער ריח פון די פרישקאָכערינג פיש. פון מערען־צימעס, פון שבת־מאָכען. עס ווארפט פון זיך אראָב רב שלמה זיין גרויען בעשטויבטען מאנטע׳ל, פיהרט דורך די פינגער דורך זיין פערשטויבטער בארד און עס בלישטשען ארויס די שווארצע גלאנצענדיגע אויגען פון אונטער די שווארצע ברעמען. עס שפריצט מיט שטאַרקייט פון איהם, און די שווארצע האָהר פון בארד זיצען נעדיכט און פעסט אין די וואָרצלען. עס שפרינגט פון וואָגען אראָב דער בריים־ביינינער, פערציג־יאָהריגער איה, ווי א איננע׳ל, און רופט אין קיך אריין: „שפרינצע, חנה, דבורה"... עס ווייזען זיך די דיענסטע׳ן מיט די רויט־צוקאָכטע געזיכטער, עס פלאָמט זיי דאָס פנים פון קאָכען ביי דער קיך. זיי שטרעקען אויס זייערע נאקעטע הענד און דער יונג זרח הויבט אן פון וואָגען ארָאבצודערלאננען די זעקלאך פיש און די היהנער.

דאָס ווייבע׳ל אבער ווייזט זיך נישט אין פענסטער פון קיך. עס הערט זיך נישט דאָס ברייטער פרייטאניקער לאכען פון זיין ווייב נעכט, עליה השלום, ווען ער איז פון וועג אהיים נעקומען. רב שלמה פערשטעט, אז דאָס ווייבע׳ל איז בייז. קומט ער אין קיך אריין: חנה'לע שטעהט ביי דעם ברייטען מעש־בערעקטען קיך־טיש און מאכט דעם קוגע׳ל. איהרע שווארצע ברעמען און די שווארצע הערלאך פון די אויגען לייגען זיך איבער דעם שווארץ־אפע׳ל. א מינוט וואָרט ער. דאָס ווייבע׳ל הויבט נישט אויף איהר בליק פון טעלער, שטעהט רוהיג און לאָזט זיך בעטראכטען פון איהם. ער פערשטעהט וואָס זי איז בייז — איבער די אורחים. א יונג ווייבע׳ל נאָך דער חתונה ווי׳ל ניט האָבען צו

ניט האקען דעם אויסגעוואקסענעם וואלר. עס איז פרייטאג. און כאטש הויך שטעהט נאך די זון אין הימעל פאר דער מיטאג־שעה, נאר אויסגעטהאן איז שוין דער איד פון נעשעפטען. א צוואה פון מאטען צו דעם זוהן — פרייטאג קיינע נעשעפטען מאכען. פאהרט ער פון א גאנצער וואך האנדלען און וואנדלען אויף שבת אהיים. אננעשטאפט איז דער בוזעם־בייטעל מיט שטר־מכירות. א האלבע מדינה פעלדער און וועלדער, האלץ אויפ'ן וואסער, וואל אויף די שעפסען אבגעקויפט. און מיט א הארץ פול בטחון אויפ'ן רבונו של עולם האט ער געענ־דיגט זיינע וואכעדיגע עסקים און איז אין גאנצען שוין אבגענעבען דעם שבת.

דער שבת איז ביי רב שלמה'ן א לאנגער — „וואס מעהר פון דער וואך צוציהען צום שבת" האט עס נעהייסען אין דער משפחה, איז דער פרייטאג אויף שבת נעווען. אין דארף האט מען זיך אבגעשטעלט. די פויערטעם האבען נעווואוסט, אז רב שלמה פאהרט אהיים אויף שבת, האבען זיי אננעהויבען פון די הייזער ארויסצושלעפען ווער וואס האט נאר נעהאט — א פעטע הוהן, א מענדעל אייער. און כאטש אין דער היים גרייט מען שוין דעם שבת פון דאנערשטאג אן, האט דאך רב שלמה מיטגעקויפט — טאמער וועט אויספעהלען. גוים־פישער זיינען נאך דער פוהר געלאפען מיט זעקלאך לעבעדיגע פיש, ערשט פון וואסער געפאנ־גען. נישט נעדונגען זיך, נעווארפען אין וואגען אריין און וויטער ג־פאהרען. ארויסגעקומען פון דארף, האט מען אננעטראפען די ערשטע אורחים ציהענדיג זיך אין שטעדטעל אריין אויף שבת. רב שלמה'ס שבת האט נעהאט א שם אין דער סביבה, און די אורחים פון דער ג־נענד ארום האבען אננעצויגען אויף שבת אין שטעדטעל אריין. "זרח, שטעה" — שרייט רב שלמה צום שמייסער — „קומט ארויף רב איר, אויף דער פוהר". און אלע די, וואס ער האט אויף דעם וועג אננעטראפען, זיינען שוין נעווען זיינע אורחים. אזוי קומט מען אין שטעדטעל אריין: א פולע פוהר אננעהאנגען מיט אורחים, א פולע פוהר אנגעלאדען מיט עסענווארג אויף שבת אהיים.

די פוהר קלאפט איבער דעם שטעדטעלשען ברוק. עס גריסען די ערשטע בעלי־בתים אויף די שוועלען פון זייערע נעווילבלאך, רב חיים קאשעמאכער און דוד שמיד. דאס נעסען קוקט נאך — „א איד דער־לעבט צו אזא גדולה אהן עין הרע, א פולע פוהר אורחים!" נאר

זי האלט דאָס שאכטעלע אין האנד און טרויט זיך ניט עס צו עפענען.

ער עפענט עס אויף אין איהר האנד און נעהמט ארויס א נאלדענע קאָפיִיקע מיט א ברָאש.

— דאָס האָט זיך מיר געטראָפען א מציאה.

ער ניט צו:

— עס איז דערפאר, כדי דו זאלסט ליעב האבען אורחים, אורחים מען ליעב האבען און דאנקען דעם רבונו של עולם, וואָס ער האָט דיר געהאלפען אז דו קאנסט אורחים אהיים ברייננען — דערביי גיט ער איהר א גלעט איבער דעם שייטעל.

— איך האָב דען ניט ליעב קיין אורחים? הלואי זאל אונז דער רבונו של עולם אזוי פיעל העלפען, ווי׳פיעל מיר זאלען קאנען, — האָקט זיך אָב אין מיטען און בלייבט שטעהן פערשעהמט און דערוועגט זיך ניט איהם צו קוקען אין די אויגען אריין איבער דעם וואָרט „אונז״ — וואָרים זי איז נאָך ניט נעווועהנט געווען צו איהם.

ער האָט זי דערפאר נאָך מעהר ליעב נעקראָגען.

און באלד האָט שוין אין הויף א קעסעל מיט קאָרטאָפעל איבער א פייער געקאָכט, א פרייטאָגדיג מיטאָג פאר די אורחים. די יונגען האָבען שעניקעם שטרוי אָנגעשטאָפט אויף נאכט־לענגערם אין די שטעלער צו מאכען, און די דיענסט־מוידען האָבען די פרישע פיש געשאָבען, אז די שופען זיינען געשפרונגען, געשפריצט איבער זייערע צוהיצטע פנים׳ער. און אז מען האָט די פיש אין די ראנדלעם געקאָכט, זיינען נאך די אבגעשניטענע קעפ פיש פון ראנדל געשפרונגען. אזוי פריש זיינען זיי געווען.

רב שלמה איז געזעסען אין עס־צימער און האָט זיין פרייטאָגדיג מיטאָג גענומען. ניט רייך איז געווען דאָס מיטאָג, מען דארף דאך אפעטיט האָבען צו דער נאכט־סעודה. א פרישע קאָפ פיש און די פרישגעבאקענע חלה פערשמעקט די שטוב. די שטוב איז שוין צוגעראמט צום שבת; די פאָרלאָגע געוואשען, מיט זאמט בעשאָטען; די קופערנע הענג־לייכטער בלישטשען אויף די וועגד; אויפ׳ן קאמאָד שטעהען שוין אויסגעשטעלט די פיער פאָר זילבערנע לייכטער, אָנגעשטעקט

טהאָן מיט אָזא נרוים בעל־הבית'ישקייט. און, ניט וויל ענדיג. דער־מאָנט ער זיך ווידער אָן נעכטן — ווי זי האָט זיך נעפרעהט, ווען ער איז אהיים נעקומען פון ווענ און די פוהר איז אנגעלאנגט נעווען מיט אורחים. „וואָס מעהר אורחים, אלץ פרעהליכער דער שבת" — פלענט זי זאנען. און א קרעכץ רייסט זיך ארויס פון זיין הארץ. חנה'לע פער־שטעהט דעם קרעכץ און טיפער רוקען זיך אראב די ברעמען איבער איהרע אויגען. דער שהנער הויכער שטערען קנייטשט זיך, און אויף די הערלאָך פון אוינ בלישטשענ עפעם. ער קוקט אויף איהר, זעהט איהר פולע פיגור, דערמאָנט זיך אָן ברית, וואָס שטעהט פאָר אם ירצה השם, און קריגט נרויס רחמנות אויף איהר. „די טויטע זיינען טויט— זאָנט ער זיך — און זי איז דאָך א כשר וויבעל, איז נאָר ניט נעווענהנט צו אזא בעל־הבית'ישקייט". ער נעהט א טריט נעהנטער צו איהר און זאָנט מיט א ווייכער שטים, מיט א שמייכעל אין זיין שהנער שווארצער באָארד אריין:

— חנה'לע, דו זעהסט מיך נישט? איך בין דאָך נעקומען צו פאָהרען.

א מינוט קוקט זיך חנה'לע אום, אויב קיינער איז אין קיך ניטא. די מוידען זיינען ביי דער פוהר, און זי זאָנט מיט א טיפער וואריימער שטים, פון וועלכער עס קוועלט ליעבע:

— איך קאָן דאָך דיר ניט אָנטקעגען לויפען, שלמה!

אין די וועהטער פיהלט ער, אז זי האָט נאָך מורא פאר איהם. שוין א פאָר חדשים נאָך דער חתונה מיט איהר, דאָס קינד טראָנט זי שוין פון איהם, און זי איז נאָך דאָס אכטצעהן־יעהריג מיידעל פון דער היים און איז נאָך נישט נעווענהנט צו איהם, האָט נאָך מורא פאר איהם. דאָס טהוט איהם גלייכצייטיג הנאה און עס ריהרט איהם, און ער קריגט זי ליעב דערפאר. ער נעהמט זי אָן ביי דער האנד און זאָנט:

— חנה'לע, קום אריין אין דער צווייטער שטוב, איז האָב דיר עפעם צו זאָנען!

שטיל, מיט אָן אראָבנעבויגענעם קאָפ נעהט איהם נאָך דאָס וויבעל אין זייער שלאָף־שטוב אריין. ער נעהמט ארויס פון קעשענע א שאכטעל און גיט עס איהר איבער:

— איך האָב דיר עס מיטנעבראכט.

נחת איז חיים'ל, דאס פיערצעהן־יעהריג אינגעל, וואס קומט איצט אריין מיט די נעקרייזטע פאה'לאך, מיט'ן גאלדענעם זייגערעל, וואס ער האט פון דעם טאטען צו בר מצוה נעקראגען. דער עלוי אין שטערטעל — עס קלינגט זיין גוט קעפעל אין דער וועלט, און דער רב אליין לערנט מיט איהם א בעזונדערען שיעור. דער אור התורה וועט זיך ווידער פון איהם אין דער משפחה אנהויבען. שדכנים שלאגען שוין רב שלמה'ס טהירען אב — א שידוך פאר איהם. נור א היינטוועל־טיגער איז רב שלמה, וויל ער ניט, עס איז נאך צו פריה. דאס אינגעל וויסט, אז ער איז דער ליעבלינג פון פאטער און נעהט צום פאטער צו מיט א גאנץ אנדער דרייסטינקייט, ווי אלע אנדערע קינדער. דער טאטע גיט איהם א קניפ אין בעקעל אריין און פרעגט איהם עפעס אין לערנען. אזוי האט זיך די נאנצע משפחה צוזאמענגעקליבען דעם טאטען מקבל פנים צו זיין. אלע זיצען אין די ווינקעלאך און קוקען אויפ'ן פאטער מיט געטרייער ליעבשאפט, און קיינער דערוועגט זיך ניט קיין ווארט אויסצוריידען אין רב שלמה'ס נעגענווארט.

אבגעגעסען, אבגעבענטשט, רופט ער די חדר־אינגלאך אריין, אייזיקלעז און גדליה'ן, צעהן, עלף־יעהרינע אינגלאך, וואס זעהען אוים ווי א צוויליינג (קינדער האט רב שלמה נעהאט פון יעדער עלטער, יעדעם יאהר האט געבראכט זיין פרוכט). רב שלמה נעהמט אראב פון דאס גאלד וואס ליגט אויפ'ן טיש, וויקעלט אין פאפירלאך איין און שיקט זיי איבער דער שטאדט: דעם רב א פאפירעל, דעם דיין רב לייבוש, דעם שוחט, דעם חזן און גלאט אזוי א שהנעם איר רב יצחק אליה'ס. נאר דאס פאפיר־גאלד ליגט מען אין דער שאנק אריין, דאס קליין־נעלד אבער איז ביי רב שלמה'ן א הזקה בפרייטאג צו צוטהיילען אריבער לייט. אנגעפילט די קעשענעם מיט קליין גאלד, נעהט רב שלמה אין נעסעל ארוים. אין נעסעל רעדט ער מיט קיינעם ניט. ער שטעלט זיך אין ערגעץ ניט אב, כדי א נצרך זאל זיך ניט שהמען צו איהם צו צוגעהן, און ער בעט אין הארצען דעם רבונו של עולם, ער זאל איהם צו שיקען אידען נצרכים, וואס דארפען אויף שבת. עם וויסט שוין דאס נעסעל צו וואס רב שלמה נעהט דא, און קיינער ווי איהם ניט שטערען אין זיין נאנג, מען מיידט איהם אוים דעם וועג. ער פערקריכט אין די קרומע נעסלאך, און יעדעם מאל קומט אן אנדער איד צו איהם, רופט איהם אין א ווינקעל אריין און רוימט

מיט ליכט — צוגעגרייט צום ליכט־צינדען. דאָס ווייבעל זיצט נעבען איהם. אין דער שטיל פרענט רב שלמה ביי איהר, צו זי האָט ניט קיין ענמת נפש פון די שטיף־קינדער? פערשעהמט ווערט זי און ענט־פערט, אז זי האָט זיך חלילה ניט וואָס צו קלאָגען, — די קינדער ליע־בען איהר, און דער נעשטאַרבענערס קינדער זיינען ביי איהר ווי איהרע אייגענע.

אויף דעם טיש ליגט ארויסגעווארפען דאָס נעלד, וואָס דער סוחר האָט פון וועג אהיים נעבראכט. עס לעגט דאָס ווייבעל דאָס פאפיער־געלד צו פאפיער־געלד, און באלד ווערט די שטוב פרעהליף. עס קו־מען אהיים צו לויפען די אינגלאָך פון חדר מיט די הומשים אונטער די ארעמס. אויף די ליפען ליגט נאָך דער נגון פון מהפך פשטא, פון דעם מעביר־סדרה זיין. זיי גיבען דעם מאמען שלום־עליכם אב, קושען די האנד און שרייען „עסען".

פון דער אויבערשטער שטוב קומט אראָב דער איידים, דער עלט־סטער מאַכטער'ס מאן, וואָס זיצט ביים שוועהר אויף קעסט. דער יונגער מאן ניט דעם שוועהר „שלום־עליכם" און דרעהט זיך איבער דער שטוב ארויף און אראָב אין זיין זיידענער קאפאטקעלע, וואָס ער טראגט אין דער היים (ער לערנט אויף א רב צו זיין!). די מאכטער שרה'לע, איז אביסעל ברוגז אויפ'ן פאָטער, וואָס ער האָט אזוי פריה, באלד נאָך דער מוטער'ס טויט, חתונה נעהאט. אבער מיט דער שטיף־מאמע איז זי נאָר קניפעל בקניפעל. כאָטש זי פערנעהמט די שטעלע פון דער מאמע, עליה השלום, דאָך איז זי אויך א יונג ווייבעל ערשט נאָך דער חתונה, האבען זיך די ביידע ווייבלאָך באלד בעפריינדעט, זיצען צוזאמען, און חנה'לע איז נעהנטער צו דער שטיף־מאַכטער, ווי צום מאן.

עס קומט אהיים עזר'ל פון בית המדרש. דאָס איז דער עלטסטער זוהן און דער חתן־בחור, אויסגעפוצט מיט דעם נאָלדענעם זייגער, וואָס ער האָט פון דער כלה א מתנה געקראנען. ער ניט אויף דעם מאטען „שלום עליכם" און זעצט זיך ברוגז'דיג אוועק אין א ווינקעל. ער איז א משכיל שוין, לייענט די נייע לשון־קדוש'דינע ביכלאָך און שפראכען קען ער (רב שלמה שטערט איהם ניט). דער בכור און דער רייכער חתן־בחור, נאָהנט פאר דער חתונה — איז ער דער ערשטער אין דער היים און האלט זיך פון דערווייטענס פון אלעמען. נאָר רב שלמה'ס

בערנע לייכטער אויפ'ן טיש. פיעל לייכט איז ביי רב שלמה'ן צום שבת נעווען — „וואס מעהר לייכט, אלץ מעהר פרנסה" — און די חלות צו־נעדעקט מיט דעם נייעם חלה־צווילעכעל, וואס חנה'לע האט נעמאכט כלה־וויז. דאס אלטע חלה־צווילעכעל, — נעכט'ס עליה השלום — האט רב שלמה בעהאלטען, און קיינמאל ווערט עס ניט בענוצט כדי עס זאל ניט דער יונגער ווייבעל קיין צער אנטהאן... אויסגעלעגט פאר יעדען קינד זיין זילבערען פאר גאפעל־מעסער. נעווען איז ביי רב שלמה'ן דאפעלט נעפעם: צינענס אויף אין דער וואכען, זילבערנס אויף שבת — אזוי איז עס נאך פון נעכעם צייטען אן (א נרויסע בעל־הבית־טע נעווען).

צונויפגעזאמעלט האט זיך אין עס־שטוב דאס גאנצע הויז־נעזינד. די אינגלאך אבגעוואשען, אויסגעקעמט, אין די נייע שבת'דיגע קאפאט־קעלאך אנגעטהאן. די מיידלאך מיט קורצע צעפלאך פערפלאכטען, אין נייע קארטונענע קליידלאך אנגעטהאן. פון אויבען קומט אראב דער איידים אין דער אטלאסנער קאפאטע, אין דעם שטריימעל. א מתנגד איז רב שלמה. אין דעם פשוט'ן בית־המדרש דאווענט ער, און זיין איידים, כאטש א חסיד, דאווענט אין אייגעם מיט'ן שוועהר אין בית־המדרש. עם קומט אריין פון זיין ציילער דער חתן־בחור, אין דער שהנער עלענאנטער קאפאטע. ארויסגעוויזען האט ביי דער קאפאטע יחזקאל, דער הויז־שניידער, אלע זיינע קונצען, וואהרם דאס בחור'ל האט זיך לייב געהאט צו פוצען, ווי א מיידעל. א מינוט האט רב שלמה ארומגענומען זיין נאנץ הויז־נעזינד מיט זיין בליק, א שמייכעל אין דער בארד נעגעבען, הנאה געהאט. די אינגלאך האבען די סרורים אין די הענד נענומען און נעאנגען אין בית־המדרש אריין דאווענען. און ווער עס האט אין נעסעל נעזוהן, ווי רב שלמה נעהט מיט דעם איידים און די קינדער, אויסגעפוצטע, נעוואשענע, און די אורחים היינטער איהם, אין בית־המדרש אריין — האט איהם יעדער אין הארץ נעבענשט, הנאה נעהאט און גליקליך נעווען.

אז די מאנספערשוינען זיינען אוועק, איז חנה'לע נעבליבען אליין מיט די צוויי קלייניע יתומה'לאך פון זעקס, זיעבען יאהר בייס טיש זיצען. די עלטערע טאכטער איז צו זיך אין שטוב נענאנגען, די שבת־לייכט אנצינדען. חנה'לע האט זיך צום לייכט־צינדען אנגעטהאן איהר נייע שבת'דיגע הויב מיט דעם ציהרונג בעפוצט, און דאס שבת'דיגע

איהם א סוד אריין... רב שלמה געהט אין אייניגע שטיבער אריין צו קראנקע אידען. קיינער וווייסט ניט פון זייער נויטה, נאר ער אליין— דאס איז ביי איהם „צדקה בסתר", און פאר דער גרעסטער מצוה האלט ער עס.

אויסגעלייגט די קעשענעס, קעהרט זיך רב שלמה אום אהיים מיט א הארץ פול נחת און דאנקט דעם רבונו של עולם, וואס ער האט איהם אויסגעקליבען פאר זיין קאסיר, און אז ניט ער זאל, חלילה, דאר־פען צו אן אנדערען אנקומען. וואהרים דאס גאנצע פערמעגענס זיינס. האלט רב שלמה, איז איהם פון גאט איבערגעגעבען נאר, כדי ער זאל דערמיט גוטס טהאן. ער איז גאט'ס נאמן — זאגט ער זיך — און וועז ער וועט, חלילה, ניט גוט פיהרען, וועט גאט פון איהם דאס פערמע־גען אבנעהמען און אן אנדערען פאר זיין נאמן מאכען. טראכטענדיג זיך אזוי, קומט ער צוריק מיט אינערליכער צופריעדענקייט אין שטוב אריין. אין דער קיך הערט ער שוין דאס קוויטשען פון די קינדער, ווי זיי שרייען ביים וואשען די קעפלאך אויף שבת. און ליעב האט רב שלמה די קינדער זיינע, געהט ער אין דער קינדער־שטוב אריין. ביי פיער וואש־שיסלען שטעהען די דיענסט־מיידלאך און וואשען די קעפ פון די קינדער אויף שבת. חנה'לע שטעהט ביים קאמאד און נעהמט ארויס וועש. עס שרייען די יונגען פון הינטער די שיסלען ארויס, זיי רייסען די אבגעצוואגענע קעפלאך פון אונטער דעם קאם ארויס. טהייל זיינען שוין אבגעצוואגענע, אויסגעקעמטע, שטעהען זיי האלב נאקעט און ווילען ניט קריכען אין די פרישע העמדלאך אריין. א צופריעדענ־דער שמייכעל וווייזט זיך אויף רב שלמה'ס ליפען. די קינדער דערזע־הען דעם פאטער און שטילען זיך באלד איין. ער פאטשט א קינד איבער דעם נאקעטען לייב און געהט א צופריעדענער פון דער קינדער־שטוב ארויס. דאס וויבעל בריינגט איהם באלד פרישע וועש אריין, גרייט איהם אן צום וואשען, נעהמט די שבת'דיגע מלבושים ארויס, און רב שלמה הויבט זיך אן אליין צו צוגרייטען צום שבת.

אין עס־שטוב איז שוין אלץ צוגעגרייט צום שבת. דער לאנגער טיש איז אויסגעצוינגען, די וווייסע שבת־צווענ און די פיער פאר זיל־

ליעב צו זעהן, אז דער פאטער איז צו איהר גוט. דערפאר מיידט זי אויס אין די קינדער'ס געגענווארט צו רייזען מיט'ן מאן ליעבע־רייך, מיט דער עלטסטער טאכטער לעבט זי גוט, איז זיך מיט איהר מישב אין שטוביגע זאכען און טהיילט מיט איהר די מוטערליכקייט צו די אינגערע קינדער. נור פאר דעם מאן איז זי פרעמד. זי האט איהם ליעב פון דער ערשטער מינוט אן, ווי זי האט איהם געזעהן: אזא שטארקער און א זיכערער; מען קאן זיך אויף איהם פערלאזען! און ווען מען האט זי צו דער חופה געפיהרט און דערנאך זיי געלאזט אליין, איז ער צוגענאנגען צו איהר און האט גערעדט צו איהר. איהר הארץ האט אזוי געקלאפט אין דער שטיל, געציטערט האט זי אין זיינע ארעמס. ליעב האט זי איהם און מורא האט זי פאר איהם, און וויים ניט צי זי טהוט גוט. זי ווייל איהם געפעלען זיין, נאר אלץ, וואס זי טהוט קומט ארויס קאפויר. זי קען איהם נאך ניט און וויים ניט, וואס עס געפעלט איהם. זי וויסט ניט, ווי אזוי יענע איז געווען. נור אזוי טהאן ווי יענע, ווייל זי ניט — זי ווייל זיך אליין פיהרען, אויף איהר שטייגער. נור איהר דוכט זיך, אז ער שטעקט נאך אין יענערם ארעמס און זי ווייל איהם צונעהמען צו זיך. א, זי וואלט איהם שוין געפעלען, ווען זיי וואלטען נור געווען אליין. ווען זי וואלט געהאט מיט איהם איין היים, איין שטיבעל, כאטש א קליין שטיבעל, נאר אליין. די קינדער רייסען איהם אוועק, מאכען איהם פרעמד, שליסען איהם אין די ארעמס פון דער טויטער... און זי וויינט דארויף, וואס איהר איז ניט בעשערט צו האבען דעם מאן אליין, ווי יעדעם ארעם מיידל האט. נור באלד דערמאנט זי זיך אן די קליינע קינדער, אן די מיידלאך, וואס זיצען ביים טיש, אן די יתומות. וואס זיינען זיי שולדיג, אז זייער מוטער איז טויט?

און די קינדער זיינען שוין צו איהר צוגענאנגען. זיי האבען געזעהן, אז די „מומע" ווייגט — האבען זיי אנגעהויבען זי צו רייסען ביים קלייד און אוועקנעהמען די הענד פון נעזיכט. „מומע, וויין ניט" — האבען זי די קינדער געבעטען. זי האט זיי געקושט און צוגעדריקט ווארים צו איהר הארץ, אויסגעווישט זיך די טרעהרען און עפעס אן אינערליך צופריעדענקייט, א פרייד האט זי געפיהלט דארויף, וואס זי האט אזא שטארקען מאן און א בכבוד'ן מענש, דעם שעהנסטען איר פון שטאדט, און זי איז שטאלץ געווען אויף איהר גליק, און אלץ ליעב גע־

זיידענע קאפטענדרע, אין וועלכער זי איז צו דער חופה געגאנגען, בע־
האפטען מיט די טהייערע זיידענע שפיצען, וואס דער מאן האט איהר
פון ליפצינער יריד געבראכט. די פערל האט זי נישט געוואלט אנ־
טאהן — עס איז נעווען פון דער פריהערדינער ווייב, האט זי נישט גע־
וואלט די קינדער קיין פערדרום אנטהאן. אבער געפעלען האט זי נע־
וואלט הויבט דעם מאן. האט זי זיך מיט דער נייער בראש און גאלדע־
נער קייט אויסגעפוצט. שטעהט זיך ביי דעם שבת'דיג געדעקטען
טיש, ווי א יונגע אידישע פרינצעסין, צינדט די ליכט אן און הויבט
אויף איהרע איידעלע ווייסע הענד, וועלכע זיינען ווי שעהנע איידעלע
פרוכטען אויסגעוואקסען, און פערשטעלט זיך מיט זיי איהר געזיכט.
די תחינה ליגט פאר איהר, נאר קיין וואָרט זאגט זי. הייסע, שטילע
טרעהרען רינען איהר איבער דעם פנים. צו ווייזען האט זי פיעל. ניט.
חלילה, איבער איהר מזל, וואס זי האט געמוזט מיט אן אלמן חתונה הא־
בען. זי האט דעם מאן גאנץ ליעב. פון א שעהן אידיש הויז קומט זי
ארויס. אין דערהיים ביים טאטעשי האט מען זיך געפיהרט פיין,
מענשליך. אבער ארעם איז ער געווען, און אייניגע דערוואקסענע טעכ־
טער אין שטוב. תשעה באב איז זי אין דער היים געווען וועו זי איז
פאר דעם אלמן א כלה געוואָרען. אין שטאדט האט געקאכט: „רב
שמואל גראסגליק'ס טאכטער נעהמט אן אלמן מיט זיעבען קינדער.
וועה, צו וואס מען האט דערלעבט!" געוואוסט האט זי, אז אין דער
היים איז שלעכט. דאס שניט־נעשעפט, וואס איז איבערגענאנגען פון
פאטער צום זוהן און איז אזוי אלט געווען, ווי די שטאדט איז אלט —
איז פערמאכט געוואָרען. דער פאטער האט באנקראָטירט. און באטש
זי איז קוים נייניצעהן יאהר אלט געווען — אבער די עלטסטע אין שטוב,
און דער חתן איז רייך — רב שלמה נגיד פון שערעש. דעם טאטען האט
ער געעפענט צוריק דאס געשעפט. אין דער שטיל אויך אויף אויף אויס־
שטייער און חתונה־הוצאות געגעבען און נאך אויף חתן־מתנות פאר זיך
אונטערגעשטעקט. צו בעדויערען האט זי איהר מזל ניט. די שטיף־
קינדער בעהאנדלען זי גוט; איידעלע קינדער, אונטער א מוטער'ס
געטרייע האנד, אונטער דעם פאטער'ס שטרענגען בליק אויפנעצויגען
געוואָרען, האבען זיי זיך באלד צו איהר צוגעוואוהנט. די אינגערע קינ־
דער האבען זי ליעב ווי דאס לעבען. די אינגעלאך נאך אביסעלע
פרעמד, זיי טרויערען אין דער שטיל נאך דער מוטער און האבען ניט

פֿאטער וועט פערדריסען דאָס גרויסארטיגקייט, וואָס דאָס ווייבעל פיהרט איין אין דער היים. דאָס ווייבעל האָט זיך געוואָלט מיט דער טאכטער אפילו מישב זיין, האט זי אבער געוואוסט, אז א טאכטער'ס הארץ איז שטענדיג אָנגעקניפט אָן דער מוטער... און איבריגענס איז זי די בעל־הבית'טע אין דער שטוב און טהוט וואס איהר געפעלט.

דערווייל איז דער שבת אָנגעקומען מיט רוהיגע טריט. איבער'ן הי־מעל האָט זיך די טונקעלע נאכט אויסגעשפרייט, ווי א שוואַרץ, זיידען טוך מיט שטערען בענייהט. דאָס שטעדטעל האָט זיך אין טונקעלען שאטען געהילט, די געוועלבער זיינען געווען פערמאכט, די שבת־ליכטלאך פון די פענסטער ארויסגעקוקט. און א שבת־יום־טוב'דיגקייט איז איבער'ן שטעדטעל ווי א זאנפטער שלאף געפאלען. אידען געהען שוין פון דאוונען אהיים. רב שלמה מיט דעם איידים און קינדער, מיט די יונגען — זיינע מענשען און א פּעקעל אורחים הינטער איהם. רו־היג, מיט שבת'דיגע טריט, טרעט רב שלמה און מאכט זיך מיט דער האנד די שוואַרצע געדיכטע בארד גלייך, פערשפרייט זי איבער זיין וויים־געפרעסט העמד, איבער זיין שוואַרצען זיידענעם ראָק, און דאָס אידישקייט שמעקט אראָב פון איהם. ער קוקט אויף די אַרימע שטעד־טעלשע גוים, וועלכע דרעהען זיך האלב שיכור אין געסעל ארום, אין זייערע וואַכעריגע קלייידער, און בעדויערט זיי פון טיפען הארצען, וואָס דער רבונו של עולם האָט מיט זיי דעם חסד ניט געטהאָן און זיי דעם שבת ניט געגעבען. עס בעט דער איר און ווינשט פון גאנצען הארצען, אז משיח זאָל קומען, די וועלט זאָל ווערען אויסגעלייזט, און אלע גוים פון דער וועלט זאָלען אָננעהמען אידישקייט.

אריינגעקומען אין שטוב, געזאָגט גוט־שבת. מיט א שטילען רו־היגען שמייכעל וואָס שיינט איבער'ן פנים פון א פול הארץ מיט פרייד, בענגענט חנה'לע זיין גוט־שבת און ענטפערט אב אין דער שטיל: „גוט־שבת, גוט יאָהר". רב שלמה דערפיהלט אין איהר טאָן און אין איהר מינע דאָס וואַריאַציי פון איהר הארץ, וואָס ליגט ווי א ליכט אויסגענאסען איבער איהר גאנץ געשטאלט, און מיט א הארץ פול פרייד בעגריסט ער די שבת'דיגע מלאכים, וואָס קומען מיט איהם אין שטוב אריין. ער קוקט אויף דעם וויים־געדעקטען טיש, אויף די זילבערנע ליכטער און דאנקט דעם רבונו של עולם פאר אלץ, וואָס ער טהוט מיט איהם. און א גרוים שטאלצקייט פילט איהם אָן, א שטאלצקייט

קראָנען — אלץ, וואָס קומט פון איהם און וואָס עס געפינט זיך איז זיין שטוב. אפילו די פרעמדע זאכען, וואָס זיינען איהר ביז איצט פרעמד געווען: די זילבערנע לייכטער, די שענק, די זשיראנדאלען. דאָס זילבערן געפעס, וואָס איז איהר ביז איצט פרעמד און ווייט געווען, ווייל ניט זי האט איינגעשאפט דאס בעל־הבית'ישקייט איז איהר מיט אמאל ליעב געווארען: א י ה ר ס איז עס, און זי האט זיך דערפיהלט די בעל־הבית'טע פון דער שטוב.

זי האָט געוואלט דעם מאן געפעלען וועלען. זי האָט זיך איז שטוב ארומגעקוקט צו איז אלץ אזוי צוגעגרייט, ווי ער האָט עס ליעב. זי האָט בעמערקט דעם צוגעשטעלטען טיש פאר די אורחים מיט די וואָכעדיגע מעשענע לעפעל און מעשענע לייכטער און מיט די ברענענדיגע ליכט אין זיי. און געוועהנט איז זי געווען פון דער היים אויס, אז אלץ זאל זיין שאהן, יעדע זאך אויף איהר ארט, און עס האט איהר געשטערט אָט דאָס וואָכעדינע, וואָס רייסט זיך אריין אין איהר שבת אריין. זי האָט ניט פיינט געהאט די אורחים, נור זיי מיט זייערע שמוציגע קאָפאָטעס, דא ביים דעם הערליך געדעקטען טיש... פאר ליכט־צינדען איז עס נאָך געווען, האָט זי געהייסען די דיענסטען גרייטען פאר די אורחים א בעזונדער טיש אין קיך און ארויפשטעלען די מעשענע לייכטער מיט דעם וואָכעדיגען געפעס, כדי אז זי מיט דעם מאן און די קינדער זאלען זיין ביי דעם טיש אליין. זי האט געמיינט, אז עס וועט איהם געפעלען. דער טיש איז אזוי שאהן, שבת'דיג!

עס איז אראָבגעקומען די עלטערע טאָכטער פון דער הויך, אויך שבת'דיג אָנגעטהאָן, מיט איהר ציהרונג בעפוצט. זי האָט נעזעהן דעם בעזונדערען טיש, וואָס איז אין דער קיך געגרייט געווען, און איהר האבען פערדראסען די נייע מאדעס, וואס מען פיהרט דא איין נאך איהר מוטער'ס טויט. נאר דער „מומען" זאגען עס האט זי ניט געוואלט. זי האט נעווארט ביז דער פאטער וועט קומען אהיים פון שוהל און כאטש זי האט די „מומע" ליעב נעהאט, און זיך גוט פערטראגען מיט איהר, האט זי דאך אין הארצען נקמה געוואלט דערלעבען אן איהר דערפאר, וועס זי פערנעהמט דער מוטער'ס ארט. זי האט נעוואוסט, אז דעם

נעשמייכעלט ליעבליך צו דער ווייבעל און נערעדט צו איהר, גליך ווי עם וואלט נאר ניט נעווען פארנעקומען. און נעשפּיעלט האט ער זיך מיט די קינדער, נענלעט די מיידלאך איבער די קעפּלאך און נעפּרעגט די אינגלאך עפּעס פון לערנען. באלד האט מען אנגעהויבען זמירות צו זינגען און אלע האבען פערגעסען, אז זיי זיצען אין דער קיך. אלע זיי־נען צוריק פּרעהליך נעוואָרען, בערוהיגט זיך, און דער שבת איז זיך נע־נאנגען מיט זיין נעוועהנליכען יום־טוב'דינען נאנג.

נור דאָם ווייבעל אליין איז נעזעסען א טרויעריגע. און וויפּיעל רב שלמה האט זיך בעמיהט זי צו בערוהיגען מיט די בליקען און מיט גוטע ווערטער, האט עס ניט נעהאָלפּען. זי איז נעזעסען א טרויעריגע און האט רוהיג געטהיילט ביים טיש.

אז זיי זיינען צו זיך אין צימער אריינגעקומען, איז רב שלמה צו־נענאנגען צו דער ווייבעל, האט זי נענלעט איבער'ן קאפּ און נעזאגט אזוי:

— ביזט פערשעהמט נעוואָרען, חנה'לע. אבער וואָם האָב איך נעזאלט טהאן? או דו ביזט מכבד אן אורח, איז ווי דו וואלסט מכבד נעווען דעם רבונו של עולם. און ווער, וואלסטו נעוואלט, זאל ליעבער פערשעהמט ווערען: דו, צו דער רבונו של עולם?

זי האט אין דער שטיל דעם קאפּ צו דר'ערד נעבויגען און נע־זאגט מיט אונטערטהעניגקייט און מיט א בעווייגטער שטימע:

— איך וויים ניט, ווי אזוי איך זאל זיך פיהרען. לערן מיר, שלמה, לערן מיר, איך וועל דיר פאלגען.

און זי האט נענומען זיינע הענד און האט זיי אין דער שטיל נע־קושט.

II

רב שלמה'ס יחוס.

אויף אן אלט חומש, וואָם אן עלטער זיידע האט איבערגעלאָזט, ציהט זיך אוועק א יחוס־בריף פון רב שלמה'ס משפּחה. לויט דער אלטקייט פון דער משפּחה דערגרייכט דער יחוס־בריף ניט זעהר ווייט. אן עלטער־זיידע, דער מחבר פון דעם ספר „אור ישראל", האט אין שנת תקל"ז אין דער שטעדטעל שערעץ, וואָם איז במדינת גרויס־פּוילען,

אויף זיין אידישקייט, אויף גאט און אויף דער תורה, וואס ער האט די אידען געגעבען. ווי א קעניג פיהלט ער זיך אין זיין היים. אוועק איז דער גלות, חורבן ירושלים איז קיינמאל ניט געווען, און בכל און רוים האבען קיינמאל ניט עקזיסטירט. און ווי א נצחון־ליעד איבער זיינע אייבינע שונאים, די גריכען מיט די רוימער, ווי ער וואלט ערשט פון בית־המקדש צוריקגעקומען, און דא איז זיין ירושלים, זינגט ער „שלום־עליכם מלאכי השרת".

אבער פלוצלונג דערזעהט ער דעם געדעקטען טיש אין קיך פאר די אורחים. א צער דריקט זיין הארץ, וואס זיין שבת ווערט פערשטערט. ער וויסט וואס דאס איז, און האלט זיך איין מיט אלע מעגליכקייטען ניט צו צושטערען זיין שבת. ער זעהט ווי די אורחים זעצען זיך שוין אוים אין קיך ביים טיש און דער צער אין הארץ ווערט נאך גרעסער. פערשעהמט ווערט ער פאר זיך. „אן אורח איז געגליכען צום רבונו של עולם; אז דו ביזט מכבד אן אורח, איז ווי דו וואלסט דעם רבונו של עולם מכבד געווען", — דערמאנט ער זיך, וואס דער גאסטינינער רבי האט איהם אמאל געזאגט. און ווער איז ער דען, וואס ער זעצט זיך ביי זיין שהנעם טיש, און דעם רבונו של עולם לאזט ער אין דער קיך? אבער שבת איז עס. קיין איין וואורט רעדט ער ניט, געהט צו צום טיש, נעהמט אראב די פלאש ווייַן מיט דעם כוס פון זיין טיש, טראגט עס אין דער קיך אריין און זעצט זיך אוועק ביי די אורחים. באלד האבען זיך אלע אויפגעהויבען פון טיש און זיינען נאכגעגאנגען דעם פאטער אין קיך אריין. קיינער האט ניט דערוועגט זיך קיין וואורט צו רעדען, ניט צו פרעגען. די אורחים האבען באלד צווישען זיך ארט גמאכט. מען האט אנגעהויבען איבערטראגען אין קיך אריין די שטוהלען, די טעלער און לעפעל. אלע האבען זיך אין קיך אויסגעזעצט ביים ארים־געדעקטען טיש, מיט די מעשענע לייכטער, און די גרויסע זילבערנע לייכטער האבען זיך פערשעהמט און איינזאם געברענט אין דער גרויסער שטוב.

דאס וויבעל איז פערשעהמט געוואָרען. רויט און בלאס איז זי דעם גאנצען אבענד געווען, און ניט איין מאל זיך טועה געווען ביים טהיילען. דער עולם איז געזעסען שטיל, נור באלד האט זיי רב שלמה בערוהיגט מיט זיינע בליקען. נאך דעם קדוש, ביי די פיש, האט ער אנגעהויבען פריינדליך צו רעדען מיט די אורחים. מיט די קינדער און

מקומו פון דעם בעריהמטען „אור ישראל", טאקע דער אליקום נעציל, הנ"ל, וואס איז נעווען אן עלוי, א פייערדיגע קאפ נעהאט און די וועלט האט נע'שמ'ט מיט איהם, האט פלוצלונג מענן געווען זיין ווייב מיט די קינדער, פערלאזען דעם בית־המדרש מיט די ספרים און איז אנט־לאפען קיין בערלין, וואס איז דענסטמאל נעווען א מקום טומאה, רחמנא לצלן, וואהרים דער דעסער האט דארט דעמאלט געלעבט, און ער איז ארויסגענאנגען לתרבות רעה.

פון דעמאלט אן איז די שנור פון רבנים־סוחרים נעווארען איבער־נעריסען. די קינדער פון דעם מומר זיינען נעווארען אויידימס אין פרעמדע שטעדט, האבען פערלאזט דעם כסא רבנות און זיך נענומען צום האנדעל. רב שלמה'ס פאטער האט אפילו יא דערגרייכט צו זיין א שוחט, אבער ווייטער איז עס ניט נענאנגען. מען האט איהם אויך די שטעלע נעגעבען נאר צוליעב זיין יחוס. דער „אור התורה" איז אבגענומען נעווארען פון זיי, און קיין סוחרים זיינען זיי אויך ניט נע־ווען קיין גרויסע. און מחמת דעם פאטער'ס שפל'קייט האט מען באלד אויף זייער יחוס פערגעסען. אויף רב שלמה'ן פלעגט מען אויך היינט נאך זאגען אין דער שטיל, אז ער איז אין דער יוגענד געווען א קאלבען־טרעגער, נאר רב שלמה פלעגט זיך דערמיט ניט שעהמען. אדרבא, נאך ביז היינט, אויף יערען פסח צום סדר, אז די קינדער זיצען ארום טיש און ער קוקט אויף דעם שעהן נערעקטען טיש, דערצעהלט ער פאר זיינע בני־בית דעם נס, וואס דער רבונו של עולם האט מיט איהם אמאל געטהאן, ווי אזוי ער איז נעקומען צו זיינע עשירות. וואהרים, פלעגט ער זאגען, אז פסח צום סדר דארף א איד דערצעהלען ניט נאר די נסים, וואס דער רבונו של עולם האט נעטהאן מיט די אידען אין מצרים, נאר מען דארף אויך דערצעהלען די נסים, וואס דער רבונו של עולם טהוט מיט יערען איד בעזונדער.

און דערצעהלען פלעגט ער אזוי:

„מיט אזוי פיעל און אזוי פיעל יאהרען צוריק, וועז איך בין נאך נעווען א יונגער מאן, נאך דער חתונה, האט דער רבונו של עולם מיט מיר נעטהאן א נס. איך האב דעמאלט נעהאנדעלט מיט קארן מיט א יונגען מאן בשותפות. האט מען זיך אבגערעכענט דעם שבת צו־נאכט, וואס פאר פסח, און מיר איז נאר ניט ארויסגעקומען. ביי מיר איז נאר געבליבען די פינף גראשען, וואס אייער מוטער נעכע האט איבעריג

פערשריבען, אז ז' כסליו איז ביי איהם נעבוירען נעווארען א זוהן אליקום געציל. דער יחוס־בריוו ציהט זיך ביז צום „נודע ביהודה". אוך דער „נודע ביהודה" — ווי מען ווייסט — רעכענט אויס אין דער הקדמה צו זיין ספר זיין יחוס ביז צו דוד המלך, — אזוי איז רב שלמה און אזוי זיינען רב שלמה'ס קינדער איבערצייגט און גלויבען באמונה שלמה, אז זיי קומען ארויס פון דוד המלך.

א לאנגע צייט האט די משפחה פערנומען אין דאם שטעדטל די שטעלע פון א רב, וואם האט קיין שכירות ניט נענומען פאר רבנות. דער רב איז אינצייטיג נעווען א סוחר, און דאם איז אזוי איבערגע־נאנגען פון די טאטעם צו די זיהן. אז א רב איז עלטער געווארען אוז געפיהלט, אז ער האלט ביים שטארבען, האט ער נאך ביי זיין לעבען בעשטימט איינעם פון זיינע זיהן, וועלכער איז ראוי נעווען דערצו, פאר א ממלא מקומו, און אליין איז ער אוועקגעפאהרען קיין ירושלים שטארבען און דער זוהן האט זיך מתחיב נעווען צו צאהלען דעם פאטער וואכען־נעלד אזוי לאנג ווי ער וועט לעבען. די שטאדט האט נעמאכט א גרויסען מאהלצייט דעם טאג, איידער דער רב איז פון דער שטאדט „ארויסנענאנגען" קיין ירושלים. אויף דעם מאהלצייט האט מען דעם אלטען רב נעוואונשען מזל־טוב, וואם זיין זוהן איז ממלא מקומו, און צומארגענס אין דער פריה האט דאם נאנצע שטעדטעל ארויסבעלייט דעם רב מיט דער רבי'צען אין וועג אריין. און דער רב איז ארויסגע־נאנגען צו־פוס פון שטעדטעל, כדי עס זאל היינען, אז ער איז „עולה רגל".

פיעלע רבנים פון דער משפחה זיינען אנגעקומען קיין ירושלים און לינען אויפ'ן הר הזיתים, וואם איז נענעאביבער דעם הר הבית. נאר פיעל רבנים פון דער משפחה זיינען אין יענע אומרוהיגע צייטען, וועז די מלכים האבען נעפיהרט צוויישען זיך מלחמות, פערלארען נעווארען אויפ'ן וועג. מען ווייסט ניט, וואו זיי זיינען אהינגעקומען, און זיי־ערע ביינער זיינען פערשפרייט אויף די בית־עולמים פון אלע שטעדט, וואם לינען אויף דעם וועג צווישען דער שטעדטעל שערעץ און ירושלים. זיי זיינען נעשטארבען אויפ'ן וועג און האבען ניט די זכיה נעהאט צו טרעטען אויף דער הייליגער ערד.

אזוי האט זיך נעצויגען א לאנגע שנור פון דורות רבנים, ביז דאם „אומגליק" איז נעקומען. דאם אומגליק איז נעווען, אז דער ממלא

האָב איך איהם געזאָגט, דעם רבונו של עולם: שותפות מאַכען מיט דיר קאָן איך ניט; איך האָב אַ ווייב מיט קינדער און דארף זעהן צו זאָרגען פאר זיי אויף אַ תכלית. נאָר ווי ווייט איך וועל קאָנען, ווי ווייט דו וועסט מיר העלפען — מיר זיינען דאך אידען... און האָב זיך ארויסגעלאָזט אין דאָרף אריין צום שרה מיט אַ פּאָר רובעל און געארבייט... און קיינמאָל האָב איך מיט'ן שרה קיין קוויטעל אונטערגעשריבען און דער רבונו של עולם האָט נאָך מיר קיינמאָל, חלילה, ניט געבראכט צו דעם, אז איך זאָל דארפען מיין וואָרט ברעכען, אפילו עס האָט געהאלטען אונגליקליך צו ווערען. און פון דעמאָלט אָן לעב איך, און מיר האבען זיך ניט צו קלאָגען, און איך האָף און גלויב, ער וועט אונז ווייטער אויך ניט פערלאָזען".

היינט, אז עוזר'ל דער זוהן און די טאכטער הערען וואָס דער פאטער דערצעהלט, רויטלעען זיי זיך ביים טיש און בויגען די קעפּ צו דר'ערד, און עס איז זיי אונאנגענעהם, וואָס דער פאטער דערצעהלט ווי ער האָט אמאל אַ קעלבעל געטראָגען. אבער רב שלמה איז שטאלץ דערמיט און איז גרייט אפילו היינט, ווען עס זאָל איהם חלילה טרעפען אַן אונגליק און ער וואלט זיין געלד פערלארען, וואלט ער אפילו איין מינוט ניט געקלאָהרט און צוריק אָנגעהויבען אויפ'ס ניי און קעלבלעך געשלעפּט.

אזוי האָט רב שלמה אויסגעפיהרט זיין וועלט מיט דעם כח פון בטחון, וואָס ער האָט געהאט. עס זיינען נאָך געווען יענע צייטען, וועז די יאהר־מערק זיינען פול געווען מיט פויערים און פוהרען: „,געשעפטען" האבען זיך אין די גאסען געוואלגערט; דער פריצ'ל האָט ניט געוואוסט פון דער שטאָדט און געדארפט האבען דעם אידען. רב שלמה'ס עהרליכקייט האָט אין דער וועלט געקלונגען. קיינמאל קיין קוויטעל ניט אונטערגעשריבען, און אפילו אויף „,ברי" קיין שבועה ניט געגעבען. און עס האָט זיך שוין אמאל געטראפען, אז רב שלמה האָט געלאָזט פערפאלען געהן אַ פערמעגען ביי אַ שותף נאָר דערפאר, וואָס בית־דין האָט איהם צוגע'פסק'ענט אַ שבועה. די שבועה איז געווען א ברי; די וועלט האָט געוואוסט, אז ער האָט רעכט, נור שוועז רען האָט ער ניט געוואלט און פערפאלען געלאזט: „,דער רבונו של עולם וועט מיר ממלא זיין" — האָט ער געזאָגט. און אזוי איז געווען אין „,הויף" אָנגעזעהן, די שררות האבען איהם בעהאנדעלט ווי זייערם

נעהאט פון פרייטאגדינען שבת מאכען. און דאָ איז נעווען דריי טעג פאר יום טוב, אין שטוב איז נאָר נישטאָ, און אן אורח אויף יום־טוב בין איך אויך נעווען אהיים צו נעהמען. נאָר איך האָב מיר נאָר ניט ניט געמאכט דערפון, איך האָב זיך שׁערלאָזט אויף דעם רבונו של עולם אז ער וועט מיך ניט פערלאָזען. צומאָרגענס אין דער פריה, איז געווען א יאהר־מארק, זונטאג. איך בין געגאנגען דאוונען און קומענדיג צוריק האָב איך זיך געוואשען צו די פאָר זעמעל, וואָס די מאמע האָט געקויפט, פערביסען, אבגעבענשט און געה ארויס אין גאס אריין און זאג מיר: „רבונו של עולם! דער שותף האט מיך פערלאזען, און קיין געלד האב איך ניט — וויל איך דיר צוגעהמען פאר א שותף. איך וועל אריינלייגען מיין ארבייט, דו — דיין ישועה, און וואָס מיר וועלען פערדיענען, וועלען מיר זיך טהיילען". קיין נראשען אין קעשענע האָב איך ניט געהאט, אבער דעם בטחון האָט איך ניט פערלאָרש איך האָב געוואוסט, אז דער רבונו של עולם וויל מיר העלפען און זאג מיר: „דאָס ערשטע בעסטע, וואָס איך וועל טרעפען — דאָס קויף איך אהן א נראשען". טרעף איך אן א פויער וואָס טראָגט אויפ'ן אקסעל א קעלבעל. צוויי רובל וויל ער דערפאר. איך גיב איהם נור צעהן גילדען; דינגט ער זיך: נאָך צוויי גילדען — און איך נעהם דאס קעלבעל אויף דער פלייצע און שעהם זיך נאר ניט, — כאטש איך בין דעמאלט נעווען אן אנגעזעהענער יונגער מאן פון א שעהנער משפחה און ערשט נאָך דער חתונה, און אלע האבען מיר געקענט — און געה דרייסט, כאטש די שטאָדט קוקט מיר נאָך. איך האָב א שותף דעם רבונו של עולם און א ווייב מיט קינדער פרנסה צו געבען. טראָג איך דאָס קעלבעל פארבייי לייבוש מלוה'ס טהיר. „באָרג מיר דאָרויף דריי קערבלעך!" באָרגט ער מיר דריי רובל. בעצאהלט דעם פויער אט ארויס אין גאס ווייטער האנדלען. א זעקעל תבואה, ארבעם, א פעל — איך האָב נאָר ניט געקוקט: אלץ, וואָס האָט זיך מיר געטראָפען האָב איך נעקויפט. און דער רבונו של עולם האָט מיר טאקע נעהאָלפען. ערב פסח האב איך געמאכט מיט איהם א חשבון, זיין חלק ריוח האב איך איהם אבגענעבען ביז צו א נראשען, צוטהיילט אריימע לייט, אוז איך מיט דער מאמען האָבען אָננעגרייט א שעהנעם פסח, און אן אורח אהיים נענומען. מיר האָבען געהאָט א פרעהליכען יום־טוב און עס איז איבערגעבליבען א פאָר קערבלעך אויף נאָך יום־טוב אויך. נאָך יום־טוב

און די אלטע אוועקגעשענקט ארימע לייט. און האט ווער נעראַרפט א גמילת־חסד (קלייניע, וואַרים מיט גרויסע איז מען צו רב שלמה'ן נעגאנגען), איז מען אריינגעקומען צו נעכטן. אין שאנק לינט א פוּלער שיפליאד מיט פינגערלאד און בראשט, וואס ארימע לייט לאזען לי־גען פאר משכנות. אויף א יום־טוב גיט מען עס צוריק ארוים, און די, וועלכע זיינען פערפאלען געבליבען, שענקט מען אוועק אן ארימער כלה אויף כלה־מתנות. מען בענוצט עס, חלילה, ניט, מען האלט עס פאר צדקה.

און מען האט טאקע אנגעזוהן, ווי דאס נאנצע הויז האט זיך נע־טונקט אין גאט'ס ברכה, וואס איז געלעגען דערויף, געטונקט זיך אין שפע. יעדעס יאהר א קינד געהאט. די אמען מיט די באבעס זיינען נאר ניט פון שטוב ארוים — איידער מען האט איין סעודה פערענדיגט. האט מען שוין זיך נענרייט צו א צווייטער סעודה... און ווי די קינדער אזוי, להבדיל, די קיה אין די שטאלען און די שטוב־חיות... און עסען־ווארג האט זיך אין הויף ארומגעוואלגערט. אלע היהנער פון דער שטאדט האבען אין רב שלמה'ס הויף חיונה געקליבען. און דאך, אז רב שלמה האט אבנעקויפט די אלטע פלעצער, וואס האבען געהערט צו זיינע זיידעס, און איז דארט נענאנגען בויען — האט נעכע ארויסגענו־מען א בהאלטען זעקעלע, אננעשטאפט מיט זילבערנע רובלים, וואס זי האט אנגעקליבען בעזונדער, און צו שטייער נעגעבען אויף'ן בויען.

נור דער אור־התורה איז איהם ניט צוריקגעגעבען געוואָרען. קיין למדן איז רב שלמה ניט געווען, נאר יונגערהייד זיך נענומען צום האנ־דעל. און אז ער איז נעוואָרען אן אנגעזעהענער מענש, האט ער זיך אנגעהויבען צו חבר'ן מיט בעלי־בתים, מיט די פישערס און קצבים, מיט פראסטע אידען, כאטש די חסידים האבען איהם נעוואלט אריינ־ציהען צו זיך און שטענדיג נערעדט זיין יחוס. ער האט פאר זיי דרך־ארץ נעהאט, אבער ליעב האט ער זיי ניט נעהאט. „איך ניט — האט ער נעזאגט — נאך ניט די צייט. אפשר מיינע קינדער אמאל״ (נע־מיינט האט ער חיים'לען, דעם איננערען זוהן, פון איהם ווען זיך אנ־הויבען דער אור התורה). נעפאהרען איז רב שלמה צום נאסטינינער, וואס איז נעווען אנגענומען פאר א „וויבערישען גוטען אידען״ און וואס די חסידים האבען פון איהם חזק נעמאכט, ווייל צו איהם זיינען נע־פאהרען נאר פראסטע אידען, בעלי־הבתים.

א גלייכען, א שטאלצער איד געווען. אמאל האט איהם א יונגער פריץ, וועלכען ער האט ניט געקענט (ערשט בירושה געקראגען דאס פערמעגען), פערשעמט, ניט געהייסען איהם זיצען און נעזאגט „דו". האט ער איהם שטעהן געלאזט, אוועקגעפאהרען און קיין געשעפט ניט געמאכט, כאטש עס איז דערבי געשטאנען אן עשירות צו פערדינענ. דער פריץ איז א הולטיי נעווען, האט אויספערקויפט זיינע גיטער בחצי־חנם, האט דאך רב שלמה מעהר ניט געוואלט מיט איהם קיין געשעפטען מאכען — און ביז היינטיגען טאג.

אז רב שלמה איז אריינגעקומען אין א הויף אריין, אדער אז מען האט איהם א געשעפט פארגעלעגט, האט ער געפרעגט, צי זיינען שוין אידען סוחרים דארט געווען. קוים ער איז געוואהר געוואָרען, אז אידען דינגען שוין, האט ער פאר קיין געהר נישט געוואלט קויפען. ער האט קיינמאל קיינעם קיין געשעפט ניט אויסגערונגען און אויב ער האט דאס געטהאן בלא יודעים, האט ער יענעם דעם ריוח אבגענעבען. דאס האט איהם געמאכט א שם אין דער וועלט. מען האט זיך באלד דערמאנט, ווער רב שלמה איז, דערמאנט זיין יחוס. דער פאטער, דער שוחט, דער אריאן, איז פערגעסען געוואָרען; דעם מומר, דעם זיידען האט קיינער ניט געקענט. עס זיינען באלד אויפגעשטאנען די גרויסע עלטער זיידעם, די רבנים סוחרים, דער בעל „אורח החיים" וואס האבען בעלויכטען דאס שטערטעל דורך אזוי פיעל יאהרען, און רב שלמה איז געוואָרען דער גרויסער נגיד און דער גרויסער בעל יחוס אין שטעדטעל.

און מען האט געזעהן, אז דער רבונו של עולם וויל איהם העלפען. די ברכה איז געלעגען אויפ'ן הויז, און צו וואס ער האט זיך געגומען, איז גאלד געוואָרען. דאס ווייב נעבע — אן אשת חיל. די נאנצע וואך איז ער ארומגעפאהרען האנדלען איז די הויפען, איז די שטעדטלאך, און זי האט עמאכט פון הויז א גאסט־הויז פאר אריבע לייט. קיינער איז ניט ארויסגענאנגען פון איהר הויז א הונגעריגער. דער בית־המדרש און די שוהל האט זי מיט ליכט אויסגעהאלטען, און אן אריבע קינפעטארין איז שטאדט — איז מען צו נעכטן נענאנגען נאך אביסעל גוטע איינגעמאכטס, נאך א לעפעל יויך. און א נדבה, און א העמד אן אריאן, אדער א ריינע ליילעך פאר אן אריבע געווינערין. קיין מלבושים האט מען ניט פערקויפט, אויף יעדען יום־טוב נייע געמאכט

אידען בעלי־בתים האבען די ארבייט אוועקגעוואַרפען און געשטעלט זיך תהלים זאגען. די שטאַדט ווייבער האבען פינסטער געמאכט דאס געסל מיט דעם נרויסען געשטעה פאר'ן הויז. און די גוואלדען אוז די געשרייען זיינען נעגאנגען אין הימעל ארויף. און אז מען האט דעם דאקטאר געזוכהן ארויסגעהענדיג פון דעם חולה, און דער דאקטאר האט געמאכט מיט די הענד און געוויזען דעם עולם אויפ'ן הימעל, — אז דאָ קען נור דער רבונו של עולם העלפען, איז געוואַרען אזא יאמער. אז די שטיינער אין נאס האבען געווייגט.

עס האט זיך פונקט געקליבען צו רעגענען: די וואלקענס האבען בעלעגט די הימלען, און פון עק נאס קומט אן רב שלמה'ס פוהר צו פאהרען. אז די ווייבער האבען דערזעהן די פוהר אנקומענדיג. איז מען אריינגעלאפען צום חולה אנזאגען, אז דער מאן קומט אן. און אז רב שלמה האט דערזעהן פאר זיין טהיר אזא עולם שטעהן, איז ער ארַאבגעשפרונגען פון דער פוהר און האט אנגעהויבען צו לויפען אהיים. מען האט איהם באלד אננעזאגט דאס אומגליק און ער איז אריין צו דעם חולה זייענדיג אנגעטהאן נאך אין מאנטעל. זי האט נאך צייט נעהאט איהם ביי דער האנד אנצוגעהמען און צו זאגען: „שלמה, אז דו וועסט נעהמען פאר מיינע קינדער א שטיף־מאמע, זאלסטו זעהן, אז זי זאל גוט בעהאנדלען די קינדער און די ארימע לייט אין שטאדט. און אז די שטוב זאל זיך פיהרען ווייטער אזוי, ווי זי האט זיך געפיהרט ביי מיין לעבען. צו מיין טאכטער'ס חתונה זאלסטו נעהמען אן ארים פאר פאלק, און זיי זאלען אנשטאט אונז פיהרען מיין טאכטער אונטער דער חופה".

די קינדער זיינען נעשטאנען ארום בעט און אז זיי האבען געהערט דער מוטערס רייד, איז נעוואַרען א נעווייון. זי האט באלד די אויגען צונעמאכט און איז נעשטאַרבען.

א לויה האט זי נעהאט! די גאנצע שטאדט איז נאכגענאנגען. אלע נעוועלבער זיינען נעווען פערמאכט, אלע תלמוד־תורה קינדער און בית־המדרש בחורים זיינען נאך דער מיטה נאכגענאנגען. די ארימע בחורים האבען אלע ביי איהר „טעג נעגעסען", און די תלמוד־תורה קינדער האט זי אויף יערען יום־טוב קליידער און שיך נעמאכט. אז ארט פאר א קבר האט מען איהר אבגענעבען אין שכנות ביי דער רבי'צין. אלע בית־המדרש בחורים און די תלמוד־תורה קינדער הא־

דער נאסטינינער איז אבער געווען אן אוהב ישראל און האט דוקא ליעב געהאט זיך צו חבר'ן מיט די פשוט'ע אידען, בעלי־בתים, די חברה פ"פען (פישערס, פליישערס, פערד־סוחרים). און איז נע־קומען א שבת, א יום־טוב, זיינען צו איהם געקומען די בעלי־בתים מיט די ווייבער און מיט זייער גאנצען הויז־געזינד, בעלאנגערט זיין הויז, ליעב געהאט דעם רבי'ן ווי דעם לעבען, און זיך געשלאגען פאר איהם. און נעהאלפען האט דער רבי מיט תהילים זאגען; איז א איד נע־קומען צו געהן צו איהם און האט איהם דערצעהלט זיינע צרות, האט ער זיך אוועקגעשטעלט מיט דעם אידען תהלים זאגען, — ער א פסוק, דער איד א פסוק. און מען האט געזעהן בחוש, ווי דער איד ווערט געהאלפען, ווי די ישועה קומט. דארט, ביים רבי'ן, האט מען זיך נע־פיהרט בעלי־בית'יש. אפילו נעדאווענט האט מען כמנהג אשכנז. האב־בען אידען דעם רבי'ן ליעב געהאט, פון אלע מקומות ארום איז מען געקומען צו איהם, און געווואוסט האט ער פון אלע זייערע געשעפטען און עצות געגעבען.

אט צו דעם בעל־הבית'ישען רבי'ן איז רב שלמה אויך געפאהרען, ווי יערער איד. און אז ער האט א ברית געמאכט, האט ער איהם פיש נעשיקט דורך א שליח. דערפאר האבען איהם די אידען בעלי'בתים ליעב געהאט, און ער איז געוואהרען באלד זייער גאנצער פערטרויטער, דער בעל־יועץ אין שטאדט און דער בורר. און וועז עס האט נור עפעס געטראפען אין שטאדט און מען האט זיך געדארפט מישב זיין, אויס־גלייכען א סכסוך, א שותפות, א שידוך, — איז מען געקומען צו רב שלמה'ן. זיינע ווערטער זיינען געווען הייליג, וואהרים ער איז געווען זייער שטאלץ — רב שלמה, דער גרעסטער נגיד און דער גרויסער בעל־יחוס, דער שהנסטער איד פון שטאדט, איז מיט זיי, דאווענט מיט זיי אין איין בית־המדרש און פאהרט מיט זיי צו איין רבי, איז ער אויך געוואהרען דער פיהרער פון שטאדט.

און אז זיין ווייב נעכט איז שווער געגאנגען צו קינד, איז רב שלמה פונקט ניט געווען אין דער היים. וואס האט זיך דענסטמאל געטהאן אין שטאדט! אין אלע שוהלען און בתי־מדרשים ליכט נעצונדען:

נאנגען, דערנאך די כלה: א האלבע שטאדט איז מיט זיי ארויסגע־
קומען צום קבר. אן אל מלא רחמים דער כלה צו מאכען האט מען
אראבגעבראכט רב בצלאל סאכאטשאוער, וואס די וועלט האט מיט
איהם נעקלונגען. אז די מחותנים זיינען זיך צוזאמענגעקומען, האט
דער כלה'ס צד אנגעהויבען אויסצורופען רבנים־משפחות. צוואנציג
שטריימעלאך זיינען ביי דער חופה נעווען. רב שלמה'ן האט ניט גע־
פאסט פאר די מחותנים און ער אליין האט אויך אנגעטהאן א שטריי־
מעל און אן אטלאסנע קאפאטע צו דער חופה. קיין כלי־זמרים זיינען
ניט געווען, ווייל די כלה איז דאך נעווען א יתומה, נור רב שלמה האט
זיי חתונה־געלר אבגעאהלט. עס האבען אנגעצויגען פערשיעדענע
בדחנים און מנידים, די כלה פאר דער חופה צו בעזינגען און די טויטע
מוטער צו בעווייגען. אויף דער נאכט, אין גרויסען זאל, וואו די
כלה איז נעזעסען צווישען בלומען־טעפ, אז רב בצלאל סאכאטשאווער
האט זיך אוועקגעשטעלט פאר דער כלה און האט געמאכט דעם אל
מלא רחמים פאר נעבעם נשמה, איז נעווארען א געוויין ביי דער כלה,
גלייך ווי עס וואלט א לויה געווען. דערנאך האט דער בדחן פערבע־
טען די טויטע מוטער, אז זי זאל קומען בענשען דער כלה פאר דער חופה.
די ווייבער האבען זיך געגעבען א רוק אב און געמאכט ארט פאר דער
טויטער מוטער; די כלה האט בעהאלטען דאס פנים אין טיכעל און
געכליפעט. און עס האט טאקע אויסגעוויזען, ווי נעכע טרעט איז
איהרע ווייסע תכריכים צווישען די ווייבער, געהט צו דער כלה
צו, לענט ארויף אויף איהר קאפ איהרע טויטע הענד און בענשט זי,—
אזוי שטיל איז געווארען, און אזוי טונקל האבען געלויכטען די ליכט.

און צו דער חופה האט שלמה געטהאן ווי נעכע האט איהם אנגע־
זאגט פאר'ן טויט: נערופען אן ארים פאר פאלק און מיט זיי אינ־
איינעם געפיהרט אונטער דער חופה זיין ערשטע טאכטער. מען זאגט,
אז דאס איז נעווען יענע אידענע מיט'ן מאן, וועלכע נעכע האט פער־
שעהמט און איהר ניט ארויסגענעבען די ציהרונג צו דער חופה, און
דערפאר ווייל זי איז פערשעהמט געווארען פון נעכען, האט זי די זכיה
געהאט, אז זי און איהר מאן זאלען פיהרען רב שלמה'ס עלטסטע
טאכטער צו דער חופה.

בען נאך איהר קריש נעזאגט; דער דיין האט איהר א הספר געמאכט. ווארום זי איז געווען פאר אלעמען ווי א מוטער.

דאס איז געווען א פאר וואכען פאר דער טאכטערס חתונה. נעביד, ניט די זכיה נעהאט די טאכטער אונטער דער חופה צו פיהרען. מען זאגט, זי האט זיך פערזינדיגט. זי האט נעהאט פערגעסען אז ארימע כלה איהר ציהרונג ארויסצוגעבען צו דער חופה, וואס די כלה האט גע־האט ביי איהר פערזעצט אין א משכן. און די כלה איז נענאנגען אונטער די חופה אהן ציהרונג און איז נעביך פערשעהמט געווארען פאר'ן חתן. איהר האט נאט בעשטראפט, אז זי זאל ניט דערלעבען צו פיהרען איהר קינד אונטער דער חופה און דערמיט איז זי אבגע־קומען די זינד אויף דער וועלט.

אן איידעם האט רב שלמה געגומען פאר זיין עלטסטער טאכטער א למדן און א חסיד. ער האט געוואלט צוריק אויפזוכען דעם אור התורה וואס איז אמאל געווען אין דער משפחה, האט ער זיך געגומען אן ארימען בחור, כאטש ניט פון קיין שהנער משפחה, נאר אן עלוי. כמה וכמה אלפים נרן נעגעבען און קעסט — כל ימיו. און א חתונה איז עס נעווען אין שטעדטעל, וועו רב שלמה האט דאס ערשטע קינד אויס־געגעבען (מען האט אבגעלעגט די חתונה אויף נאך דריי חדשים)! מיט אכט טאג פריהער האט מען געמאכט חתונות פאר ארימע לייט. אנ־געצויגען האבען ארימע לייט פון דער גאנצער סביבה ארום אויף דער חתונה. דער מחותן מיט דער כלה האבען אליין דערלאנגט צו די טי־שען. גאנצע קעסלען האבען זיך אין הויף געקאכט און פון בית־המדרש האט מען טיש און בענק ארויסגענומען און אויפ'ן הויף ארוים־געשטעלט. דער פאטער מיט דער כלה האבען פאר די ארימע לייט נע־טאנצט. דערנאך האבען זיי זיך ביידע אוועקגעשטעלט, רב שלמה האט אין זיין שירץ זילבערנע רובעלס געהאלטען און די כלה אין א צווייטען שירץ. וועו די אורחים האבען די חתונה פערלאזען האבען זיי ביידע די רובעלס געטהיילט.

היינט די חתונה אליין! דאס געהן אויפ'ן „גוטען ארט", די געשטארבענע מאמע צו דער חופה בעטען: צוערשט איז רב שלמה נע־

וואַרים זי איז אַן אַיידעלע טאַכטער פון אַ גוט הויז און זי וועט זיין אַ געטרייע מוטער, און דאָס זי איז וועלטה צו פערנעהמען דער מאַמע'ס אָרט.

און א חתונה האָט רב שלמה נעהייסען מאַכען דער כלה'ס עלטערען א ברייטע און א רייכע, ווי עס פאַסט פאַר א מיידעל. „מילא, איך — בין אַן אַלמן — האָט ער נעזאָגט, אָבער די כלה איז דאָך נאָך אַ בתולה, זי האָט דאָך נאָך איהר חתונה ניט געהאַט". און כאָטש ער האָט פון זיין צד קיינעם ניט געבעטען, און די קינדער אין דער היים האָבען ניט נעוואוסט וועז דער פאָטער פאָהרט אויף דער חתונה, דאָך האָט ער זיך נעהייסען אָנגרייטען אַן אויסשטייער ביי דער כלה, ווי פאַר אַ בחור א חתן. און נעלד דערוויף האָט ער געלאָזען; נעלאָזט מאַכען נייע ווערש און נייע בעט־נעוואַנט, אז עס זאָל דער נייער כלה נאָרניט דערמאָנען אַן דער פֿריהערדיגער ווייב און עס זאָל איהר ניט די שמחה פערשטערען. „פאַר דיר בין איך נאָך אַ בחור"— האָט ער נעזאָגט צו דער כלה.

א חתונה האָט מען נעמאַכט ווי עס פאַסט פאַר'ן גרעסטען גביר. דאָ איז שוין יאָ מוזיק נעווען, און די שענסטע מיידלאָך פון שטאָדט זיינען צו דער כלה נעקומען, און די בחורים צום חתן. ער האָט זיך צווישען די בחורים אוועקגעזעצט, ווי ער וואלט ניט נעווען קיין אַלמן, נאָר נאָך א יונגער בחור. און אז מען האָט איהם אונטער דער חופה נעפיהרט און זיין שענע שווארצע באָרד און זיינע אויגען האָבען נע־גלאַנצט, אין דעם שהנעם נייעם זיידענעם ראָק מיט דער נייער שטרייי־מעל, און ער האָט נעקוקט אויף דער יונגער, שענע כלה וואָס שטעהט נעבעו איהם — איז ער טאקע א יונגער בחור נעווען.

און ווען זיי זיינען אַליין נעבליבען, און ער איז צו איהר נאָהנט נעוואָרען, האָט איהם דאָס מיידעל ליעב נעקראָגען און נעבענקט נאָך איהם, ווי מען בענקט נאָך דעם ערשטען ליעבהאָבער...

באלד נאך דער טאכטער׳ס חתונה האט זיך רב שלמה אנגעהויבען ארומקוקען פאר א שידוך פאר זיך. אזא הויז־געזינד אהז עיז הרע: און רב שלמה אליין, א שעהנער געזונטער איה, און דארף האבען א ווייב אין שטוב. איצט איז ער דאך שוין געווען דער נגיד און דער אנגעזעהענער מענש — האט ער געוואלט נעהמען אין שטוב אריין א בת נדיבים, וועלכע זאל פיהרען זיין הויז מיט ברייטקייט ווי נעכע. און זיין א גוטע מוטער צו די שטיף־קינדער. געשדכנ׳ט האט מען איהם גראסנלויק׳ס א טאכטער פון קוי. נעקענט האט ער די משפחה, א שעהן אידיש הויז, פון זעהר אן אלטען יחוס — אייניגע טעכטער, און עם נעהט דעם פאטער ניט גוט. דארט האט מען זיך אן דעם אנגעכאפט. רב שלמה האט זיך נעלאזט קאסטען, דעם פאטער נעהאלפען, די שניט־קראם צוריק געעפענט און פאר די אנדערע טעכטער וועט ער אויך זארגען.

דאם מיידעל איז נאך געווען יונג, נייגעהן יאהר, און אז מען האט איהר פארגעשטעלט דעם חתן, האט זי געווייגט. אבער רב שלמה האט זי ביי דער האנד אנגענומען און נעפרעגט, צי ער געפעלט איהר ניט, און געזאגט האט ער איהר, אז עם וועט איהר זיין גוט, און די קינדער זיינע זיינען איידעלע, וועלען זי גוט בעהאנדלען און ער וועט איהר, חלילה, ניט לאזען קיין שלעכטס טהאן. און נעגעבען האט ער איהר די טהייערע בריליאנטענע אוירינגלאך חתימה־גלד. דאם מיידעל איז ווייכער געווארען. דער איד מיט דער שווארצער בארד און די ברע־נענדיגע אויגען איז איהר געפעלען געווארען, נאר זי האט מורא פאר איהם און האט איהם ניט געקענט זאגען „דו״. און ביז היינט נאך, א פאר חדשים נאך דער חתונה, וועז זי טראגט שוין דאם קינד פון איהם, נעטרויט זי זיך נאך ניט איהם צו זאגען „דו״ און דער „איהר״ ליגט איהר שטענדיג אויף די ליפען.

אמאל אויף שבת איז דער פאטער אהיים ניט געקומען (עם האט זיך נעטראפען דאם ערשטע מאל, וואס רב שלמה איז אויף שבת ניט אין דער היים געווען), האבען די קינדער פערשטאנען, אז דער פאטער איז א חתן געווארען. איז דארט דעם שבת תשעה באב געווען, און די נאנצע שטאדט האט זיי בעווייגט. דערנאך, אז רב שלמה איז אהיים געקומען, האט ער זיי דערצעהלט, אז אין קורצען וועט די „מומע״ קומען אין שטוב אריין, און ער בעט זיי, אז זיי זאלען זי גוט בעהאנדלען.

זאל איהם וועד ניט ארויסכאפען דאם נייעם, פערערט ער זיך דער ערשטער און פאר טאג שוין דרעהט ער זיך אין געסעל און וואדט. אז דער לאדען פון רב שלמה'ס פענסטער זאל זיך עפענען. וויים ער. אז רב שלמה איז שוין אויף, קומט ער אין גערטענדעל אריין „גוט־שבת" ביטען און דאם גלעזעל טהיי טרינקען. רב שלמה ווינקט איהם מיט דער האנד ער זאל זיך זעצען און הייסט דער דיענסט, אז זי זאל א גלאז טהיי דערלאנגען.

— וואם הערט מען עפעם נייעם, חאצקעל?

חאצקעל האט נור נעוואדט דערוויף און רב שלמה האט שוין געזהן, אז יענער האט עפעם וויכטיגעם מיטצוטהיילען, וויל חאצקעל האט אומגערולדיג דאם שפיץ בערדעל זיך געצופט — דאם נייעם האט איהם געפיקט.

איצט, וויל רב שלמה האט איהם געפרעגט, פרואווט ער זיך אייגהאלטען. לאנג זיך איינהאלטען קען ער אבער ניט, ברעכט ער ארויס מיט אימפעט:

— עס האט זיך פערלאפען זהר א מיאום'ע מעשה אין אונזער שטאדט, רב שלמה: מיר וועלען וועדען צו געלעכטער איבער דער גאנצער וועלט, אלע וועלען מיט אונז צו טהאן האבען.

רב שלמה וועדט נייגעריג:

— וואם אזוינם?

— עם איז ניט שהן צו דערצעהלען, רב שלמה.

אנדערע בעלי־בתים האבען שוין אבגעוואדט אין געסעל, אז רב שלמה זאל זיך אויפהויבען, כדי איהם אויך צו דערצעהלען די מעשה. געזהן, אז חאצקעל האט אויסגעכאפט, זיצט שוין ביי איהם אין גערטענדעל, קומען זיי צו צום טהיר פון גערטענדעל, שטעקען אריין די קעפ צווישען די בוימער און זאגען אריין „גוט שבת".

חאצקעל זהט די בעלי־בתים, האט מורא, מען זאל ביי איהם ניט אויסכאפען דאם נייעם, דערצעהלט ער בסוד:

— רב ליב־בער'ן, דעם דיין אונזרען, האט מען נעכאפט ביי א מיאום'ער עבירה.

— וואם? — פרעגט רב שלמה ערשטוינט.

III

הירהור תשובה.

צומאַרגענס אין דער פריה, שבת, וועז די זון איז נור וואָס ארויף אויפ'ן הימעל און האָט אָנגעהויבען צו טריקענען די בוימער און די שטיינער פון'ם פייכטען טוי, וואָס האָט זיך געלעגט איבער זיי ביי דער נאַכט, האָט זיך רב שלמה אין בריטען זיידענעם שלאָף־ראָק, איז קאפּעל אויפ'ן קאָפּ, ארויף און אראָב נעדרעהט זיך אין דער קלייניער אלעע, וואָס איז זיין נערטענדעל נעווען, און האָט געקלעהרט וועגען זיין יונג ווייבעל און וועגען די קינדער. רב שלמה האט זיך מיט אלע מעגליכקייטען געהיט, אז שבת זאָלען איהם, חלילה, ניט קומען אויפ'ן זינען נעדאנקען וועגען נעשעפט און אויך ניט אזעלכע נעדאנקען, וועלכע זאלען איהם טרויעריג מאכען — עס איז שבת. צופריעדען מיט זיך און מיט אלץ וואס ארום איהם, האט ער אינערליך נאט נעדאנקט פאר אלץ און נעהאָפט אויף דעם רבונו של עולם, אז ער וועט איהם, חלילה, ניט בריינגען צו קיין נסיון. אונטערנעזונגען פאר זיך זיין נעווען־נליך ניגון'דעל, די הענד פערלענט, האָט ער זיך צוגעקוקט צו די פרוכטען, ווי זיי ווערען רייף אויף די בוימער, צו די בלומען, וואָס וואקסען אונטער זיינע פּיס, און נעטראכט זיך: „דעם רבונו של עולם'ס מעשים! מלא כל הארץ כבודו".

דערווייל האט די דיענסט ארויסגעטראגען אויף דער וועראנדע אין נערטענדעל אריין טהיי, וואָס איז נעווען צוגענרייט שבת'דיג, לויט דעם דין. רב שלמה האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דער וועראנדע, וואָס קוקט אין נעסעל ארויס. איז אָנגעקומען, ווי דער שטייגער איז, רב חאצקעל, א איד א שכן, וואס איז אן אריינגעהער ביי רב שלמה'ן, א האלבער מעקלער, א האלבער סוחר, און האָט שטענדיג נעראַרפט רב שלמה'ס א טובה. א היימישער איז ער אין שטוב: רב כאצקעל קומט שטענדיג שבת אין דער פריה צו רב שלמה'ן אין נארטען אריין אויף א נלעזעל טהיי און דערצהלט איהם, וואָס אין שטערטעל איז פאר א נאנצע וואָך פאַרנעקומען. נלייך ווי ער וואָלט מורא נעהאט, אז עם

דיין, אין דער זיידענער קאפאטע, דאס שטרייטעל ארבעפאלען פון קאפ. „רבי, וואס טהוט איהר דא?" — פרעג איך. ענטפערט ער קיין ווארט ניט; די פיאות טרייסלען זיך, אליין איז ער בלייך. „רבי, אזעלכע מעשיות טהוט איהר?" — גיב איך א נעשריי אוים, און ווי איך גיב איהם ניט דעם ערשטען פלאם אין פנים אריין, בריהט מיר נאך די האנד. „צום רב קומט!" ארבעב דעם נארטעל, א כאפ ארום איהם, ארויף אויפ'ן אקסל, ער — ווייזט ער אויף אייזיקלען — האט זיך געגעבען א לאז נאך דער שיקסע, די האהר צופלאשעט, נאס. איך — דעם דיין, ער — די שיקסע, און מיר גיבען זיי בוידע א טראג אין שטאדט אריין, א נעהם אריין צום רב, א שטעל אוועק: „רבי, זיי האבען מיר נעכאפט". געוואלט נאר נעכטען אריינגעהן אייך דערצעהלען, איז שוין געווען שפעט, ניט געוואלט.

— אזוי איז עס געווען, רב שלמה — ברעכט צום סוף ארויס אייזיקעל פישער־יונג, וועלכער איז געווען אן אויסגערייענטער סאלדאט, און שטעהט פאר רב שלמה'ן ווי פאר דעם אפיצער, האלט די האנד אונטער'ן שטערען און שאקעלט צו מיט'ן קאפ.

— געגוג שוין, געגוג שוין, — ענטפערט חאצקעל אב פאר רב שלמה'ן צו די יונגע בעלי־הבתים און ווינקט זיי מיט דער האנד, אז זיי זאלען אוועקגעהן. זיי ווילען אבער ניט הערען און וואלטען הינטער די שטאבעטען פון גארטען.

רב שלמה איז אביסעל בלייך געוואלטען, געבליבען זיצען ביים טיש און געקוקט פאר זיך אהן א מחשבה. באלד האט זיך דערהערט פון די אפענע פענסטער, וואס געהען אין נערטענדעל ארויס, דעם איידעם'ס קול תורה. ער זיצט מיט דעם אינגעל, מיט חיים'ל, אין זאל און זיי לערנען דעם שיעור פאר'ן דאוונען. עס הערט זיך אויך עוזר'לם קול. רב שלמה ווערט אביסעל פערשעהמט, וואס ער זיצט דא אין גארטען און הערט אזעלכע מעשיות, הויבט ער זיך אויף, זאגט „א גוטען־שבת איידען" און געהט אין שטוב אריין.

אריינגעקומען אין שטוב אריין האט ער דערזעהן חנה'לען, וועלכע איז שוין אויף געווען, און איהר וויסער געטאקטער האלט מיט דער אלבאסטער־בוטל, דורכגעווען מיט די בלאהע פעדימלאך פון די אדערען, קוקט ארויס פון בעט. איהרע שעהנע גרויסע אויגען האלט זי אפען, און זיי קוקען צו איהם לויבלויך און גלעטען מיט זייערע ווייכע

— ניט שהזן צו דערצעהלען, רב שלמה. דיא בעל־עגלות יונגען, די פישער האבען איהם געכאפט. עס קלינגט דאם גאנצע שטעדטעל, א מיאוס'ע מעשה.

דערווייל איז שוין נאטע בעל־עגלה דא, מיט זיין ברייטען דיקען קול. בייז דערויף, וואם חאצקעל האט אויסגעכאפט דאם נייעם, האלט ער זיך איין מיט אלע מעגליכקייטען פאר רב שלמה'ן, שטעקט אריין דעם קאפ צווישען די קשאקעם אין געדטענדעל:

— גוט־שבת, רב שלמה, — הויבט ער אן, ווי רעדער וואלטען דורך דער גענסעל דורכגעפאהרען, — שוין אודאי געהערט, חאצקעל איז שוין דא.

חאצקעל נעהמט זיך איצט דערצעהלען די מעשה, נור נאטע כאפט איהם אויס:

— וואם דערצעהלט ער דא? הערט מיך אויס, רב שלמה. מיר געהען זיך אזוי נעכטען באדען, איך מיט איהם — ווייזט ער אויף אייזיקעל פישער־יונג, וועלכער איז אויך געקומען צו לויפען צום געדטענדעל צו, ציטערט פאר רב שלמה'ן און האט מורא א וואדט אויסצוריידען — שפעטעליך איז עס געווען, טאקע וואהר, א שטיק שוין אריין אין שבת. די ליכטלאך האבען שוין אין די פענסטער געברענט, און אויף דער פאליאנקע צווישען די בוימער איז שוין טונקעל געווען. וואם טהאן, רב שלמה? שפעט אנגעקומען פון וועג, אין די בגדים פון שטאהל פאסט דאך ניט צו נעהן אין בית־המדרש אריין, איז מען גענאנגען דעם ברוד פון לייב אבשווויינקען. ווי מיר קריכען אזוי ארויס פון וואסער, זעה איך פון דערווייטענס, ווי צווישען די קשאקעם אויף יענער זייט טייך שלייכט זיך עפעס, ווי א הונד וואלט נעבאדזשעט. האב איך נעמיינט, אז דאם זיינען די נגבים פון מאנדריק'ס זילבערנע לייכטער, וואם זיי האבען פאראכטאגען שבת ארויסגע'נגב'עט אוז נראבען זיי איצט אוים פון דר'ערד. גיב איך א מאך צו אייזיקלען: „לע זיך אין די נרעזער אריין". מיר האבען זיך אוועקגעלייגט אין די גרעזער, און דא רודערט עס ווידער צווישען די קשאקעם. מיר זיינען אין דער שטיל פערקראכען אן א זייט אויף יענער זייט טייך, — אין דער שטיל אין די קשאקעם אריין. נאכט איז עס שוין געווען, נאם איז נעווען, און דא יאגט מען פון די קשאקעם ארויס די מיינקע, די שיקסע פון דער נאם. איך גיב א קוק — אוי, וועה מיר! רב ליב־בער, דער

אין די דריי וואכען איז ער אין קאלטען פאליש געזעסען אין די זאל־קען און חצות אבגעריכט. מען האט שוין באלד אנגעהויבען צו טראגען צו איהם קוויטלאך, און דא אזא מעשה — די האהר שטעלען זיך קאפויר! „,נעראנגעלט זיך מיט'ן יצר הרע, געראנגעלט זיך, ביז דער יצר הרע האט איהם בייגעקומען''...

„,ברייגג מיך ניט צו קיין נסיון'' — האט רב שלמה אין הארצען געבעטען, און ער האט זיך אנגעהויבען צו דערמאנען אן זיינע נסיונות. צי איז ער אויך ניט אזוי ווי רב ליב־בער? נאר וואס? קיינער וויים ניט דערפון. אמת, ביי איהר, זינט ער איז מיט חנה'לען, האט איהם דער יצר הרע אבגעלאזען, אבער ביי יענער, ביי נעבען, אין פערשיע־דענע אכסניות, אויפ'ן וועג... און וויפיעל מאל עובר נעווען לא תחמוד, געקוקט אויף פרעמדע וויבלאך... און מעשיות מיט דיענסט־מוידען... אוי, איז ער געלעגען פעסט אין יצר הרע'ס הענד. א רשע, און פאר וואס קומט איהם דאס איצט צו זיצען אין דעם זיידענעם ראק בייים חומש, און דער איידים און דער זוהן נעבען איהם, און דרינען מהוט זיך זיין וויבל אן צום שוהל־געהן?...

ער האט געפרובט אוועקיאגען פון זיך די מחשבות. עס איז היינט שבת און ער האט זיך אריינגעלאזט טיף אין דער סדרה אריין, אבער פערשיעדענע בילדער זיינען איהם פאר די אויגען שטעהן געבליבען וויי לעבעדיגע... גאט, ווי מיאוס ער איז! אן אומווירדינקייט און א פער־אכטונג צו זיך האט איהם ארומגענומען. ער האט זיך אויפגעהויבען פון טיש און ארומגעדרעהט זיך איבער'ן שטוב פערטראגען, און אלע זיינע פערבארגענע מעשים זיינען איהם געשטאנען פאר די אויגען. און דערנאך, אז ער איז אריין אין דער צווייטער שטוב און האט דערזעהן, ווי חנה'לע ביים שפיגעל אין שווארצען זיידענעם קלייד טהוט אן די פערל אויפ'ן האלז מיט די וויסע זיידענע שפיצען — האט זי איהם אויסגעזעהן ווי א פריצטע, ווי א פרינצעסין, און ער האט ביי זיך אויסגעזעהן ווי א פערדס־יונג, וואס איז ניט וועדטה צו שטעהן אין איהרע ד' אמות, און האט זיך ניט געטרויט צו צוגעהן צו איהר.

כדי צו פערגעסען זיינע געדאנקען איז רב שלמה היינט פריהער געגאנגען אין בית־המדרש אריין ווי אן אנדערש מאל, און אוועקגע־שטעלט זיך אויף זיין שטאט אויבען־אן אין דער מזרח־וואנד, נעבען רב. און איידער דער חזן האט אנגעהויבען צו דאוונען, האט ער ארויסגע־

בלִיקען זיינע אויגען, זיין פּנים. זעהט זיך אוים, אז דאָס ווייבעל איז געוואָרען צו איהם היימישער און צוגעבונדענער דורך דער נאכט, אוז האט איהם שוין מוחל געווען דאס, וואס עס איז נעכטען פּאַרגעקומען. אבער רב שלמה האט ניט געקענט צו איהר צוגעהן נאכדעם, וואס ער האָט אין דרויסען געהערט... ער האָט זיך נעפּיהלט אינערליך ריין, בעת ער האָט חנה'לען דערזעהן, און א גרויסע אינערליכע פּרייד אוז א ריינקייט האָט איהם ארומגענומען, אוז ער האָט נאָט נעדאנקט דערפּאר. ער איז אריין צו זיך איבערטאָהן זיך. נעשפּירט אויף זיך די שבת'דיגע בגדים, איז ער אריין אין דעם זאל וואו ארוב דעם גרויסען, בריטען אמפּיר־טיש, מיט'ן שעהנעם גאלד־געהאפּטענעם שבת־טוך בעדעקט, איז נעזעסען דער איידים מיט'ן אינגעל אוז האָבען אויפ'ן קול נעלערענט. דער בחור איז נעזעסען אָן א זייט אוז שטיל אונטערגעברומט. רב שלמה האָט זיך אוועקגעזעצט אויבען־אָן אוז נענומען דעם חומש מעביר צו זיין די סדרה.

ביים חומש איז רב שלמה ניט נעווען אזוי רוהיג ווי יעדעם מאל. די מעשה וואָס ער האָט היינט געהערט האָט איהם נעשטערט אוז ארויסגעצויגען פון זיין שבת'קייט. רב ליב־בער איז דער שהנסטער יונגער מאן אין שטאָדט. אָן עלוי, געהאָט א היתר הוראה נאָך בחורוייז. אָן אָרים בחור נעווען, האָט ער חתונה געהאט מיט א טאָכטער פון א היגען בעלי־הבית א נגיד. דאָס ווייבעל איז טאקע ניט געווען קיין שהנע, בלינד אויף איין אויג, נאָר דער שוועהר האָט איהם צוגעזאגט קעסט כל ימיו. עס האָט זיך באלד אויסגעלאָזט פון שוועהר'כ רייכקייט א גארנישט. דער שוועהר האט באנקראטירט אוז נעשטאַרבען פּאר עגמת נפש אוז איבערגעלאָזט נאָך זיך חובות. מען האָט נעכאָבט דער פּאָר א שניט־נעשעפט; דאָס ווייבעל איז נעשטאַנען איז שניט־קראם, אוז ער איז נעזעסען יומם ולילה אוז האט נעלערענט. באלד האָט נעקלונגען מיט איהם די וועלט. דער רב האָט מורא נעהאט פאר איהם, ווייל פאר א יום־טוב אָדער פאר א זומערדינגען פרייטאג, וועז די קאטשקעם טרפ'נען זיך, אוז עס איז דא א סך שאלות, פלעגט מען צו איהם קומען מיט די שאלות. פאר א צדיק איז ער נעווען בעוואוסט. א יושב אוהל, אוז זיין דאוונען, זיין לערנען,—האט מען איהם נעמאכט פאר א דיין. אוז זיין נאמען איז נאָך גרעסער נעוואָרען; א גרויסער פרומער איד, יעדען מאנטאג אוז דאנערשטאג נעפּאַסט,

די בוימער ניט אויסהאקען פון דער איינגענומענער שטאדט", ווערט א גרויס נערודער אין בית־המדרש. אידען שרייען: „ארויס, ארויס!" און צווישען עולם רייסט זיך אריין א בלאסער, צובלוטיגטער יונגער מאן. די אטלאסנע קאפאטע אבנעריסען אויף איהם, די האהר פון בארד און די פאות אויסגעריסען, דאס הארץ קוקט ארויס פון דער צוריסענער העמד, דער פנים צובלוטיגט, צוקרעלט, א שטריק ארומגעווייקעלט ארום די לענדען — האט ער זיך אריינגעריסען מיט זיינע דארע צוקאליעטשעטע נאקעטע הענד צווישען עולם. ארויף אויפ'ן בעלעמער און גענעבען א קלאפ אין טיש און גערייען: „אידען, איך בין א חוטא! איך האב זיך אזוי לאנג געלאזט אנרייזען פון יצר הרע, ביז איך בין פערפיהרט געוואָרען פון איהם! אידען, די נאנצע תוכחה פון דער תורה זאל קומען אויף מיין קאפ! אידען, שלאגט מיך!", — און דער חוטא האט זיך געגעבען א וואַרף אויף דער ערד פאר דער תורה.

עס איז געוואָרען א גערודער. בעלי־הבתים האבען גערייען: „ווארפט איהם ארויס, ווארפט איהם ארויס!" באלד האבען א פאר בעלי־עגלות איהם אויפגעהויבען פון דער ערד און ארויסגעטראגען אין פאליש אריין.

דער עולם האט זיך באלד בערוהיגט. אין בית־המדרש האט זיך ווייטער געפיהרט די תפילה פאר נאט. דער בעל־קורא האט געענדיגט לייענען, דער חזן האט זיך געמומען צום מוסף, נאר עפעס איז שוין דער דאוונען געווען צושטערט. אלע האבען געקלעהרט וועגען דער מעשה, — און פון פאליש, וואו דער חוטא ליגט, דרינגט אריין יערעם מאל א רעש און א גערודער.

רב שלמה איז איצט געשטאנען ביים שטענדער, פערשטעלט דעם פנים מיט'ן טלית, און האט געקלעהרט וועגען זיך, אז אויגענטליך האט ער אויך נעדארפט ארויפגעהן ווי דער איד אויפ'ן בעלעמער און פאר אלעמען דערצעהלען זיינע חטאים און זיך אוועקלייגען אויף דר'ערד, אז מען זאל איהם שלאגען. נאר דאס בילד ווי ער שטעהט אויפ'ן בעלעמער און איז זיך מתודה, האט ער זיך ניט געקענט פארשטעלען. און נאכדעם ווי ער האט געזעהן דעם דיין מיט די צוריסענע בגדים אויפ'ן בעלעמער, איז ער פיעל רוהיגער געוואָרען, און ער האט זיך געזאגט: „אזוי זיינען מיר, מענשען. דער מענש איז זינדיג, אלע זיינען מיר זינדיג, און א נאט איז דא, אז ער זאל מוחל זיין אונזערע

נומען דעם חובת הלבבות וואס איז געלענען אין שטענדער, אריינ־ געקוקט אין איהם און פערטראכט זיך וועגען זיך, וועגען יצר הרע, ווי א מענש מוז זיך דערווייטערן פון שלעכטס, און די גאנצע צייט ביים דאוונען און לייענען האט ער אין הארץ נאר געהאט איין תפלה: ,,רבונו של עולם, דערווייטער פון מיר דעם שטן און ברענג מיד ניט צו קיין נסיון!''

דער בית המדרש איז דערווייל געווארען אנגעפראפט מיט אידען. שבת'דיג איז געווען; די זון האט נאך ליכטיגער געשיינט ווי אן אנ־ דערש מאל, מיט מעהר גלאנץ. ענג און וואריס איז געווען אין בית־ המדרש; פון דער וויבער־שוהל האבען ארבעגעקוקט די שהנע וויי־ בער מיט די ברילאנטענע שטערן־טיכלאך. דער חזן האט שהן גע־ דאוונט, און די אינגלאך האבען זיך די קעהלער אויסגעשריען פון נאכ־ זאגען ,,אמן יהא שמיה רבא''. מען האט פערקויפט דאס לייענען; אידען האבען געקראנען א גרויס חשק צו עליות, און מען האט זיך גע־ יאגט נאך די עליות אין די רענדלאך אריין, איינער דעם אנדערען אויסגערונגען, ווי עס וואלט געגאנגען א גרויס געשעפט מאכען. צוויי שנייידער־גזעלען, וואס האבען זיך געקויפט הוצאה, זיינען ארויף אין די טליתים צום ארון. דער גאנצער בית המדרש האט זיי נאכגעקוקט— צ וואס שניידער־גזעלען דערגרעהן שוין הייבטיגע יאהרען, קויפען זיך פתיחה! און די באקען זיינען רויט געווען ווי פייער. דער חזן האט גע־ נומען פון זייערע הענד די ספר תורה און בעוויזען עס די אידען. אידען האבען זיך גיעפרעהט מיט דער ספר תורה. אין דעם שבת'דיגען מענ־ טעלע איז עס געגאנגען אנגעטהאן, מיט דער זילבערנער קרוין אויף די עץ־חיים'לער, וואס רב שלמה האט צו זיין טאכטער'ס חתונה גע־ שענקט. יעדער האט די ספר תורה געקושט און מען האט עס אויפ'ן בעלעמער ארויפגעטראגען און דער חזן האט אנגעהויבען צו עליות צו רופען. עס זיינען געגאנגען בעלי־הבתים, גבאים, — די קארפען־ קעף פון שטאדט. דער בעל־קורא, דער מלאווער בחור, וואס איז א גרויסער בעל דקדוק, האט שוין געלייענט און געשטעלט דעם טראף אויף יעדען ווארט. אידען האבען אין די חומשים אריינגעקוקט און הנאה געהאט פון זיין טראף שטעלען.

און ווי דער עולם איז אזוי פערטהאן ,,ווי אזוי מען זאל זיך בע־ געהן מיט'ן פיינד, וען מען וועט א שטאט איינגעהמען, ווי מען זאל

אויפ'ן וועג קיין שלעכטס ניט טהאָן און זאָגט זיין ווייב, אז זי זאָל איהם ניט ארויסלאָזען. געהערט?

— געהערט, בעל־הבית!

די צוויי יונגען, ווי צוויי דעמבעס, האָבען דעם דיין אונטער די ארעמס גענומען און איהם איבער'ן שטעדטעל אהיים געפיהרט, און אז א יונג האָט נעוואָלט צוגעהן צו איהם און איהם „דערלאָנגען" האָבען זיי געשריען: „לאָז אָב, לאָז אָב! רב שלמה האָט ניט גע־היסען".

און דאָס איז געווען גענוג, אז דער איד זאָל בשלום אָהיים קומען.

רב שלמה איז דערווייל אהיים געגאנגען פון בית־המדרש מיט די זיניגע. דאס הארץ איז איהם רוהיגער געווארען, און ער האט צו־ריק געפונען זיין שבת'דיגקייט. אָנגעטראָפען האָט ער אויפ'ן וועג דעם שוחט'ס זוהן, וועלכער איז געווען א גרויסער חסיד און געגאנגען מיט איהם אינאיינעם. דער שוחט האָט געקרעכצט און זאָגט צו רב שלמה'ן:

— דאָס איז דערפאר, רב שלמה, וואָס א מענש פערלאָזט זיך אויף זיין אייגענעם כח. טאקע ער איז געווען א שטארקער איד, נאָר וואָס שטארקער דער איד איז, אלץ שטארקער איז זיין יצר הרע און פער־לאָזען זיך אויף זיך טאָר מען ניט. געראנגעלט זיך מיט'ן יצר הרע, געראנגעלט זיך, ביז ער איז איהם בייגעקומען.

— אָבער ווי אזוי איז ער געקומען דערצו? ווי האָט דער איד ניט מורא געהאט?

— מיינט איהר, אז עס איז געווען פון היינט? וואר ווייסט ווי־פיעל מחשבות זרות עם זיינען פריהער געווען? ביים לערנען, ביים דאוונען, און דאס נאנצע לערנען און דאוונען איז געווארען צו נישט פאר'ן שטן, רחמנא לצלן.

— נו, עס איז שבת, רב מרדכי — זאגט רב שלמה — און מצער זיין זיך טאָר מען ניט. און טהוט א איד אן עבירה איז ער נאָך ניט פערפאלען — טרייסט דערווייל רב שלמה זיך אליין — אויך איז דא תשובה. ווי זאגען די חכמים: „במקום שבעלי תשובה עומדים"... אביסעל לערנען קען איך נאָך און דער גאסטינינער רבי האָט מיר אמאל געזאגט, אז א איד אהן אן עבירה איז גאָר נישטא. א איד מוז האָבען עפעס אויף זיין נשמה, כדי ער זאָל קענען זיין אן אמת'ער איד,

זינר. און נאט איז מוחל! ווארים ווי וואלט דען דער מענש געקענט לעבען, אז נאט וואלט ניט געווען קיין אל רחום וחנון? ווארים מיט יעדען טריט אונזערען טהוען מיר א פעהלער, צו מיט דער מחשבה אדער במעשה".

דער בטחון אין נאט האט אים באלד יינגאנצען בערוהיגט, און ער האט צוריק געפונען זיין גאנצקייט און צופריערענקייט מיט זיך און אין הארצען אפילו פאראכט דעם דיין, וואס ער האט זיך אזוי מבוזה געמאכט. „האסט געזינדיגט, בעט צו נאט, — האט ער געזאגט אין הארצען — וואס מאכסטו פול א וועלט?"

אז רב שלמה איז ארוים פון בית המדרש האט ער דערזעהן דעם דיין ליגענדיג ביי דער טהיר פון בית־המדרש, א בלייכען, מיט אן אויפ־גערישען העמד, און יעדער וואס איז דורכגענאנגען, האט אים גע־געבען א שטורך, א שפיי, און מעהרסטען די וואס האבען אים גע־שלאגען זיינען געווען בעלי־ענלות מיט קצבים־יונגען. עס זיינען גע־שטאנען נעבען אים נאטע בעל־ענלה מיט אייזיקע פישער־יונג און האבען דערצעהלט בקול רם, ווי אזוי זיי האבען אים נעכטען נעפאקט און אים געשלאגען מיט די זעלנערישע פאסקעס, וואס זיי האבען געהאלטען אין דער אנד.

אז רב שלמה האט דערזעהן ווי זיי שלאגען דעם אידען, האט ער געגעבען א געשריי אויף זיי:

— וואס שלאגט איהר איהם? וואס איז די מעשה? איהר זייט בעסער? איהר זייט די צדיקים?

די יונגען האבען זיך פערשעהמט פאר רב שלמה'ס וועהרטער, צוריק אנגעטהאן די פאסקעס אויף די הויזען און זיך אבגעטראגען.

— אהייט געה, דו שוטה! — האט רב שלמה געגעבען א געשריי אויפ'ן דיין, וואס איז געלעגען א פער'חלש'טער אויף דר'ערד — האסט געזינדיגט, בעט צו נאט, זאל ער דיר מוחל זיין. ווי ער מאכט פול מיט זיך א וועלט!

דער דיין האט זיך פון דער ערד אויפגעהויבען.

— פיהרט איהם אהיים, לייזער, בעריל, — האט רב שלמה א געשריי געגעבען אויף זיינע צוויי פערדם־יונגען, וואס האבען מיט־ן בעלי־הבית געדאוונט אין בית־המדרש — און זעהט, אז מען זאל אירם

טיש און אויך פאר זיי נערעקט מיט זילבערנע לעפעל און מעסער. דער שבת איז נעווען ביי רב שלמה'ן א ברייטער און א פעטער; ניט אומזיסט האבען די אורחים אנגעלעגט וועג, אבי נור אנצוציהען אויף שבת. אין שטעדטעל אריין. דער טעם פון רב שלמה'ס קוגעל איז זיי דערנאך געלעגען א נאנצע וואך אין מויל. חנה'לע האט אויך נעוואלט וווייזען רב שלמה'ן, אז זי קאן ווירטשאפטען ניט ערגער ווי די פרייערדיגע ווייב. און פון א רייך הויז איז זי ארויסגעקומען, און אייגעלע מאכלים האט מען נעגעסען ביי זיי — האט זי זיך דערמאנט אלץ נאר דאס שהנסטע און דאס בעסטע, וואס איהר מוטער האט נעמאכט אויף א יום־טוב, און האט דאס איצט אנגענריים אויף שבת.

רב שלמה האט ליעב געהאט נוט און פיעל צו עסען. מען האט צוערשט דערלאנגט די גרויסע קארפען־קעפ אויפ'ן טיש; די בריייטע שטיקער פיש מיט דער נעגליוועטער פיש־יויך, דעם נוטען טרונק בראנפען נאך די פיש און דאס ביסעל גוטע לעבערלאר, דורכגעהאקט מיט ציבעלעם מיט גריוון און דורכגעמישט מיט געגזון־שמאלץ און מיט פעפער בעשאטען, אז עס שמעקט פון דערווייטענס. נאך די ציבעלעם מאכט מען אן הפסקה. געשיקט דערווייל נאכ'ן טשאלענט. גרייט מען דערווייל די שהנע זמירות. די אורחים זיינען שוין אביסעל פרעהליך פון שטארקען טרונק בראנפען. רב שלמה מאכט מיט זיי א שמועס וועגען די וויטע מקומות, פון וואנען זיי קומען. און א איד דערצעהלט א מעשה פון א למד־וואוניק, וואס האט זיך גלאזט נע ונד זיין. ער אליין האט איהם נעקענט. ער האט זיך געטראפען מיט איהם אויפ'ן וועג, און זיי זיינען נענאנגען איבער וועלדער אליין. נור יערעם מאל פערשטעלט ער זיך און מען קאן איהם ניט דערקענען. קוקט חיים'ל דאס אינגעל מיט גלאנצענדיגע אויגען אויף די אורחים, אפשר זיצט דער למד־וואוניק צוויישען זיי, און אפשר נעפינט זיך נאר אליהו הנביא צווישען זיי. צי וויניג מעשיות האט ער זיך דען אנגעלייענט, ווי אליהו הנביא נעהט ארום איבער אידישע מערק און אידישע שטעדטלעך, כדי אידען צו העלפען? און ער האט גרויס דרך־ארץ פאר'ן טאטען, וואס דער טאטע נעהמט אזוי פיעל אורחים אהיים, און מאכט ביי זיך אב: אז ער וועט גרויס וועלען און א הויז פיהרען. וועט ער איבערנעהמען דעם טאטען'ס מדה און אויך אורחים מכבד זיין. מען דערלאנגט אויפ'ן טיש דעם פעטען קוגעל; דאס שמאלץ

מיט א צובראכען הארץ. וואריים אזוי ווי א בוים וואס קאן אנדערש ניט וואקסען, סיידען עס שטעהט אויף דער לופט, און רעגען און האגעל פאלען אויף איהם און דער ווינד יאגט איבער איהם, און דאס זאמד און מיסט קלייבט זיך ארום זיין שאלעכץ, אזוי מוז א איד זיין. א איד א צדיק, וואס האט גארנישט אויף זיין נשמה, קאן זעהר לייכט קומען צו גאוה, ווערט שטאלץ און איז אלץ מבטל. איך קען אזעלכע אידען, רב מרדכי. אבער א איד מיט אן עבירה אויף זיין נשמה האט שטענדיג א צובראכענע הארץ. איך זאג אייך, אז פון דעם דיין קאן נאך ווערען א גרויסער צדיק. א איד דארף אלץ פיהלען אויף זיך: אי רעגען, אי ווינט, ווי די בוים אויפ'ן גאס. א גרויסער צדיק און א גרויסער איז דער נאסטינינער רבי. א, זאגט ער גוט: „א איד דארף זיין ווי דער בוים, אלץ דארף ער האבען אויף זיין נשמה: אי דעם טעם פון דער עבירה, אי דעם טעם פון דער מצוה". יא, רב מרדכי, מיר אלע זיינען ניט ריין פון זינד, אלע האבען מיר עפעס אויף דער נשמה — א גוטען שבת, רב מרדכי, א גוטען שבת!

אז רב שלמה איז אריינגעקומען צו זיך אין שטוב אריין, איז צוריקגעקומען אויף איהם דער עונג פון שבת. געטרייסט האט ער זיך מיט די ווערטער, וואס ער האט געזאגט רב מרדכי'ן, און דאס זיינען געווען די ווערטער פון דעם גאסטינינער רבי, וואס ער איהם געזאגט ווען רב שלמה האט זיך אמאל געקלאגט פאר איהם דערויף, וואס דער יצר הרע לאזט איהם ניט צו רוה... ער האט זיך דערמאנט אז דעם רבי'ס ווערטער און האט צוריקגעקראגען זיין פרעהליכקייט און פעסטקייט. אז דאס ווייבל איז פון שוהל אהיים געקומען און דער זיעבעטער חן האט גערוהט אויף איהר, האט ער זיך שוין ניט געפיהלט ווי פריהער, אומווירדיג. ער איז צוגענאנגען צו איהר, אנגענומען זי ביי דער האנד און געזאגט אין דער שטיל: „גוט־שבת, חנה'לע, געזונד זאלסטו מיר לעבען", און זי האט איהם אויך געענטפערט אין דער שטיל: „גוט יאהר, שלמה, מיר זאלען נחת דערלעבען אינאיינעם". דאס זיינען געווען די געטרייע ווערטער, וואס זיי האבען געערדט צווישען זיך אין דער שטיל. און בריים האט זיך רב שלמה אוועקגעזעצט ביים טיש. געדאקט איז שוין געווען דער טיש אין דער גרויסער שטוב, פאר זיי און פאר די אורחים אינאיינעם. חנה'לע האט נעוואלט געפעלען ווערען דעם מאן, האט זי די אורחים אוועקגעזעצט אין מיטען

פעטער לייזער. עס איז דער יונגער ווייבעל'ס משפחה, וואס וואהנען אין שטאדט, פון די פיינע לייט ביז נאר, רייכע לייט, האבען גער שענקט אין שוהל אריין דעם „מזרח". דער פעטער מיט דעם גע־ פרעסטען קראענדעל „שפריכט דייטש". עס קומט אריין דער שותף, רב אשר מיט זיין ווייב, אויך פון די שעהנע אידען, רעדט ווייניג, הערט א סך. און עס וווייזען זיך באלד די שבת'דיגע טיכער, נעבראכט פון די לייפציגער מערק, מיט די קאלישער פיין־נעשטיקטע שפיצען, מיט די אלטע אידישע גאלדענע אוירינגלאך, מיט די ברייטע ברעשען, די לאנגע גאלדענע קייטען. אידישע אויגען און אידישע פנים'ער. עס וווייזען זיך די ברייטע אידען מיט די גלאנצענדיג־אטלאסנע קא־ פאטעס, געפרעסטע קראגענס און שווארצע בערד. די ווייבער בע־ זונדער, די מאנספערשוינען בעזונדער. און באלד בעווייזט זיך אויפ'ן טיש דאס גוטע גלעזעל „טאקייער" וווין מיט די ערשטע פרוכטען „אויף א ברכה", ווייספערלאך און רויטע פאושאמקעס מיט צוקער. די שטיבער וועלען פול מיט קינדער. אלע אידען האבען א משפחה: די ווייבער רעדען צווישען זיך אין דער שטיל, דערצעהלען עפעס פון פאמיליען־אנגעלעגענהייטען און די מענער ריידען פון שטאדטישע ענינים. און דער שבת ליגט איבער דער גאנצער שטוב אויסגעגאסען.

עס איז שוין געווארען פאר־נאכט. שטיל, מיט צער שטארבט אב אין אידישע שטעדט דער שבת. די זון ברענט רויט אין עק הימעל, דער גיהנום — אונטערגעהייצט און מען טרייבט שוין די זינדיגע נשמות אין דעם פייער אריין... אין די שטיבער טונקעלט זיך: די אידען אויף די גאסען גענהען שפאצירען און דער „גאט פון אברהם" לעגט זיך אין א לייכטען פערטרויערטען נעפעל איבער דער גאס. עס איז דער שטילער צער פון חורבן בית־המקדש וואס רוהט שבת צו שלש סעודות איבער די אידישע שטעדטלאך. חנה'לע שטעהט ביים פענ־ סטער, קוקט אין טונקעלען גענסל אריין און קלעהרט וועגען דעם ניי־נעבארענעם, וואס שטעהט איהר פאר... זי וועט א מוטער זיין. און דער רבונו של עולם זאל איהר העלפען, אז זי זאל ניט פערשעהמט וועלען... אין שטוב איז טונקעל, קיינער איז נישטא. דער איידים איז ארונטערגענגענען צום רב צו שלש סעודות און האט מיטגענומען חיים'לען. די קינדער קומען אריין; און אין הארצען בעט זי: „רבונו

טריפט פון די מאכלים, פון דעם מעגעלע און די טשאלענט־קארטאפעל, און דאס געבראטענע געגזעם מיט דער שווראצער קאשע, און וויין טרינקט מען צו דערצו. פאר יעדען בעזונדער שטעהט א בעכער אנגעגרייט. און פון דעם גוטען אונגארישען וויין „טאקייער" איז דער טאטע נאר מכבד צום בענטשען. מיט בענטשען איז ער היינט מכבד דעם עלטסטען פון די אורחים. און נאך דעם פעטען עסען פיהלט מען דאך עפעס א מיעדקייט, גלוסט זיך א גלעזעל לימאנאד מיט דעם פיי־נעם ביסעל שלאף. אין א האלב שעה ארום לינט שוין רב שלמה אונ־טער דער וויסער דעקע, די שווארצע לאנגע בארד איז פערשפרייט אי־בער דער וויסער ליילאך און דאס וויבעל, נאר אין דער זיידענער שווארצער קאפטענדעל, אין די פערל מיט די בריליאנטענע אויריננ־לאך, זיצט אויפ'ן ראנד פון בעט, קוקט איהם מיט ליעבע אין די מיעדע אויגען אריין, וואס שליסען זיך צום שלאף, און שפיעלט זיך לייכט מיט איהרע דינע פינגערלאך מיט די האהר פון זיין בארד. א מלכות'־דיגער שמייכעל שוועבט איבער רב שלמה'ס געזיכט. און אזוי נעהט ער איבער מיט דעם שמייכעל אויף די ליפען פון דער וואהר אין חלום אריין...

אין א צווייי שעה ארום וואכטען שוין די מלמדים: זיי זיינען געקומען צו רב שלמה'ן פערהערען די קינדער. רב שלמה שטעהט אויף פון שלאף אן אויסגערוהטער, א צופריעדענער, די קאנטען פון די פאות און בארד זיינען נאס, זיצט ער אין דעם גרויסען פאטער־שטול פאר דעם גרויסען חומש און פערהערט די קינדער. ביים טיש ארום זיצט דער איידעם מיט דעם אינגעל און דעם עלטסטען זוהן און לערנען הויך דעם שיעור. די זונן שיינט בריים אריין דורך די גרויסע אפענע פענ־סטער. אין געסעל איז שבת'דיג. שוין אויפגעשטאנען די בעלי־עגלות פון שלאף און זיי זיצען פאר די טירען פון זייערע הייזלער; די מיידלאך פון שטאדט, אין שבת'דיגע קליידער, לאזען זיך שוין אין געסעל צום שפאציר, א אידענע אין א טערקיש טוך געהט זיך בנעי־מות'דיג גוט־שבת־ביטען, און אלע הערען פון רב שלמה'ס פענסטער דאס קול התורה, ווי עס רייסט זיך ארויס אין געסעל אריין, און ווינשען זיך אין הארצען, אז זייערע קינדער זאלען דערלעבען צו אזא גרולה, ווי רב שלמה.

באלד קומען די ערשטע שבת־געסט: די מומע גיטעלע מיט דעם

דער איד האָט נאָר נישט געענטפערט, נאָר א גרויסער שטראָם טרעהרען האָט ארויסגענאָסען פון זיינע אויגען.

רב שלמה האָט ארײַנגערופען דעם דיין'ס ווייב, וואָס איז מיטגע־קומען נאָך דעם מאן. די אידענע איז געווען נאָך מעהר געבראכען פאר חרפה, ווי דער מאן. בעהאלטען דאָס פנים אין טוך, האָט זי ארויסגעוויינט: „זעהט, רב שלמה, ווי דער רבונו של עולם האָט מיך געשטראָפט, וואָס דער רבונו של עולם האָט געמאכט פון מיר. וואָס וועט איצט פון מיינע קינדער ווערען?"

— הערט אויף צו ווייגען אזן זעהט, אז ער זאל ניט מעהר אין נאם לויפען. אט האט איהר א צעהן־רובל־דיגען אזן נעהמט דאם בעל־הבית'ישקייט אזן ציהט אייך אריבער צו מיר אין הויז אריין. חאצקעל וועט אייך אנווייזען א שטוב אויבען, ביים שולכעל. איך וועל איהם צאָהלען זעקס רובל א וואָך, ער וועט לערנען מיט מיינע קינדער אזן זאל ווערען א סוף.

IV

דער יאהרמארק.

רב שלמה איז זונטאג ניט אוועקגעפאהרען אין וועג אריין. נאָטע איז נישט פערפאהרען מיט די צוויי בולאנעס פאר דער טהיר, אזן רב שלמה איז געבליבען אין דער היים צום גרויסען יאהר־יריד, וואס וועט זיך אנהויבען מאנטאג אזן זיך אוועקציהען באנצע אכט טעג... עס איז דער גרויסער יאהר מארק אין שטעדטיל, וואס ציהט צו די ארומיגע סוחרים פון דער נאנצער נעגענד.

עס איז נאָך דעם שניט, שוין האבען די גויים זייער ביסל תבואה אין די שפייכלער אריינגעבראכט אזן קומען זיך איצט צוזאמען צו פערקויפען די תבואות; וועט עס קויפט דערפאר א קוה, וועט א חזיר אויף אויסצופאשען איבער'ן וויגטער אזן אויס'ן פריהלינג צו פער־קויפען, וועלכער פויער ברענגט זיין אייגען פערדיל צו פערקויפען. וואס ער דארף עס נישט מעהר נאכ'ן שניט, אזן ווי דאס אויף א נוטען

של עולם, גיב מיר חן אין מיין מאו"ס אויגען אוו אין די קינדערס אוי־גען, אז זיי זאלען מיך ליעב האבען, אז איך זאל זיי קענען א געטרייע מוטער זיין. אוו בשכר דעם, וואס איך וועל זיין א מוטער צו די יתומים, זאלסטו מיך מזכה זיין צו דערלעבען, אז איך זאל ווערען א מוטער פאר מיינע אייגענע קינדער"... רב שלמה קומט אריין פוו מעריב. „חנה'לע, וואו ביזטו?" — „שוין פוו מעריב?" אוו „נאט פוו אברהם" זאגט זי אין דער טונקעלקייט. עס ווייזט זיך דאס ערשטע ליכט אוו רב שלמה מאכט הבדלה.

נאך הבדלה לאזט רב שלמה אריינרופען צו זיך דעם מעקלער חאצקעל, וואס וואהנט מיט איהם אין שכנות, אוו זאגט צו איהם: „חאצקעל, נעה ברייגג מיר ליב־בער, דעם דיין".

— דעם חומא דא, דעם עוכר ישראל? — שרייט אוים חאצקעל מיט וואונדער.

— טהו ווי איך היים דיר. איך בעט דיך אוו זאג קיינעם ניט דער־פוו קיין ווארט. איך בעט דיך א טובה.

חאצקעל טענה'ט ניט קיין סך. נאכט איז עס, שעהמט ער זיך ניט צו נעהן מיט דעם דיין איבער דער גאס. אריינגעקומען צו רב שלמה'ן. דער דיין שטעהט ביי דער טהיר, מיט דעם צובלוטיגטען פנים אוו אבגעריסענעם ראק נאך. רב שלמה רופט איהם אין א בעזונדער חדר אריין.

— הער מיך אוים — זאגט רב שלמה צום חומא — אז א מענש זינדיגט איז ער נאך ניט פערפאלען, איז דא א תשובה. איך וויים, אז איהר וועט טהאן תשובה גמורה. א מענש לאזט זיך אנרירען פוו יצר הרע; מיר אלע זיינען ניט בעסער, אלע זיינען מיר נאר מענשען. פערפאלען, עס איז געשעהן. בעט גאט, אז ער זאל אייך מוחל זיין. וואשט אייך אב אוו הערט אויף די נארישקייטען, זיך וואַרפען פאר'ן בית־המדרש. גאט קוקט אין הארץ אריין. די שטאדט וועט אייך איצט רודפ'ן, ביי אייך אוועקנעהמען די פרנסה — וועט איהר וואהנען ביי מיר אין הויז, איהר וועט לערנען מיט מיין אינגעל. איך וועל אייך אבגעבען א דירה אוו וועל אייך צאהלען זעקס רובל א וואך. זייט איהר צופריעדען?

פעטער לייזער. עס איז דער יונגער ווייבעל'ס משפחה, וואס וואהנען אין שטאדט, פון די פיינע לייט ביז נאר, רייכע לייט, האבען גער־ שענקט אין שוהל אריין דעם „מזרח". דער פעטער מיט דעם גע־ פֿרעסטען קראנענדעל „שפריכט דייטש". עס קומט אריין דער שותף, רב אשר מיט זיין ווייב, אויך פון די שעהנע אידען, רעדט ווייניג, הערט א סך. און עס וווייזען זיך באלד די שבת'דיגע טיכער, געבראכט פון די לייפציגער מערק, מיט די קאליישער פיין־נעשטיקטע שפיצען, מיט די אלטע אידישע גאלדענע אוירינגלאך, מיט די בריייטע בראשען, די לאנגע גאלדענע קייטען. אידישע אויגען און אידישע פנים'ער. עס וווייזען זיך די בריייטע אידען מיט די גלאנצענדיג־אטלאסנע קא־ פאטעס, געפֿרעסטע קראגענס און שווארצע בערד. די ווייבער בע־ זונדער, די מאנספערשוינען בעזונדער. און באלד בעווייזט זיך אויפ'ן טיש דאס גוטע גלעזעל „טאקייער" וויין מיט די ערשטע פרוכטען „אויף א ברכה", ווייניפערלאך און רויטע פאושאמקעס מיט צוקער. די שטיבער רעדען שוין מיט קינדער. אלע אידען האבען א משפחה: די ווייבער רעדען צווישען זיך אין דער שטיל, דערצעהלען עפעס פון פאמיליען־אנגעלעגנהייטען און די מענער ריידען שון שטאדטישע ענינים. און דער שבת ליגט איבער דער גאנצער שטוב אויסגעגאסען.

עס איז שוין געווארען פאר־נאכט. שטיל, מיט צער שטארבט אב אין אידישע שטעדט דער שבת. די זון ברענט רויט אין עק הימעל, דער גיהנום — אונטערגעהייצט און מען טרייבט שוין די זינדיגע נשמות אין דעם פייער אריין... אין די שטיבער טונקעלט זיך: די אידען אויף די גאסען גיהען שפאצירען און דער „גאט פון אברהם" לעגט זיך אין א לייכטען פערטרויערטען נעפעל איבער דער גאס. עס איז דער שטילער צער פון חורבן בית־המקדש וואס רוהט שבת צו שלש סעודות איבער די אידישע שטעדטלאך. חנה'לע שטעהט ביים פענ־ סטער, קוקט אין טונקעלען נעסעל אריין און קלעהרט וועגען דעם ניי־נעבארענעם, וואס שטעהט איהר פאר... זי וועט א מוטער זיין. און דער רבונו של עולם זאל איהר העלפען, אז זי זאל ניט פערשעהמט ווערען... אין שטוב איז טונקעל, קיינער איז נישטא. דער איידים איז ארונטערגעגאנגען צום רב צו שלש סעודות און האט מיטגענומען חיים'לען. די קינדער קומען אריין; און אין הארצען בעט זי: „רבונו

טריפט פון די מאכלים, פון דעם מענעלע און די טשאלענט־קארטאפעל, און דאָס געבראָטענע געגנזעם מיט דער שווארצער קאשע, און ווייז טרינקט מען צו דערצו. פאר יעדען בעזונדער שטעהט א בעכער אָנ־געגרייט. און פון דעם גוטען אונגארישען ווייז „טאקייער" איז דער טאטע נאָר מכבד צום בענטשען. מיט בענטשען איז ער היינט מכבד דעם עלטסטען פון די אורחים. און נאָך דעם פעטען עסען פיהלט מען דאָך עפעס א מיערקייט, גלוסט זיך א גלעזעל לימאָנאד מיט דעם פיי־נעם ביסעל שלאפ. אין א האלב שעה ארום לייגט שוין רב שלמה אונ־טער דער ווייסער דעקע, די שווארצע לאנגע בארד איז פערשפרייט אי־בער דער ווייסער לייליאך און דאָס ווייבעל, נאָך אין דער זיידענער שווארצער קאפטענדעל, אין די פערי׳ל מיט די בריליאנטענע אויריונג־לאך, זיצט אויפ׳ן ראנד פון בעט, קוקט איהם מיט ליעבע אין די מיערע אויגען אריין, וואָס שליסען זיך צום שלאפ, און שפיעלט זיך לייכט מיט איהרע דינע פינגערלאך מיט די האָהר פון זיין בארד. א מלכות׳־דיגער שמייכעל שוועבט איבער רב שלמה׳ס געזיכט. און אזוי גהט ער איבער מיט דעם שמייכעל אויפ די ליפען פון דער וואהר אין חלום אריין...

אין א צוויי שעה ארום ווארטען שוין די מלמדים; זיי זיינען געקומען צו רב שלמה׳ן פערהערען די קינדער. רב שלמה שטעהט אויפ פון שלאפ אן אויסגערוהטער, א צופריעדענער, די קאנטען פון די פאות און בארד זיינען נאס, זיצט ער אין דעם גרויסען פאטער־שטול פאר דעם גרויסען חומש און פערהערט די קינדער. ביים טיש ארום זיצט דער איידעם מיט דעם אינגעל און דעם עלטסטען זוהן און לערנען הויל דעם שיעור. די זונן שיינט בריים אריין דורך די גרויסע אפענע פענ־סטער. אין גענסל איז שבת׳דיג. שוין אויפגעשטאנען די בעלי־עגלות פון שלאפ און זיי זיצען פאר די טירען פון זייערע הייזלעך; די מיידלאך פון שטאָרט, אין שבת׳דיגע קלייידער, לאָזען זיך שוין אין גענסל צום שפאציר, א אידענע אין א מערקיש טוך גהט זיך בנעי־מות׳דיג גוט־שבת־ביטען, און אלע הערען פון רב שלמה׳ס פענסטער דאס קול התורה, ווי עס רייסט זיך ארויס אין גענסל אריין, און ווינשען זיך אין הארצען, אז זייערע קינדער זאלען דערלעבען צו אזא גדולה, ווי רב שלמה.

באלד קומען די ערשטע שבת־גענסט: די מומע ניטעלע מיט דעם

דער איד האָט נאָר נישט געענטפערט, נאָר א גרויסער שטראָם טרעהרען האָט ארויסגענאָסען פון זיינע אויגען.

רב שלמה אריינגערופען דעם דיין׳ס ווייב, וואָס איז מיטגעקומען נאָך דעם מאן. די אידענע איז געווען נאָך מעהר געבראכען פאר חרפה, ווי דער מאן. בעהאלטען דאָס פנים אין טוך, האָט זי ארויסגעווייזט: „זעהט, רב שלמה, ווי דער רבונו של עולם האָט מיך געשטראָפט, וואָס דער רבונו של עולם האָט געמאכט פון מיר. וואָס וועט איצט פון מיינע קינדער ווערען?״

— הערט אויף צו ווייזען אזוי זעהט, אז ער זאל ניט מעהר אין גאס לויפען. אט האט איהר א צעהן־רובעל־ריינען אזוי נעהמט דאס בעלי־הבית׳ישקייט אזוי ציהט אייך אריבער צו מיר אין הויז אריין. חאצקעל וועט אייך אנווייזען א שטוב אויבען, ביים שולכעל. איך וועל איהם צאָהלען זעקס רובל א וואָך, ער וועט לערנען מיט מיינע קינדער אזוי ווערען א סוף.

IV

דער יאהרמארק.

רב שלמה איז זונטאג ניט אוועקגעפאהרען אין וועג אריין. נאָטע איז נישט פערפאהרען מיט די צוויי בולאנעס פאר דער טהיר, אזוי רב שלמה איז נעבליבען אין דער היים צום גרויסען יאהר־יריד, וואס וועט זיך אנהויבען מאנטאג אזוי זיך אוועקציהען נאנצע אכט טעג.. עס איז דער גרויסער יאהר מארק אין שטעדטיל, וואס ציהט צו די ארומיגע סוחרים פון דער נאנצער נעגענד.

עס איז נאָך דעם שניט, שוין האבען די גויים זייער ביסעל תבואה אין די שפייכלער אריינגעבראכט אזוי קומען זיך איצט צוזאמען צו פערקויפען די תבואות; וועט עס קויפט דערפאר א קוה, וועט א חזיר אויף אויסצופאשען איבער׳ן ווינטער אזוי אויפ׳ן פריהלינג צו פערקויפען, וועלכער פויער ברענגט זיין אייגען פערדיל צו פערקויפען. וואס ער דארף עס נישט מעהר נאכ׳ן שניט, אזוי ווי׳ל דאס אויף א נוטען

של עולם, גיב מיר חן אין מיין מאן'ס אויגען און אין די קינדערס אויגען, אז זיי זאלען מיך ליעב האבען, אז איך זאל זיי קענען א געטרייע מוטער זיין. און בשכר דעם, וואס איך וועל זיין א מוטער צו די יתומים, זאלסטו מיך מזכה זיין צו דערלעבען, אז איך זאל ווערען א מוטער פאר מיינע אייגענע קינדער"... רב שלמה קומט אריין פון מעריב. „חנה'לע, וואו ביזטו?" — „שוין פון מעריב?" און „נאט פון אברהם" זאגט זי אין דער טונקעלקייט. עס ווייזט זיך דאס ערשטע ליכט און רב שלמה מאכט הבדלה.

נאך הבדלה לאזט רב שלמה אריינרופען צו זיך דעם מעקלער חאצקעל, וואס וואהנט מיט איהם אין שכנות, און זאגט צו איהם: „חאצקעל, געה ברייניג מיר ליב־בער, דעם דיין".

— דעם חוטא דא, דעם עוכר ישראל? — שרייט אויס חאצקעל מיט וואונדער.

— טהו ווי איך היים דיר. איך בעט דיך און זאג קיינעם ניט דערפון קיין ווארט. איך בעט דיך א טובה.

חאצקעל טענה'ט ניט קיין סך. נאכט איז עס, שעהמט ער זיך ניט צו געהן מיט דעם דיין איבער דער גאס. אריינגעקומען צו רב שלמה'ן, דער דיין שטעהט ביי דער טהיר, מיט דעם צובלוטיגטען פנים און אבגערישענעם ראק נאך. רב שלמה רופט איהם אין א בעוונדער חדר אריין.

— הער מיך אויס — זאגט רב שלמה צום חוטא — אז א מענש זינדיגט איז ער נאך ניט פערפאלען, איז דא א תשובה. איך וויים, אז איהר וועט טהאן תשובה גמורה. א מענש לאזט זיך אנרירדען פון יצר הרע; מיר אלע זיינען ניט בעסער, אלע זיינען מיר נאר מענשען. פערפאלען, עס איז געשעהן. בעט גאט, אז ער זאל אייך מוחל זיין. וואשט אייך אב און הערט אויף די נארישקייטען, זיך ווארפען פאר'ן בית־המדרש. גאט קוקט אין הארץ אריין. די שטאדט וועט אייך איצט רודפ'ן, ביי אייך אוועקנעהמען די פרנסה — וועט איהר וואהנען ביי מיר אין הויז, איהר וועט לערנען מיט מיין אינגעל. איך וועל אייך אבגעבען א דירה און וועל אייך צאהלען זעקס רובל א וואך. זייט איהר צופריעדען?

מאכט פאר די צוויי מחותנים. די יונגע חנה'לע וויל וויזען, אז זי איז א בעלי־הבית'טע, איז זי פערטאָהן פון פריה־מאָרגענס אן מיט די געסט און מיט די אָרימע לייט, וואָס קומען אריין צו רב שלמה'ן באָרגען א גמילות־חסד א פאָר רובל אויפ'ן יאָהר־מארקעט.

דאָס נאנצע שטעדטעל קוקט אויס אויף דעם יאָהר־מארק, וואָס גיט אידען א האלבע פרנסה. איז ביי רב שלמה'ן געווען א מנהג — אלע ערב יאָהר־מארק אויסצובייטען א הונדערטער אויף קליין־נעלד און איהם אויסצובארגען צו אָרימע לייט אויפ'ן יאהר־מארק. פאר צייטען האָט מען געגומען אויף די גמלת חסדים פון די אָרימע לייט משכנות: א זיינערל, א פינגערל, א זילבערן לייכטערל, וואס א העלפט דערפון זיינען פערפאלען געווארען און א העלפט האָט מען צוריק ארויסגענעבען אויף די ימים־טובים. נאָר זינט עס האָט זיך געטראָפען דאָס אומגליק מיט נעכטן, האָט רב שלמה שוין נישט געוואלט ביי דער נייער ווייבל אייגפיהרען קיין משכנות. געגומען האָט ער נאָר שבת צו־נאכטס א הונדערטער, צוביטען עס, אריינגערופען חנה'לען און געגעבען איהר דאָס געלד אין שירץ אריין: „נא, באָרג אָרימע־לייט און פערשרייב אויף א פאפירל וועמען און וואס". געווען איז דאָס נעכע'ס חזקה, איז עס איבערגעגאנגען צו דער נייער ווייבל. קומט יערעם מאָל אריין אן אָרים ווייבל און רופט חנה'לען אוועק פון דער קיך. דער מיטאָג קאָכט זיך, און דער נרויסער טיש וועלט אויס־געצויגען, אריינגעזעצט אין איהם די ברייטע בייכיגע ברעטער און מען דעקט אויף איהם פאר א צווי מנינים אידען. עס זיצען סוחרים, רייכע און אָרימע, די צוויי מחותנים — — צו רב שלמה'ס ביידע זייטען. דער רייכער מחותן, מיט דער ברייטער בארד און גאלדענער קייט, זיצט בריט מיט דרייסקייט און רעדט מיט רב שלמה'ן וועגען אלטע געשפטען, וועגען אלטע שותפים — ביידע אויסגעהאנדעלט א וועלט. דער אָרימער מחותן, דער אָרימער וויץ־סוחר, זיצט זיך בהכנעה, קוקט אין וואס פאר א גדולה זיין זוהן איז אריינגעקומען, קוועלט אינעווייניג פאר נחת, האָט אָבער מורא ביים טיש א חויך צוואָרט אויסצוריידען, האָט דרך־ארץ פאר די אידען נגידים און וויים גאָרנישט, פארוואָס עס קומט איהם דער אויבען־אָן. נור יערעם מאָל, וועט ער קוקט אויף רב שלמה'ס איידים, וועלט ער ביי זיך פעסטער און שטאָלצער, וואס נאָט האָט איהם מזכה געווען צו אזא זוהן.

פעלץ אויסבייטען. ס'קומען דא אנצופאהרען די פערד־סוחרים פון די מקומות ארום, וואס קויפען אויף די פערד פאר דעם דייטש. די פעלצען־סוחרים האבען שוין אבגעדונגען די שטעלצען אין די גאסען מיט וואכען צוריק, און פון פריה־מארגענס אן הערט זיך כסדר דאס רעדער־קלאפען איבער דעם ברוק פון שטעדטעל. דאס קומען אן צו פאהרען די סוחרים פון די נאהנטע שטעדטלעך ארום. אויפגעפאקט אויף די גרויסע פוהרען די קאסטענס סחורה מיט די שטעקענס און דרענגער, די שטעלצע אויפצושטעלצען, קומען צופאהרען אין שטעדטל אריין טאנדעט - שניידער, טאנדעט - שוסטער, היטל - מאכער, פעלצען־פליקער מיט זייער סחורה וואס זיי האבען פאר'ן נאנצען זומער פאר דעם יריד אנגעארבייט. מען לויפט פלינק א שטעל צו פעכאפען און מען שלאגט אויף א קראם. די שטאדטישע האבען שוין פערכאפט די בעסטע קראמען אין מיטען מארק און האבען די פרעמדע ארויסגע־שטופט צום פערד־מארק, צום חזיר־מארק, און נישט איין געשלעג איז שוין דורך דעם היינטיגען טאג ארויסגעקומען. און נישט איין מאל איז מען געקומען צו לויפען צו רב שלמה'ן זיך קלאגען אויף די פרעמדע, וואס פערכאפען די שטעלצען, און ארויסגעשיקט האט מען א פאר בעלי־בתים, אנצוטהיילען די שטעלצען לויט חזקה.

ביי רב שלמה'ן איז שטוב איז היינט נאר א מחיה. עס זיינען זיך צוזאמענגעפאהרען רב שלמה'ס צוויי מחותנים. אייניר און אריימער און אייניר א רייכער. דעם איידעמס פאטער, און אריימער איד פון גאסטינין, וועלכער בארגט נאך היינט פון מחותן א הונדערטער, און דער צווייטער איז רב יואל ברכהן, דער גרויסער שפפטען־סוחר, פון פלאצק, עוזרל'ס דעם עלטסטען זוהן'ס מחותן. געבראכט האט ער אויף'ן מארק יונגע אקסען צו פערקויפען פאר די שררות אויף פאשע: בשותפות זיינען די אקסען מיט רב שלמה'ן געקויפט. און אזוי סוחרים — שות־פים פון אנדערע געשעפטען זיינען געקומען, און גלאט א איד א מעק־לער נעקומען אויף'ן יאהר־מארק, — און די ערשטע זאך געהט מען אריין צו רב שלמה'ן. דארט וועט זיך שוין מאכען א רובל צו פערדינען. שטעהט מען אלע ביי רב שלמה'ן איז שטוב, און די מוידען קאכען דעם רויטען בוריקעס־באָרשטש פון פריה־מארגענס אן. די שטוב איז פול מיט רענען־מאנטלען, און אידען פון דער נאנצער וועלט זיינען דא און האנדלען. גרייט מען זיך דא צום גרויסען מיטאג, וואס מען

דעם איז ביי זיי אויפ'ן מארק יא חזקה, נישט חזקה — א קליניגקייט. באלד אראב פון די פוהרען די פאטערס מיט די יונגען אין מיטען בעסטען מארק, געגומען די היימישע שטעלעז צואווארפען און אויפ־שטעלעז זיך זייערע אייגענע און אויסגעלעגט זיך זייערע פעלצלער. איז דאך דארט געווארען א געוואלד. די היימישע שטאדט־וויבער זיינען ארויס מיט היים וואסער, בענאסען די גאמבינער רוצחים, וואס נעהן איינגעהמען א וועלט. אבער פאר גאמבין האט מען מורא, האט מען זיך סוף כל סוף אבגערוקט אן א זייט פאר זיי.

עס זיינען געקומען צופאהרען די גאסטיגינער „וויבער". וויי־בער האט מען זיי נערופען דערפאר, וויי די מענער זיינען טאנדעט־שניידער און היטעל־מאכער, זיצען א נאנצע וואך ביי די אלטע מא־שינעס, וועלכע וויעלען ניט אנדערש נייהען, סיידען נאר מען טרינקט זיי גוט אן מיט אויל, אזוי אז די הויזען און די מארינארקעס, וואס קומען ארויס פון דער מאשין זיינען ווי דורכגענעצט אין אויל; און וויי די מענער זיינען פערנומען, פיהרען די וויבער די שטאדט. די מענער האבען מורא פאר זיי. זיי זיינען קליינע, אויסגעטריקענטע שניידערלאך, און די וויבער גרוים און שטארק. א שם האבען די גאסטיגינער מוידען אין דער וועלט, און פאר א פאטש פון אזא מויד היט מען זיך. וואריס שטארק איז א גאסטיגינער מויד און עסט פאר דריי מאנספארשוינען. עס איז א פערגעניגען ארייגצוקוקען אין א גאסטיגינער קיך. די מוידען האבען כח צו שייערען די מעשענע רייפען פון די טונגען, צו רייבען מיט זאדע און זאמד די ברעטלער, און אלץ פינקעלט שטענדיג. דערפאר האבען מעהרסטען גאמבינער בחורים חתונה מיט גאסטיגינער מוידען. זיי פאסען זיך פונקט איינער פאר'ן צוווייטען און האבען נישט מורא איינער פאר'ן אנדערען... און אז די גאסטיגינער וויבער קומען אן מיט זייערע שטעלעז, רוקען זיך די גאמבינער „רוצחים" א ביסעל פאר זיי אב. מאקע „רוצחים", אבער מיט גאסטיגינער וויבער איז נישט גוט זיך צו טשעפען...

עס קומען אן די זשאכלינער קצבים־יונגען, וועלכע קויפען אויף די בהמות אויף די מערק צו פיהרען זיי קיין לאדז, מיט די גראבע שטע־קעלער אין די הענד און די געפוצטע חאלאווקעלאך — ציטערט פאר זיי דאס שטעדטל. אז זיי בעווייזען זיך, קוקען זיי זיך אוים א גאס־טינינער מויד א כלה צו נעהמען פאר זיי.

מעקלער ווארטען אויף געשעפטלאר. דער וויים פֿון א מאיאנטעק, וואס שטעהט צו פערקויפען בחצי־חנם: דער צווייטער האט געהערט פון א צווי הונדערט זעקלאך תבואה, וואס עס שטעהט צו פערדיענען אן דעם א פערמעגנעם: דעם שלאגט אב דער שרה יערען טאג די טהירען: „גיט איהם א סוחר פאר דעם וואלד". און נאך איינער דארף א צעהן טויזענד רובל פאר א שרה. קאן מען קריגען ביי איהם, וואס מען וויל. סוחרים זיצען שטיל, הערען אויס די געשעפטען און קוקען זיך איינער דעם צווייטען אריבער און טראכטען יערער פאר זיך אין דער שטיל איבער דאס געשעפט. און קלענערע אידען זיצען און האבען דרך־ארץ פאר די גרויסע געשעפטען, וואס פליהען דא אי־בער דעם טיש. און די יויך פארעט, און חנה'לע, אין דעם ברייטען שירץ אנגעטהאן, טהיילט אליין אויס דעם גרויסען טעלער פלייש פאר די געסט. און אז זי דערזעהט ארום איהר טיש די סוחרים אידען, ווי די געשעפטען לויפען איבער'ן טיש, קוועלט איהר האס הארץ פאר נחת. און די סוחרים ווארפען בעהאלטענערהייד בליקען אויף דער יונגער שעהנע ווייבל און זיינען אין דער שטיל רב שלמה'ן מקנא אזא מזל...

פארנאכט איז אנגעקומען די נאבינער חברה. דאס זיינען די סעדער־אידען, וועלכע האנדלען אויך מיט פיש פון די גרויסע טייכען. עס שמעקט פון אזא איד אראב דער פיינער עפעל געשמאק, מיט וועלכען ער גענהט אום א גאנץ יאהר. אין זיין געדיכטער טונקעלער בארד, וואס שטעכט ווי שפיליקעס, האלט זיך אויף דער סוד פון דעם טונקעלען טייך, פון וועלכען זיי כאפען די פיש ארוים. דאס זיינען פון יענע אידען, וועלכע האבען נישט קיין מורא פאר קיין גוי און זיינען קיינמאל אין גלות ניט געווען. דאס גאנצע לעבען מיט דער ערד איני־איינעם אויפגעצויגען געווארען, אין די טונקעלע טייכען ביים פיש כאפען, אין די פייכטע סעדער ביים אויבם געוואקסען. אבגעברענט פון דער זון זיינען זייערע פנים'ער און זייערע הענד, אז עם דאכט זיך, אז זיי זיינען איננאנצען פון מאסיוון בראנז געמאסען. יעדער אזא איד האט א טוץ קינדער און לעבט אוים זיינע הונדערט און צוואנציג יאהר אהן צער און וועהטאג, פערדינט זיך זיין ברויט ביז צו דער לעצטער מינוט פון זיין לעבען און צו זיבעציג יאהר ברענגט ער נאך א נוי קינד אויף דער וועלט. אומעטום זיינען די גאמבינער די תקיפים, פאר זיי האט מען מורא. זיי כאפען זיך באלד צום דרענגל, מחמת

„פאטער", דער איד מיט די גנב'ישע אויגען און געברייזעלטע האהר און קלאפט צו אין א בעמבעלע אריין. און די שהכנע כשוף־מאכערין ווארפט ארונטער דעם שווארץ געברייזעלטען קאפ, הויבט אויף די דינע נעטאקטע פיסלאך און טאנצט אין דער רייף און הויבט אן צו זינגען א טרויעריג ליעד פון א ציגיינערין אויף רוסיש, פון א ליעבע, אז דאס האץ ווערט צונאנגען פון איהר זים קול.

נישט איין יונגען מאן האט שוין די כשוף־מאכערין כשוף אנגעטהאן. ווארפט די כלה פאר דער חתונה און פערליעבט זיך אין דער שהנער רייף־טענצערין און פאהרט איהר נאך אין די שטעדטלעך ארום אויף די יאהר־מערק. און מען ווערט דערנאף געווואר, אז דער פערליעבטער יונגער מאן האט מיט דער ציגיינערין חתונה געהאט, און דאס איז טאקע נישט געווען דעם קאטרינארזש'ס טאכטער, נאר אזוי ווי מען דאס געווואוסט, — אן אייניציג מאכטער פון א רייך הויז ארוים, וואס דער קאטארינאזש האט אוועקגע'גנב'עט, וועז זי איז נאך א קליין מיידעל געווען, און פאטער־מוטער האבען געטרויערט נאך איהר דאס גאנצע ליעבען.. דער יונגערמאן (דערצעהלט מען דערנאך אין די שטעדטלאך) האט אויפגעוועקט איהרע עלטערן און איז געווארען אן איידעם פון א רייכען שוועהר.

אזוי זיצען די סוחרים ארום א טיש ביי די געבראטענע גענזלאך און קוקען זיך צו צו דעם טאנצען.

אין דרויסען, אין דער נאכט, האט מען גרויסע סמאלע־פאקלען אנגעצונדען, אז די סוחרים זאלען זהען אין שטעדטעל אריינצופאהרען. עס פאהרען דורך די שווערע פראכט־וועגען מיט די גרויסע קאסטענם סחורה, שטענגער און דרעננער — קומען זיך צוזאמענפאהרען פון אלע מקומות אויף דעם גרויסען יאהאן־יריד, וואס גיט אידען פרנסה אויף א גאנץ יאהר.

א גאנצע נאכט זיינען די וועגען אין שטעדטעל געפאהרען. א גאנצע נאכט האבען די פויערים מיט די בהמות פון די ארומיגע ערטער אנגעצויגען, און פון פריה־מארגענם אן איז געשטאנען אזא הו־הא, איז געווען אזא געפילדער, נעשריי און ליארים אין די גאסען פון שטעדטעל. דאס גאנצע שטעדטעל האט מיט איין מאל אן אנדער פנים בעקומען— נישט צו דערקענען. אנגעשטאפט זיינען די גאסען, די מערק מיט פוהרען. רויטע, קאלירטע טיכער איבער די פויערטעם רוקענם ברענען

מיט זיי קאנקורירען די קראשענוויצער פערדם־יונגען. מיט די לעדערנע האזען, געפאסטע שטיוועלאך און די באטיקלאך איז די הענד געקומען צו פאהרען אויפ'ן יריד פערד איינקויפען פאר'ן דייטש. עם ציטערען פאר זיי די זשאכלינער קצבים־יונגען און קוקען זיך איינער דעם אנדערן אריבער:

„נו, העכט, וואס הערט מען איז דיין זשאכלין?"

„זאל דיר דער מוח נישט אויסראטען פאר זשאכלין, דו קראשענוויצער פראנט!"

אזוי נעהמט מען זיך אן די פאר די שטעדט. מען ווערט אבער באלד צווישען זיך גוט און מען געהט אריין צו נאטע דעם רעסטאראטאר אינאיינעם נעהמען דאס ביסעל גוטע בראנפען.

דערווייל איז פארנאכט געווארען, און ביי נאטע רעסטאראטאר איז לעבעדיג: די סוחרים זיינען נעקומען צו פאהרען. אבגעבראטען האט לאה'לע, דאס שעהנע פעטע ווייבעל, נאטע דעם רעסטאראטארס טאכטער, די פעטע גענזלאך מיט די פעטע קאטשקעלאך. וואורשט גע־ בראכט פון וואדשע מיט דעם גוטען טרונק בראנפען. שטעהט זי הינטער דעם שענק־טיש מיט איין אייריגנגל איז אויער, מיט די פער־ קעמטע צעפ און אבגעוואשענעם פעטען האלז און זעהט אוים אזוי בע'טעמ'ט ווי איהרע פעטע גענזלאך. זי גיסט בראנפען איין די סוחרים. מען טרינקט דעם „ניינציגער" און מען פערבייסט מיט דעם געשמאקען קנייפ, וואס מען גיט די פעטע, שעהנע שענקערין דארט, וואו עם איז צום אנגענעהמסטען צו קנייפען.

אנגעקומען איז צו פאהרען אויפ'ן יריד א חברה צירק־מאכערס — אידען, מיט א שעהנער דראטען־געהערין, א זיבעצעהן־יעהריג אידיש מיידעל, מיט א שווארצען געגרייזעלטען קאפ האר, מיט א פאר שווארצע אויגען, ווי א ציגיינערין. א דארע, נאר א בע'חנ'טע, געהט אנגעטהאן אין דעם קורצען רויטען קלייד, אין דער טריקא, וואס איז ארויפגענאסען אויף איהר דינעם לייב, און ווארפט אייגלאך... ארום, איבער די בענק זיצען אויסגעזעצט די סוחרים און עסען געשמאק די פרישע געבראטענע גענזלער. און די שעהנע כשופ־מאכערין ברעכט זיך אין א ריי פאר זיי. דער פאטער (עם איז אוודאי נאר קיין פאטער נישט — גע'גנב'עט האט ער זי אוודאי פון א רייך אידיש הויז ארוים, וועז דאס מיידעל איז נאך א קליין קינד געווען) — שטעהט ער דער

פון דער עלטער הויט. שטעקט א פויער געלד אין האנד אריין. דער גוי וואַרפט עס צוריק. דער איד שטעקט עס ווידער איין — דער גוי ווי נישט. דער איד שלעפט די שרייענדיגע קאטשקעס פון דער פוהר אראב — דער גוי לאזט נישט. און דאס זינגען פון די בעטלערס מיט דעם געשריי פון די גוים, דאס קוויטשען פון די קאטשקעס און דאס ברומען פון די חזירים, די קאלירען פון די בענדער, דאס רויטע ליכט פון די טיכער שרייען מיט אין דער זון אריין — און די אלע געוואלרען. ברומען און געשרייען קאכען זיך צונויף, און עס איז דאס ברומען פון דעם גרויסען יאהר־מארק — יאהאנע.

אויף דעם אקסען־מארק איז קיין פוס ניט צו טרעטען. די קצבים שטעהען ארום די בהמות, טאפען די אייטערס, קוקען אין די פיסקער אריין, דינגען זיך, שרייען, שלעטען, וואַרפען געלד און שלעפען די פויערים אין שענק אריין. קומט אן אין סאמע העכסטען ברען פון מארק, אייזיק שלאסער־האקער מיט א קוה. ער אליין פיהרט זי נישט, נאר זיין קאמפאניאן סטאש „קאניקראד" (פערד גנב) א גוי מיט א צושניטען פנים און אריבערגעצויגענעם הוט איבער די אויגען, ווי א גנב. „אהא, גיב נאר א קוק, אייזיק ממזר, וואו האסטו די קוה געפאקט"? פרעגען די קצבים־יונגען אייזיקלען, דערזעהענדיג, ווי ער פיהרט די קוה. ענטפערטע ער: „שווייג, זי איז בלאט". קוקען זיי זיך גוט איין צו דער קוה, דערזעהען זיי, אז זי איז א חולה. אן עפוש האט זי, מען דארף זי שטעבען. אנגעטרונקען האט זי נאר אייזיקל איידער ער האט זי אויפ'ן מארק געבראכט, מיט וואסער, אז זי זאל א דיקען בויך קריגען, עפעס נעגעבען צו לעקען אזא מין גנב'ישען זאלץ, אז די אייטערס זאלען איהר ווערען אנגעלאפען — עס הייסט זי ניט פיעל מילך — און געגומען די קוה ביים שטריקל און אוועק־געשטעלט סטאש „קאני־קראד", אז ער זאל זי פערקויפען. און אייזיקל אליין האט זיך אוועקגעשטעלט די קוה האנדלען. שטעהט ער אזוי און קויפט די קוה: „אכט און דרייסיג רובל, פערציג רובל, צוויי און פערציג" און שרייט הויך און צעהלט באלד געלד, דוקא מיט זילבערנע רובלען, כדי עס זאל קלינגען אז מען זאל הערען. קומט אן א גוי'ע מיט „שקצימלאך־יתומים". דער פויער איז ערשט נישט לאנג נעשטאנדען, האט זי פערקויפט די צוויי חזירים און ווי זיך קויפען א גוטע מילך־קוה — זי זאל פוטער מאכען, אין שטאדט אריין

זיך אין דער ווארימער זון. און דאס קירבען־געזאנג פון די בעטלערם. אויסגעמישט אינאיינעם מיט דעם שרייען פון די יונגע פערד, קוויטשען פון די חזירים, קרעהען און שרייען פון אלערלייי געפליגעל האט אנגע־פילט די לופט. אויסגעמישט זיינען שוין די שווארצע לאנגע קא־פאטעס מיט די וויים־גרויע רעק פון די פויערים, די וואכעריגע טרויע־ריגע פאטשיילעס פון די אידישע ווייבער מיט די העל־קאלירטע טיכער פון די פויערטעס — און קאכט זיך אינאיינעם צונויף.

נעכאפט האבען די גאסטינינער וויבער א פויער צו א שטעל, אויסגעטהאן איהם אין העמד און מעסטען איהם אן אלע רעק מיט אלע היטלען. דער פויער מיט דער ביטש אין דער האנד שטעהט אין א קורץ יאקעלע מיט אויסגעשטארטע הענד, און די ווייבער האלטען איהם א שפיגעלע פאר די אויגען: נא, זעה, וויי שעהן רו ביזט!

דארט שלעפט א איד א זעקעל תבואה פון א פויער'ס א פוהר אראב, דער גוי ווארפט צוריק דאס געלד. עס הערט זיך געלד קלינגען. הענער שרייען, גוים שילטען, אידען דינגען זיך — און אלץ איז אינ־איינעם אויסגעמישט. מיט א מאל קומט אן א גוי צולויפען מיט א יונג פערד, פרובט עס אוים און קוקט נישט, ווער עס שטעהט — לאזט זיך מיט זיין פערדעל אין פולען, אנגעשטאפטען מארק אריין.

אין מיטען דעם ים פוהרען, אידען, פויערים, חזירים און פערד האבען זיך די לאוויטשער וויבער אויסגעשטעלט זייערע קראמען מיט די קאלירטע בענדער.

ליעב האט זיך די פויערטע פון יענער געגענד אין רייך קאלירטע בענדער אויסצוצירען, און דער גוי זיין קאפעלוש מיט פערשיעדענע קאלירטע קרעלען און סטענגעס אויסצופוצען. און די רייך בלאה־רזיטע פארבען פון בענדער, מיט די קלייניע וויסע בלימעלאך לויכטען זיך אין דער זון. עס שטעהען ארום ביי די בענדער־קראמען די יונגע שעהנע דארפס־שיקסעלעך מיט די גראבע צעפ און רויט שטארקע הענד, קוקען מיט לייכטענדיגע פרעסענדיגע אויגען אויף דעם אוצר פון די סטענגעס, און די יונגע חתנים־שקצים — נעהמען די בייטלאך ארוים און קויפען די מיידלאך מתנות. עס שפיעלט אויף די קאטערינקע באלד. אין מיטען טאראראם, ווערט ארום די אידען א געשטעה, און דער בלאהער פויגעל הויבט אן ארומצוטיילען מיט זיין שנאבעל די גוים קוויטלאך מיט יעדענם גורל. — עס קומט אן א איד צו לויפען

דער „קאני־קראד" קראצט זיך אין קאפ, און אייזיק׳ווינקט איהם, אז ער זאל דאס געלד נעהמען.

— וואס קען מען מאכען? — שרייט אויס דער „קאני־קראד" צו דער גוי׳ע, גיב אהער די האנד. אזא איינער בין איך! א קריסט איז א קריסט — וועל איך זי ליעבער פערקויפען א קריסט פאר צעהן רובל׳ ווינציגער, איידער א אידען. — און שטעקט אויס די האנד נאך דעם געלד.

די גוי׳ע צאהלט איהם אויס די בלוטיגע צוויי און פערציג רובל׳, וואס זי האט געגומען פאר די חזירים, און נעהמט דאס שטריקל׳ אין האנד אריין.

דער גוי איז באלד פערשוואונדען. אייזיק׳ האט נאך פרעטענזיעס צו דער גוי׳ע: זי האט איהם אויסגערונגען די קוה, און פערלאנגט פון איהר א רובל׳ אבטרעט געלד. נאר באלד ווערט ער פערשוואונדען, האט מורא, אז דער „קאני־קראד" זאל׳ דערווייל׳ נישט אוועק מיט׳ן געלד. אין א פאר מינוט ארום שטעהען זיי שוין אין שענקל׳, טרינקען אינ־איינעם און טהיילען זיך מיט דער גוי׳ע בלוטיגע גראשענס. דער „קאני־קראד" האט זיך אוועקגעשטעלט אין דער שענק פערטרינקען דאס געלד. אייזיק׳ גנב האט דאס געלד אהיים געבראכט צום ווייב און געגעבען דער אידענע „נא, בעהאלט".

די גוי׳ע וואס האט געקויפט די קוה, האט זי געגומען ביים שטרי־קל׳ — די קוה ווי׳ל ניט געהן. טרייבט זי זי אונטער מיט א צווייג, לאזט די קוה אראב דעם קאפ, מאכט א טריט, שטעקט ארוים ווייט די צונג, גיסט זיך אוים — ווערט פון דער קוה א האלבע, די אייטערס איינגעפאלען, באלד פאלט זי פון די פיס, די פיס בויגען זיך קרום אונטער איהר שווערער לאסט, לעגט זיך אוועק אין גאס.

ווי די גוי׳ע האט דערזעהן, וואס עס איז פון דער קוה׳ געווארען. האט זי זיך נעגעבען א ווארף אנידער אויף דער ערד, צוויישען די פוהרען און די אקסען מיט איהרע צוויי שקציט׳לער, מיט א גרוים געשריי: א, יעזום! — נערישען האט זיך די גוי׳ע די האהר פון קאפ. נעשלאגען דעם קאפ אן די שטיינער פון גאס, געלעגען מיט איהרע שקצים לעבען דער קראנקער קוה און געשריען און געווינט.

— א, יעזום, וואס וועל׳ איך איצט טהאן? דער פויער איז

ברענגען צו פערקויפען, אויף זאלץ און זייף האבען איבער'ן ווינטער. קיינעם האט זי נישט די גוי'ע, דרעהט זי זיך אליין אויפ'ן אקסען־מארק ארום און זוכט זיך א קוה מיט א פאר גרויסע אייטערס.

דערזעהן די צוויי חברה־לייט, אז די גוי'ע שטעלט זיך אב ביי דער קוה, הויבט אן אייזיקל ארויפצואנגען אויפ'ן מקח: „פיר און פערציג רובל, זעקס און פערציג — פופציג. גאנצע פופציג!" און פאטשט דעם „קאני־קראד" אין האנד אריין, אז זי וועלט אנגעשווא־לען ווי א פלאש. און דער „קאני־קראד" שטעהט און האלט אין איין טענ'ען: — זשידאווי ניע ספשעדאם!" — א אידען וועל איר ניט פערקויפען.

— פערקויף מיר די קוה, בעט זיך דער איד און שטעקט איין דאס געלד דעם גוי. און דער „קאני־קראד" טענ'עט אלץ אין איינעם: — „ניע, זשידאוו ניע ספשעדאם!".

דערזעהן די גוי'ע, רופט זי דער גוי צו:

— „קויף די קוה, א גוטע, גיט א סך מילך, א שאד א אידען צו פערקויפען — און מעלקט אוים א פאר טראפען מילך פון דער קוה'ס אייטער און גיט דער גוי'ע צו פערזוכען: — „זעהסט, ווי זיס!" די גוי'ע שטעהט אבער און קלעהרט.

— וואס קומט אבער ארויס פון דעם, אז איך האב נישט מעהר, ווי צוויי און פערציג רובל? — ווייזט זי אויפ'ן קניפעל אין טיכעל, וואס זי האלט עס אין דער ברוסט. דער „קאני־קראד" קראצט זיך אין קאפ.

— פאר צוויי און פערציג רובל קען איך דיר זי נישט פערקויפען, דער איד גיט פופציג, און אז א איד גיט — איז זי ווערטה.

ווי אייזיקל דערזעהט, אז די גוי'ע האלט ביים קויפען — כאפט ער ארויף:

— פערקויף זי מיר, צוויי און פופציג גיב איך דיר, דא האסטו דאס געלד. דער „קאני־קראד" טענ'עט אלץ אין איינעם:

— ניין, א אידען וועל איך זי נישט פערקויפען. זוך אין דעם זאק — זאגט ער צו דער גוי'ע — זוך גוט, אפשר וועסטו נאך עפעס געפינען, א שאד די קוה אין אידישע הענר צו געבען.

— אבער, פאטערל, נישט מעהר ווי צוויי און פערציג פאר די חזירים געגומען. מיט דריי גילדען, וואס פאר די אייער.

באלד האט זיך צופלאקערט צווישען די אידען און די גויים א מלחמה. די גויים האבען ארויסגעכאפט די דישלעך פון די וועגען און געשלאגען די קצבים־יונגען. איינעם האבען זיי אוועקגעלעגט מיט א צושפאלטענעם קאפ, דאס בלוט איז געלונען איהם איבער'ן פנים. איז דאס ווייב ארוים מיט א געוואלד אין גאס אריין: „געוואלד, מען שלאגט אידען! אויפ'ן אקסען־מארק שלאגט מען אידען!"

האבען די גאמבינער פעלצען־סוחרים דערהערט, אז זייערען א גאמבינער האבען די גויים געהרג'עט אויפ'ן אקסען מארק — האבען זיי געלאזט די קראמען און זיינען ארוים אין אקסען־מארק מיט די געווויכטען אין די הענד. די גאמבינער ווייבער האבען זיי נאך אונטער־געגעבען פייער: „מאנספערשוינען זייט איהר! זעהט, ווי מען שלאגט א אידען, און איהר שווייגט" — נאר די גאמבינער האט מען ניט געדארפט אונטערצוהיצען. גאמבינער בלוט איז קיין וואסער נישט. אז זיי האבען דערהערט, אז מען שלאגט א גאמבינער, האבען זיי זיך דאס לעבען איינגעשטעלט. א קלייגער יונג, חיימ'ל מאלאדזש, האט זיך נעגעבען א לאז אריין מיט דער שער אין דער אנד צווישען א פאק גויים, און שוין האט ער איינעם דאס פרצוף אויפגעריסען מיט דער שער. טאקע די גויים האבען איהם אויף דער ערד אוועקגעלעגט און איהם נעמומען טרעטען — האבען עס די גאמבינער דערזעהן, זיינען זיי אריין צווישען די גויים דעם יונג ארויסגעהמעז און אנגעהויבען צו האקען איבער די קעפ. שוין לויפען די פוירטעם איבער די גאסען מיט א געשריי: „העי, כלאפי, נאשיך ביאן!" און פון דער צווייטער זייט די ווייבער: „מען שלאגט אידען אויפ'ן אקסען־מארק!" אוז פון אלע זייטען בעסלעך קומען גויים צו לויפען, אידען צו לויפען, קראשענוויצער פערד־סוחרים, זשאכלינער קצבים.

גאסטינינער ווייבער זיינען אויך דא. איבערגעלאזט האבען זיי די מענער ביי די קראמען און מיט די נעגעל די גויים די אויגען אויס־געדראפטשעט. שוין האלטען זיך איינם די אנדערע ביי די האאר, ביי די קעפ, און בלוט רינט צווישען פנימ'ער, אויף קאפאטעם, אויף ווייבער־טיכער, צווישען רעדער, חזירים און שרייענדיגע קאטשקעם, און פערפעט די שטיינער.

רב שלמה איז געווען איז דער שטוב און געהאנדעלט מיט א סוחר ווייצען, ווען דאס געשלעג איז אויסגעבראכען. געהערט אז איז גאס

געשטארבען, די חזירים האב איך פערקויפט, דאס געלד האבען זיי ביי מיר אויסגענארט, א יעזוס!

און די שקצים נאך דער מוטער האבען אנגעפיהלט דעם גאנצען יאהר־מארק מיט געוויין.

באלד איז געווארען ארום דער גוי'ע א געשטעה. די פויערטעם ארום האבען זיך אנגעהויבען צו ווישען די טרערען פון די אויגען, דער־זעהענדיג די אריסע גוי'ע ביי דער קראנקער קוה. דאס בלוט האט זיך צוקאכט ביי די גויים. זיי זיינען געשטאנען ארום, אויסגעהערט דער גוי'עס קלאג, געפרובט די קוה צו ריהרען ביים עק, די קוה האט זיך אבער ניט באוועגט. און די גוי'ים האבען אנגעהויבען מיטצו־פיהלען מיט דער פויערטע. איינע האט דערצעהלט, אז א אידל איז אויך געווען דערביי.

— יא, דער איד איז דארט געשטאנען און גערונגען די קוה. איך האב געזעהן, אז ער גיט פופציג רובל — פון מיר האט דער פויער נור נענומען צוויי און פערציג, — דערצעהלט די גוי'ע אין געוויין.

— עס איז געווען דעם אידענ'ס קוה, אודאי אזוי, דער איד האט דיך אבגענארט, — שרייען די גויים.

שכור זיינען די גויים געווען, ביי יערען קויף איז שענקל נע־נאנגען מיט די „קומעס", און אויפגעקאכט פון דער גוי'עס ווייזען — האבען די פויערים געכאפט די שטעקענס און אנגעהויבען צו שלאגען דעם ערשטען בעסטען אידען, וואס זיי האבען דארט געטראפען.

געווען איז עס א נאמבינער קצב. די פויערים האבען איהם אויף דער ערד אנידערגעווארפען, גערייסען די בארד און געשלאגען איהם איבערן קאפ מיט די שטעקענס.

די קצבים זיינען געווען אין רב שלמה'ס הויף, וואס איז ניט ווייט געווען פון דעם אקסען־מארק. דארט זיינען געשטאנען די יונגע אקסען, וואס רב שלמה מיט'ן מחותן האבען געבראכט צו פערקויפען די שרה'ס אויף פאשע. די קצבים האבען בעטראכט די שהנע געזונטע אקסען און האבען געווארט אויף א בראק, אז זיי זאלען קענען עס אבקויפען.

ווי זיי האבען דערהערט, אז די גוים שלאגען א אידען, זיינען זיי ארויס פון רב שלמה'ס הויף מיט די אייזערנע שטעקלעך אין די הענד און געווארפען זיך אין די גויים אריין.

— געהט'ס, פויערים! דער רב היסט, דער „קופיץ" היסט — האבען די גויים געשריען.

און עם האבען זיך באלד אוועקגעלאזט א פאר שטארקע קצבים־יונגען נאך אייזיקלען, און א פאר גויים — נאך דעם „קאנאקראד", ברענגען זיי אויפ'ן מארק.

דערווייל ווי רב שלמה איז אזוי געשטאנען און גערעדט מיט די פויערים און די אידען, כאפט זיך אונטער א יונגער שגץ און גיט רב שלמה'ן א פאטש און ווערט פערשוואונדען צווישען די פויערים.

מעהר האט מען נישט בעדארפט. עס האט זיך געגעבען א קאך אין די אידען דאם בלוט: רב שלמה'ן האט מען געשלאגען! — און אריין אין דער מחנה פויערים. — בחנם האט זיי רב שלמה אוועק־געטריבען מיט דעם שטעקען, אז זיי זאלען זיך נישט שלאגען; זיי האבען צופראסקעט די פיסקעס פון יעדען גוי...

— דעם שגץ גיט ארויס!

דער שגץ איז אריין צווישען די פויערים, און זיי האבען געפרובט איהם צו בעהאלטען, נאר נאטע פוהרמאן האט איהם געגומען אויפ'ן אויג. ער איז באלד נאך דעם שגץ אין די פויערים אריין.

לאנגע האר האט דער שגץ געהאט — האט ער זיך געגעבען א לאז אריין מיט דער האנד אין דעם שגצ'ס לאקען און ער האלט איהם! בחנם בייסען איהם די פויערטעס דורך די שטיוועל, ריסען איהם שטיקער פלייש פון די פיס, פון די הענד ארויס. נאטע לאזט שוין דעם שגץ נישט אב, שלעפט איהם נאך נאך זיך, ווי א שטיק אייזען, און ציהט איהם פון צווישען די גויים ארויס. די גויים טרעטען אויף איהם מיט די אייזערנע פאדקאווע — א צובלוטיגטער האט זיך נאטע אין דעם שגץ'ס האאר איינגעפלאכטען, אזוי ווי ער וואלט אין איהם אייגנוואקסען. לאזט איהם נישט נאך, שלעפט איהם פון די פויערים ארויס.

עס רינט דאם בלוט פון זיי ביידען — פון נאטע'ן און פון שגץ און טישט זיך אוים אינאיינעם — און צוגעקלעפט איז ער צו איהם און קייקעלט זיך מיט'ן שגץ אויף דער ערד און שרייט צו די אידען: „דא איז ער"!

אז די אידען האבען דערזעהן דעם שגץ, זיינען זיי צו מיט די שטע־קענס, מיט די נעוויכטער:

פאר'ן הויז שלאנען זיך אידען מיט גויים, האט ער געכאפט דעם שטע־
קען אין האנד און איז ארויס אין גאס אריין. חנה'לע האט זיך אפילו
אין דער טיר געשטעלט און בעשווארען איהם, ער זאל נישט ארויס —
נאר ער האט זי זאנפט אוועקגענומען און איז ארויס אין גאס אריין.
עס זיינען באלד נאך איהם ארויסגענאנגען די סוחרים, די שטאל־
יונגען לייזער און בער. און אז די אידען איז געסיל האבען דערזעהן
רב שלמה'ן געהן, האבען זיך באלד אלע ארומגעקליבען ארום איהם.

אננעקומען צום ארט פון געשלעג, האט רב שלמה אויפגעהויבען
דעם שטעקען און געשלאגען איבער די קעפ, וואס האבען זיך געהרג'עט:
„לאזט אב, לאזט אב!"

מען האט זיך באלד אריינגערייסען צווישען די שלאגענדיגע, זיי
פאנאנדערגערייסען, אבנעווארפען. די אידען מיט די צובלוטיגטע קעפ
האבען דערזעהן רב שלמה'ן — האבען זיי אבגעלאזט. — „שקצים, האט
רב שלמה געשריען, דעם גאנצען מארק ווילט איהר צושלאגען! וואס
איז געשעהן?"

— אייזיקל גנב האט א גוי'ע א קראנקע קוה פערקויפט, שלאגען
זיי אידען.

א סך פון די פויערים האבען געקענט רב שלמה'ן פון די הייף,
דער „קופיעץ". א סך האבען געמיינט, אז עס איז דער רב, האבען ויי
זיך אוועקגעשטעלט און געשריען: „דאס געלר גיט'ס אב! דעם
אידען גיט ארויס, קופיעץ!"

און די אידען האבען צוריקגעשריען צו די פויערים:

— דעם גוי גיט ארויס, דעם, גוי! א גוי איז אויך געווען דערביי,
אז רב שלמה האט געהערט, וואס עס איז געשעהן, האט ער
געזאגט:

— א רחמנות, אן ארימע מי'ע, געהט און ברענגט אייזיק'ן.

— די גויים וועלען איהם הרג'ענען, רב שלמה.

— לאז איהם א שווארץ יאהר! דאס געלר זאל ער אבגעבען.
איבער איהם וועלען מיר דעם מארק פערלירען. געהט, לייזער, בער —
יונגען, ברענגט איהם אהער!

— אי פא זשידא, אי פא כלאפא — האבען די אידען געשריען
צו די גויים — ביידע זאלען זיי קומען!

שוין וויל׳ען זיך אויף דער פאר וואַרפען די אידען מיט די גויים און אויסגיסען אויף זיי דעם רעשט כעס, וואס שטעקט נאך אין זייער בלוט, נאר רב שלמה האט זיי איינגעהאלטען: צום ערשט די גוי׳ע דאס געלר אבנעבען. די אידען האבען בעזוכט אייזיקלען. אין ציצה־כנפות האט ער געהאט איינגעבונדען די איין און צוואנציג רובל. ביי דעם גוי האט שוין געפעהלט א פאר קערבל׳ער — פערשיכורט אין שענק — האט רב שלמה צונעל׳ענט פון זייניגע און אבנעגעבען דער גוי׳ע צוריק דאס געלר. די גוי׳ע האט מיט טרערען אין די אויגען געדאנקט רב שלמה׳ן און נעקושט איהם די קאפאטע: „קופּעץ ספראוועדליווי מא ליטאשטש נא וודאוויע אי סראטע" (אן עהרליכער סוחר, האט רחמנות אויף אן אלמנה מיט יתומים). די ווערטער האבען ווייך געמאכט די אידען אויף דער גוי׳ע, און זיי האבען רחמנות געקראגען אויף איהר: „טאקע, אן ארימע גוי׳ע! וואס, א גוי׳ע איז דען נישט קיין מענש?" — האבען די ווייבער געשריען, — „מען נארט אויס ביי אן אריימער אלמנה צוויי און פערציג קערבל׳ער!"..

האבען זיך די אידען נענעבען א נעהם צום „סאמא־סאנד" (זעלבסט־נעריכט). די גויים האבען זייער כעס אויסגענאסען אויף „דעם קאני־קראד" מיט געשרייען: „א קריסט ביזטו? — א טאטער ביזטו"! און די אידען מיט די שטעקעל׳ך אויף אייזיקלען: „א איד ביזטו? א מאטעריש הארץ האסטו! פון אן ארימער גוי׳ע נעלד אויסנארען און איבער דיר א שטאדט אומגליקליך מאכען! א מארק צופיהרען!"

אין א שעה ארום זיינען שוין געשטאנען די כמעל׳ער גויים מיט די גאמבינער אידען ביי דבורה׳ן אין שענקעל. בראנפען און נעלד האט זיך נענאסען ווי וואסער, איבערגעבעטען זיך און ארומגעהאלטען זיך איינע די אנדערע ביי די ארעמס. דאס בלוט פון זייער גוט־פריינדשאפט איז נאך ניט פערטריקענט געווארען אויף זייערע נעזיכטער און קליידער און די גויים האבען געשריען: „מיר האבען צו די אידען נארנישט: דער וואס איז א גנב, איז א גנב, און א קופּעץ איז א קופּעץ". און די אידען האבען געשריען: „וואס, א פויער איז נישט קיין מענש? א פויער איז אויך א מענש. איין גאט איז נאר אויף דער וועלט!" און פאטשען זיך איינע די אנדערע אין די הענד אריין אויף „זגארע" (שלום), אז די הענד ווערען געשוואלען.

— „קופצא פשעפראש!" (בעט איבער דעם סוחר). עם האבען זיך אריינגענעמישט די עלטערע פויערים, א פאר בעלי בתים, וועלכע האבען נעקענט רב שלמה'ן און אויך געשלאגען דעם שנץ: „קופצא פשעפראש!" דער שנץ, א צובלוטינגטער, מיט אויסגעבראכענע פינגער איז נעלעגען אויף דער ערד און נעזוכט רב שלמה'ס פאלע פון ראס, און נעקושט רב שלמה'ן די שטיוועל, די פאלעס, געציטערט פאר שרעק און געשטאמעלט „א, יעזוס, א, באזשע".

— לאזט איהם אב! האט רב שלמה געשריען און קוים א לעבעדיגען איהם ארויסגענומען פון די יונגענס הענד. אייזיקל זעלנער האט איהם נאך נעגעבען א פלעם מיט'ן שטעקען איבער'ן קאפ, און דער שנץ איז א האלב הרוג ארויס פון אידישע הענד.

נאר באלד האט מען געבראכט צו פיהרען די צוויי גנבים, אייזיקלען און דעם „קאני־קראד". די גאמביגער סעדער־אידען האבען געפיהרט אייזיקלען. געפונען האבען זיי איהם אין שטאל בעהאלטען. די הענד אהינטער געבונדען און א בלייכער אהן א היטעל, איז אייזיקל נעגאנגען. און די גויים פון דעם דארף כמעל האבען געפיהרט דעם שכור'ן גוי, דעם „קאני־קראד". די שטאדט האט זיי געקענט. א בשותפישע גנבים־פאר זיינען דאס געווען, און ווי עס זיינען אין שטעדטיל א פאר זילבערנע לייכטער פערפאלען געווארען אדער קאלבלעבער צוגע'גנב'עט געווארען, איז מען געגאנגען צו אייזיקלען אויסקויפען.

שטיל איז געווארען צווישען עולם. די פויערים מיט די אידען האבען זיך שוין אויסגעמישט אין איין רעדעל, שלום געמאכט צווישען זיך — דא א צובלוטינגטער קאפ און דארט א צובלוטינגטער קאפ, און האבען ביידע בעשריען: „סאנד, סאנד נא זלאדושע" — א משפט איבער די גנבים. רב שלמה האט אייזיקלען געגעבען דעם ערשטען פאטש און געשריען: „דאס געלד גיב אב! איבער דיר וועט א מארק צופיהרט ווערען! פון אן אריימער גוי'ע נארסטו געלד אוים".

א בלייכער איז געשטאנען אייזיקל, און עס האט זיך ביי איהם נעטריסעלט הענד און פיס. אן אלטער פויער פון כמעל האט דעם „קאני־קראד" דעם ערשטען פאטש געגעבען מיט א געשריי: „א קריסט ביזטו? — א טאטער ביזטו"

דער יונג איז פערפאהרען אין הויף אריין. אויף דער שוועל פון הייזעל האט זיך געווייזען רחל, רב ברוך'ס טאכטער. איהרע שוואגערצע האאר זיינען געווען צולאזט, די ארבעל פון די הענד ארויפגעשאראצט ביי דער ארבייט. דערזעהן פון דערווייטענם רב שלמה'ס פוהר, האט די מויד מיט פרייד אויפגעלאכט און איז אריין אנזאגען די גדולה. רב שלמה'ן האט עם געגעבען א קלאפ אין הארצען... ער האט געוואלט הייסען דעם יונג אומדרעהען, נאר פערשעהמט זיך פאר זיך אליין און פארוואורפען געמאכט זיך און געזאגט: א דאנק דעם יצר הרע איז די אויגען אריין.

עם זיינען געשטאנען רב ברוך'ס צוויי מוידען, שטארק, ווי די גויים, ביי א גרויסער באליע וועש און געוואשען. א וועש איז אהן עין הרע געווען ביי ברוך לענסקער א גרויסע. נעהאט האט ער צעהן מוידען און זעקס יונגען, אלע שוין אויסגעגעבען, אחוץ די צוויי אינגסטע די ארומינע קצבים. פישער זיינען זיינע איידעמס אדער זיהן, און אלע וואוינען און האלטען בשותפות דעם סטאוו. און די מוידען וואשען די וועש פאר דער גאנצער הויזגעזינד. נעטראפען האט רב שלמה ברוך'ן קראנק. ארויסגעקוקט האט דער אלטער איד פון דעם ים קישענם און דעקעם ארויס א צוהיצטער, א צוואווארימטער, מיט א רויט פנים, ווי פון א וואריימער באר ארויס. וואהרום היים איז געווען אין שטיבעל נישט אויסצוהאלטען, און ארויפגעלעגט האבען זיי אויף דעם אידען אלע קישענם און דעקעם וואס האבען זיך געפונען איז דער משפחה. דערגרייכט האט דער טורעם פון די קישענם ביז'ן האלבען באלקען אריין. פערזאמלט זיינען נעווען ארום דעם בעט פון דעם אלטען פישער־איד אלע זיינע זיהן און איידעמס, אייניקלאך און אור־אייניקלאך: ערשט נעקומען אהיים פון וועג נאך איז די קליידער, טהעע נעטרונקען מיט צופלאמטע שטארקע פנימ'ער און אויס־געהערט דעם פאטער'ס קרעכצען.

— אוי, שלעכט, רב שלמה, — ברומט דער איד פון בעט ארויס, דערזעהענדיג אריינקומען רב שלמה'ן, פאר וועלכען אלע האבען זיך אויפגעהויבען. מיט איין שאר מיט דער האנד האט דער אלטער אראב־געווארפען פון זיך דעם טורעם מיט די קישענם און דעקעם און אויפ־נעזעצט זיך אויפ'ן בעט — כשוף מיר אננעטהאן. די גוי'ע, וואס דער גנב האט איהר די קראנקע קוה איינגעהאנדעלט. כשוף נעטהאן,

און אז מען איז דערנאך ביים שטאדט־פלומפען געשטאנען, און די אידען מיט די גויים האבען איינע די אנדערע וואסער געפלומפעט און איבער'ן קאפ גענאסען, דאס בלוט פון קאפ און פרצוף אבגעוואשען, האט נישט איין גוי אויסגעשריען, טאפענדיג זיך ביי זיין לאך אין קאפ: „טא גאמבינסקי זשידי ווצאלע ניע זשידי! ניע דאיאן זשי יוכא!" (די גאמבינער אידען זיינען גאר קיין אידען נשט, זיי לאזען זיך נישט, די הינטישע בלוט).

אבער פארנאכט, אז דער עלטסטער סטראזשניק מיט'ן וואיט זיינען אנגעקומען אין שטעדטעל אריין, האט מען א „פאפיר" געמאכט, רב שלמה'ן אליין אויפגעשריבען און א סך גאמבינער אידען מיט פויערים, וויי? זיי האבען אליין א „סאנד" געמאכט. וואורום מען האט אייזיק? גנב און דעם „קאני־קראד" פון נאס געמוזט אויפהויבען און אין שפיטאל זיי נעהמען; אזוי צושלאגען זיינען זיי געווען.

V

די פישערס.

רב שלמה איז געפאהרען אין דארף אריין.

פארנאכט צו איז ער אנגעקומען צו די לענסקער טייכען. ער האט געדארפט זיין ביים שרה אין לוצק, האט ער נישט נעווא?ט ביי־נאכט דורכפאהרען דעם לוצקער וואלד. און א חזקה האט ער צו נעכטיגען דארט, וואו א איד וואוינט. האט ער דעם יונג געהייסען פאהרען צו ברוד לענסקער אויף נאכט לענער.

די נעכט העבען שוין אנגעהויבען צו ווערען קא?טע. עס איז שוין נעווען א שטיק אין א?? אריין, און די סערער און די נאסע לאנקעס, וועלכע האבען זיך געלענט ארום די גרויסע לענסקער טייכען, זיינען שווארץ גרין נעווען און פייכט; פון דערווייטענם האט שוין ארויסגעשימערט דאס ליכטע? פון ברוד'ם פענסטער ארוים און אריינ־געררונגען וויט אין די נאכט?יכע סערער אריין און אבגעשלאגען א ווידער־שיין אין די שווארצע סטאווען.

ראביעו, אי טעו באגאטע קופּעץ", זאגט זי. וואס וועט דיר דא העלפען שמירעו, אז א כשוף שטעקט דיר אין די זייטען?

דער איד האט אבגעקרעכצעט, אויסגעטרונקען דעם טהעע אוו אונטערגעשטעקט צום שמירעו די זייט, וועלכע איז שוין געווען קאליט פערשיידען־פארביג פוו אלערליי שמירעריי, וואס זיינען אויף איהר אויסגענאסען געווארעו. דאס ווייב איז נעזעסעו אויפ'ן ראנד פוו בעט, די קינדער ארום, אוו קיינס האט נישט דערוועגט זיך קיין ווארט אויסצורעדעו אין רב שלמה'ס נעגענווארט. דער עלטסטער זוהו לייזערל, א שטארקער קצב, איז צוגענאנגעו אוו ארויפגענאסען זיך אויף די הענד עפּים א זאלב, וואס די באנצע שטוב איז געווארעו פער־כאפט פוו זיין ריח, וואס מעו שמירט דערמיט פערד, אוו האט אי־געהויבעו דעם פאטערס זייט אזוי צו רייבעו מיט זיינע אייזערענע הענד, אז דער אלטער האט נעקרעכצט אונטער זיי, אוו אויך הנאה נעהאט דערפוו: „א, א". דערנאד, אז זיי האבעו איהם אין בעט ארייננעלעגט, א האלבעו עמער נעקאכט וואסער אנגענאסעו אין פלא־שעו, ארום איהם נעלעגט, האבעו זיי איהם ווידער צוגעדעקט מיט די אלע קישענס אוו דעקעם. דער אלטער האט נעשוויצט, ווי אין א באד. מיד איז ער נעווען פוו דעם רייבעו. איז ער באלד איינגעשלאפעו, ארויס־געשטעקט זיין צוקאכט פּנים פוו דעם ווייסעו בעטגעוואנד אוו פער־נומעו דאס שטיבעל מיט זיין מוראדיג שנארכעו.

דערווייל האבעו די מוידעו צוגעראמט א שטיבעל פאר רב שלמה'ן. די זיהו מיט די איידעמס זיינעו אהיים צו די ווייבער אויף נאכט־עסעו נעמאנגעו אוו צום טייך אראב, אויף א באנצע נאכט די פיש כאפעו (עם איז נעווען דאנערשטאג אויף דער נאכט, וועו מעו כאפט די פיש אויף שבת). אין קיך האט שוין נעקנאקט איבער'ן פייער א פריש יאיבל פאר רב שלמה'ן. אוו רב שלמה האט זיך אוועקגעשטעלט אין א ווינקעל בייס שויבעו־שענקעל, פוו וועלכעו עס האבעו ארויס־געשמעקט די פרישע עפּעל, מעריב דאוועו.

לאנג איז געשטאנעו רב שלמה בייַ דער שמונה עשרה אוו געבעטעו צום רבונו של עולם מיט א צובראכעו הארץ, אבער נישט די תפלה פוו סדור האט ער געבעטעו, אז אנדער תפלה: „רבוט של עולם, שטעה מיר בייַ, לאז מיך נישט אריינפאלעו אין שטו'ס האנד, רבונו

רב שלמה, איך האב עס אליין געזעהן, דורכגעהענדיג דעם דארף — זי האט דאך געוויזען מיין קאפ אין שפיגעלע יאסעלען דעם דארפס־נעהער, ער האט דאך דערצעהלט אין דער חברה.

אלט איז געווען ברוך לענסקער, פון די אמאליגע פישערס. קיינער, אפילו נישט ער אליין האבען געוואוסט, ווי אלט דער איד איז. אז מען האט איהם געפרעגט: „ווי אלט?" — האט ער געענטפערט: „צעהל דיינע ציינהן". אזוי האט ער געלעבט אהן רעכענונג וויים אין די יאהרען אריין. געזעהן האט ער א שטיק ווענט, נאפאלעאנ'ען נאך, ווען ער איז מיט זיין מיליטער אין גרויס־פוילען נעווען. צוגעשטעלט בשתיקה האט דער איד די פאלאקען אקסען אין די וועלדער אריין, ווען זיי האבען די „פאווסטאניע" געמאכט, — אוז נישט איין מאל שוין געשטאנען „אונטער'ן מעסער". קיינמאל נישט קראנק געווען, קינדער גהאט יעדעס יאהר, ביז טיף אין דער עלטער אריין, אוז אויפגעש־טעלט א דור מיט פישערס אוז קצבים, ווען כבעזארגען א האלבע מדינה מיט פיש אוז פלייש אויף שבת. יעדער שהנער פישער, אלטער קצב איז זיין „מחותן" אוז פאר זיינם א פאטש ציטערט נאך היינט א נאמבינער יונג.

— וואס איז אייך דען? — פרעגט רב שלמה — געווען דער פעלדשער?

— וואס פעלדשער, אז זי האט כשוף געטהאן, די גוי'ע. כ'גיה דורך איהר הויז, האט זי מיר אונטערגעווארפען א פערדישע פאדקאווע, אז איך זאל אויפהויבען. דאס הארץ האט מיר באלד אנגעזאגט נישט גוטעס, נאר גיה הויב נישט אויף קיין פאדקאווע. אויפגעהויבען די פאדקאווע, אוז איך הער הינטער מיר א בייז געלעכטער. איך קוק זיך אום, די גוי'ע שטעהט אויף דער שוועל פון דער טיר. „מיין שווארץ יאהר אויף דיין קאפ". איך האב באלד געפיהלט אז עס איז נישט גוט. אזדי ווי איך בין נאר אהיים געקומען, האט מיר אננע־הויבען צו פלאמען די לינקע זייט אוז פלאמט אוז פלאמט, ווי א פייער וואלט נעברענט. זיי שמירען מיך מיט זאלבען, וואס מען שמירט פערד. שמיר היינט, שמיר מארגען, אז יאסעלע דארפס־נעהער האט מיין פנים אין שפיגעלע נעזעהן. נא קוק אריין — זאגט זי — אוז טראגט איהם אונטער א שפיגעלע. מיין פנים האט ער דאך געזעהן אוז נישט בלויז מיך האט זי איהם געוויזען, נאר אלע אידען אוז „וואש

רב שלמה האָט געפּרואווט צו קלעהרען וועגען לוצק, וועגען די צוויי טויזענד זעקלאך וויץ, וואס עס שטעהט איהם פּאר מארגען צו קויפען, וועגען דעם וואס לייבוש קראשענוויצער האָט נישט אויסגעקויפט די שעפּסען, און וועגען דעם משפּט, וואס שטעהט פּאר איבער די צוויי גנבים, וואס אידען און גויים האבען בשותפות געשלאגען אויפ'ן יאהר־מארק. אבער פּון דעם אלעם שווימט איהם אויפ'ן געדאנק ארויס „דוד המלך מיט בת־שבע"... „זי האָט זיך געוואשען אויפ'ן דאך, און דער קעניג האָט זי געזעהן"...

און ווידער טראכט ער:

— שלעכט געטהאן, דא פערפאהרען. מיט'ן יוצר הרע טאר מען זיך נישט שפּילען.

נאר באלד איז זי, רחל'ע, אריין אויף דער שוועל פּון דער טיר. ער האָט געקוקט אויף איהר... געווען איז זי איצט אנגעטהאן אין א ריין געוואשען וויים קאפּטעל, און די שענסטע שירץ פּון קאסטען ארויס־גענומען. און די שווארצע געדיכטע האאר, ווי א ים וואסער, בעלעגען איהר קאפּ, און גרויסע אויגען האָט זי, און א שטארקען וויסען האלז, וואס קוקט ארויס פּון אויסגעשניטענעם קאפּטעל, און רויטע ליפּען, און שטארקע וויסע צייהן, און אז זי לאכט, לאכט אלץ מיט איהר. זי שטעהט און קוקט איהם אין די אויגען אריין, און א גרויסער פּרייד שפּראצט פּון איהר פּנים ארויס, אז זי בעדינט דעם סוהר. זי ווייל איהם זיין וואונש פּון די ליפּען אראבשארען... יא, ער האָט מורא פּאר איהר... ער וויים אז זיין הארץ איז שטענדיג געווען געניגט צו איהר, און נאך דער וויבם טויט, וועגן ער האָט געקלערט וועגען א שידוך, האָט ער געקלערט וועגען איהר, — פּון דער עבירה מאכען א מצוה... פּון א שטארקער משפּחה קומט זי ארויס: צעהן ברידער, ווי די ריזען. א שטארקער דור וואלט ארויסגעקומען פּון איהר. נור ער האָט עס ניט געוואלט טהאן פּאר די קינדער. די קינדער וועלען זיך שעמען. און צוליעב נעכע'ן, עליה השלום, און צוליעב דער וועלט, האָט ער גענומען א בת נדיבים.

אין שטיבעל איז קיינער נישט געווען. רחל'ע איז געבליבען מיט רב שלמה'ן אליין. א מינוט האָט זי געווארט. צום סוף זאגט זי:

של עולם !" וואהרום א גרויסער נסיון איז איהם פארגעקומען בייצו־שטעהן — רחל'ע, ברוך לענסקער'ס אינגערע טאכטער.

שוין לאנג, ווי ער פיהלט, דער יצא הרע שטופט איהם צו איהר... נאך דעמסטמאל, בשעת נעכע האט נאך געלעבט. אבער זינט ער האט חתונה געהאט מיט דער יונגער ווייבל, האט ער ביי זיך דעם יצר הרע אראבגעווארפען. און א פאר מאל איז ער איהם שוין בייגעשטאנען... נור היינט, איצט, און ביי רחל'ען... נאר צו פיעל נעווהנט איז ער געווען צו איהר, דערפאר בעט ער איצט מיט א צובראכען הארץ און שטעהט לענגער שמונה עשרה.

און אזוי ווי ער שטעהט איצט, און דאס הארץ און מחשבה איז זיך מתכון צום רבונו של עולם, הערט ער איהרע טריט. מיט גרויס פאראד נרייט זי צום טיש פאר'ן סוחר, און ער הערט ווי איהר פרייד אויף זיין קומען שפראצט ארויס פון איהר נאנג. ער הערט עם אין די בעוועגונגען איהרע, אין די טריט איהרע, אין דעם קלאנג פון די טעלער, וואס זי נרייט צום טיש — און עם נעהמט איהם ארום א ווייך גע־פיהל צו איהר... א רחמנות און א צערטליכקייט... מען טאר נישט פערשעמען קיין געפיהל, פון וועמען עם קומט אויף — טראכט ער זיך, — זי איז דאך אויך א בעשעפענישׂ ! און ער הויבט אן מורא צו קריגען פאר זיך... און האט פערדראס, פארוואס ער איז אהער פערפאהרען, פארוואס ער האט זיך איינגעשטעלט. אבער באלד גע־פינט ער דעם בטחון אין רבונו של עולם. דער רבונו של עולם וועט איהם ניט פערלאזען, ווארום וואס וואלט דען פון דעם מענשען גע־ווארען, ווען ניט דער רבונו של עולם ? — ער פיהרט דאך אלע אונ־זערע מעשים.

אז ער האט צוריק געפונען זיין בטחון, איז ער רוהיגער געווארען. אויסגעגנגען שמונה עשרה, האט ער זיך ארום געקוקט אין שטיבעל. דער יצר־הרע האט שוין אלץ אנגענרייט פאר איהם... דער אלטער איז פעסט געשלאפען, אויפ'ן טיש איז געווען אויסגעשפרייט א ריזיגער טישטוך, געווען געגרייט צום טיש בעל־הבית'יש... די שטוב אויסגע־קעהרט, מיט זאמד אויסגעשאטען, דער לאמפ ברענט פרעהליך, און פון דער צווייטער שטוב, פון דער קיך, הערט זיך, ווי זי וואשט זיך... רחל'ע וואשט זיך ! דאס קאלטע וואסער גיסט זיך איבער איהר נאקעט לייב, איבער איהרע נאקעטע הענד און האלז...

ער האט איצט פארגעסען פון אלץ און הנאה געהאט פון עסען און פון דעם וואס זי שטעהט הינטער איהם, ביי דער טיר, שטעהט און קוקט ווי ער עסט, ווארט, ווי א געטרייער הונט, און הערט איהר הארץ קלאפען פון דערווייטענס

לאנג און הויך האט ער געצויגען דעם בענשען און פרום און ערנסט געבענשט. און זי איז נאך אלץ געשטאנען אויף איין ארט ביי דער טיר און האט נישט אראבגענומען די אויגען פון איהם. בעטראכט איהם, בעטראכט און געווארט, און דאס הארץ האט איהר געקלאפט ווי מיט האמערס.

אין שטיבעל איז קיינער ניט געווען. די מוטער איז שוין געשלאפען, און די שוועסטער איז אוועק צו א שוועגערין, עם האט זיך נאר געהערט דאס שנארכען פון ברוך לענסקער. רב שלמה האט נאכ'ן בענשען ארויסגענומען זיין רעכען־ביכעל און דערינען אריינגעקוקט. די מויד האט אלץ געווארט, געשטאנען אויף איין ארט און נישט ארבגענומען איהרע אויגען פון איהם. אז ער האט זיין רעכען־ביכעל צוגעמאכט, האט די מויד געפרענט פערשעהמט, מיט אראבגעהאלטענע אויגען צו דער ערד:

— וואו וועט רב שלמה שלאפען? וואו שטענדיג?

רב שלמה האט געשאקעלט מיט'ן קאפ אויף יא און וויטער געווען פארנומען מיט זיינע זאכען. די מויד איז פלינק אריין איז קאמער, אין דער צוויטער שטוב. רב שלמה איז איצט אומרוהיג געווארען. דאס הארץ האט איהם געקלאפט, און זיינע נאזלעכער האבען געציטערט. ער האט אנגעהויבען שפרייזען איבער דער שטוב מיט פלינקע טריט. ער האט געוואלט ארויס פון שטוב, און האט נישט געקענט. ער איז אריין אין קאמער. רחל'ע איז געשטאנען ביי דעם בעט, וואו ער האט געוואלט שלאפען, און אויסגעשפרייט א פריש ליילעך. אז זי האט איהם דערזעהן שטעהענדיג פאר איהר, האט זי אויפגעפענט די אויגען מיט די ליפען און געקוקט איהם אין פנים אריין. איהרע אויגען האבען א גלאנץ געווארפען, און איהרע צייהן האבען זיך ארויסגעבויסען אויף איהרע ליפען, און זי האט געקוקט אויף איהם האלב אין חלשות און געווארט, און געווארט ווי א געטרייער הונד... און דאס הארץ האט איהר הויך געקלאפט.

— רב שלמה לאנג שוין נישט געווען ביי אונז. מיר האבען אזוי געווארט! — דערביי איז זי רויט געווארען און אין פערלעגענהייט שטעהן געבליבען אין א ווינקעל.

רב שלמה ענטפערט נישט.

— רב שלמה איז אודאי הונגעריג; דאס עסען וועט באלד פארטיג זיין.

און זי קוקט איהם מיט שרעק אין די אויגען אריין — מסתמא איז דער סוחר בייח. זי בעטראכט איהם. נאר אז זי זעהט אז רב שלמה ענטפערט נישט, שווייגט זי און ווארט א מינוט אין שטוב. איהר הארץ קלאפט אין דער הויך אזוי, אז רב שלמה הערט עס, הערט, ווי זי ווארט און קוקט איהם מיט געטרייישאפט, ווי א הונט אין פנים אריין, און ווארט אויף עפעס, כאטש אויף א גוט־ווארט, און ער קאן עס נישט איבערטראגען, — רופט ער זיך אן צו איהר מיט א שמייכעל אין בארד אריין.

— און וואס מאכט עטץ? נישט אויסגעקומען, רחל'ע, דא צו זיין. אפשר איצט אפטער. וואס, אפשר שוין א כלה געווארען?

די מויד ווערט רויט פאר פרייד, ענטפערט מיט האלב־פערשטענד־ליכע ווערטער און ברעכט אב אין מיטען. נאר זי קוקט, קוקט אויף רב שלמה'ן מיט פרייד און דאנקבארקייט פאר זיינע ווארימע רייד, וואס ער האט געערדט צו איהר, און ווי שוין מעהר נארנישט. זי געהט גליקליך פון שטיבעל ארוים און הויבט אן צו דערלאנגען אויפ'ן טיש. ביים וואשען האט זיך רב שלמה אומגליקליך געפיהלט. אט האט ער שוין געגעבען די האנד דעם יוצר הרע, נאר אינערליך האט ער זיך נישט געפיהלט שולדיג און זיך געפיהלט נענוג שטארק. איברי־נענס, האט ער זיך פערלאזט אויפ'ן רבונו של עולם, אז דער רבונו של עולם וועט איהם נישט לאזען קומען צו קיין עבירה.

רחל'ע האט דערלאנגט דאס עסען פאר רב שלמה'ן און האט קיין אייניציג ווארט נישט נערעדט. דאס פנים האט איהר נאך געפלאמט. ווי פייער, און דאס הארץ האט הויך געקלאפט פון אונטער דעם לייכטען ווייסען קאפטעל. די האאר האבען זיך איהר נישט געהאלטען און ארויסגעפלאכטען זיך פון די צעפ. אז זי האט דערלאנגט דעם טעלער צום טיש, האבען איהר די הענד געציטערט. רב שלמה האט דאס אליין באמערקט, און איהר אומרוהיגקייט האט איהם הנאה געטהאן.

וועלכע האבען אבגעווארט די נעץ מיט די פיש, וואם די יונגע פישערס וועלען צופיהרען אויף די שיפלאך צום ברעג, דערווייל נעשמועסט אין וואסער אריין, דערצעהלט מעשיות פון שדים, פון ל"ר־ניקעם, און זייער נעשפּרעך איז, ווי בליי, אריינגעפאלען און פערטרונקען געווארען אין דעם שווארצען טייך. אז זיי האבען דערזעהן רב שלמה'ן (זיי האבען נעוואוסט, אז רב שלמה נעכטיגט אין דארף), האבען זיי זיך אויפגעשטעלט, אבגערוקט זיך און געמאכט איהם אן ארט צווישען זיך.

— איהר שלאפט נישט, רב שלמה?

— נאך פריה. וועגען וואם רעדט איהר, אידען?

— אט זיצען מיר און דערצעהלען זיך מעשיות פון אלטען נאסטיניענער רבי'ן, — זאגט לייזער פישער, וועלכער האט זיך געהאלטען פאר א למדן, וואהרים ער איז געווען דער בעל־תפלה אין דער פישער־חברה, — מיר ווילען דאם פאהרען אויף שבת־תשובה פאר'ן משפט. רב שלמה וויים דאך, אז דער גוי איז געשטארבען.

— וועלכער גוי? — דער גנב פון יאהר־מארק?

— יא, דעם גוי האבען זיי געה'רג'עט. איצט וואלפען זיי אלץ ארויף אויף די אידען — אז מיר האבען גע'הרג'עט דעם גוי. און דער נאנצער פראצעס פאלט אויף אונז. זיי האבען זיך געגומען א „שרייבער", ער זאל פיהרען דעם פראצעס.

— אונזער פראצעס וועט פיהרען דער רבונו של עולם! — האט זיך אבגערופען אן אלטער איד, וואס זיין וויסער בארד האט געלויכטען אין דער טונקעלער נאכט אריין — מיר וועלען פאהרען קיין נאסטיניען, דער רבי זאל פאר אונז מתפלל זיין.

— זיי פאהרען אויפ'ן „אטפוסט" צו זייער „הייליגען". אז איהר פאהרט זיך צו אייער נאט, פאהרען מיר צו אונזערען, און מיר וועלען זעהן וועלכער איז שטארקער, — רופט זיך אב א יונגער פישער, א גראבער יונג.

— וועז פאהרט איהר? — פרענט רב שלמה.

— אויף שבת תשובה. דער משפט וועט זיין א טאג פאר ערב יום־כפור, וויל מיר שבת־תשובה ביים רבי'ן זיין. קראשענוויץ פאהרט, זשאכלין פאהרט — אלע פון די מקומות פאהרען, וואס זיי האבען „אויפנעשריבען", אז דער רבי זאל מיט אונז תהילים זאגען. רב שלמה וועט דאך אויך זיין?

— דו דארפסט א כלה ווערען, רחל׳ע, — האָט איהר רב שלמה געזאגט א בלייכער, — נאָ, בעהאלט דיר דאָס, וועסטו האָבען צו שטייער אויף נרן. דו דארפסט א כלה ווערען, רחל׳ע!

דאָס מיידעל האָט געלאָזט פאלען דאָס הונדערטער אויף דער ערד און האָט איהם נעקוקט מיט צער אין פנים אריין, און פון איהרע אויגען האָבען ארויסגעשפראָצט די טרעהרען אזוי גרויס און פול, ווי די פערל.

דאָס האָט איהם נעריהרט, און ער האָט זיך פארוואורפען נעמאכט פאר דער שטאלצקייט. „האָסט צונעוועהנט דאָס מיידעל צו דיר״ — האָט ער זיך נעזאגט, און ער איז שוין נרייט נעווען א טריט נעהנטער צו טהאן צו איהר און אויסגעשטרעקט די מאנד נאָר איהר, ווי דאָס מיידעל מיט פערמאכטע אויגען האָט זיך אין זיין האנד ווי א קרבן איבערגענעבען... נאָר באלד האָט ער נעקלעהרט: יערע אידישע טאכטער איז ווי א מלך׳ס א טאכטער, און זי וועט אמאל וועמעס ווייב זיין. דאָס האָט איהם צוריקגעשטעלט. ער האָט צו איהר נעזאגט מיט א וויכער, ווארימער שטימע:

— ניין, רחל׳ע, דו דארפסט א כלה ווערען, רחל׳ע, און נאָט זאל דיר נעבען, דו זאלסט דיין בעשערטען נעפינען, — און ער איז פלינק פון שטוב ארוים.

די נאכט איז נעווען א טונקעלע און א ווארימע, כאטש שוין אן אלול־נאכט. אלע פרוכטען און נעוויקסען זיינען שוין רייף נעווען, און ביי־נאכט האָט דאָס די מיילער נעעפענט און ארויסגעהויכט פון זיך דעם פעטען פרוכטען־נעשמאק. פעט איז די ערד ארום די לענסקער טייכען, רייך מיט סעדער, און דער עפעל און די בארן, אז זיי ווערען רייף, צושיקען זיי זייער ריח און פילען אן די לופט. ליכטלאד האָבען זיך נעלויכטען פון די נערטנער ארוים, ווען אידען זיינען נעזעסען אין די סעדער צווישען נרינס. ליכטלאד האָבען נעבלאנדשעט איבער די טונקעלע טייכען פון די פישער, וועלכע האָבען פערשפרייט די נעצען, די פיש צו כאפען איבער נאכט. אלץ האָט זיך נע׳טובל׳ט אין נעדיכטען, פעטען טונקעלען גראָו, וואס איז פול נעווען מיט נאכט־טוי. רב שלמה איז ווייט נענאנגען אין דער נאכט ביז ער איז אנגעקומען צו די ברעגעס פון טייך. דארט זיינען געזעסען די אידען די פישערס,

קיין מיליאן אויך נישט. מיין לעבען און מיין אמונה איז מיר טהיי־ערער".

נעה איך צו אן אנדער פישער: „פערוואַרף מיר די נעץ אין טייך" —„מיין לעבען און מיין אמונה איז מיר טהייערער". ניט גוט, טראכט איך מיר. לויף איך צו אנטאַניוו. א גוי געווען דעמאלט א וואיאק, בעקאנט נעווען אין די מקומות פאר „א לעבען איינשטעלער": „נעה, פערוואַרף מיר די נעץ אין טייך". — „אז דו וועסט מיטנעהן. אין צווייען נעה איך, איינער נישט".

קלער אהין, קלער אהער דריי הונדערט גילדען איז דאך עפעס געלד, און א ווייב מיט קינדער זיינען ניט קיין שטיינער אויף דער גאס. גוט, זאג איך. איך שטעל איין דאס לעבען. מיר נעהמען א פוהר, פערפאַהרען צו ברוד'ן. זאגט ער צו מיר: „לייזער, לאז אב, זעהסט, די פענסטער, וואס נעהען ארוים פון מיין שטיבעל צום טייך, האב איך פערהאקט — איך ווייל ניט זעהן, וואס דארט טהוט זיך ביי־נאכט. א נאנצע נאכט האלט איך דעם סדור אויפגעמישט ביי „שמע ישראל" און דאפעלטע מזוזות אנגעשלאגען.

איך קוק אויף גאר נישט. קום, זאג איך, צום גוי. מיר ווארטען ביז עס ווערט טונקעל. זומער, עס ווערט שפעט פינסטער. די נאכט ווארפט זיך שוין צווישען די קשאקעס אין טייך אריין. לאזען מיר זיך מיט'ן שיפעל, פערוואַרפען די נעץ. צוערשט נארנישט, עס פאלט די נאכט בים־לעכווייז, ביז עס ווערט נאנץ טונקעל. פלוצים זאגט צו מיר דער גוי: „לייזער, ניב נור א קוק!" איך גיב א קוק. איהר זעהט דארט אין טייך, וואו דאס שיפעל פערפאהרט איצט, דארט פון יענעם עק ביי די קשאקעס, ניט זיך א טיוך א פרוי, אבער א פרוי, ווי א פריצ־טע, מיט נאסע האהר, ניט זיך א קוק ארום איבער'ן וואסער מיט א פאר גרינע אויגען, ווי א לעמפעל וואלט דיר ארומגעלאפען איבער'ן וואסער און א ברום כא־כא־כא און טיוך אונטער'ן וואסער. אין א מינוט ארום א נאנצע סטאדע דאמען, א צוואנציג שטיק. אלע האבען זיי אויסגעזעהן גלייך, אלע מיט גרינע אויגען און לאנגע נאסע האהר. א זעץ־אויף זיך אין וואסער ביז'ן האלבען לייב — כא־כא־כא! איך גיב א געשריי: „שמע ישראל", דער גוי, להבדיל: „אוי, יעזום". דו זעהסט שוין ניט, נאר דו פיהלסט פון וואסער אזא ברומען, אזא

— אז אלע אידען פאהרען, וועל איך אויך אויף שבת זיין.

— מען מעג פאהרען צו איהם, רב שלמה. אוי, מעג מען, — דערצעהלט וויידער דער אלטער פישער דער בעל־תפלה. — איך האב נאך זיין פאטער, דעם אלטען נאסטינינער, געקענט. איז דאס נעווען א איד, וועז ער האט אונז דעם לענסקער טייך אבגערייניגט! איהר געדענקט נישט, פישערס, וועז די טייך איז געשטאנען א „טמא", די פיש זיינען איבער די ברענעס געשוואומען, און קיינער האט זיך צו זיי ניט צוגעריהרט; די טייך איז נעווען פערשאלטען. שנעקעס זייט איהר נאך דעמאלט געווען. מיר, אלטע פישערס, געדענקען עס, וועז עס האט פון טייך „נעסטראשעט" מיט ניט גוטע. אך, וועז ניט דער אלטער נאסטינינער, זכרונו לברכה, וואלט איהר ניט היינט אויף די זאמרעז פיש געכאפט.

— דערצעהלט, רב לייזער, דערצעהלט. רב שלמה וויל אויך הערען, — וועלען אידען נייגעריג.

דער איד רוקט זיך נעהנטער צו צו רב שלמה'ן אוז הויבט אז דערצעהלען, אוז זיינע וועלטער וועלען פערשוואונדען אין דער שוואלצער נאכט אריין.

— פארצייטענס, רב שלמה, וועז עס איז נאך ניט נעווען דער נייער נאסטינינער וועג, איז מען נעפאהרען צום טייך מיט'ן אלטען פויליישען וועג. ברוך לענסקער האט דאמאלט נעוואהנט אויף יענער זייט טייך. איך האב נענומען דאס טייך, בעצאהלט דעם שרה דריי הונדערט גילדען, אוז דא הויבט מען אן צו רעדען, אז פישערס ווילען ניט די נעץ פערווארפען אין וואסער — עס „סטראשעט" מיט שדים. אידען — סוחרים, שניידערס, שוסטערס פאהרען אויף די יאהר־מערק, קומען אהיים, דערצעהלען מיאוס'ע זאכען. אייניער האט געזעהן פון טייך וווייסע נענז ארויסגעהן, זיינען זיי נאכגעפאהרען די נענז, געוואלט זיי כאפען. מיט אמאל ווערען די נענז ניט, און די פוהר ליגט אין א בלאטע, ניט ארויסצוקריכען. אנדערע דערצעהלען, אז זיי האבען בייגאכט נעזעהן פרויען זיך באדען אין טייך, געפאטשט אין וואסער אוז הויך געלאכט. עס דערצעהלט אייניער, א צווייטער, אוז מען הויבט אז צו ווייבען דעם וועג בייס טייך. עס רוקט זיך אז מיין מערמין, איך געה צו א פישער א נוי: „פערווארף מיר די נעץ אין טייך", — „פאר

פון, עס איז א גרויסער סור, און וואס דו וועסט זעהן, זאלסטו שווייגען, זאל נאט אבהיטען".

פארנאכט האב איך איינגעשפאנט מיין וואגען און געווארט היס־ טערן שטארט, ווי עס איז געווען אבגערעדט מיט'ן שמש. איך גיב א קוק — דער רבי מיט'ן שמש געהען אין פראסטע קליידער, כדי מען זאל זיי ניט דערקענען. פלינק ארויף אויף דער פוהר, און מיר פאהרען. דער טייך איז נישט ווייט, א ווארסט צעהן. און א נאכט איז דענסט־ מאל געווען — א מחיה. די לבנה איז ערשט ארויס אויפ'ן הימעל, זו־ מער־לעב. גיך זיינען מיר אננעקומען צום לענסקער וועלדעל ביים טייך. דער רבי איז אראב פון וואגען, אריין אביסעל טיעפער אין וואלד געשטעלט זיך אונטער א בוים און מעריב געראוועט. געקרעכצט, נע־ בער, אוי, געקרעכצט! איך מיט'ן שמש — הינטער איהם. נאך מעריב זאגט ער צו מיר: — „בלייב דו ביים וואגען, און איך וועל מחדש זיין די לבנה".

ווארט איך און זעה, ווי אט הויבען זיך שוין אן די פרויען צו בע־ וויזען. דאס הארץ קלאפט מיר. דער רבי קוקט נישט אויף זיי, נאר נעהמט ארויס דאס סדור'ל און הויבט אן מחדש צו זיין די לבנה. איך קוק הינטער מיר — די פרויען האבען זיך אלע אויסגעזעצט אין וואסער און הערען זיך איין, ווערען נישט פערשוואנדען. פלוצים, ווי דער רבי זאגט אזוי צו אונז „שלום עליכם", און מיר ענטפערען איהם „עליכם שלום", — ניט ער זיך א דרעה אוים צו די פרויען און זאגט צו זיי: „שלום עליכם!" ווי זיי האבען זיך דערהערט דאס ווארט, איז, ווי דו וואלסט זיי פון וואסער אבגעווישט — אונטערגעטונקט און ניטא מעהר.

נאר דעם מחדש זיין די לבנה האט זיך דער רבי נעשטעלט ביים ברעג און גערעדט אין וואסער אריין: „איך בין נוזר אויף אייך, איהר זאלט מעהר דא נישט אהער קומען אייערע נשמות טובל זיין; אידען דארפען פיש אויף שבת".

און פון דענסטמאל אן — שא! מען הערט נישט און מען זעהט נישט, ווי מען וואלט דאס וואסער מיט א המענטוך אבגעווישט.

דער שמש האט אבער דאך דערנאך דערצעהלט. עס זיינען געווען די מתים פון דעם דערבייאיגען בית־עולם, וואס ליגט אויפ'ן בארג...

ביטער נעווייז, אז דאס הארץ וועלט צושניטען... קוים מיט צרות זיך צום ברעג צוגעשיפט. דאס לעבען איז טהייערער ווי אלץ.

די נאכט איז געלענגען שוואַרץ־טיף פערזונקען אין די גרעזער. טיף פערזונקען אין וואסער. פון דערווייטענם האט זיך נעהערט, ווי די פישערס קלאפען לייכט מיט זייערע רודערס איבער דעם אויבער־פלאך פון וואסער, און יעדע מינוט גיט עס אין וואסער א צוג. פאלט א שטערן איבער דער טונקעלער נאכט אין וואסער אריין, און עס דוכט זיך, אז אט באלד וועלען ארויסטויכען פון טייך די וואסער־פרויען, וועגען וועלכע לייזער פישער דערצעהלט.

— און וואס איז געווארען דער סוף? — פרעגען די יונגע פישערס מיט אומגעדולד.

— דערווייל וועלען פיש טהייערער אין די ארומיגע מקומות. א קליינינקייט, לענסק גיט קיין פיש נישט! די פיש שווימען דיר איבער דעם ברעג — נו, גענה כאפ זיי! אפילו וועז דו וועסט זיי כאפען, ווילען אויך די וויבער קיין לענסקער פיש ניט קויפען. איך לויף צום שרה: „געוואלד, פאני לעבען! אז ארימאן א איד, דריי הונדערט גילדען!" דער שרה, א רשע, זאגט: „וואס זאל איך דיר טהאן? פאהר צו דיין רבי'ן, זאל ער דיר העלפען". איך גיב מיר א טראכט: אין א גוטער שעה אפשר האסטו רעכט. וואו איז טאקע געווען מיין שכל ביז איצט? — איך פאהר קיין גאסטינין, ריים מיך אריין צום רבי'ן — א פראסטער איז ער דאך געווען און א צונעלאזענער; ווער עס האט געוואלט — קוט אריין און זאג: רבי, אזוי און אזוי! און איך ווייל שוין נאר נישט פאר מיר, אפשר בין איך נישט ווערטה, נאר פאר'ן כלל — ארימע־לייט, נעבעך, קענען אויף שבת קיין פיש ניט קויפען. אין די אלע מקומות זיינען פיש טהייער געווארען. דער רבי רופט אריין דעם שמש, און דער שמש זאגט אויך דאסזעלבע: „א גילדען א פונט פיש. א האלבע שטאדט שוין די דריטע וואך אהן פיש. און נישט בלויז ביי אונז". דער רבי דרעהט זיך ארויף און אראב איבער דער שטוב. מיט אמאל מאכט ער צו מיר: — „האסטו שוין דעם חורש מחדש לבנה נעווען?" — „ניין", — זאג איך. — „האסטו דא דעם וואגען?" — „יא", — זאג איך. — „מיר פאהרען היינט אויף דער נאכט צום טייך. נאר גערענק, זאלסט קיינעם נישט זאגען דער־

א מינוט האט זיך רב שלמה אבגעשטעלט, בלייך געווארעז, גע־קוקט אויף איהר. די מויד האט איהם ווידער געשיקט איהרע בליקען פון איהרע גלענצענדע אויגען און טיף אריינגעדרונגען אין זיינע אויגען, ווי זי וואלט געוואלט דורך איהר בליק איהר גאנצע זעהנזוכט און וואונש פון איהר וואריס בלוט אויסדריקען. איהר פולע ברוסט האט הויך געקלאפט און זיך געהויבען און געשלאגען פון איהר לייכטען וויסען קאפטעל. זי איז נעזעסען אויף איין ארט און הינטיש בעטענ־דיג געקוקט אויף איהם... דער איד האט געפיהלט איהר וואריטען בליק און א ציטער איז איהם אדורך דורך דער לייב. ער איז פלינק אריין אין זיין קאמער, זיך פערמאכט און הויך, פרום און מיט'ן גאנצען הארצען קריאת־שמע געלייענט.

צו מארגענם בעגינען, וועז רב שלמה איז נעזעסען אויף זיין וואגען, און די פאר שטארקע האבען איהם געטראגען איבער דעם פייכטען וועג, וואו ארום און ארום זיינען געשטאנען די פארטיג־געוואקסענע תבואות אויף די פעלדער, די פרוכטען אין די סערער, אלץ בעהויכט און דורכגעטונקט מיט דער פייכטקייט פון מארגען — האט א גרויסע פרייד און א גרויסער שטאלץ אנגעפילט זיין הארץ איבער דעם, וואס דער רבונו של עולם איז איהם בייגעשטאנען, און ער האט גובר געווען זיין יצר הרע... און עם האט זיך איהם געראכט, אז די אלטע פעל־דער און סערער וואקסען דאס פאר איהם, פאר איהם וועלען זיי רייף — אז ער זאל זייערע תבואות קויפען. און מיט דעם גרויסען בטחון אין רבונו של עולם איז ער זיין וועג געפאהרען — גרויסע געשעפטען מיט דעם גרויסען לוצקער שרה צו מאכען.

זיינען זיי אהער נעקומען, אין טייך טובל זיין זייערע נשמות, איידער זיי זיינען אין הימל ארויף צום בית־דין של מעלה. א חברה זינדיגע נשמות געווען וואס מען האט נישט געלאזט אין הימל אריין, און מיט רעם, וואס דער רבי האט זיי געזאגט „שלום עליכם", האט ער זיי ארויפגעבראכט אין הימל אריין.

— אזא איד איז געווען דער אלטער נאסטינינער — וועגרט זיך דער אלטער פישער צו די יונגע — דאס וואס איהר כאפט איצט פיש אין טייך, האט אלץ דער רבי געמאכט: אז נישט וואלט פון טייך א זומפ געווארען.

דער איד האט נעענדיגט זיין ערצעהלונג. עס זיינען נאך געזעסען די פישערס פערטראכט און געקוקט טיף אין טונקעלען וואסער אריין און צוגעהערט זיך צום קלאפען פון די שיפלאך אין די וועלען פון וואסער פון דערווייטענס. עס האט זיך געראכט אז זיי פערנעהמען דעם רבי'ס „שלום עליכם", וואס האט געשוועבט איבער'ן וואסער. באלד זיינען די שיפלאך צוגעשוואומען צום ברעג און געשלאפט א שווער־אנגעפילטע נעץ מיט א גוט געווינס: די יונגען האבען זיך אנגעהויבען צו רודערען, אויפגעשטעלט די טונען מיט וואסער, אנגעצונדען די שטורקאצען, און ביי דעם ליכט האבען ברוך לענסקער'ס זיהן אנגעהויבען ארויסצואוואלפען פון די שיפלאך אויפ'ן ברעג גרויסע העכט, לעשטשעס, קארפען, וואס זייערע נאסע טונקעלע שופען האבען נעבלישטשעט אין פלאם פון די שטורקאצען. די יונגען האבען די גרויסע פעטע פיש ארייגעלאזט אין די גרויסע טונען וואסער, און עס האט זיך נעראכט, אז די פיש, וועלכע קומען ארויס פון דער טיפענישע פון דער טייך, זיינען דאס די פערוואנדלטע פרויען, וואס זיינען אויף שטענדיג אין וואסער פערטריבען געווארען און זיינען מגולגל געווארען אין די טונקעלע לעבעדיגע פיש...

או רב שלמה איז דערנאך אריין צום פישער נעכטיגען, האט ער נאך געטראפען די מויד זיצענדיג אין קיך און וואלטענדיג... איהר קאפ האט זי נעהאט געוואשען, די שווארצע צעפ פערפלאכטען אין רויטע בענדלאך און האט זיי פערבונדען ארום איהר קאפ. זי האט נעהאלטען א שפיגעלע אין האנד און זיך בעטראכט דערינען.

כאטש איין איד זיצען, ביי־טאג און ביי־נאכט, און זאל דאָרט תורה לערנען; און דער קול התורה, וואָס האָט זיך געלאָזט הערען אין איהר אין דעם ערשטען טאָג, וואָס מען האָט די שוהל אויפגעפענט, איז נאָך ניט פערשוויגען געוואָרען ביז היינטיגען טאָג. אידען גלויבען, אז וועו, חלילה, דער קול התורה אָדער דער נר תמיד וועט אין דער שוהל אויף איין מינוט איבערגעריסען וועדען, געהט די וועלט, חלילה, אונטער...

וואָרים די גאנצע וועלט בעשטעהט נאָר אויף דער תורה, וואָס וועדט געלערנט אין דער שוהל... מתמידים זיצען דאָרט און לערנען יומם ולילה. ארום דער שוהל געפינען זיך די גרויסע ישיבות, בעקאַנט אין פוילען. לויעב האָבען די גאסטינינער בעלי־בתים די בית־מדרש־בחורים און בעזאָרגען זיי מיט טעג — א חזקה שוין פון יאָהרען, — ציהט אָן די יוגענד פון די מקומות ארום אין די גרויסע גאסטינינער ישיבות תורה צו לערנען. די ראשי־ישיבות מיט די משניחים מיט די קאפּלען אויף די קעפּ דרעהען זיך ארויף און אראָב אין די ישיבות, און דעם קול התורה פון אינגלאָך און בחורים הערט מען פון גאסטינין אויף וויאָר־סטען וויט. היימיש זיינען די בחורים ביי די שטאָדט־בעלי־בתים. די טאטעס גיבען זיי עסען, און די טעכטער וואשען פאר זיי וועש... און האָט א איד אין די מקומות ארום א טאָכטער אויסצוגעבען, שפּאָנט ער דעם וואגען איין און פאהרט קיין גאסטינין, קומט אין דער ישיבה צום רבי'ן אריין: „רבי, גיט מיר א חתן פאר מיין טאכטער". פיהרט דער רבי א בחור ארויס פון דער ישיבה: „נא, דא האָסטו א חתן פאר דיין טאכטער". נעהמט זיך דער איד זיין איידים אהיים: „דא האָסטו דיר דיין ברויט, דיין קלייד, דיין וויב מיט דיין שטוב, און זיץ מיר און לערן".

אין יערער אידישע שטוב איז דא אן איידעם א לערן־קינד, וואס זיצט א גאנצען טאג איבער די גרויסע גמרות. עס ארבייט דער שוועהר, די שוויגער, די זיהן, די טעכטער; די וויבער פאהרען אויף די יאָהר־מערק און שלאָגען זיך מיט גוים, און אין דער היים זיצט דער איידים און לערנט. מען קאָכט פאר איהם יויכלעך, און מען האָט דרך־ארץ פאר איהם. און פאהרט דער שוועהר אין די גרויסע שטעדט אריין, ברענגט ער מיט אין אן עק פון זיין וואגען די ספרים פון יאָהר־מארק פאר זיין איידים. אין יערע אידישע שטוב איז דא א שאנק מיט ספרים, ש"ם, רמב"ם, שאלות תשובות, ראשונים און אחרונים... אזוי

VI

די מלחמה צווישען די געטער

עס זיינען אננעקומען שווערע צייטען אויף אידען. דער גוי, דער „קאני־קראד", וואס מען האָט געשלאָגען אויפ'ן מארק, איז געשטאַרבען פון די קלעפ. דער איד, אייזיקל גנב, איז א געזונטער ארויסגעקומען. האָבען די גוים געזאָגט, אז „זייערען" האָבען די אידען לעבען גענומען, „אונזערען" האָבען זיי גע'הרג'עט. א לויה האָט מען געמאכט דעם גנב, גלייך ווי ניט א קאני־קראד וואָלט געשטאַרבען, נור א הייליגער. די קירך האָט א גאנצען טאָג געקלונגען, און דער קלאנג האָט אויף אידען א שרעק אָנגעווארפען. זיי האָבען פערפיהרט א פראצעס, א „שרייבער" האָבען זיי זיך פון דער גרויסער שטאדט געלאזט ברענגען, אז ער זאָל זיין זייער מליץ יושר, און ארויפגעלעגט דאָס גאנצע פעקעל אויף אידען. געהערט האָט מען שויין, אז מען האָט א פאָר אידען, שנייידער, די ריכטיגע אָנפיהרער פון געשלעג, אין וואָר אריינגעזעצט און רב שלמה'ן האָט מען גערופען אין „ראטהויז" אויפ'ן פערהער. געוואָלט האָט מען איהם פערהאלטען, איז אבער נעוואָרען א געוויין אין שטאָדט, האָט מען איינגעלעגט א הויז אין ערבות און איהם ארויס־געלאָזט. איז די שרעק בעפאלען אלעמען פון קליין ביז גרויס, און מען איז געלאָפען קיין נאסטיניז, צום רבי'ן.

די נאסטיניצער ערד איז נעווען פרומע ערד. פון יאָהרען־לאנג איז דאָרט געשטאַנען די אלטע נאסטיניצערשוהל, ווענען וועלכער מען דערצעהלט זיך אָב ביי אידען וואונדער־מעשיות, וואס אין איהר איז נעשעהן. וויפיעל תפילות, וויפיעל אידישע טרעהרען האָבען איהרע אלטע הונדערט־יעהריגע וועגט שוין איז זיך איינגעזאפט! קליין איז די שוהל פון דרויסען, כדי זי זאָל זיך ניט וואַרפען די גוים אין די אויגען. און זינט אידען זיינען אין גלות, מוז די אידישע שוהל זיין ניע־דעריגער פאר זייער קירך... נאָר דער נר תמיד, וואס מען האָט אין איהר אָננעצונדען פאר הונדערטער יאָהרען, ברענגט נאָך דאָרט ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג. און א חזקה איז עס, אז אין שוהל זאָל תמיד

און דעם בעסטען, וואס זיי האבען נור אין זייער קאסטען בעהאלטען נעהאט. עס ווארפען זיך די רויט־קאלירטע טיכער איבער די רוקענס. און עס פארבען זיך די רייך נעפארבטע בענדער, און דאס גאנצע שטעד־טל איז פול פון די קאלירען, און וואו מען קוקט, רייסט עס אויף — מיט קרעלען־בעפוצטע קעפ פון די פויערטעס, פון דער ווייסקייט פון פויערשע מאנטלען מיט די רויטע הויזען... און די קירכען־גלאק קלינגט. קלינגט פון פריה־מארגען אן, און יעדער קלאנג גיט א רים אין אידישען הארץ...

נור אידען האבען אויך נישט געשווינגען. עס לויפען אן פוהרען מיט אידען איבער אלע וועגען, שאסייען אין שטעדטעל אריין. פלינק נעכאפט אן אכסניה, מען וואהנט מניניס־וויי אין איין שטוב. און נעלאפען אין מקוה אריין זיך טובל זיין און ארויף צום רבי'ן „שלום־עליכט" אבגעבען. עס זיצט דער רבי אין זיין ווייסען כאלאט אין „שלום־שטיבעל", האלט די האנד אויסגעשטרעקט צום עולם. א תפילה ליגט אויסגענאסען איבער זיינע געשלאסענע אוינען און אפענע ליפען. ער וויים, דער רבי, יעדען אידען'ס צרות; טרויעריג זיינען אידען און האבען מורא. דער רבי זעהט די טרויעריגקייט און די אימה, וואס קוקט ארויס פון אידישע אויגען, וועו זיי גיבען איהם אב „שלום־עליכם". א יום־הדין שטעהט פאר, א יום הדין פאר נאט און א יום־הדין פאר בשר ודם. נאט איז אן אל רחום וחנון, אבער דער בשר ודם... מיר זיינען אין גלות, אין גוי'אישע הענד. און דער רבי קרעכצט — טיעפע אידישע קרעכצען אויף אידישע צרות.

נור קוים רוקט דער שבת צו, געהט אוועק דער אידישער טרויער מיט די אידישע צרות. מען לאזט די רשעים ארויס פון גיהנום, און מיט דער נשמה יתירה קומט דער בטחון און די אמונה אין דעם רבונו של עולם. פול אנגעשטאפט מיט אידען איז דעם רבי'ס בית־המדרש, פערנומען דער הויף ביז אין דער נעסעל אריין, און פון אינווייניג שימערען ארויס די ליכט, דעם רבי'ס ווייסער אטלאס־סענער כאלאט און יואל חזן'ס זיסע שטים. „רב לך שבת בעמק הבכא", „קומי צאי מתוך ההפכה" — האט אין גאס ארום געקלונגען. אידען האבען אונטערגעכאפט דאס געזאנג און האבען געגלויבט אין די ווער־טער און דערנאך, אז יואל האט אויסגעלאזט „כי בך יחסו עניי עמי" — זיינען זיי שוין גאנץ רוהיג געוואלען.

וועלט די תורה פערשפרייט פון נאסטינין איבער דער גאנצער סביבה ארום...

און אזוי ווי ביי אידען, אזוי איז, להבדיל, אויך ביי גוים. אויף דער נאסטינינער ערד שטעהט די בעריהמטע דאמבראוועד קירכע, וואס איהרע הייליגע בילדער טהוען וואונדער, און די גויים פון דער גאנצער מאוויצער ערד זיינען עולה־רגל אהין און שלאגען דעם שטערען אן איהר הייליגער שוועל. פרום איז דער גוי פון דער נאסטינינער ערד, און נישט צו איינעם ווייזען זיך הייליגע געשטאלטען אין די נעכט פון מאי־געבעט, וועו דער גוי זיצט אוים די גאנצע נאכט ביי די צלמים. דערפאר, אז עס קומט אן אן עת צרה אויף אידען, אדער אויף גויים — אייליען בוידע פעלקער פון לאנד פוילען קיין נאסטינין.

פערשטאנען האט דער ביסקאף פון דער דאמבראוועד קירכע, אז אידען וועלען פאר'ן פראצעס קומען צום רבי'ן — האט ער אויסגערופען אז „אטפוסט" צום דאמבראוועד הייליגער בילד, וואס איז הינטער נאסטינין, און, אויף להכעיס, אויף דעמזעלבען שבת, וואס אידען קומען צום רבי'ן.

בעלעבט איז הייגט, פרייטאג, דער וועג קיין נאסטינין. עס פאהר רעז אידען צום רבי'ן, די ארימע געהען צום פוס. עס געהען די גוים צום „אטפוסט" אין דער קירך אריין, וואס דער גלח האט אויסגערופען דוקא אויף דעם הייליגען שבת, כדי צו שטערען דאס געבעט, אז די תפילות זאלען אויפ'ן וועג צום שער־הרחמים פערבלאנדזשען אין שטו'ס האנד... נאר מיר האבען א גרויסען חזוק — דעם נאסטינינער רבי'ן... „אז איהר צו אייערם — נעהען מיר צו אונזערם" — טראכט זיך ניט איין איד, דערזעהענדיג די גוים. און נישט איין אידען פיהרט טאקע דער שטן אליין, דער גוי אויף זיין אייגענער פוהר. אויפגענומען אויף זיין וואגען דעם איד, אז ער זאל איהם שטערען אין זיין דאוונען... און נישט איין איד האט אויך די נארישקייט נעטהאן — אויפגענומען אויף זיין פוהר א גוי'ע, צו פיהרען זי אויפ'ן „אטפוסט" אין דער קירך אריין.

די שטאדט איז שוין פול. די גוים אין די נייע זונטאגדיגע רעק, וואס אידען האבען דורך די לאנגע ווינטער־נעכט אויפגענייהט. אויס־געפוצט האבען זיך די פויערטעם פאר זייער גאט אין דעם שהנסטעז

אויף זיין פאלק קומען, און דערויף א קאפיטאל תהלים פערפאסט. וואס דו ווילסט בעטען צו גאט, וואס נאר דיין הארץ בענעהרט — געפינסטו שוין אין תהלים.

דערפאר איז דער גאסטינינער רבי אזא גרויסער אנהענגער פון דוד המלך'ס תהלים. באלד נאכ'ן מיטאג, אידען האבען זיך נור אויפ־נעהויבען פון די טישען, האבען זיי זיך גאיילט אין רבי'ס בית־המדרש אריין. זעקס גרויסע ליכט האבען פאר'ן עמוד געברענט, זעקס יאהר־צייטען געווען. דער רבי אליין איז געשטאנען פאר'ן עמוד, און פול איז דער בית־המדרש, אנגעשטאפט מיט אידען און אידישע קינדער, אלע בית־המדרש־בחורים און תלמוד־תורה־קינדער, און אפילו די ווייב־בער־שוהל איז פול. און דער רבי זאגט תהלים פאר'ן עמוד — דער רבי א פסוק און דער עולם א פסוק. דער רבי און די עדה אידען דער־צאהלען דעם רבונו של עולם, וואס פאר א צרות עם שטעהען פאר. און עם דוכט זיך, אז דער רבונו של עולם זיצט דא און הערט אויס אלץ, וואס אידען דערצאהלען.

פרעגט דער רבי: „אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי?" ענטפערען איהם אידען אב: „עזרי מעם ד' עושה שמים וארץ". זאגט דער רבי: וגם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא רע, כי אתה עמדי" — ווערט א גרוים געוויין אין בית־המדרש, און אידען שרייען נאך דעם רבי'ן און זאגען מיט: „וגם כי אלך בגיא צלמות" — ווארים א גרוי־סע שרעק האט אנגענומען אידען פאר דעם יום־הדין, וואס שטעהט זיי פאר.

נאר רב שלמה האט אויך נישט געשוויגען און געגרייט זיך צו דער מלחמה. קודם כל איז ער אריבערגעפאהרען איבער די הויפען, צו די שרות, וועלכע האבען געזאלט זיין די שופטים, — רחמים געבעטען, מתנות געטהיילט און איינגעשטעלט זיך, דערצאהלט, ווי די מעשה איז געווען, און געבעטען, אז מען זאל רחמנות האבען, נישט אונטערבריי־גען א וועלט מיט אידען. נאר קיין הבטחות האט ער פון זיי ניט געקרא־גען. מען איז געווען פערביטערט אויף אידען. רב שלמה האט פאר זיך נישט מורא געהאט. ער האט גענלויבט באמונה שלמה, אז דא קען העלפען נאר דער רבונו של עולם, און אזוי ווי דער בורא עולם וועט

באלד האָט דער עולם א וועג צווישען זיך געמאכט. עס האָבען זיך געוויזען דעם רבי׳ס הויף־מענשען, די אלטע רבי׳צין מיט די שניהר און טעכטער, די גרויסע פערל זיינען אראָבגעהאנגען פון זיי, ווי כשר׳ע שבת־טראָפען... און אז דער רבי האָט דעם כום געגומען אין האנד אריין און קידוש געמאכט, איז די קדושה אראָבגעקומען איבער דער וועלט, האָט זיך אלץ בערוהיגט און אלץ האָט זיך געהייליגט, און אידען האָבען זיך ווידער דערמאָנט, ווער זיי זיינען, ווער עס איז זייער נאָט, און א רוהיגקייט איז געקומען איבער זיי אין דער גרויסער שבת׳דיגער הילינקייט...

צו מאָרגענס אין דער פֿריה, פון בעגינען אָן, האָט זיך געהערט פון דער קירכע א מורא׳דיג קלינגען, א געזאנג און א ברומען איבער׳ן שטאָדט, וואָס האָט אידען בעאומרוהיגט. עס איז געווען דאָס ארויס־געהן איבער דער שטאָדט מיט זייערע פאָנעס און בילדער, מיט זייערע גלחים און גלחים׳לאך אין וויסען אָנגעטהאָן. זיי האָבען געהאלטען די געבעט־ביכער אין דער האנד און אלע האָבען געזונגען און צוגע־קלימפערט מיט גלעקלאך און ארומגערינגעלט דריי מאל זייער קירך. די נאם איז פול געווען מיט זייער געזאנג און געשרייי, און די קולות האָבען זיך אריינגעריסען אין רבי׳ס בית־המדרש אריין. מען איז פונקט געשטאנען שמונה עשרה. אידען האָבען געהערט דאָס געזאנג — דאָס דאָוונען די גוים צו זייערען. און פונקט, וועו מיר שטעהען שמונה־עשרה, וויל דער שטן שטערען אונזערע תפילות... זיינען זיי געוואָרען צושראָקען און ניט געקאָנט מכוון זיין די נויטיגע כוונות. דאָס קירבען־געקלאנג האָט אריינגעדרונגען אין שוהל אריין, מבולבל געמאכט די מחות, און דאָס דאָוונען איז ארויס א טרויעריגס, א צוריסענס. „דער שטן האָט, חלילה, מנצח געווען!״ — איז א גרויסע שרעק די אידען בעפאלען.

דערפאר אָבער האָבען מיר געהאט א דוד המלך, און ביי דוד המלך אויף דער וואנט איז א פידעלע געהאנגען. האָט דוד המלך אויסגע־שפּילט אויף זיין פידעלע די קאפּיטלאך תהלים, איז נישטא קיין איין צרה וואָס דוד המלך האָט ניט פֿריהער איינגעזוהן, אז עס וועט

רעדען האָט ער ניט נעהאָט. די קינדער? די עלטערע טאָכטער? נעוואוסט האָט ער, אז א טאָכטער׳ס א הארץ העננט שטענדיג אַן דער מוטער, וועט זי זיך נאָך פרעהען. און וואָס פאר א רעכט האָט ער צו רעדען אויף דער ווייבע? אין חנה׳לעס אויגען זעהט ער, ליגט עפעס א בקשה צו איהם שוין זינט אייניגע טעג. אפשר וואָלט נוט נעווען מיט דער ווייבע אליין איבערצורעדען? איז זי אבער אין די הויכע חדשים, שוין פערטהאָן מיט איהר אייגען גליק. און נעטראכט האָט ער פון נעבעז, האָט ער פערמיידען מיט איהר צו רעדען.

נאָר לאנג, שוין לאנג האָט חנה׳לע נעווארט אויף דער מינוט. פון יענעם פרייטאָג צו־נאכט, וועז זי האָט איהם ליעב נעקראָגען, האָט זי אנגעהערט צו איהם, נעזוכט א נעלעגענהייט, אז זי זאָל זיך איהם אוועק־נעבעז אינגאנצען, און נעפרעהט זיך אין הארצען אויף דעם נסיון, וואָס נאָט האָט זיי צוגעשיקט, אז זיי זאָלען איהם ביידע קענען ביישטעהן.

און אמאָל אויף דער נאכט, וועז זיי זיינען אליין נעבליבען, האָט זי רב שלמה נעטראָפען ווייגענדיג. וועז זי האָט זיך אויסגעווישט איהרע שעהנע שווארצע אויגען מיט איהר נעהאָפטעז טיכעל, פרעגט ער זי:

— וואָס ווייגסטו, חנה׳לע? — האָט דיר וועד שלעכטעם נעטהאָן? פעהלט דיר עטוואָס? — ענטפערט זי איהם:

— קיינער האָט מיר קיין שלעכטעם ניט נעטהאָן, נאָר דו, שלמה, דו מיינסט, אז איך פערשטעה נישט, וואָס דו קלעהרסט, אז איך פיהל נישט דיין הארץ, שלמה?

— איך קלעהר ניט קיין שלעכטעם אויף דיר, חנה׳לע — זאָגט רב שלמה.

— א, יא, שלמה, דו קלעהרסט וועגען מיר זעהר פיעל שלעכטס. הלואי זאָל דיר דער רבונו של עולם מוחל זיין מיין צער. וואָס, ביז איך נישט דיין ווייב? וואס טויג מיר דיינע הייזער מיט דיינע פעל־ער, וועז דיין הארץ איז ניט מיט מיר? דאָס האָב איך נעבעטעז דעם רבונו של עולם טאָג און נאכט, אז ער זאָל אונז א נסיון צושיקעז. אז איך זאָל נאָרנישט האָבעז, נאָרנישט האָבעז, נאָר דיר, שלמה.

— ווייסטו, וואָס עס שטעהט אונז פאָר, חנה׳לע?

וועלען, אזוי וועט זיין. ביז איצט האָט איהם טאקע נאָט געפיהרט אין זיין וועג, איהם ביינעשטאַנען און איהם ארויסגענומען פון אלעם שלעכטעם. פארוואָס, וויים ער נישט. אפשר צולויעב זכות אָבות (וואָרים אין זכות עצמו האָט רב שלמה ניט געגלויבט, ער האָט זיך נעהאלטען פאר נישט זעהר א גרויסען צדיק, און עפעם וואָס שוועבט שוין דארט אויף זיין נשמה...) נאָר אפשר האָט זיך שוין דער זכות אבות אויסגענוצט. און דערצו דארף א איד תמיד זיין נרייט, און דערצו איז אויך רב שלמה גרייט געווען. ווי נאָר עס איז איהם עטוואָס געקומען אין וועג, האָט זיך איהם געראַבט, אז ביז איצט זיינען נעווען די זיעבען פעטע יאָהר, און פון איצט אָן הויבען זיך שוין אָן די זיעבען מאגערע יאָהר... און ער איז שטענדיג נעווען גרייט אָנצונעהמען נאָט'ס רצון, כעהמען דעם שטעקען אין האנד און צו נעהן און אָנצוהויבען אויף'ס כיי, ווי ער האָט אָנגעהויבען, וועז ער איז נעווען א יונגער מאָן. און וואָלט נעכע נעלעבט, וואָלט עס איהם נאָרנישט אזוי שרעקליך געווען. זי איז נעווען מיט איהם איין דעה, זיי האָבען ביידע אָנגעהויבען פון אָרימקייט, ביידע האָט דער רבונו של עולם אויפגעהויבען אין דער הויך — וואָלט זי פערשטאַנען, אז נישט שטענדיג מוז נאָט העלפען, און וואָלטען בייידע צוזאמען ווידער אינאיינעם אראָבגענידערט... אָבער חנה'לע איז אריינגעקומען אין רייכקייט, און א יונג מיידעל איז עם נעווען, און חתונה האָט זי געהאט מיט אן אלמן מיט קינדער, און איצט פיהרט זי שוין אזא הויז, און איז שוין אין די הויכע חדשים... פאר איהר און פאר איהרע קינדער האָט ער זיך געפיהלט ווי א מחויב, אז עם מוז איהם שטענדיג גוט נעהן — רייך זיין און גיטער האָבען און א גרוים הויז פיהרען. וואָרים אז נישט, מיט וואָס פאר א רעכט האָט ער דען געגנומען א יונג מיידעל — ער, דער אלמן, א פאָטער פון אזוי פיעל קינדער?

איצט ערשט האָט ער איינגעזעהן זיין פעהלער, וואָס ער איז נאָכגענאנגען זיין הארץ און געגנומען אויף זיך אזא התחיבות, וואָס ליגט נישט אין זיין האנד צו בעצאָהלען, נאָר אין נאָט'ס האנד. און וואָס פאר א רעכט האט ער געהאט אויף דעם רבונו של עולם „וועקסלען אויסצושטעלען?" צי איז דען נאָט מחויב איהם צו העלפען?

אָט די נעראנקען האָבען רב שלמה'ן נערריקט נאנצע טעג און איהם נישט נעלאָזט שלאפען בייי־נאכט. און פאר וועמען דאָס הארץ אויסצו־

אין א גרויס הויז, קאַנסט מיינען, אז עס קומט דיר, אוּן נישט פאר־
לירט נעהמען גאַט'ס שטראָף. איך מוז עס דיר זאָגען.

— צי בין איך דען ניט דיין ווייב? — ווײַנט דאס ווייבעל — פאר וואס רעדסט דו צו מיר, ווי איך וואָלט, חלילה, א פרעמדע געווען? איז דען נישט דיין גורל מיין גורל? אוּן אפשר איז עס שוין צולירט מיר, אפשר איז עס שוין מיין מזל. פאר וואס רעדסט דו צו מיר אזעלכע רייד?

— אבער וועסטו עס פאר לירט נעהמען אוּן קיין תרעומות נישט האָבען אויפֿ'ן רבונו של עולם, נישט, חלילה, בפה, נאָר אויך במחשבה, אפילו ניט טראכטען אזוי?

— שלמה, וואס קאָן מיר בעסער זיין, ווי צו טהיילען מיט דיר דיין גורל? דאס איז דאָך געווען מיין נעבעט צום רבונו של עולם בייטאג אוּן בייַ־נאכט! אוּן זאל דער רבונו של עולם אונז שטראפען, מיט וואס זיין לירבען נאמען וועט געפעלען — וועז דיין הארץ איז נאָר מיט מיר, קאָן מיר גאָר נישט געשען, האָב איך פאר גאָר נישט קיין מורא, וועל איך פאר לירט נעהמען, אפילו, חלילה, אין די הייזער צו געהן.

— אויב אזוי, האָב איך טאקע פון דיר שלעכט געקלעהרט, זיי מיר מוחל, חנה'לע. איך ווייס, אז דיין הארץ איז מיט מיר, אוּן רער רבונו של עולם וועט אונז העלפען. — אוּן רב שלמה האָט זיך אוועקגעשטעלט אין איין ווינקל שטוב מיט'ן תהלים אין דער האנד אוּן האָט געזאגט זיין קאפיטל תהלים, וואס ער זאגט, וועז ער איז אין א גרויסער סכנה. אוּן חנה'לע האָט זיך אוועקגעשטעלט אין א צווייטען ווינקל שטוב מיט'ן תהילים אין דער האנד, נאר זי האָט נישט געזאגט פון דעם תהלים, זי האָט געזאגט איהרע אייגענע ווערטער.

מיט אזא הארץ איז רב שלמה געפאָהרען צום יום־הדין.

— וואָס קאָן איך פערשטעהן, וועז דיין האַרץ איז נישט מיט מיר? וואָס קאָן מיר נאָר ערגערס געשעהן, שלמה?

— חנה'לע, איך האָב נישט אזוי געמיינט.

— יאָ, שלמה, איך וויים דיינע געדאנקען. אז מען איז א אידיש ווייבעל, פיהלט מען די נעראנקען פון מאָן. איך וויים, אז דו קלעהרסט וועגען מיר זעהר ניט גוט. האָב איך דאָס פערדיענט? וואָס זאל איך טהאָן, שלמה, אז איך זאל דיין האַרץ געווינען? דיין קינד טראָג איך שוין אונטער מיין האַרץ און דיך האָב איך נישט.

— ווייסט, חנה'לע, אז מיט'ן רבונו של עולם האָט קיינער קיין קאָנטראקט ניט געמאכט? — זאָגט רב שלמה, נעהנטער צוגעהענדיג צו איהר, — און וואָס וועסטו טהאָן, אז עס וועט, חלילה, אונז אויסקומען צו ליידען, זעהר צו ליידען; אז עס וועט איהם געפעלען, אז פון היינט אָן זאל אן אנדערער טראָגען דעם קאפעל פון „שלמה נגיד"? מיר האָבען נישט געמאכט מיט איהם קיין קאָנטראקט, און פאר וואָס קומט דען גראָד אונז דאָס רייבקייט, און ניט קיין אנדערען?

דאָס ווייבעל האָט איהם נאָר געקוקט אין די אויגען אריין:

— אלץ זאל ער ביי מיר אוועקנעהמען, נאר מיט איין זאך זאל ער מיר ניט שטראפען — דיין האַרץ זאל ער ביי מיר ניט אוועקנעהמען. דו ווייסט נישט די ליידען. וואָס קאָן זיין נאָך ערגער פון די וועלטער, וואס דו זאגסט מיר איצט?

— איך מוז דיר זאָגען, חנה'לע, דו האָסט אָנגעהויבען רעדען מיט מיר. איך מוז דיר זאָגען. איך בין דיר מחויב. איך האָב דיר געגומען א מיידעל, וועז איך בין שוין אן אלמן געווען מיט קינדער, ביזט אין עשירות אריינגעקומען, קאָנסטו מיינען, עס מוז אזוי זיין. און דא וויסט מען ניט, ווי דאָס רעדעל קאָן זיך געבען א דרעה, און נישט דאָס געלד בלויז אוועקנעהמען און אָרימע־לייט צו זיין, נאָר נאָך ערגער. דער רבונו של עולם וועט וועלען אונז שטראפען מיט ענוי הגוף, פערשיקען אין די וועלט מקומות, מיט בזיון און בושה. מיר שטעהען פאר א משפט פון בשר ודם, אהן רחמנות. מילא, איך בין גרייט פאר־ליעב נעהמען אלץ, וואס ער וועט מיר שיקען. ער האט מיר געגעבען גוטע יאהרען, ער קען מיר געבען שלעכטע יאהרען. אבער דו ביזט נאָך א יונג ווייבעל, דו הויבסט ערשט אָן צו לעבען. ביזט אריינגעקומען

דער משפט האט זיך נאר נעענדיגט, האט זיך אנגעהויבען באלד א צווייטער משפט — דער משפט מיט'ן רבונו של עולם. עס האט זיך נענעבען א רוק צו דעם „יום כיפור". נאר פאר דעם יום הדין מיט'ן רבונו של עולם האבען אידען א גרויסען „שרייבער" — דעם גאסטי־נינער רבי'ן. זיי פערלאזען זיך אויף איהם יערעם יאהר, און אודאי נאך דעם יום כיפור, ווי ער האט זיי ערשט אוא נם נעוויזען. נעוזהן האבען זיי, אז דער רבונו של עולם ווייל זיי העלפען אין דעם, וואם ער האט זיי פון „גוי'אישע הענד" ארויסגענומען. נעבליבען איז מען איבער יום כיפור אין נאסטינין ביים רבי'ן. דער רבי האט אליין נע־זאגט „כל נדרי", איז מען דאך נעווען אביסעל רויהיג. נאר ביי „נעילה" איז אויף אידען א גרויסע שרעק בעפאלען: וואר ווייסט. אפשר איז דער זכות פון רבי'ן הייי־יאהר אויסגעלאזט נעוואָרען ביים דין פון בשר ודם, און דער רבונו של עולם האט זיי ארויסגענומען פון מענשענם הענד, כדי ער אליין זאל זיי משפט'ן, און דער רבי קאן זיי נאר נישט העלפען, נאר זיי מוזען אליין זייערע הערצער צוברעכען פאר'ן רבש'ע. דאם האט זיי דער רבי נעזאגט פאר נעילה, כדי זיי זאלען זיך נישט צו פיעל פערלאזען אויפ'ן רבי'ן, נור זיי זאלען אליין תשובה טהאן.

ביים בעטען צום רבונו של עולם איז ביי נעילה טאקע נעווען א גרוים נעווייין אין רבי'ס בת־המדרש. און אז דער רבי האט נעזאגט מיט זיין צובראכען הארץ און צובראכען שטים „פתח לנו שערי שמים" — איז אידען בעפאלען א גרוים שרעק, און זיי האבען זעהר גרוים מורא נעקראגען. די שרעק האט אנגעהאלטען ביז צום לעצטען שופר בלאזען. נאר אז דער רבי האט נעזעהן, אז אידען ווייגען אוו האבען מורא, איז ער ווידער בטוח נעווען, וואָרים זיין כלל איז דאך נעווען — „דאָרט, וואו עם איז דא אמונה, דאָרט איז דא גאולה", — האט ער אידען נאך נעילה נעטרייסט מיט זיין פרעהליכען „גוט־וואך, אידען", „גוט־יאהר, א גוט־יאהר", און איז דעם מוצאי יום כפור נעווען זעהר אויפגעלעגט און צוגעלאזט צו אידען. ביי קדוש לבנה, וועו מען איז שוין פון שוהל ארוים, האט זיך דער רבי נעווענדעט צום עולם מיט א פרעהליכען „שלום־עליכם", און זיין פנים האט נעלויכטעו. דאם האט אידען זעהר דערפרעהט, און די סעודה נאך יום־כפור האט מען נענעסען מיט אפע־טיט און פרייד: שוין נעפיהלט א יום־טוב'דיגע שטימונג. נאך דער סעודה איז מען ארונטער צום רבי'ן זיך זענענען. דער רבי איז נעווען

VIII

די מצוה.

מיר האָבען א גרויסען נאָט. דריי טעג האָט זיך אוועקגעצויגען דער משפט. זייער „שרייבער" האָט וועלטען איינגעלעגט, געשאָטען אויף אידען פּעך און שוועבעל, אָבער ער האָט נאָר נישט געקאָנט מאַכען געגען דעם רבונו של עולם'ס ווילען, געגען אידען'ס תהלים זאגען. די גוי'ע, וואָס מען האָט איהר פערקויפט די קראנקע קוה, האָט זיך מודה געווען, אז דאָס האָט איהר דער גוי פערקויפט, און דער אלטער פּויער פון דאָרף, וואָס האָט געמאַכט מיט רב שלמה'ן דעם „סאמע־סאנד" (זעלבסט געריכט), האָט געוואגט בפירוש, בפני קהל עם ועדה, אז דאָס האָט ער אליין מיט רב שלמה'ן געמאַכט דעם „סאמא־סאנד". וואָרים פון פערציטענס אן פיהרט מען זיך, אז מען כאפט א גנב אויפ'ן יריד, געהערט ער צום יריד; און א גנב'ס א פעל, איז ווי א הונד'ס א פעל, און ווער עס וויל מעג שלאגען. האבען די „סענדזשעס" (ריכטער) איינגעזעהן, אז דער גוי האָט רעכט, האָבען זיי געמאַכט א בעראטונג און בעשטימט, אז מען זאָל צעהן גוים און צעהן אידען אייזעצען אין „קאָזע" אויף אכט טעג, און רב שלמה מיט דעם אלטען פּויער זאָלען בעצאָהלען צו פינף און צוואנציג רובל קנס דער אלמנה פון דעם „קאָני־קראד".

נאָך דעם משפט האָבען די אידען מיט די גוים געמאַכט א גרויסע „זגאדע". מען איז געגאנגען אין שענקעל אריין און אינאיינעם געטרונקען און געפאטשט זיך אין די הענד אריין, און די גוים האָבען געשריען ביים גלעזל בראנפען: „נאָש אי וואש באָג זגאדשילישע" — אז זייער נאָט מיט אונזער נאָט האָבען דאָס געמאַכט דעם שלום, זיינען זיך דורכגעקומען. נאָר די אידען האָבען בשום אופן ניט געוואָלט דעדויף בעשטעהן און ניט געוואָלט נאָכגעבען, אז דאָס האָט אויך זייער נאָט געמאַכט, נאָר מחמת שלום וועגען האָבען זיי נעשווינען און שלום געשלאָסען מיט די גוים, וואָס מען דארף דאָך פון זיי צו לעבען.

ווייב, אריינגעמישט, וועלכע האָט געקאָנט ,חלילה, ווערען בעליידיגט... שיקט רב שלמה באלד א שליח מיוחד אויף א פערד קיין גאסטינין צום רבי'ן. מען לאָזט דעם בית־עולם אויסמעסטען און מען שיקט צו נעבען אויפ'ן קבר בעטען מחילה אין נאָמען פון דער יונגער ווייבעל, אז זי זאָל רחמנות האָבען אויף א יונג לעבען און מוחל זיין... און עס בעט די טאכטער אליין ביי דער מוטער'ס קבר: ,,זי איז א גוטע מוטער צו די שטיף־קינדער'', — דאָס זאָל איהר ביישטאנען. און די שטיף־קינדער אליין זאָגען תהלים פאר דער שטיף־מאמע.

זעהט רב שלמה דער ווייבעל'ס צער, קאָן ער עס שוין ניט מעהר אויסהאלטען. געהט ער אריין צו זיך אין שטוב און שליסט זיך איין און שטעלט זיך אוועק אין א ווינקעל און הויבט אָן צו ווויינען מיט גרויסע טרעהרען און זאָגט צום רבונו של עולם אזוי: ,,טאָטע אין הימעל, שטעה מיר ביי. אז איך האָב געזינדיגט, לאָז עס אויס צו מיין קאָפּ, אָבער אויף דער ווייבעל'ס האָב רחמנות. זי איז דאָך אן אומ־שולדיג קינד, א צדיקת איז זי דאָך. איך וויים, איך בין נישט ווערטה דיין חסד, און אלץ, וואָס דו טהוסט מיר, איז געגנוג. געגנג האָסטו מיר געטהאָן, נעהם מיר אלץ אוועק, און וועז עס איז בעווילינט ביי דיר, לאָז מיך אין די הייזער ארומגעהן, מאָר מיך מביש פאר מענשען, נאר שטעה מיר ביי, האָב רחמנות אויף דער ווייבעל!''

און פון דער צווייטער שטוב רייסען זיך אריין די קרעכצען און די געשרייען, און יערער קרעכץ איז נעבער אזוי, ווי מען וואָלט אָן אומשולדיג טויב געמוטשעט. קען עס שוין נישט רב שלמה אויסהאל־טען, און א גרויסער שטראָם טרעהרען גיט איהם א גאָס פון די אויגען, און ער שרייט אוים: ,,רבונו של עולם, איך קאָן איהר צער נישט הערען, גים אוים דיין כעס אויף מיר, אויף מיין הויז. האָב רחמנות אויף איהר''. און ער לויפט אריין צו דער ווייבעל און כאפט אָן איהר בלייבע האָנד און ווייזט אויף איהר, און ווייזט אויף איהר נאָנץ לאָנג, און ווי נישט אוועק פון בעט, און האלט זי ביים קאָפּ אן, און קושט איהר אין איהר שעהנעם שטערען און טרייסט זי און זאָגט איהר מיט גרויסע טרעהרען: ,,ווייז נישט, חנה'לע, מיר האָבען א גרויסען נאָט! ווייז נישט, ווייז נישט''. און זי ענטפערט איהם נאָרנישט, קאָן נישט רעדען. אויגען האָט זי גרויסע, און קוקט אויף איהם, מיט איהרע

זעהר גוט אויפגעלעגט און צוגעלאזט, איז געזעסען מיט זיין לאנגער לולקע און גרויסער בארד אין מיטען שטוב אויפ'ן פאטער־שטוהל און געהייסען אלעמען אריינלאזען. דער עולם האט זיך געשטופט ביי דער טהיר, אוועקגעשטופט די שמשים מיט די גבאים און אריין אין שטוב. דער רבי האט געשמייכעלט און זיך מיט אלעמען געזעגענט און אנגענוואונשען אידען אל דאם גוטס — האט מען נאך אויף דעמזעלבען אויף־דער־נאכט די וועגען געשפאנט און מיט דער ליכטיגער לבנה איבער די וועגען אין די שטערטלאך אהיים געפאהרען, די סוכה מאכען. און אידען האבען אונטערגעכאפט זמר'לער אויפ'ן וועג און דערצעהלט זיך פון דעם רבי'ס מעשים, פון יאהר־מערק, פון סעדער און פעלצען — אין דער ליכטיגער לבנה אריין.

אז רב שלמה איז צו־מארגענס פארנאכט אהיים געקומען (נאר אבגעמאכט אויפ'ן וועג אייניגע געשעפטען), האט ער שוין געטראפען ביי זיך א פולע שטוב מיט וויבער. אין דער קיך האט געברענט א גרויס פייער, און גרויסע טעפ מיט וואדים וואסער האבען געקאכט. די וויבער זיינען געגאנגען אויף די שפיץ נעגעל און געבראכען זיך די הענד. און פון דער צוויטער שטוב האבען זיך געהערט חנה'לעס מורא'דיגע קרעכצען, וואס יערער קרעכץ און געשריי איז אזוי שרעקליך געווען, אז דאם הארץ איז צוריסען געוואדרען. ער איז אריין צו דער וויבעל א בלאסער און א דערשראקענער, האט ער זי נעבער געטראפען ליגען אין בעט, און גרויסע טראפענס שוויים האבען אויסגעשלאגען אויף איהר צוהיצט געזיכט. און שהן איז זי געווען אין דער היץ, ווי א מלכה. אז זי האט דערזעהן רב שלמה'ן, האט זי איהם אנגעכאפט ביי דער האנד: „שלמה, העלף מיר, איך גיה אוים", און גרויסע טרעהרען שלאגען איהר פון די שהנע אויגען ארוים. וועדט רב שלמה'ס הארץ צושניטען אויף שטיקלאך פון איהרע רייד, זאגט ער: „וואס קאן איך העלפען? דא קאן נאר איין רבונו של עולם העלפען. נאה שוויץ, חנה'לע. וועסט זעהן, גאט וועט אונז העלפען. ער העלפט מיר אין אלע מיינע וועגען — וועט ער אויך איצט מיד נישט פערלאזען אין מיין גרעסטער אנגסט און נויטה". און הויבט אן די הענד צו ברעכען: „אוי, טאטע אין הימעל!" דערצעהלט מען איהם, אז דאם האלט שוין אן פון נעכטען, פון נעילה אן, און מען האט מורא, אז דא זאל זיך נישט האבען נעבע, עליה השלום, זיין געשטארבענע

זאָלען, חלילה, נישט פערשעהמט ווערען". ענטפערט ער איהר: „דער רבונו של עולם האָט מיר שטענדיג געהאָלפען. איך וויים נישט, פארוואס ער טהוט מיר דעם חסד, וואס בין איך מעהר ווערטה פאר אז אנדער אידען. נאָר איך האָב בטחון אין איהם און דאנק איהם און לויב איהם פאר אלץ, וואס ער טהוט מיט מיר. האב נישט קיין מורא, חנה'לע, ווען נישט פערשעהמט ווערען, ווארים דיין שאנד איז מיין שאנד". זאגט זי: „דו ביזט עם ווערט, שלמה, אז גאָט זאָל דיר העלפען. ווארים דו האָסט א ווייב הארץ און דו לעבסט נישט פאר דיר, נאָר פאר אנדערע, און איך ווע'ל דיר פאָלגען, שלמה, און ווע'ל מיך אזוי פיהרען, ווי דו הייסט מיר". זאגט ער צו איהר: „אזוי טהוסטו גוט, חנה'לע, ווארים וואס מעהר דו ווענסט אויסגעבען פאר'ן רבונו של עולם, אלץ מעהר ווען ער דיר בעצאָהלען. האָב נישט קיין מורא, ער איז א נוטער בטוח, און מען קאָן איהם געטרויען".

מאכט זי אָב ביי זיך אין הארצען, אז זי זאָל ליכט שיקען אין בית־המדרש אריין, אז זי זאָל אָרימע קינדפּעטאָרינס בעזארגען מיט לייליכער און יאיכלער, אז זי זאָל פאר די תלמוד־תורה־קינדער א מוטער זיין, און אורחים ליעב האָבען, ווי איהר מאן האָט זיי ליעב.

האָט מען נאָר מורא פאר'ן שטן, און נאָר דערצו ביי א בכור, קלעפט מען אוים די ווענט מיט קוויטלאך. קומען צו געהן די חדר־אינגלאך יערען פאר־נאכט אין דער קינדפּעטאָרינס שטוב אריין און לייענען קריאת־שמע פאר דעם קליינעם קינד, וואס קאָן נאָר אליין ניט קריאת־שמע לייענען. טהייל מען זיי לעקעלאך, פרעהען זיך די קינדער און בעטען זיך, אז מען זאָל זיי דאָס נייע קינד ווייזען, וואס איז געקומען פון הימעל אראב. דערצעהלט זיי די באבע, אז דאס קינד איז נישמא. עס האט זיך אין דעם גרויסען פּעלץ אנעטהאן און איז געפאָהרען איבער דער מדינה א שידוך טהאָן.

שיקט דער רבי א רייטער אנזאָגען, אז ער וועט אויפ'ן ברית קומען צו פאָהרען מיט זיין איינענעם מוהל. וויים רב שלמה, אז דער רבי ווע'ל תנאים אבשרייבען מיט חיים'לען אין דעם טאָג פון ברית, וואס עס איז א מזל'דיגער טאָג. שיקט מען אין דער נרויסער שטאָדט נאָך א סאָרווער און א מענשען צו ברוך פישער נאָך לעבעריגע פיש אויפ'ן ברית. קומען משפחות צו פאָהרען פון דער פרעמד. דער

גרויסע אויגען, אוּן שעהן איז זי, ווי אַ מלכה, אוּן איהר יערער בליק ציהט פוּן איהם דאָס חיות ארוּם.

וועקט מען איהם אויף, אוּן די באָבע זאָגט איהם מזל־טוב, אוּן ווייזט איהם אַ שרייענדיג קינד, אַ בן־זכר. ווייסט ער שוין נישט, וואָס עס טהוט זיך מיט איהם: צי זאָל ער טאַנצען אין מיטען דער שטוב פאַר פרייד, צי זאָל ער ווײנען. קוקט ער אויף חנה'לען — שמיי־כעלט זי מיט אַזאַ זים־צער'דיג שמייכעל, אוּן די שכינה שוינט אויף איהר, אוּן די אויגען זיינען פוּל מיט פרייד אוּן דאנק, אוּן שטעקט די הענר אוּן גלעט רב שלמה'ס קאָפּ. נעהמט מען אוּן מען שיקט אַ צוויי־טען רייטער אָנזאָגען דעם רבי'ן, אז די גאולה אין שוין געקומען. שיקט מען אַ צוהן פוּנט ליכט אין בית־המדרש אויפ'ן ווינטער, שיקט מען אַ צוהן קערץ קוילען אין הקדש ארונטער.

צומאָרגענס אין דער פריה, אז מען האָט זיך בערוהיגט, חנה'לע האָט שוין ניט געשלאָפען, דאָס קינד ביי איהר, נעהט רב שלמה אריין. ווייזט איהם די באָבע דאָס קינד, זי באָדט עס. אָהן עין־הרע אַ נרוים קינד, אַ שטאַרקעס, אוּן האָט דער מוטער נרוים צער אָנגעטהאָן, ווייל עס איז, אָהן עין־הרע, אזוי שטאַרק. נעהט רב שלמה צו צו חנה'לען, נעהמט ער זי אָן ביי דער האנד אוּן פרענט זי, וואָס זי מאַכט. קוקט זי איהם אין די אויגען אריין, אוּן איצט — שוין נישט מיט שעמעוו־דיגקייט אוּן נישט מיט מורא, נאָר מיט ליעבע אוּן זיכערקייט. זי איז די מוטער פוּן זיין קינד אוּן זאָגט צו איהם אזוי: „איך האָב נור מורא נעהאט, שלמה, אז איך זאָל ניט פערשעהמט ווערען". פרענט ער זיי: „פאַרוואָס זאָלסטו פֿערשעהמט ווערען?" — ענטפירט זי איהם: „אז איך זאָל ניט פערשעהמט ווערען" פאר נאט אוּן פאר לייט, אז איך בין ניט ווערטה צו זיין די מאַמע פוּן דיין קינד". גלעט ער זי איבער'ן שטערן אוּן זאָגט: „דער רבונו של עולם וועט דיר, חלילה, נישט פער־שעהמען, ווען נאָר די זכיה האָבען צו זיין אַ מוטער פוּן אַ סך קינדער אוּן ווען נאָר די זכיה האָבען צו הערען זייער קול התורה, אוּן מיר ווילען נאָר דערלעבען מגדל צו זיין זיי לתורה, לחופה ולמעשים טובים".

קוקט זי איהם אין די אויגען אריין מיט דאנקבארקייט אוּן זאָגט: „אמן. אוּן ער זאָל דיר העלפען, אז די פרנסה זאָל דיר אנקומען נרינג, אוּן מיר זאָלען זיי דערלעבען אויפצוציהען אוּן נחת האָבען פוּן זיי" — אוּן ער פיהלט, אז איהרע טרערען פאלען אויף זיין האנד: „מיר

זכרונו לברכה, האָט אמאל דעם שטן גוט דורכגעשלאגען. עם איז אזוי געשעהן:

„א איד האָט געוואָהנט ביי א פריץ אויפ'ן דאָרף, האָבען זיך ביי איהם נעבאך קיין קינדער ניט געהאלטען. ווי עם איז איהם געבוירען געוואָרען א קינד, איז עם אין דער נאכט פאר'ן ברית געשטאָרבען. איז דער איד צום רבי'ן געקומען וויינען. איז דער רבי אליין צום איד געפאָהרען פאר א ברית — סנדק זיין. ער איז אויף א גאנצע נאכט און זאגט אן, אז מען זאל שטעקענס אנגרייטען. אין דעם קומט אריין א שווארצע קאץ און לאָזט זיך צו דער קינדפעטאָרין אין בעט אריין. דער רבי האָט זי אָבער אבגעווארט, האָט ער געהייסען כאפען די קאץ. איז זי אין די דעקע אריין, האָט מען די דעקע אויף דער ערד אוועקגעלייגט און גוט דורכגעקלאפט מיט שטעקענס, ביז די קאץ איז א צי־הרג'עטע ארויס דורך א שפאָרע פון שטוב. צו מאָרגענס האָט מען געהערט, אז דער פריץ פון דאָרף ליגט א צוקלאפטער אין בעט. וואָ־רים דאָס איז טאקע געווען די שווארצע קאץ, וויל דער פריץ איז ג־ווען א כשוף־מאָכער, א שליח פון שטן, האָט ער די קינדער פון אידישען ארענדאר מזיק געווען"...

אין דער קיך שטעהן די מומעס מיט די קעכינס און קאכען דער־ווייל די פיש, פרעגלעען די נענז פאר'ן מארגעריגען ברית, און דער געשמאק לויפט פון קיך אריין אין דער שטוב, וואו רב שמעיה דער־צעהלט די מעשיות. דער סארווער מאכט די טישען גריים, שטעלט דעם בראנפען און גיסט דעם וויין. אזוי היט מען אב א גאנצע נאכט הינטער דעם צימער פון דער קינפעטארין די נאכט, איידער דאס קינד ווערט א איד. און היטען זאל זיך דער שטן, ער זאל זיך איצט דא ניט בעווייזען אין רב שלמה'ס שטוב אין געשטאלט פון א הונט אדער א קאץ. ער וואלט קיין לעבעריגער נישט ארויס פון דאנען...

שוין איז דאס ווייבעל אויף. אנגעטאן אין איהר שאהנסטען שפיצען־קאפטען, מיט דעם הייבעל אויפ'ן קאָפ — האלט זי איהר ערשט־געבוירען קינד אויף דער האנד. דער עולם הויבט זיך שוין אן צוואמענקומען. דאס הויז ווערט באלעבט, און די יונגע מאמע הויבט אן דאס קינד אנצוטאהן צו דער מצוה. א קליידעל האט זי פאר איהר קינד אליין אויסגעהאפט דורך דער צייט, ווען זי האט עס געטראגען, אנצוטאהן צו דער ערשטער מצוה — און הייסע טרערען רינגען איבער

וויבעל'ס מורינו'דינע משפחה פון גרוים־פוילען: דער פאטער איהר־ער, רב שלמה גראסגליק, מיט'ן שטייפען געוואשענעם קעלנערל און מיט דעם אויסגעריבענעם פאלטא פון פיינעם קאלישער קארט: איהר מוטער מיט די שוועסטער — פעסטער שוי אין דער שטוב, זייער טאכטער האט שוין א קינד געהאט. נעהמען זיי זיך צו דער סעודה, באקען אזעלכע גרוים־פוילישע קיכעלאך און פוטער־קוכענס א פולע שטוב. טענה'ן די היימישע, אז „פוטער־קוכענס איז גוט פאר גרוים־פוילישע, וואס דער גרעסטער יום־טוב איז, וועז מען עסט פוטער־קוכען און מען טרינקט קאווע. מיר דארפען דאס גוטע שטיקעל פיש און דאס גוטע ביסעל ציבעלעם". בעלייזינט זיך באלד דער וויבעל'ס משפחה (די גרוים־פוילישע — א לייאדע וואס, ווערען זיי באלד ברוגז) און ענטפערען, אז „ציבעלעם איז גוט פאר די קליין־פוילישע „ליטוואקעם", וואס עסען נאר ציבעלעם מיט קנאבעל". און ה' גראסליק, חנה'לעם פאטער, געהט עפעס ארוים א ברוגז'דיגער (שטענדיג איז דער „אריסטאקראטישער" איד ברוגז, וויל איהם רב שלמה'ס ברוגז'קייט געהערט צו אריסטאקראטיע), וויל איהם רב שלמה איבערבעטען און מאכט איהם א שעהנע מתנה, א זילבערן טאבאק־שקעטעלע מיט שטיינער אויסגעזעצט, און בעט איהם איבער, ער זאל נישט ברוגז זיין. וואהרים מע האט נישט קיין צייט צו איהם. אלע זיינען פערטאהן ביים רבי'ן, וואס איז שוין אנגעקומען מיט זיין זוהן און כלה און שטעהט איין ביים שותף, ביי רב יוסף'ן, אין דער גרעסטער שטוב פון שטאדט.

די נאכט פאר'ן ברית איז מען אויף — א געפעהרליכע נאכט, און נישט ביי איין קינד איז שוין דער שטן מזיק געווען אין דער נאכט, אייר־דער דאס קינד וועלט א „איד". און ווי עס איז בעוואוסט, פערשטעלט זיך דער שטן אין דער נאכט אין א קאץ אדער אין א הונט צו שעדיגען דאס קינד. זיצען אלע אויף דער נאכט הינטער דער קינדפעטאריגע צימער. די זילבערנע לייכטער ברענען זיך אויפ'ן טיש, און דאס גוטע ביסעל משקה מיט דעם גוטען שטיקעל לעקער איז אויך אנגענעריט, דאס הארץ צו דערכאפען. זיצט מען און מען לערנט משניות.

ר' שמעיה, דעם רבי'ס אלטער שמש, וועלכער איז נאך געווען א שמש ביים אלטען, זכרונו לברכה, זיצט ביים איינגעהייצטען אויוועז, רויכערט די לולקע און דערצעהלט דעם ארומינען עולם ווי דער אלטער,

איך דאנק דיר פאר אלעס". און א נייער שטראם טרערען גיסט זיך איהר פון די אויגען, אבער דאס זיינען שוין נישט טרערען פון צער, נאר פון גרויסער, גרויסער פרייד...

נעהמט שוין די „קוואטער" דאס קינד. מיט קוואטערשאפט האט מען מכבד געווען די נייע חתן־כלה־פאר, חיים'ל מיט דעם רבי'נס אייניקעל. ניט זי ארויס דאס קינד פון די הענד, ווערט איהר וויעדער באנג. נאר דערינען זיצט שוין דער רבי אין טלית אויף דעם גרויסען פאטער־שטוהל. און עס שטעהען ארום רבנים און „גוטע אידען", און א רב איז דער מוהל, און איהר שלמה איז דערבייי. דערמאנט זי זיך, איז וועמעס הענד איהר קינד איז, ווערט זי רוהיגער, נאר איהר הארץ שלאגט. באלד הערט זיך פון דארט דעם קינדס שרייען, רייסט איהר מוטער־הארץ אויף. זי ווי׳ל אראב פון בעט — דערמאנט זי זיך, אז איהר קינד ווערט א איד יעצט, געהט אריין אין בונד אידישקייט, און אזוי וועט זיין קול זיין, אז ער וועט די הייליגע תורה לערנען — שלינגט זי די טערערען...

ברענגט מען איהר באלד דאס קינד אריין, ווי׳ל עס אז אנדער אידענע איינשטיל׳ען, לאזט זי ניט, רינען איהר די טרעהרען פון די שעהנע אויגען אויף די ברוסטען ארויף, זוינט איהר קינד די מילף מיט טרעהרען. ווייזט זיך דער רב און זאגט איהר „מזל טוב". קומט רב שלמה אריין און קוקט איהר מיט ליעבע אין די אויגען אריין און זאגט איהר: „חנה'לע, מיר זאלען דערלעבען נחת פון אונזער קינד". איז עס איהר א בעצאהלונג פאר אלע טרערען, וואס זי האט פארגאסען.

הערט זיך אין מיטען דערינען א שעהן געזאנג. דאס זינגט דער חזן מיט די משוררים — און א פולע הויז מיט אידען. די טעלער קלאפען דער ווין גיסט זיך אין בעכער, און עס הערט זיך אין מיטען דעריגען דער קול התורה. אידען שפארען זיך און לערנען, און וויבער זיצען ארום חנה'לען און האבען דרך ארץ. נאר יעדעם מאל קומט אריין צו איהר רב שלמה, דאס שטרייכעל פעררוקט אן א זייט, און די אויגען גלאנצען איהם פאר נחת אוז פון דעם ביסעל ווין, וואס ער האט געטרונקען. און ער בערוהיגט איהר און טרייסט איהר, זי זאל נישט ווייגען. און די וויבער זעהן, ווי רב שלמה האט ליעב זיין וויבעל, זיינען זיי איהר מקנא...

איהר שעהן פֿנים אויפֿ'ן קינד'ס קישען ארויפֿ. די ערשטע מצוה ביי אידען אין צער, און זי ווייניט אויפֿ איהר קינד'ס לייבען. נאָר א אידיש ווייבל איז זי דאָך און זי ווייסט, אז דער רבונו של עולם גיט כח דו קלייניע אידישע קינדער אריבערצוטראגען דעם צער, אז ניט, וואלטען זיי עם דאָך נישט אויסגעהאלטען... נאר עס איז דאָך איהר ערשט קינד — עם וויים נאָך נארנישט, און עם זאל שוין אזוי לייבען... ווייניט זי, און די טרערען זיינען ווארימע, נאר דאס הארץ איז איהר פול מיט פרייד, וואס זי האט די זכיה געהאט צו דערלעבען איבערצוגעבען איהר קינד צו דער ערשטער אידישער מצוה. און זי וויים, אז זי טהוט א גרויס אומרעכט, וואס זי ווייניט. פרעהען, פרעהען דארף זי זיך, און זי פרעהט זיך טאקע, און דאס גאנצע פֿנים איהרס לייכט פון פֿרייד. נאר די טרערען רינען דאָך פון די אויגען איבער'ן פֿנים אויפ'ן קינד'ס קישעלע.

קומט אריין רב שלמה, און זיין גאנץ פֿנים שמייכעלט פאר גרולה. און אננעטהאן איז ער צום ערשטען מאל אין דער אטלאסענער קאפֿאטע און א גרויס שטריימעל — דעם רבי'נס מחותן... און זיין שעהן פֿנים מיט זיין שווארצע בארד לייכטען ארויס פון שטריימעל. זאגט ער צו איהר: „חנה'לע, דו ווייניסט? פרעהען דארפסטו זיך, וואס דער רבונו של עולם האט דיך צו דעם מזכה געווען". זאגט זי: „איך וויים, שלמה, איך בין א נארישע אידענע און איך קאן זיך נאָך חלילה, פערזינדיגען פאר'ן רבונו של עולם. וואס זאל איך טהאן? איך קאן זיך דאָך ניט איינהאלטען — אזא שוואלב, אזא טייבעלע, און שוין אזוי פיעל צער". ענטפערט רב שלמה: „פאר דעם זיינען מיר אידען. עס שטעהט „בדמיך חיי", דאס איז טייטש — אין דיין בלוט זאלסטו לעבען. און פרעהסטו זיך ניט, וואס דיין קינד איז א איד?" און זי שמייכעלט מיט חן פֿון אונטער איהרע טרערען ארויס.

נעהמט רב שלמה ארויס א שנור פערל און גיט איהר א מתנה. „נא, — זאגט ער. — איך האב עס בעהאלטען פאר דיר, אז דו וועסט די זכיה האבען דיין קינד צו דער ערשטער מצוה איבערצוגעבען, טו עס אן און טראג עס געזונטערהייט".

נעהמט זי די שנור פערל און טוט עס אן אויפֿ איהר שעהנעם אלבאסטער־האלז, פאסט עס איהר, ווי א מלכה א קרוין, שמייכעלט זי וויטער. און טרערען ניסען זיך, און זי זאגט: „איך דאנק דיר, שלמה,

דעם פשט נישט, נאר זיין קינד, זיין חיים'ל... ער זעהט, ווי דער רבונו של עולם שענקט איהם ווידער צוריק דעם „אור תורה"; גאט זיינדט ווידער אן זיין הייליג ליכט אין זיין משפחה. מיט זיין זוהן, מיט חיים'לען, וועט זיך אנהויבען א נייער דור. און עס שטעהען אויף פאר זיינע אויגען די גרויסע זיידעם זיינע, די גרויסע אידען די רבנים — דער „אור החיים", דער „נודע ביהודה" און די גרויסע רבנים פון דער שטאדט שערעש. און חיים'ל וועטט ווידער ציהען דעם שנור, וואס איז געווארען אבגעריסען. און פארוואס קומט דאס איהם? פארוואס האט דאס איהם דער רבונו של עולם אויסגעקליבען, אז ער זאל די זכיה האבען צו דערלעבען „תורה וגדולה במקום אחר" — און פארוואס ניט קיין אנדער איד? און ער דערמאנט זיך אן דוד המלך, וואס ער האט געזונגען פאר רבונו של עולם, וועז גאט האט איהם אויסגעקליבען פאר א מלמד איבער זיין פאלק, און הייסט טרערען פאלען איהם פון די אויגען אין זיין שווארצער בארד אריין.

אין דער צווייטער שטוב, ביי חנה'לען, זיינען די וויבער פערזאמעלט. די אלטע רבי'צין האט שוין נישט געלעבט. זיצט דער כלה'ס מוטער מיט דער כלה פון אויבען אן, און רעכטס נעבען זיי די מחותנת'טע, חנה'לע. זי האט זיך „איינגעשטעלט דעם לעבען" און איז ארויסגענגען פון בעט. זי האט געזאגט, אז די שמחה פון דעם פרעמדען קינד איז ביי איהר טייערער פון איהר אייגען קינד, האט זיך אנגעטהאן און גערעדט מיט איהר. ארום זיי זיינען געוועסען די שהנסטע בעל־הבית'טעס פון דער שטאדט — די אידישע מאמעס. די ברילאנטען האבען געבלישטשעט אין דער שיין פונ'ם ליכט. עס האבען געווארפען זייער איידעלען גלאנץ די פערל אויף די וויסע העלזער פון די אידישע טעכטער, און דער זייד און סאמעט האט געבלישטשעט. נעאיידעלט זיינען אידישע טעכטער און געוועהנט זיינען זיי פון דער היים צו טראגען דעם איידעלען שטאלץ פון זייד. אזוי זיצען די וויבער ארום דער שהנער כלה. און פון דעם צווייטען שטוב הערט זיך דעם חתנ'ס קול, חיים'לס קול התורה, ווי ער זאגט די דרשה פאר די תנאים פאר די אלטע אידען מיט די וויסע בערד, און דער אלטער סופר מיט

אויף דער נאכט האט מען ווידער די טישען געגרייט צו די תנאים פון חיימ'ל מיט'ן רבינ'ס אייניקעל. דער רבי זיצט אויבען, און ארום איהם די רבנים פון דער גענגענד ארום, — וואס זיינען געקומען צו רב שלמה'ן אויפ'ן ברית און דעם רבי'ן זעהן, די פני פון שטאדט — די שענסטע אידען. און חיימ'ל אין שטרייטעל מיט דער אטלאסנער קאפאטע זיצט מיט זיין רבי'ן — מיט רב שמואל דיין. צום ערשטען מאל זינגט דער „מעשה" ווי מען האט איהם געבאפט... שבת אין שוהל, ווייזט זיך דער איד צווישען אידען. נישט געוואלט האט ער קומען צום טיש, נאר דער רבי אליין האט איהם געשיקט רופען, מקרב געווען איהם און גערעדט מיט איהם ביחידות. און צו רב שלמה'ן האט דער רבי געזאגט בפני קהל ועדה: „דערפאר, וואס דו האסט אויף דעם אידען רחמנות געהאט און איהם אריינגענומען צו דיר אין שטוב אריין און נישט דוחה געווען א אידישע נשמה — האט דער רבונו של עולם געהאלפען, און דו האסט א קינד א בן תורה". געמיינט האט ער חיימ'לען.

זיצט דער חתן נעבען רב און הינטער איהם זיין רבי, און דער עולם ארום, און חיימ'ל מאכט זיך גרייט זאגען א דרשה פאר די תנאים.

עס זיצען די שטרייטלאך ארום טיש און הארכען אויס דאס פשט'ל וואס חיימ'ל זאגט פאר זיי. ער ציהט אן גמרות, רמב"ם, ראשונים און אחרונים, ווארפט אן „קשיות" א נאנצען בארג און מיט איין מאל, מיט איין תירוץ פערענטפערט ער אלץ, ווארפט אראב דעם נאנצען טורעם, וואס ער האט אויפגעבויט. עס פרובט איהם צו כאפען א „שטרייטעל", א רב'ל, און ווארפט איהם אונטער א קשיא, אבער דאס איינגעל לאזט זיך נישט, שפאלט זיך מיט די אידען מיט די גרויע בערד, ברענגט ראיות פון רש"י, פון תוספות און ווייזט זיינע בקיאות. די אידען קוקען דעם איינגעל אין מויל אריין און האבען הנאה פון איהם. דער רבי אליין האט איהם שוין אייניגע מאל אין בעקעל געקנייפט און געזאגט „אווא". און עס זיצט רב שלמה אין א ווינקעל און קוקט זיך צו. פערגעסען האט ער איצט אן אלץ געשעפטען. ער זעהט נאר דאס אינגעל, און דעם רבונו של עולם'ס האנד — ווי דער רבונו של עולם פיהרט עם זיין וועלט. איהם האט נאט נישט מזכה געווען מיט דעם. ער קאן זיך נישט אריינמישען דא און אריינערדען צווישען די אידען מיט די גרויע בערד — א סך ענינים פערשטעהט ער נישט און ווייס

דער פערבאַרגענער בחור

(א מעשה פון פוילישע רבֿיים)

(נעווידמעט דעם אנדענקען פון י. ל. פּרץ)

שוין פון קינדהייט אָן איז דער קלייַנער יואל אויסגעוואקסען גאָר ניט צו דענקען וועגען דער וועלט, אין וועלכער ער איז אריינגעפאלען. נור פּארצובערייטען זיך פּאר דעם אייבּיגען לעבּען פון יענער וועלט — צו וועלכער ער וועט געהן. דער פּאטער האָט איהם געלערנט, אז די וועלט איז נאָר א „פּאָדער־הויז" צום פּאלאץ און האָט נאָר אויף אזוי פיעל א בעדייטונג אויף וויפיעל מען גרייט זיך דאָ אָן פּאר דער צווייטער וועלט. און יואל האָט פֿון קינדהייט אָן בעטראכט זיין געבּאָרען ווערען אלס א שטאַרבען פּאר דער אייבּיגקייט, און זיין אבשטאַרבען — אלס צוריק געבּאָרען ווערען.

און ווירקליך האָט ער וויניג וואָס געקענט געפינען אויף דער וועלט עפּעס אזעלכעס, צוליעב וואָס עס האָט זיך געלוינט געבּאָרען צו ווערען. בּיים פּאָטער זיינעם האָט דאָס אָנהאלטען דאָס לעבּען אויף דער וועלט אויסגעזוהן אזוי ניט וויכטיג, אז ער האָט עס אויסערגעגעבּען צו רער מוטער. די מוטער האָט געצויגען פּרנסה פון אן אַרימען שניטשטענדער, וואָס זי האָט געהאלטען אויפֿ'ן מארק. זומער, אין די היצען, ווינטער אין די קעלטען, איז די מאמע געשטאנען בּיים שטענדער און פּערקויפט די אַרימע פּויערטעס לייוועט אויף א העמד, ציט אויף א קלייַדעל. אז זי איז אהיים געקומען אויף דער נאכט, האָט זי אבגעקאכט א פּאר קארטאפּעלס, אדער קליסקעלאך. און פון דעם איין

דער גרויער בארד און ברילען זיצט ביי א גרויסען פארמעט פאר צוויי זילבערנע בעלייכטענדע לייכטער און שרייבט די תנאים צווישען דעם נאסטינינער רבי און רב שלמה נגיד.

דערנאך, אז דער רבי און רב שלמה האבען אונטערגעשריבען די תנאים, איז רב שלמה פערשוואונדען געווארען אין זיין חדר מיוחד. זיך אוועקגעשטעלט אין אווינקעל און מיט טרערען אין די אויגען דעם רבונו של עולם געדאנקט פאר דעם גרויסען חסד, וואס ער טהוט מיט איהם, וואס ער האט צוריקגענעבען זיין משפחה דעם אור התורה. און געדאנקט האט ער דעם רבונו של עולם פאר אלץ, פאר אלץ, און ער האט געזאגט זיין קאפיטעל תהלים, — יעדער איד האט זיין קאפיטאל תהלים, וועלכעם ער זאגט, וועו ער איז אין דער גרעסטער שמחה און אין דער גרעסטער נויטה. נאר וועלכען קאפיטאל רב שלמה האט געזאגט, וועל איך אייך נישט דערצעהלען, ווייל דאס איז רב שלמה'ס סוד.

וועלט. און די פרנסה קומט ניט אן גרינג. ער האט געהערט אין די ווינטער נעבט דער מאמע׳ס קרעכצען. און זומער איז דער מאמע׳ס פנים געווען אבגעברענט און עס האט זיך געשיילט, און די מאמע האט עס געשמירט מיט א זאלב און האט געשריען פון יסורים. און האט ער וואס געבעטען ביי גאט פאר זיך אויף דער וועלט — זיינען עס געווען כחות, אז ער זאל קענען העלפען דער מאמען טראגען די פעקלעך שניט־סחורה אין גאס אריין. ער האט זיך געדונגען יעדען פריה־מארגען און אבענד מיט דער מאמען איבער׳ן וועג פון שטוב אין מארק אריין; די מאמע האט ג׳טענה׳ט, אז ער קיין כח ניט צו טראגען די פעק־לעך און יואל האט געוואלט דער מאמען איבערצייגען, אז ער קען שלעפען אפילו די ברעטער אויך. דער רבונו של עולם האט איהם טאקע די כחות צוגעשטעלט יעדען פריה־מארגען און יעדען אבענד וואס ער האט געארפט פאר דער מאמע׳ס פעקלעך. און יואל האט ניט בעדוי־ערט דער מאמען, וואס זי גרייט זיך גאר ניט אן פאר יענער וועלט. ער האט געוואוסט — און די מאמע האט עס אויך געוואוסט — אז איהר טהייל אין טאטען׳ס לערנען און אין זוהן׳ס לערנען איז גע־זיכערט, אז זי האט שוין דורך זיי איהר חלק אויף יענער וועלט. כאטש זי בעשעפטיגט זיך מיט זאכען פון ד ע ר וועלט. בעדויערט דער מאמען האט ער אבער, וויל זי האט ניט די הנאה פון דעם פרומען דאוונען, פון וועלכען ער האט הנאה, וואס זי פערברענגט ניט אין דער וועלט פון רוחניות אין וועלכער ער פערברענגט א גאנצען טאג לערנענדיג די הייליגע ספרים, וואס זי מוז זיך אבגעבען מיט פויערים און פויערטעם און ארומוואלגערן זיך א גאנצען טאג אויפ׳ן יריד. און וועז ער איז נאך געווען א אינגעל אין די יאהרען, וועז מען שעהמט זיך ניט צו פערברענגען מיט א מאמען, פלעגט ער איהר אין די זומערדיגע אבענדען, ביים לבנה־שיין, איבערדערצעהלען פון דעם וואס ער האט געלערנט, און די מאמע האט אנגעקוואלען פאר נחת. זי האט זיך גאר ניט געשעהמט דערמיט, וואס איהר איז בע־שערט צו האבען צו טהאן נור מיט די וועלטיגע זאכען, זי איז גאר ניט געווען געפאלען ביי זיך. פערקעהרט, זי האט זיך געהאלטען מיט איהר האנדלען און איינשאפען פרנסה אזוי גרוים, ווי דער טאטע מיט׳ן לערנען. און ער האט געזעהן, אז דער פאטער האלט עס אויך אזוי.

מאל אין טאג מאהלצייט האט די פאמיליע זיך ערנעהרט דעם גאנצען טאג. דער פאטער איז נעזעסען אין שטיבעל און האט געהאלטען אין איין אנגרייטען עשירות — פאר יענער וועלט.

וועו יואל איז נאר געווען א קינד. פלעגט ער זיצען ביי דער מאמען אויפ'ן שויס אין מארק, און געזהן און מיטגעלעבט דער מאמעס וואו־ בערוג, ציי־וועלטיג לעבען. נור זינט דער טאטע האט איהם מיטגענומען מיט זיך אין שטיבעל אריין און האט אנגעהויבען צו לערנען מיט איהם די הייליגע ספרים, האט יואל געקראגען יענע וועלט.

און ווי רייכער און הערליכער איז געווען יענע וועלט נעגען דער וועלט! דער הימעל האט זיך אויפגעעפענט פאר איהם, און ער האט געזהן די שבינה אין איהר גלאנץ. די מלאכים און שרפים, די הייי־ ליגע נשמות אין אייביגען גן־ערן. אויף גאלדענע שטוהלען זיצען אין וויים־בלאהען בעווענטען וואלקען־חלול די צדיקים, בעגאסען אין הערליכען ליכט, און דער רבונו של עולם לערנט מיט זיי תורה. ער האט דערהערט דאס געזאנג פון די הימלען, ער האט געזהן דאס איי־ ביגע שבת־ליכט, וואס איז אויסגענאסען איבער דער צווייטער וועלט, דאס שטילקייט און די שלמות פון מענשען, וואס איז אויסגעטהאן פון יעדער שוואכקייט, וואס בעראוף גאר ניט, נאר דאס שטילע גע־ זאנג און די מנוחה פון שבת... וואו ער האט זיך אומגעקוקט האט ער געטראפען א הייליגען. אט זהט ער די אבות, ווי זיי לעבען דאס לעבען פון חומש; אט איז משה רבינו, ווי ער פיהרט די אידען און לערנט מיט זיי פון די לוחות די סודות פון דער תורה, און אין אן אנדער ווינ־ קעל זהט ער דוד המלך, מיט דער פייערדיגע הארפע אין דער האנד, און ארום איהם די לוים, וועלכע זינגען אויס די קאפיטלאך פון תהלים. אט זהט ער ווי רבי פיהרט זיין ישיבה פון תנאים און אמוראים, אלע הייליגע, פון וועלכע ער האט נאר געהערט, און פערבארגענע צדיקים, וואס זיינען אוועק פון דער וועלט פערהילט אין זייער צניעות, אלע האבען זיך געפונגען אויף יענער וועלט. און ווי האט זיך געקענט פערגלייכען געגען די אלע הערליכקייטען דער מאמע'ס ארים שטיבעל, מיט די קלייסקעם אין אבענד, אפילו שוין דער יריד מיט די שיכור'ע גוים?

אודאי האט ער אויף דער מאמען רחמנות געהאט, וואס איהר איז געווען בעשעהרט דער ביטערער מזל צו טראגען די זארגען פון דער

שווערט זיך אין האָט קיין זאך ניט אין זינען — די מאמע איז אויפ־
געגאנגען אין זיינע אויגען אלס א היילינע געשטאלט. איהר האנדלען
— א מאטערניש, וואס זי האָט אויף זיך גענומען פרייווילינ, פאר איהר
מאן׳ס און איהר זוהן׳ס תורה, און די קנייטשען אויף איהר פנים
און דער אָבגעברענטער שטערען און נאז — צייכענס פון מארטירער־
טהום, און זיי האָבען בע׳חן׳ט איהר פנים מיט א היילינען חן. איהרע
גרויסע אויגען האָבען נאך געשיינט מיט דער היילינער צניעות׳דיגקייט,
די אונשולד און די וויבקייט פון איהר וויבלעכקייט, און די אויגען האָ־
בען יעצט געקראָגען די הערשאפט איבער איהר וואָכערדיג פנים — אזוי
האָט ער זי געזעהן אין דעם ליכט פון שבת, אזוי איז די מאמע דער־
הויבען געוואָרען ביי איהם, און דער דרך־ארץ און כבוד פאר איהר
איז געוואָרען ביי איהם אין לשער.

א נאנצע וואך איז מען אבגעקומען מיט נארניט. די מאמע איז
אהיים געקומען פארנאכט און עפעס דארט נעמאכט ביים אויוועז
עסען. אויף פרייטאג צו־נאכט איז געווען פיש, פלייש, חלות און ווייז,
און דאס טישעל איז געווען נענרייט מיט א טישטוך און די ליכטלאך
האָבען נעברענט אין די לייכטערלאך, און בעטען זיינען געווען אויפ־
גענעבט, דאס שטיבעל צוגעראמט, די מאכלים האָבען געקראָגען א טעם
ניט נאר פון שפייז פאר׳ז זינדיגען קערפער, נאר בעהערליכט מיט דעם
גלאנץ פון שבת, האָבען זיי געהאט אויך דעם העכערען טעם פון שפייז
פאר דער נשמה. עס איז געווען, ווי עס וואָלטען זיך אויסגעמישט אין
שבת די הנאות פון קערפער מיט די הנאות פון דער נשמה. עס איז
געווען פערווויגט דער גרענעץ פון די וועלטען, דער קערפער איז נע־
געוואָרען א טהייל פון דער נשמה. און ער האָט געפיהלט דעם טעם פון
דער צווייטער וועלט...

אבער דאס איז נאר געווען איין טאג אין דער וואך, און מיט דעם
אויסנאנג פון שבת איז וויטער אנגעקומען דאס נישטיגע, קלייגע,
וואָכערדיגער לעבען פון דער וועלט. און מיט מעהר חשק און מיט
מעהר שטארקייט האָט ער געבענקט נאך דער אויבינער גרויסער וועלט,
נאך דעם גרויסען אויבינען תכלית, און נאך דעם טעם פון דער גרויסער
אויבינער הנאה...

ניט איין מאל. אין די הייסע זומערדינע טעג, וועו יואל איז נעווען פערטהאַן אין לערנען, האָט דער פאָטער געהייסען פערמאכען דעם ספר און גאהן צו דער מאמען אין מארק אריין.

— אפשר בעראַרף זי דיך, א שעפּ וואסער איהר ברענגען, עס איז א חמימה.

אין די פארנאכטען, וועו ער איז אהיים געגאנגען מיט'ן פאטער נאָך מעריב, האָט דער פאטער, וועלכער איז געווען א וויניב־רייזער, אריינגעמורמעלט א וואָרט אין זיין שיטערע, שפיציגע באָרד, וועלכע איז געווען אזוי מאגער ווי זיין פּנים:

— איהר האנדלען און ארומוואלגערען זיך איז ביי גאָט אָנגענעמער ווי אונזער תורה — זי איז א צדקית.

יואל האט געוואוסט אז דער טאטע מיינט דער מאמען. און אמאל האָט ער געזאהן, ווי די מאמע האָט זיך געריסען מיט א שיכור'ן נוי אין מארק. גויים זיינען געשטאנען און געזידעלט איהר, געוואלט צו־ריקקריגען געלד פאר אָבגעשניטענע סחורה, און די מאמע האָט זיך ניט געלאָזט, אויסגעהערט די חרפות און בזיונות און געשוויגען — דאן האָט ער פערשטאנען דעם טאטען'ס וועדטער...

נור איין מאל אין דער וואָר האט יואל דערפיהלט די שייכות פון דער וועלט מיט יענער וועלט. און די מאמע איז דענסטמאל דער־הויבען געוואָרען אין זיינע אויגען צו דער זעלבער מדרגה וואָס דער טאטע... דאם איז געווען פרייטאג צו־נאכטס, וועו די מאמע האט די שבת־ליכטלאד אנגעצונדען, און די זונן איז אונטערגענאנגען מיט א בענקעניש; די נאכט איז אָנגעקומען א שטילע און א צניעות'דיגע, און האָט איבערגעהילט די וועלט מיט א הימלישע גנעדיגקייט; דע־מאלט האָט ער דערפיהלט, אז די וועלט איז א טהיל פון דער גרויסער און אייביגער יענער וועלט, אז זי איז גאט'ס בעשעפענישי. זי איז שוין ניט געווען פאר איהם א דורכגעהענדע, וואס וועט אונטערגעהן: ער האט דערפיהלט די נשמה אין איהר, וואס איז אייביג: דער שבת וועט אויביג בלייבען, און די וועלט וועט צוריקקומען צו גאט. די מאמע וועו זי איז געשטאנען ביים ליכט־בענטשען אין דער שבת'דיגער הויב, איז ניט געווען די אידענע, וואס זיצט אין מארק, אין קעלט און היץ, און דינגט זיך מיט די פויערטעס און קריגט זיך מיט די פויערים און שלאגט זיך ארום איבער א קונה — פערקויפט לייוועגע, זאגט ליגען,

מיט דעם, וואס ער האָט איהם אויסגעהונגערט. ער האָט איהם קיין שפּייז ניט געגעבען, האָט אלץ מעהר אויפגעהערט צו עסען, פאסט שוין יעדען מאנטאג און דאנערשטאג, און קומט ער אהיים אין א גע־וועהנלעכען טאג, עסט ער נאר צולעב דער ברכה, צולעב דער מצוה, און ניט צולעב דעם הנאה פון עסען. זיין קערפער איז שוין געווארען אזוי לייכט און מאגער, דאס יעדעם מאל וועז ער האט נור געוואלט—וועז די נשמה האָט זיך אין איהם געשטארקט און די געדאנקען האבען איהם פערטראגען אין דער אנדערער וועלט, איז דער קערפער מיטגענאנגען— ער האָט איהם שוין ניט נעצויגען צוריק צו דער ערד, ער איז נעוואָרען א קנעכט ביי דער נשמה, א כלי, אין וועלכער זי האלט זיך אויף...

דערנאָך האָט ער געפּרואווט אלע זיינע אברים אונטערטעניג מא־כען פאר דער נשמה, זיי זאלען נור איהר אליין דיענען. דער לשון, דער אייניגער יתרון וואס גאט האָט געגעבען דעם מענשען מעהר פון אלע בעשעפענישען, איז בעשאפען צו דיענען דער נשמה. ער האָט נאר בענוצט זיין לשון פאר לערנען און דאוונען, פאר וועלטליכע זאכען איז ער שטום געווען, נעהיט זיך אן איבריג וואָרט אויסצוריידען, ווי ער וואלט נאר א בעגרענעצטע צאהל וועלטער פערמאגט און וויל זיי בע־האלטען פאר עפעס וויכטיגעס, ערנסטעס. דערנאָך האָט ער די אויגען אונטערטעניג נעמאכט. זיי האבען נור נעריענט אין ספרים, אין סדורים און נמרות איינצוגראבען זיך, זיי האבען נור בעלויכטען די וועגען פון די נעדרוקטע עמודים, און ענטפּלעקט אין די קליינע פיער־קיילעכריגע אותיות — דאס ליכט פון דער זון און רעם שאטען פון דער ערד, די פארבען פון רעגענבויגען און די בעלייכטונגען פון די שטערען מיט דער לבנה. פאר ד ע ר וועלט מיט איהרע הנאות, זיינען זיי געווען פערשלאסען. און אז ער איז געגאנגען איבער'ן געסל פון בית־המדרש אהיים, זיינען די אויגען געווען איינגעגראבען אין דער ערד, צו בעלייכטען זיין גאנג אויף וויפיעל מען דארף. און מיט דער צייט האָט ער זיינע אויגען אויסגעלערנט זעהן — ניט פון דרויסען, נאר האָט זייער בליק אנגעצויגען אויף אינוועניג, און אינוועניג האבען זיי געזעהן די אייביגע הערליכקייטען און די גרויסע ליכטער פון דער אייניגער וועלט. די זונן האבען זיי געזעהן זיעבען מאל אזוי שטארק אין איהר ליכט, און עס זיינען אוועק די פלעקען פון חומר; ער האָט

וואָס עלטער ער איז געווארן, אלץ מעהר איז ער אריינגעוואקסען — ניט אין דער וועלט אין וועלכער ער האָט זיך געפונען, נור אין דער צווייטער וועלט: וואס בעקאנטער ער איז געווארן מיט די רייד און די קלוגשאפטען פון די חכמים וועלכע ער האָט געלערנט, אלץ מעהר האָט ער געבענקט נאָך זיי — צו זיין מיט זיי, צו זעהן משה רבונו, ווי ער לערנט מיט די אידען די סתרי תורה, צו הערען דוד המלך'ס אויסטייטשען זיינע קאפיטלאך תהלים אויף דער הארפע, בעגלייט מיט דעם געזאנג פון די מלאכים, צו געפינען זיך אין די ישיבות פון יבנה און פומפדיתא, צו הערען די רייד פון די חכמים און אמוראים, צו פיהלען און פערשטעהן די סודות פון זהר, צו זיצען פון דערווייטענס און צו צוהערען זיך צו די רייד פון שמעון בן יוחאי; פון א רבי, פון א ר' מאיר, צו געפינען זיך אין א קהל חסידים פין א בש"ט און צו זעהן זיין ליכטיג פנים. און דאָס אלעס, האָט ער געוואוסט, קען ער ניט געפינען אויף דער וועלט, נאָר אויף דער צווייטער, אין דער ליכטיגער, דער אויביגער, וואו דער גאנצער תוך איז דאָ און דער אויביגער תכלית, — און ער האָט זיך פארגעבריית אהין צו געהן, און עס איז אינהם געווען דערווידער דאָס וואַרטען דאָ, אויף דער קליינער וועלט. צו וואָס? נור נאָט האָט געשיקט, און געשטעלט א געזעץ, און — בעל קרחך! — אזוי מוז עס זיין.

און האָט ער זיך געמוזט געפינען דאָ — געגען זיין ווילען — האָט ער געזעהן אונטערטעניג צו מאכען אלעס וואס בינדט איהם אן צו ד ע ר וועלט — פאר יענער. דאָס ערשטע האָט ער געזעהן אונטערטעניג צו מאכען זיין קערפער צו דער נשמה. ער האָט געוואוסט פין זיך, און האָט געלערנט אין הייליגע מוסר ספרים, אז עס פיהרען אן אייביגען קאמפף צווישען זיך דער קערפער מיט דער נשמה. דער קערפער ציהט אראָב, צו דער ערד, פון וואנען עס קומט, און די נשמה בענקט אין דער הויך, צום רבונו של עולם, צום מקור פון וואנען זי קומט. אלע תאוות פון עולם הזה קומען פון קערפער, און יעדע בענקשאפט נאָך העכערעם — קומט פון דער נשמה. די נשמה איז געפאנגען אין קערפער און דער קערפער ווייל זי אונטערטעניג מאכען כדי זי, די נשמה, דער נציץ פון רבונו של עולם, די טאכטער, דער אינציגער גראנק פון דער אייביגקייט וועלכער זיצט אין בשר ודם, זאָל, חלילה, דיענען צום גרא־בען חומר. ער האָט דעם חומר אונטערטעניג געמאכט צו דער נשמה

טעג אין וועלדער, הינטערן שטעדטעל, און א בהעלטעניש האָט ער געהאט ביי א טייכעל, וואָס איז געווען מיט ריטער בעוואקסען. אויף וויאַרסטען ווייט האָט זיך קיין מענש ניט געפונען, איז ער אהין ארויס פארטאָג, בעפאָר די זון קומט אָן, און געבאָדען זיין לייב אין קאלטען וואסער מיט דעם זונען־אויפגאנג. דאָרט האָט ער אָבגעריכט זיין דאוונען און דאָרט האָט ער געקענט זיך אין גאנצען אָבגעבען אין זיין מחשבה — צו דעם גרויסען תכלית, צו דער צווייטער וועלט. און קוים האָט ער געפרואווט אריינקומען אין דער אנדערער וועלט, איז דער קערפער אזוי לייכט געוואָרען, אז ער איז מיטגענאנגען, און אלע זיינע חושים — זיין נעהער, זיינע אויגען, זיין מויל, און זיין נעפיהל — האָבען נאָכגעפאָלגט דער נשמה. באלד איז דער וואלד אוים וואלד געוואָרען. עס זיינען ניט געווען די טויטע בוימער, וואָס שטעהען שטום און וואקסען נאָר מען זאָל זיי אויסהאקען און פערברענען. יערער בוים האָט געקראָגען א נשמה, און עס איז ענטפלעקט געוואָרען דער תכלית פון איהם — וואָס ער וויל מיט זיין וואקסען. דאָס רוישען פון די בלעטער איז ניט געווען מעהר קיין צופעלליגעם שארכען פון וויינד. דאָס איז געוואָרען א געוויין איבער דעם אָהן־תכלית פון דער וועלט, אויף וועלכער זיי נעפינען זיך, א בענקעניש און א נעבעט זיי אָנצורופעטען אן דעם נצוץ פון דער גרויסער וועלט.

און יואל שטעהט צווישען זיי, און איז זייער שליח־צבור און דאָווענט פאר זיי און בעט ביים רבונו של עולם רחמנות, און זיי דאוונען שטום מיט. און באלד וועדט דאָס רוישען פון וואלד א געזאנג און א לויב. דאָס שאלען די בוימער פאר שמחה, זיי דערפיהלען דעם נצוץ פון דעם אייביגען תכלית, זיי פיהלען שטום דאָס גרויסע, אייביגע לעבען פון דער צווייטער וועלט. דאָס לויפען פון וואסער האָט געקראָגען א טעם, עס איז מקיים שטום און עהרליך גאָט'ס א שליחות, אָהן קשיות, מיט די תמימות פון א רומם, און גאָט האָט דעריבער רחמנות און דערהויבט עם פון רומם און עם דערפיהלט דעם כח פון וואנען עם קומט. און אלע בעשעפענישען פון וואלד, פון דעם גרינגסטען וועריימל ביז צו דער ברומענדער חיה, און אלע געוויקסען פון וואלד, פון דעם מינדסטען גרעזעל ביז צום בוים, און אלע רומס'ם פון וואלד, פון דעם גרינגסטען זאמדל ביז צום שטיין — דערפיהלען דעם כח פון וואנען עם קומט דער נעבאָט פון גאָט, זיין וואָרט און זיין רצון. זיי דערפיהלען דעם

געזהן מיט זייגע אויגען דאָס אינערליכע ליכט פון דער נשמה, וואָס בעזעעלט יעדען מענשען, יעדע בוים און יעדע זאַך...

צוערשט האָט דער קערפער פראָטעסטירט, ער האָט ניט געוואָלט וועלען אונטערטעניג דער נשמה אוז געפֿאָדערט דאָס זייניגע. אוז האָט מען איהם ניט געהערט — האָט ער דערמאָנט אז זיך. ער איז קראַנק געוואָרען, אַננעטהאַן יסורים, מכות, שוואַכקייטען. נאָר יואל האָט מיט פֿערשטונג בעטראַכט די יסורים אוז די מניעות פון קערפֿער, ער האָט איהם בעדויערט, ווי מען בעדויערט אַן אַרימאַן, וואָס ער איז גע־מאַכט אוים אזא ניעדריגען אוז שלעכטען שטאַף. אוז וואָס אַרימער אוז שוואַכער דער קערפֿער איז געוואָרען, אלץ מעהר האָט ער איהם פערשכטעט אוז אלץ מעהר איינזעהן האָט ער געהאט, אז עס האָט זיך סאקע ניט געלוינט זיך מיט איהם אבצוגעבען אוז פאר איהם צו לעבען — א חומר, וואָס האלט אין פויליען אוז צופאלען אוז געהט אונטער — אוז דאָס זאל זיין דאָס לעבען? — אוז אלץ מעהר האָט עס איהם צו דעם צווייטען, צו דעם אייביגען לעבען, געצויגען.

די מאַמע האָט געזעהן ווי ער פערגעהט, אוז האָט געוויינט: ס'איז געווען א צער: אוז דער פאטער האט מוסר געזאגט: „דער חומר איז אויך א טהיל פון נאט, אוז איז ער ניט קיין תכלית פאר זיך. אָבער א סיבה פאר דער נשמה איז ער — דורך איהם האלט זיך די נשמה אויף אויף דער ערד, אוז וועז דער קרוג ווערט צובראָכען, גיסט זיך דער וויין אוים".

נאר קיין מוסר אוז קיין טרעהרען האבען ניט געהאלפען, אוז ער האָט עס געבראכט, אז דער קערפֿער האָט זיך אויסגעלערענט דיענען דער נשמה. ער האָט זיך איינגעוואָהנט צו ערהאלטען איהם מיט דעם וויניגסטען, צו פערטראָגען דאָס קאלטסטע וואסער אין די ווינטער טעג, אוז די אויגען האָבען זיך אויסגעלערנט צו קוקען אינוועניג, צו זעהן דעם תוך פון זאכען, אוז ניט דעם אויסערליכען לייב, אוז דאָס מויל האָט זיך אויסגעלערנט צו רעדען דברי תורה אוז הייליגקייטען. אוז אזוי איז ער ביסלעכווייז איבערגענאנגען פון דער וועלט אוז איז אריינגעקומען אין זיך, אין דער צווייטער וועלט.

מענשען האבען איהם מבטל געמאכט פון זיינע נעראנקען. זיי האָבען איהם מיט זייערע רייד אראבגעשלעפט אויף דער וועלט — האָט ער זיי אויסגעמידען. ער איז פערפאלען געוואָרען אויף נאנצע

פון איין חלול אין צווייטען, וועו די לבנה שיינט ביי־נאכט. דורך דעם ווערט דער מענש אזוי איידעל און אויסגעטהאן פון שלעכטס וועו ער קוקט איז די שטערען ביי־נאכט. און אפשר איז עס גאר אין נאנצען נשמות אהן לבישות, און דאס וואס מיר זעהען זיי, איז ניט מיט אונ־זערע אויגען, נור אונזערע נשמות זעהען זייערע נשמות... דאן האט ער דערהערט די שטימע פון יערען חי. יעדעס גרעזעל האט זיין געזאנג, און אפילו די שטיינער פון דער וועלט האבען זייער קול און דאס געזאנג פון דער וועלט איז דאס קול פון יערען חי צומח און דומם — די שירות ותשבחות צו גאט. און ער האט געוואלט אין דעם כאר אנטהייל נעהמען, ניט מיט קיין ווערטער, וואס זיינען תפילות. יערער נעראנק קומט דאך פון גאט — ניב איך צוריק נאט פון דאס זיינינג. די ווערטער זיינען זיינע; די קולות זיינען מיינע. איז ער ארויסגענאנגען אין וואלד און האט בעשריען צוזאמען מיט די בוימער, מיט'ן רוישען פון וואסער, מיט'ן צוויטשערען פון בוים־פויגעל, מיט'ן שארען פון קריכענדען וואורעם אויף די פערטריקענטע בלע־טער, — נעשריען אין איינעם מיט'ן חלול, מיט'ן הימעל און מיט דער ערד.

דערנאך האט ער געלערנט, אז געזאנג און געשריי זיינען אויך נאר צופיעל נעראנק, — דער גרעסטער לויב פאר גאט איז שווייגען... און געלערנט האט ער דאס פון דער נאכט. פון אלע בעשעפענישען וועלכע גאט האט בעשאפען אויף דער וועלט האט ער זיך אם מעהר־סטען ענטפלעקט אין דער נאכט. די נאכט איז אהן א קץ, און מען זעהט זי נישט, נאר מען פיהלט זי; און זי איז ניט פון דרויסען, ווי די זון, זי איז אינוועניג, אין דיר. ביי־נאכט קריגט יעדעס בעשעפעניש צוריק זיין ריכטיגע, אינערליכע געשטאלט, עס ווארפט אראב פון זיך דעם אויסערליכען גלאנץ, דאס ביסלע גרינס פון בוים, און דאס בי־סלע גרינס פון דער ערד, און דעם קאליר פון וואסער. און די נע־שטאלט פון א מענש — עס ווערט וואס עס איז, מיט דער הוילער נשמה, און אלעס ווערט צוזאמענגענאסען, בעהעפט אין איינעם. עס זיינען ניטא אין דער נאכט קיין הימעל און קיין ערד — א חלול און א ממשות; א געשטאלט פון א מענש, און א נעשטאלט פון א חי; אלעס ווערט איינס, און דאס איינע שווייגט. עס גיסט זיך אויס פון איין עק ביז צום אנדערען, עס פילט אן דעם אין־סוף, און עס שווייגט. און

שותפות פון מענש — מיט דעם זעלבען כח וואס ער. און זיי ווערען שטאַלץ און נרויס, בעוואוסט אז זיי זיינען נאָט׳ס בעשעפענישען. די נאנצע וועלט דערפיהלט דעם נצוץ, דעם כח פון וואנען זי קומט. איז דער מיטען פון דער וועלט, אינוועניג אין איהר, ברענט דער נרויסער ווילען פון נאָט, און אלעם אין דער ערד איז אָנגעהעפט אָן דעם ווילען און ווערט שטאַלץ און נרויס. די נרענעצען ווערען אויסגעמישט, עם עפענען זיך אויף די הימלען, עס דערהויבט זיך די ערד און ווערט אָנגעהעפט אָן די הימלען, און עס איז ניט מעהר דאָ קיין טויט, ניט מעהר קיין דערווייל, קיין הפסקה — ניט קיין צוויי וועלטען — איין וועלט, איין ווילען, פון ערשטען ביז צום לעצטען, — איין אחד!

ער איז דעמאלט נעווארען זיעבצעהן יאהר, וועו ער האט דערהערט דעם נעזאנג פון דער וועלט. דאָם נעזאנג פון די חי און דומם, און ער האָט אָנגעהויבען צו פיהלען, אז די וועלט איז נישט בלויז חומר, און איז נישט בלויז א לבוש, און צייטליך. ער האָט נעהערט דאָם נעזאנג ביי־נאכט אויף זיין נעלענער. אין שטיבעל איז פינסטער נעווען, נאר די פינסטערניש האָט ניט נעהאָט קיין נרענצע, און האָט זיך ניט נעפונען אין שטיבעל אליין. עס איז נעווען א טראפען פון דעם נרויסען ים פינסטערניש, אין וועלכען אלעם איז צוגעדעקט. אין דער פינסטערניש האָט ער דערהערט דאָם בענקענדע נעזאנג פון דער וועלט.

ער האָט אמאל נעקוקט אויף א זונען־אונטערנאנג, ווי די זיבערנע וואלקען שווימען אריין אין א פלאמענדען הייל, האט ער דערהערט א נעשריי — דאָם נעשריי פון טאָג, וועו ער פערנעהט, און דערפיהלט אין דעם נעשריי די לעבעדינע נשמה פון דער וועלט, וויל איהר לבוש איז ניט אזוי אייביג ווי זי. און ער האָט פערשטאַנען וואָם מען מיינט, וועו מען זאָנט, בשעת עס קומט די צייט, אז די נשמה זאל זיך טהיילען פון קערפער — וויינט זי, די בת השמים, זי נעהט צוריק צו איהר פאָטער אין הימעל מיט נעוויין, וויל זי האָט ליעב נעקראָנען דעם לבוש, די כלי אין וועלכער זי איז נעוועסען אויף דער וועלט..

האָט ער אמאל אין דער לבנה אריינגעקוקט, ביי חודש לבנה, האָט ער נעהערט ווי זי זינגט, א זיבערנער קלאנג קלינגט אָב אין דער וועלט

די חכידים פון זייער שטיבעל, וואו יואל מיט'ן פאטער האבען געדאוועט, זיינען געווען אויפגעבראכט אויף איהם פאר דעם גאות־הלב און אויך געוואלט זיך מיט איהם אברעכענען. נאר א פאר ווייבער און גראבע יונגע אידען, בעלי־מלאכות, האבען יא נעגלויבט, נישט נגלויבט: אפשר א ל'ו'נ'יק, א פערבארגענער, און עם האט זיך אנגעהויבען צו וועקען בי זיי די פאלקס־פאנטאזיע, אין נעהיים געהאפט, אבער זיי האבען דרך ארץ געהאט פאר דעם וואס אידען, חסידים, למדנים זאגען.

דער פאטער איז אויך געוואהר געוואָרען דערפון און געהאט גרויס שברות הלב איבער דעם, וואס דער זוהן געהט ארום מיט אזעלכע גרויסע אויגען און ווי אזעלכע זאכען. און ער האט, ווי אלע אנדערע, נעמיינט, אז די נעראנקען זיינען געקומען צו יואל'ן מפני גאות הלב און גרויסע אויגען, און ער האט געהאט עגמת נפש.

עם איז געווען א זומער פאר־נאכט, אין די טעג פאר תשעה באב. א טרויעריגקייט האט ארומגעהילט דאס שטעטעל, גלייך ווי א מת וואלט געלעגען אין שטוב.

ר' אהרן מאיר, יואל'ס פאטער, וואס האט זיך איינגעשלאפען די נאנצע דריי וואכען פאר תשעה באב אין דער קאלטער שוהל א נאנצען טאג און אבגעזעסען שבעה, קלאגענדיג אויף חורבן בית המקדש, איז ערשט אהיים געקומען פון פאסטען און פייניגען זיך א נאנצען טאג. חיה לאה, די מאמע, האט ביים אוועק אבגעקאכט די קליסקעם אין מילך. דאס טישעל איז געווען האלב בעדעקט מיט א טישטוך — כאטש אין טרויער, דאך דעם טיש, וואס איז געליכען צום מזבח, ניט צו פערשעהמען. יואל איז אהיים געקומען פון וואלד, וואו ער האט זיך בעהאלטען א נאנצען טאג. זיין דינער גוף איז געווען לייכט ווי אן אויסגעצויגענער צווייג פון א צוקער־וואוקס, און הויל ווי א שטאנג. אז עס איז געווען אן אימה אז ער זאל זיך נישט איבערברעכען. אויף דעם דארען, הויכען קערפער האט זיך געוואקעלט זיין גרויסע און שווערע קאפ, וואס האט געמאכט דעם איינדרוק ווי ער וואלט זיך געהאלטען אויף דעם דינעם, קינדערשען האלז, ווי דורך א נס. א הויכער

ער רעדט מיט זייז זייז — דאס העבסטע ווארט איז דאס גרעסטע געזאנג. און וועז ער איז אנגעקומען צו דער מדרגה פון שווייגען, האט ער דער־פיהלט דעם אין־סוף...

אמאל, אויף א יאהר־מארק, וועז יואל'ס מוטער איז געשטאנען אין גאס ביי איהר שטעל און פערקויפט שניט־סחורה, איז אנגעקומען א פויער פון א נאהנטען דארף, וועמען זי האט געקענט, און געזאגט פאר מענשען:

— דיין זוהן, זשידאווקע, איז א בעהאלטענער רבי, ער איז זעהר א הייליגער מענש.

די אירענע האט זיך ניט געמאכט דערפון וואס דער פויער האט געזאגט. נאר די מענשען, בעלי־מלאכות, קרעמער, וואס זיינען געשטא־נען ארום דער קראם און דאס געהערט, האבען זיך אויסגעפרעגט:

— פון וואנען וויסט דו, אז ער איז א הייליגער?

— פון וואנען איך וויס? פרעג די פויגעלאך אין וואלד וועלען זיי דיר זאגען. ער שטעהט גאנצע טעג אין וואלד און מאליעט זיך צו גאט, און אז ער דאוונט, קומט א פייערל און שטעלט זיך פאר איהם — ווי א ליכטל וואלט געברענט.

דעם גוי'ס ווערטער זיינען באלד פערשפרייט געוואָרען אין שטעד־טל. מען האט אנגעהויבען דערפון צו רעדען אין בית־המדרש, ביי די בעלי־מלאכות. די בית־המדרש בחורים האבען דאס געהערט — איז זיי די מעשה ניט געפעלען. מען האט געוואוסט אז ער פיהרט זיך אויף מאדנע, פאסט תעניתים, רעדט נישט. דאס איז שוין ניט געפעלען פיעלע, נאר זיי האבען ניט געהאט קיין ענינגענדרען טעם אויף איהם אנצופאלען. דאס וואס דער גוי האט דערצעהלט וועגען גרויסען רבי'ן, וואס מאליעט זיך אין וואלד, הייסט עס, אז דער בחור רעדט זיך אייז אז ער איז א רבי, א הייליגער, בעראדף האבען נסתריות און יחידות. איז מען ארומגענאנגען מיט'ן געדאנק פון איהם דאס נארישקייט ארויס־צושלאגען. די בית־המדרש בחורים האבען זיך פארגעבריייט איהם אריינצונארען אין בית־המדרש און דארט איהם ארויפנעהמען אויף א טיש און מאכען די ריכטינג „משקנתא".

— אם כן, וואָס דען איז עס? וואָס איז ווידער דער וואַלד? וואָס איז דאָס נסתרות? דאוונען און לערנען קען מען דאָך אין בית־המדרש אויך?

יואל האָט געשווינגען. ער האָט ניט געקענט דעם פאָטער דערצעהלען, וואָס ער דענקט אין וואַלד און פאר וואָס ער גהעט צווישען חי און דומם ארום — זיי אויפצוהויבען, כדי צו פערשטעהן דעם כח פון וואנען זיי ווערען, אז אזוי ארום זאָלען זיי זיך פיהלען אנגעבונדען אין נצחיות. ערשטענס איז עס געווען זיין סוד, וואָס ער האָט פאר קיינעם ניט געקענט דערצעהלען. און וויפיל ער האָט ניט געוואלט איצט מקים זיין די מצוה פון כבוד אב און שטעהן פאר'ן טאטען ווי אן עבד מפני רבו — (ווייל ער האָט זיך ווירקליך געשראָקען פאר מצוות כבוד אב ואם), האָט ער דאָך דעם פאָטער ניט געקענט דערצעהלען פון נאר ניט. יואל האָט געקענט דעם פאָטער און געוואוסט זיין דרך. עס איז געווען דער דרך פון א סוחר, וואָס בעטראכט די וועלט פאר א יאָהר־מארק, אויף וועלכען מען איז אראָבגעקומען איינהאנדלען זיך מצוות און מעשים טובים פאר דער צווייטער וועלט... און אויף דעם דרך האָט ער איהם אויך געפירט, וועו ער איז געווען א אינגעל. לערן א סך, דאוונען א סך — קויף איין א סך, און דאָרט וועט מען דיר דערפאר בעצאָהלען. ער האָט שוין געוואוסט, אז די מדרגה על מנת לקבל פרס, איז די מדרגה פון קנעכט. ער איז אבער שוין צוגעקומען צו דער מדרגה פון בן — פון יורש. ער איז דא אויף דער וועלט, די יצירה, וואָס פיהרט אין זיך אָם מעהרסטען דעם נצוץ פון גאט, פון אחד און פון אייביג — און זיין אויפגאבע איז דא ניט צו האנדלען, נור צו טהאן אויף דער וועלט, אין א קליינער מאָס. דאָס וואָס דער בכביכול טהוט אויף יענער וועלט — בעוואוסטזיניג צו מאכען דעם כח פון יעדען, זיי זאָלען פיהלען אין זיך דעם ניצוץ פון גאט'ס וויללען, כדי זיי אנצובינדען אין נצחיות — איז ווי אזוי קען ער דאָס זאגען דעם פאָטער, פערשעהמען איהם, חלילה?

אין שטיבעל איז געווען שטיל. דאָס לעמפעל האָט געברענט. פאָטער און זוהן זיינען געזעסען ביים טיש שווייגענדע, דאָס עסען אויפ'ן טיש נישט אנגעריהרט, און די מאמע איז ווינקעל, אויפ'ז קעסטעל, מיט'ן טעלערעל אין האנד, און האָט מורא זיך אריינצומי־

בריטער שטערן, און א שטארקער און א גלאנצענדיגער. פון ביידע זייטן שלייפען האָט זיך ארויסגעשניטען דער שארפער ביין פון שטערן —ווי א שטיק שטאהלענע בלעך, און א געווער פון בלויע אדערען האָט אנגעפילט דעם הויל פון די שלייפען־ווינקלען. שטרענגע אויגען, נראהע, וואָס האָבען געקוקט בייז, ניט פריינדליך, פון זיינע שיטערע, גרוי־בעוואקסענע ברעמען; די נאז איז ביי איהם געווען א הויקער־דיגע, מיט א ביין אין מיטען, ווי זי וואלט געווען דורכגעהאקט, נאר ארום די בריטע לייפען, אין די קיהן־גריבלאך, האָט זיך בעהאלטען א קינדיש־ווייכער שמייכעל. ער איז געזעסען ביים טיש מיט'ן פאָטער, א פערכמארעטער, א פערטראכטער און א שווייגענדיגער. דער פאָטער האָט שוין אייניגע מאל געברומט אונטער דער נאז, א וואָרט אין דער וועלט אריין:

— בעל־חשק, דאָס קומט פון איינרייד־עניש... מיט דעם זעלבען כח וואָס דער בעל־עברה... דעם יצר־הרע'ס א מעשה, — רחמנא לבא בעה און ווייטער נאָר ניט.

יואל האָט געשוויגען אויף דעם פאָטער'ס פאָרוואורף. אויף זיינע לייפען האָט זיך נאָר געוויזען א ביטערער שמייכעל און די אויגען זיי־נען איהם גרויס געווען.

די מאמע איז געזעסען אין א ווינקעל, געהאלטען דאָס טעלערל אין האנד און געקוקט אויפ'ן מאן מיט'ן זוהן. זי האָט אויך אין נאָס געהערט דערצעהלען אויפ'ן זוהן. אינוועניג, אין הארצען, האָט עס איהר געפרעהט, א פערבאָרגענע האָפנונג און ליעבע האָבען אָנגעהויי־בען צו וועקען איהר פאנטאזיע. דאָך האָט זי געשוויגען און מורא נעהאט מיט א וואָרט זיך אריינמישען אין די גרויסע, פערבארגענע זאכען וואָס קומען פאָר צווישען איהר מאן און קינד.

— הייסט עס, אז כבוד איז ביי דיר אויך שוין נאָר ניט, אז דו ווייגסט. — און אפשר ביזטו שוין מבטל די עשות פון דער תורה — א קשיא אויף נסתרות?

— טאטע, — האָט זיך יואל אבגערופען מיט גרויס שרעק איבער דעם וואָרט וואָס דער פאָטער האָט געזאגט — איך לערן ניט קיין קבלה.

חבר'ט ער זיך אלץ מיט די בחורים. ער האָט איהם דערלאנגט דעם ערשטען פאטש און די בחורים נאָך איהם.

אז זיי האָבען איהם אבגעלאָזט איז יואל געבליבען ליגען נאָך א לאנגע צייט אויפ'ן טיש, דאן האָט איהם וועד געהאָלפען אויפשטעהן. זיין פנים האָט זיך נאָר ניט געהאט געענדערט. דערזעלבער גלייכ־גילטיגער בליק פון די גראָהע אויגען, דאָסזעלבע נאָר ניט זאָגענדע. פאר זיך אליין שמייכעלע אויף די געשפאָלטענע גראָבע ליפען. ער האָט זיך ניט געשעהמט, עס איז געווען ווי ער וואָלט געזאָגט: איך וועל דוקא אזוי טהאָן, און אלע האָבען עס געזעהן.

א לענגערע צייט איז ער געזעסען אויף דער באנק. ארום איהם — א גרופע בחורים. זיי האָבען איהם שוין ניט געשלאָגען. אין א טהייל בליקען אין געלעגען רחמנות. נאָר יואל האָט קיינעם ניט געזעהן — ניט די בחורים ארום און ניט זייערע בליקען. זיינע אויגען האָבען ערגעץ וואו ווייט, ווייט געקוקט...

דערווייל האָט זיך דערהערט אין געסעל, אז די בחורים שלאָגען דעם „הייליגען" אין בית־המדרש. די קצבים, וועלכע זיינען געווען אין מארק, ביי די יאטקעס, זיינען אויפגעקאָכט געוואָרען.

— פאר וואָס האָבען זיי איהם צו שלאָגען? איז ער ניט קיין הייליגער — קומט איהם צו שלאָגען? — האָט זיך אָנגערופען אייגער פון זיי.

— נאר אייגער, עס קרענקט זיי, פאר וואס זיי זיינען ניט קיין הייליגע — שלאָגען זיי איהם.

— בעריל, דו געהסט מיט ארונטער? זיי וועלען איהם דערפיי־גיגען — האָט געזאָגט קומענדיג צו ליפען אהרן היטעל־מאכער, וועל־כער איז שטענדיג געווען גרייט צו גלויבען אין אן אנדערען, אוז פון יואל'ן האט ער שוין לאנג געהערט אוז לאנג איהם געהאלטען פאר א הייליגען.

אין בית־המדרש זיינען אריינגעקומען א צוויי יונגע קצבים, מיט אהרן היטעל־מאכער. עס האָט זיך מיט זיי מיטגעשלעפט נאָטע פישער, א איד, וואס גלויבט זעהר אין כשוף. ארומקוקענדיג זיך אוז דערזע־הענדיג יואל'ן זיצען אויף דער באנק, אן אָבגערישענעם, אן אויסגע־קנייטשטען, מיט רוהיגע, קלאָהרע אויגען, וואָס האָבען געקוקט פאר זיך, זיינען די אריינקומענדע אויפגעציטערט געוואָרען פאר כעס:

שען אין דעם גרויסען געשפּרעך. און די שאטענס פון אלע דריי ציהען זיך אויס איבער דער וואנד, קריכען אויפ'ן באלקען. און שפּיעלען נאָך דארטען דאס שטילע שווייגען, וואס די לעבעדיגע ביים טיש.

צו מארגענס אין דער פריה, וועז יואל איז אריינגעקומען אין בית־המדרש מיט'ן תפילין־זעקל און נעוואלט צוגעהן צו די ספרים־שאנק ארויסנעהמען א ספר צו לערנען, האט ער דעם ערשטען פאטש געקראָגען פון לייבעל בער, דעם מקוה איד. דעם נבאי פון בית־המדרש. ביי לייבעל בערז האבען זיך אנגעצונדען די אויגען מיט קנאה'שען פייער. און דאס שווארצע, שפּיציגע בערדעל האט זיך ביי איהם אויפגעשטעלט:

— שינץ, ארויס פון דאנען.

יואל האט איהם אנגעקוקט מיט די גרויסע, גרויע אויגען. מיט זיין גלייכגילטיגען, אהן אויסדרוק בליק, און די ליפּען האבען נעשמיי־כעלט, נעשיויגען. ער האט נעוואלט ווידער צוגעהן צו די ספרים־שאנק, נאר הענד האבען איהם געכאפּט פון הינטען און געטראָגען איהם מיט אימפעט צו א טיש.

— מאכט פלאץ, מאכט א וואָרע, דער נסתר נעהט, דער קדוש וטהר.

— וואו וועט ער אבריכטען טיש? — האבען אנדערע געפרעגט.

— אט א דא! אט א דא!

עם זיינען נעווען בחורים מיט בלאסע פנים'ער ווי יואל, דאוע־ז און אויסגעהונגערטע, מיט גליהענדע אויגען, מיט ארויסשטאַרענדע קראָקס פון די העלזער, טהיל מיט פאות, טהיל אהן פאות; אלע האבען זיך צוזויפּגעפלאכטען אין איינעם און יואל איז נעווען אריינ־געקנאטען אין זיי. זיי האבען איהם ארויפגעלענט אויף א טיש, פער־דרעהט איהם אויף דער צווייטער זייט, און זיין אָרימער, דינער קער־פער איז איבערגעבליבען נעווארען אין זייערע הענד.

— שטעהט, וואָרט, אט אזוי פּראווען מען טיש ביים נסתר — האט אויסגערופען דער זעלבער לייבעל, וואס איז נעווען אליין א לאנגע צייט א בית־המדרש בחור, און כאטש שוין חתונה געהאט.

אריין אין אווינקל, פֿערשטעלט דאָס פּנים אין דער וואנד, אַנגעטהאָן זיך די תפילין און געשטאַנען און נעראוועט.

לאַנג און שטיל האָט נעדויערט זיין דאוונען. מען האָט גאָר ניט אַנגעזעהן, נאָר אויף די קצבים יונגען און אויף דעם היטעל־מאכער, און אפילו אויף די אנדערע בעלי־הבתים וואָס האָבען זיך געפונען אין בית־המדרש, אַבער וועלכע האָבען ביז איצט נאָר ניט בעמערקט יואל'ן און ניט אינטערעסירט זיך מיט דעם וואָס עס איז פֿאַרגעקומען — אויף זיי האָט זיין דאוונען געמאכט א שטאַרקען און ריהרענדען אייג־דרוק. וואָס לענגער עס האָט געדויערט און וואס שטילער עס איז געווען און וואס וויניגער זיי האָבען געזעהן זיין פּנים — אלץ מעהר זיינען זיי ערריהרט געוואָרען. זיי האָבען נאָר געזעהן, ווי ער האָט איינגענראבען זיין פּנים אין די הענד און איז געשטאַנען אונבעוועגליך א לאַנגע, לאַנגע צייט, אזוי ווי ער וואָלט געשלאָפען שטעהענדיגער־הייט. פון צייט צו צייט האָט זיין דינער קערפער געגעבען א צוק. זיך א ריהר געטהאָן און זיין גרויסע קאָפּ האט זיך א שאקל געטהאָן, און עס האָט זיך געווויזען זיין פּנים — ווי מיט א מאסקע איבערגע־צויגען, בלייך ווי דער טויט, און דאָך לעבעדיג און ציטערנדיג; די אויגען פעסט פערשלאָסען און דאָס מויל מיט די ליפּען קראמפהאפט פערביסען. דאָס האָט נאָר געדויערט א מינוט. באלד האָט ער ווידער צוריקגעווואָרפען דאָס פּנים צו דער וואנט און זיין גאנצער גוף איז ווי איינגעשלאָפען.

די אידען, וועלכע האבען שוין איז יואל'ס בעוועגונגען ענטפלעקט אויסערגעווהנליכעם, זיינען דערציטערט געוואָרען פון זיין דאוונען. א סך פון זיי האָבען זיך דערמאָנט אָן מעשיות פון הייליגע צדיקים, ל"ו'ניקעם.

— האָסט נעזעהן? האָסט נעזעהן? — האָט דער היטעל־מאכער אין דער שטיל, מיט אימה נעזאָגט צו די ארומשטעהענדע.

— זעה ווי ער צוקט, זעה, דאָס רערט ער מיט די מלאכים.

— נאָר איינער, איז ער דען יעצט דא? ער איז יעצט ניטא. ער איז ערנעץ אנדערש ווואו, איך וויים ניט ווואו ער איז, ער איז יעצט נישטא, — האָט זיך אָננערופֿען א קליין אידעל, א שוסטער'ל, וועלכען קיינער האָט ניט ביז איצט בעמערקט און קיינער האָט נישט געוואוסט

— וואר האָט איהם געשלאָגען, וואר? — האָט זיך צושריען חיים קצב — איך וועל אייך די קעפ שפאלטען, פרעסערס!

— זיי זיינען בייז אויף איהם, וואָס ער קען יא אוֹן זיי ניט, שלאָגען זיי איהם, איך וועל אייך דאָ ווייזען שלאָגען.—

די בחורים האָבען געציטערט פאר מורא. די הויפט שלעגערס, מיט לייבעל בער'ז, האָבען זיך אייניגווייז ארויסגערוקט אוֹן אנטלאָפען.

— רב יואל, וואר האָט אייך געשלאָגען? עס טהוט אייך וועה? אפשר א גלאָז וואסער?

— ניב איהם א גלאָז וואסער, זעהסט דאָך, וואָס די עכברושים, גנבים, האָבען געמאכט אוים איהם — רופט זיך אָן דער היטעל־מאכער.

יואל האָט זיך ניט אבגערופען, ניט געענטפערט, געקוקט אויף דעם היטעל־מאכער מיט זייגע גליהענדע אויגען ווי אויף די בחורים וואָס האָבען איהם געשלאָגען. אוֹן וועז דער היטעל־מאכער האָט איהם אנגענומען ביי דער האנד, אזוי ווייך אוֹן מיט ליעבע ווי ער האָט נאר געקענט, האָט ער איהם אוועקגעמאכט די האנד אוֹן ווייטער געשווינגען.

— איך וועל זיי דאָ דעם טויט מאכען, די גנבים. וואר האָט עם געטהאָן? וואר? — האָט דער היטעל־מאכער פלוצלינג זיך צוהויצט אוֹן אנגעהויבען צו פאטשען אן אונשולדיגען בחור, וואָס איז געשטאָנען דערביי. — ער איז א הייליגער, א רבי; די גוים, להבדיל, האָבען איהם אפילו דערקענט אז ער איז א הייליגער — האָט דער היטעל־מאכער אויסגערופען, קוקענדיג מיט שרעק אויף יואל'ס גלעזערנע אויגען.

אוֹן ווי דער היטעל־מאכער האָט ארויסגעזאגט די ווערטער, אזוי האָט ער מיט זיי אן אימה ערווקט ביי די אנדערע מענשען. די קצבים יונגען האָבען זיך געשראקען נעהנטער צוצוגעהן צו איהם אוֹן בעטראכט איהם פון דערווייטענס. עס האָט זיך געדאכט, אז זיי דערזעהען אין איהם עפעס אונגעוועהנליכעס, אז אויף זיין פנים רוהט א הייליגער גלאנץ, וואָס מען טאר עס ניט זעהן, אוֹן באלד וועט זיך זיין מויל עפענען אוֹן זיי וועלען דערהערען פון איהם עפעס אזעלכעס, וואָס זיי ווייסען אליין ניט.

נאר יואל האָט זיך פלוצלונג אויפגעהויבען פון זיין אָרט, איז צוגענאנגען וואקלענדיג זיך צום כיור, אבגעוואשען זיך די הענד אוֹן איז

וואו ער איז געווען — זאגט ווידער דער קליינער שוסטער'ל מיט זיין געהיימניספולען טאן אוז מינע.

אז יואל איז געקומען צו זיך, האט ער זיך אויפגעהויבען אוז וואקלענדיג זיך אויף די פיס, האט ער אנגעהויבען ארויסצוגעהן.

דער היטעל־מאכער פון איין זייט אוז דער קליינער שוסטער'ל פון דער צווייטער, האבען איהם אנגענומען ביי די הענד אוז געפיהרט אין בער'ן נעסעל. יואל האט זיך גלאזט.

— האסט געזעהן? האסט נעזעהן? ער איז דאך מיט די תפילין אויפ'ן קאפ ארויסגענאנגען. ?

— די תפילין אויפ'ן קאפ — יא, נא, זעה, אט נעהט ער דאך מיט די תפילין אויפ'ן קאפ!

— אוז וואו האט ער געהאט די תפילין, וועז ער איז נעפאלען?

— זיי זיינען איהם פון קאפ ניט ארגענפאלען.

— דו הערסט, די תפילין זיינען איהם פון קאפ ניט ארונטערגעפאלען.

אוז דאס וואס די תפילין זיינען פון זיין קאפ ניט ארונטערגעפאלען וועז ער איז נעפאלען. איז נעווען דאס וואונדער, וואס האט מיט איין מאל אלעמענס הערצער נעוואונען פאר דעם בעהאלטענעם הייליגען.

די בעלי־מלאכות האבען איהם מיט די תפילין אויפ'ן קאפ איז שטיבעל ארייגנעפיהרט. אין א ווינקעל איז די מאמע נעזעסען, ווי אן עלובה, מיט אויסגעווויינטע אויגען. זי האט שוין אין גאס געהערט פון איהר זוהן'ס שאנד.

יואל האט גאר ניט נערעדט, האט זיך אוועקגעזעצט אין א ווינקעל, שטום, מיט גלאנצענדע, פערטראכטע אויגען. די מאמע האט ווייגענדיג פאר איהם אנידערגעשטעלט אויפ'ן טישעל א טעצעל קאווע מיט א זעמעל. דאס זעמעל האט ער ניט געגעסען אוז די קאווע האט ער גע־טרונקען.

אלעס וואס יואל האט יעצט געטהאן איז שוין בעטראכט אוז בע־מערקט נעווארען פון מענשען, וואס האבען געקוקט דורך די פענסטער, דורך א שפארע אין דער טהיר. אוז יערע זאך איז נעווארען אויסגע־

אז דאָס קליינער דאַרף־געהער שוסטער'ל, וואָס זאָגט תהלים א נאָנצען שבת, זאָל וויסען פון אזעלכע זאכען און זיך אריינמישען.

די פראָסטע וועלטער „ער איז יעצט נישטא", האָבען אלעמען דערציטערט. מען האָט דערזעהן אין זיין אונבעוועגליכען שטעהן אוו צוקען מיט'ן קערפער וואונדערליכע זאכען.

נאר פלוצלינג האָט זיך יואל'ס קערפער אנגעהויבען צו וואקלען ווי שכור. די פיס האָבען זיך אנגעהויבען טרייסלען אוו ער האָט זיך איינגעבויגען, ווי א ווינד ליינט אוועק אן אליין־שטעהענדע בוים: צו ערשט אויף איין זייט, דערנאָך האָט ער זיך געגעבען א וואקעל אויף דער צווייטער זייט אוו ער איז אומגעפאלען. די אויגען אוו די ליפען זיינען געווען פערשלאסען אוו פערהאקט ווי פריהער, נאר דאָס פנים איז געווען פינסטער אוו א רויטער בלוט־פלעק, וואָס איז איהם אי־בערגעבליבען א ניט־אבגעוואשענער אונטער אן אויער פון שלאָגען. האָט יעצט, ביים פאלען, זיך צובלוטיגט, אוו דאָס רויטע בלוט אויף דעם שווארצען, אויסגעמאָסטערטען פנים, האָט אריסגערופען א צי־טערניש ביי די ארומשטעהענדע. מען איז צוגעלאפען צו איהם, אויפגעהויבען, אוו דער היטעל־מאכער האָט אנגעהויבען שרייען:

— וואסער, וואסער, דערלאנג וואסער!

מען האָט דערלאנגט וואסער, יואל האָט ניט געוואלט עפענען די ליפען. א קליינער וויסער שוים האָט נעשלאָגען פון מויל אוו גע־בלעזלט זיך צווישען די צייהן. דער היטעל־מאכער האָט איהם אויפ־געריסען דאָס מויל, אריינגענאָסען וואסער. יואל האָט א צוק געטהאָן מיט'ן קערפער אוו א שוידער האָט אויפגעציטערט די מוסקלען פון זיין פנים. ער האָט אויפגעפענט די אויגען אוו פרעמד זיך ארומגע־קוקט, ווי ער וואלט ניט געוואוסט אויף וואָס פאר א וועלט ער נעפינט זיך, אוו איינקאָרטשענדיג זיך ווי א וואַרעם, איז ער ווידער געלעגען, הויך אוו שווער אָבגעהעשעט, פערשלאָסענדיג די אויגען.

— זיי האָבען איהם פערמוטשעט — האָט דער היטעל־מאכער נע־זאגט.

— נעה שוין, נעה, דו מיינסט, אז דאָס איז פון שלאָגען. פון דאוונען, נאר — האָט געזאגט א צווייטער.

— וואָס פון דאוונען! ער קומט יעצט פון ערגעץ אנדערש וואו. ער איז ערגעץ וואו געווען אוו יעצט קומט ער צוריק. איך וויים ניט,

בערנע וואלקעז — פון אייז זילבערנעם וואלקעז ארויס, אין צווייטען אריין. און וועז ער איז געווען אין די זילבערנע וואלקענם האָט ער געהערט מוזיק שפּיעלען און א שטיל, שטיל געזאנג, און דאָם געזאנג האָט איהם געזעטיגט; דאָם געזאנג האָט אָנגעפּילט זיינע ביינער מיט א זעטיגקייט, און באלד איז ער אליין געוואָרען א געזאנג... ניין, א זילבערנער וואלקען און א געזאנג, און ער וויקעלט זיך און וויקעלט זיך מיט די אנדערע וואלקענם, דא דערהויבט ער זיך מיט זיי, און דא רייסט ער זיך אב פון זיי און שווימט און זינקט אין וווייטען, וווייטען. אין קיין אריין...

אזוי איז ער געלעגען א גאנצע צייט און געהאלטען אלץ אין איין שווימען, אין איין זינגען, ביז מענשען האָבען איהם אויפגעוועקט. ער האָט געזעהן פאר זיך פויערים אין העמדער, מיט העק אין די הענד. ער האָט געקוקט אויף די פויערים און האָט זיי ניט דערקענט. ער האָט געדענקט, אז ערגעץ האָט ער געזעהן אזעלכע ברואים, אָבער ער האָט ניט געוואוסט וואו ער האָט זיי געזעהן און ווי מען רופט זיי. זיי האָבען געערדט צו איהם, ער האָט זיי פערשטאַנען און געוואָלט ענטפּערען, האָט אָבער ניט געקאָנט, ער האָט פערגעסען די מענשליכע שפּראך. זיי האָבען איהם געגומען אונטער'ן ארעם און געפּיהרט איהם, און איהם האָט זיך נאָך אלץ געדאכט, אז ער פליהט און זינגט אין די וואלקענם. זיי האָבען איהם אריינגעבראכט צום אידישען קרעטשמער. ער האָט דערפיהלט זויער־מילך, דעם ריח פון עפּעל און האָט דערקענט אידען. דאָרט האָט מען איהם אָנגעטרונקען מיט מילך, געגעבען איהם ברויט צו עסען. די אויגען זיינען איהם ליכטיגער געוואָרען, ער האָט דערזעהן אויף וואָסער וועלט ער געפּינט זיך — און א בענקעניש האָט איהם ארומגענומען.

דערווייל האָט זיך די שטאָדט אויפגעכאפּט מיט דער נייעס, אז דער פערבאָרגענער צדיק אין פּערשוואונדען. אין בית־המדרש, צום דאוונען איז געווען א געקאָר, א גערודער און א געשרייי, ווי אין אז אויפגערעגטען ביהן־שטאָק. מיט אמאל האָבען אלע דערזעהן אין יואל'ס טהאָן, ריידען און דרכים — עפּעס אויסערגעווענליכעס. שוין אָבגע־

טייטשט פאר א נס. אוּן דאָס וואָס די תפילין זיינען איהם פון קאָפּ
ניט אראָבגעפאלען, האָט זיך מיט דער שנעלקייט פון א בליץ פער־
שפּרייט איבער'ן שטעדטעל אוּן האָט געוואונען הערצער פאר איהם.
נאָר נאָך דעמזעלבען אבענד איז יואל ערגעץ וואו פערשוואונדען...

יואל איז אוועק פון דער היים, ביי נאכט איז ער נענאנגען אויפ'ן
וועג צום נאָהנטסטעז דאָרף. ער איז מיעד נעוואָרען אוּן אוועקגעזעצט
זיך אויף א שטיין. האָבען שקצים'לאך דערזעהן ווי א איד זיצט אויף
א שטיין פערטראכט, האָבען זיי אין איהם געוואָרפען שטיינדלאך אוּן
געוּרופען איהם: „זשיד, זשיד!"

יואל האָט זיי בעטראכט מיט די זעלבע בליקען וואָס נעכטען די
בחורים. ער האָט אבגעקעהרט פון וועג אוּן איז ווידער אריין צווישען
פעלדער אוּן סערער, אין א וואלד אריין, ווידער אויפגעזוכט א וואסער,
אוּן פאר מיערקייט אוּן הונגער איז ער אנידערגעפאלען אוּן איז אייני־
געשלאפען. ער איז געלעגען א פאָר שטונדען אונטער דער זון אוּן
האָט נאָר ניט געפיהלט. אז ער האָט זיך אויפגעכאפט האָט ער דער־
פיהלט א שוואכקייט אוּן א פּערלאנג נאָך עסען. דער הונגער, וועלכער
האָט שוין אנגעהאלטען פון נעכטען אז, האָט איהם געפייניגט. ער
האָט זיך געפּרואווט פערגעסען דעם הונגער מיט זיינע געוועהנליכע
מיטלען וואס ער האָט זיך מכוון געווען צו געדענקען עס בלויז אין דער
נשמה, ניט אין קערפער, נור פון הונגער זיינען זיינע גראנקען אבגע־
שוואכט געוואָרען אוּן ער האָט קיין כח ניט געהאט זיך צוזאמענצו־
נעהמען. האָט ער אנגעהויבען צו ווייגען אוּן צו בעטען גאָט: „טאטע.
טאטע, בעפרייי מיך פון די מענשליכע הצטרכות".

ער האָט אזוי לאנג הילפלאָז, קינדיש אוּן שוואך נעווייגט, ביז
ער איז ווידער אומגעפאלען אוּן פערזונקען געוואָרען אין א חלום. עס
האָט זיך איהם געדאכט, אז אימיצער גלעט איהם איבער'ן קאָפּ, אוּן
ער ווערט פון עפעם פריי, א שווערע לאסט פאלט פון די פלייצעם
אראָב אוּן ער ווערט לייכט, די הענד אוּן פים זיינען גרינג, זיי הויבען
זיך, הויבען זיך, אוּן מיט אמאל האָט ער זיך געפונען אין דער לופטען,
צווישען הימעל אוּן ערד, אוּן באלד האָט ער זיך געבאָדען אין זיל־

דער היטעל־מאכער האָט אין שטאָדט איבערדערצעהלט דאָס וואונ־ דער און דאָס, וואָס די נוים גלויבען אין איהם, האָט נאָך מעהר פערי שטאַרקט אין זייערע אויגען יואל'ס הייליגקייט. נאָר איהם אליין האָט מען אין ערגעץ ניט געקאָנט געפינען. די מאמע האָט נעווויינט — פאר צער, אַדער פאר נחת? — און איז ארומגעלאָפען מיט'ן היטעל־ מאכער און מיט'ן שוסטער זוכען יואל'ן. דער פאָטער איז נעזעסען אין דער קאלטער חברה־תהילים שטיבעל אויף דער ערד און אבגעריכט חצות יעדען טאָג — נאָר דער צדיק איז אלץ ניטא.

דערווייל איז יואל נעזעסען אין דאַרף ביים איד, דעם קרעטשמער, א צעהן־צוועלף וויאָרסט פון שטעדטעל. דער ישובניק האָט צו איהם אזוי נעזאָגט: „הער נור, בחור, וועסטו לערנען מיט מיינע קינדער,— וועל איך דיר געבען עסען און טרינקען; וועסטו ניט לערנען מיט מיינע קינדער — טאָ נעהם דאָס פעקעל, און היידא!

יואל איז איבערגעבליבען אין דאַרף ביים קרעטשמער. די קינ־ דער זיינען געווען קלייגע, אונווויסענדע, און ער האָט נעארבייט אריינ־ צוברענגען אין זיי דעם אלף־בית. זיינע תפלות האָט ער אבגעריכט אין וואלד. קיין ספָרים האָט ער ניט געהאט, אבער ער האָט יעצט ניט געראַרפט קיין ספרים. ער איז יעדען טאָג ארוים אין וואלד, אויסנע־ זוכט דאָס פערבאַרנענסטע אָרט און אוועקגעשטעלט זיך מכוון צו זיין צו בעהעפטען די וועלט מיט די נצחיות.

אזוי האָט ער פערבראכט נאנצע טעג.

איינמאל, אין א שעהנעם נאכמיטאג, זיינען פערפאָהרען צום קרעטשמער עטליכע פוהרען מיט אידען פון שטאָדט. צוויישען זיי איז אויך נעווען דער היטעל־מאכער, דער קלייניער שוסטער, קצבים יונגען, גלאט אזוי בעלי־בתים און אויך א נגיד פון שטאָדט, א וויי־סוחר. די אידען האבען זיך געפרענט אויפ'ן בחור, דעם מלמד פון די קינדער. דער קרעטשמער האָט זיך דערשראָקען, האָט זיי אָנגעוויזען אויפ'ן וואלד, וואו ער פערברענגט נאנצע טעג. די אידען האבען זיך ביים קרעטשמער נאָכגעפרענט אויפ'ן בחור, צי האָט ער ניט בעמערקט אין איהם עפעס אויסערגעווועהנליכעס, און האבען איהם דערצעהלט וואס פאר א פערבאַרענער צדיק דער בחור איז.

וועז דער קרעטשמער האָט דערהערט אז דער בחור איז א פער־ בּאַרענער צדיק, איז ער נאָך מעהר דערשראָקען נעווארען און פלוצלונג

רעדט פון דעם וואונדער ביי זיין נעכטיגען דאוונען, וואס די תפילין זיי נען ביי איהם פון קאפ ניט אראבגעפאלען, בשעת ער איז געפאלען, און ער איז מיט זיי אהיים געגאנגען איבער דער גאס, האבען זיך מענ־ שען אנגעהויבען דערמאנען זאכען, וואס זיי האבען שוין פון לאנג בעמערקט אין איהם און קיינעם ביז איצט ניט געוואלט דערצעהלען. אפילו זיינע חברים, די בית־המדרש בחורים, וואס האבען איהם ערשט נעכטען געשלאגען, האבען זיך דערמאנט פון איהם א סך זאכען. איי־ נער האט דערצעהלט, אז וועז ער איז אמאל אין מיטען דער נאכט אריין־ געקומען אין בית־המדרש אריין, האט ער געזעהן ווי יואל זיצט ביי א נמרא און נעבען איהם זיצט אן אלטער פרעמדער מאן, מיט א לאנגער, ווייסער בארד, און לערנט עפעס מיט יואל'ן און ניט איהם עפעס צו פערשטעהן. אבער ווי נור ער איז צוגעקומען נעהנטער צום טיש, וואו יואל מיט'ן אלטען פרעמדען זיינען געזעסען, איז דער פרעמדער פער־ שוואונדען געוואָרען און געבליבען איז נאר יואל אליין.

אנדערע בחורים האבען דערצעהלט, אז זיי האבען געטראפען יואל'ן מיט דעם אלטען פרעמדען שפאציערענדיג אין די פאר־נאכטען צום בית־עולם צו. דער פרעמדער אלטער האט קיין אנדערער ניט ג־ זאלט זיין ווי אליהו הנביא, אדער דער ראי' הקדוש, וואס איז ארא־ נעקומען צו לערנען מיט יואל'ן די סתרי תורה. אנדערע האבען ווידער דערצעהלט ווי יואל איז געשטאנען און געדאוונט און פלוצלונג האט זיך דאס ליכט פאר'ן עמוד, וואו יואל איז געשטאנען, אליין אנגעצונדען.

נאכ'ן אנבייסען האט זיך דער היטעל־מאכער און דער קליינער שוסטער ארויפגעכאפט אויף א קצב'ישע פוהר און זיינען ארויסגעפאה־ רען אין וואלד זוכען דעם צדיק. זיי זיינען פערפאהרען צו דעם גוי, וואס האט יואל'ן געטראפען אין וואלד דאוונען, און זיינען פלוצלונג געוואהר געוואָרען, אז וועז יואל האט געדאוונט אין וואלד, האט א ליכט נעברענט פאר איהם און פייערדיגע שטראהלען האבען בעלויכטען זיין קאפ. אויף דעם ארט וואו ער איז געשטאנען איז פלוצלונג, אי־ בער נאכט, אויסגעוואקסען א הויכער, געזונטער יונגער דעמב, אויף וועלכען דער פויער האט זיי אנגעוויזען אין וואלד.

— הונדערט יאהר האט עס געדארפט נעהמען אזא דעמב זאל אויסוואקסען — און דא איז ביז יעצט קיין דעמב ניט געווען. איך קען דעם וואלד ווי מיין האנד — דערצעהלט דער גוי.

זיי האָבען ניט פערשטאַנען די ווערטער, נאָר טאַקע דערפאר זיי־נען זיי דערשראָקען געוואָרען און ווען ער האָט זיי פערלאָזט, זיינען זיי איהם פון דערווייטענם נאָכגענאַנגען.

— וואָם האָט ער געזאָגט? וואָם? — האָט געפרעגט דער קלייְנער שוסטער דעם היטעל־מאכער.

— פֿרעגט ניט, קדוש, היילִיגקייטען! אלעם וואָם ער רעדט איז קדוש — האָט איהם דער היטעל־מאכער אָבגעענטפערט.

דער עולָם איז איהם פון דערווייטענם נאָכגענאַנגען. יואל איז צוריק אַהיים געקומען צום קרעטשמער און באלד איז שוין געמאַכט געוואָרען א מחיצה צווישען איהם און דעם פאָלק. אין איין שטיבעל איז געווען יואל, איז אן אנדער שטיבעל די עדה, און דער היטעל־מא־כער האָט זיך אוועקגעשטעלט ביי דער טהיר אויפ'ן שוועל און קיי־נעם ניט אריינגעלאָזט צום „רבי'ן". דער „רבי" איז געווען אליין, געשטאַנען ביים פענסטער און ארויסגעקוקט אין דרויסען, און געבענקט נאָכ'ן וואלד מיט די לאַנקעם.

צום „רבי'ן" האָט מען נאָר אריינגעלאָזט דעם נגיד, דעם ווייצען־סוחר, און ער איז טאַקע געזעסען נעבען איהם און געהיט, ער זאל ניט אנטלויפען דורכ'ן פענסטער. דער נגיד האָט געהאט אן איין אייְנציגע טאָכטער, א יפת־תואר, און געלד אויך — דער רבי איז א בחור...

דער נגיד האָט געשיקט די פֿוהר אין שטאַדט אריין צו ברייְנגען דעם פאָטער זיינעם, און אויך ר' איציקעל חסיד. פארנאכט איז די פוהר צוריקגעקומען. דער פאָטער האָט ניט געוואלט קומען. ר' אי־ציקעל איז יא געקומען. ר' איציקעל איז געווען דעם נגיד'ס א מעקלער, א יודע ספר און א חסיד אהן א רבי. צייט דער אלטער ראזאמינער איז נפטר געוואָרען — פאָהרט ער ניט —ניטא צו וועמען. פון יונ־גען רבי האלט ער ניט, איז ער דורך דעם צוקריגט מיט די חסידים און חבר'ט זיך מיט די בעלי־בתים, און אם מעהרסטען מיט דעם נגיד, וואָם גיט איהם צו פערדיינען א קערבעל ביי מעקלערייַ. איציקעל איז צוערשט געקומען מיט שפאט און חוזק, — ווי דער שטייגער איז פון חסידים — נאָר אז ער האָט געזעהן, אז דער נגיד האלט פון יואל'ן, האָט ער גע־טראַכט אפשר איז עס א ענין. איציקעל איז אריין שמועסען מיט'ן רבי'ן. נור וואם ווייניגער יואל האט איהם געענטפערט, אלץ מעהר איז

אויך אָנגעהויבען דערצעהלען פון בחור גבורות ונפלאות. אלע צו־זאמען זיינען זיי אריין אין וואלד, איהם אויפגעזוכט, און געבליבען שטעהן פון דערווייטענס. זיי האָבען איהם געטראָפען אין דעם זעלבען עקסטאז ווי אין בית־המדרש, נאָר דאָ, אין פרייען וואלד, צווישען די בוימער, אין דער אייגזאמקייט, האט זיין דאוונען, זיין וואַרפען זיך און זיין עקסטאז געמאכט אויף זיי נאך א פיעל שטארקערע איינדרוק. זיי האָבען אָבגעווארט ביז ער איז ווידער אומגעפאלען, זיינען זיי צוגעקומען און איהם אויפגעהויבען.

אז ער האָט געעפענט די אויגען און דערזעהן ארום זיך די ערד אידען, איז ער דערשראָקען געוואָרען און געוואלט אוועקגעהן.

— רבי, מיר זיינען געקומען צו אייך איהר זאלט אונזער רבי זיין. מיר ווייסען, אז איהר זייט א פערבארגענער צדיק.

יואל האָט שטום געקוקט מיט זיינע אויגען, האָט ניט געענטפערט און געוואלט גיהן וויטער.

— רבי, קומט מיט אונז אין שטאָדט אריין, מיר וועלען אייך מאכען א שעהן הויז און איהר וועט אונזער רבי זיין — רופט זיך אב דער נגיד פון שטאָדט.

יואל האָט אראָבגעבויגען דעם קאָפ צו דער ערד, ערגעץ וואו אייגגעגעבערט זיין בליק און אזוי געזאגט:

— דער מענש, גאט'ס אויסדערוועהלטע בריאה, איז וויניגער פוז אלע געטליכע בעשעפענישען מסוגל אויפצונעהמען אין זיך דאָם בע־וואוסטזיין פון דער אמת'ער סיבה פון וואנען עס קומט, צו פיהלען דעם נצוץ און אָנצובינדען זיך אין נצחיות, וויל ער האָט א פרייען וויל. דער פרייער וויל פערשטעלט פון מענשען דעם ריכטיגען כח און ער מיינט, אז אלעם קומט פון איהם, מידיו, און אזוי ארום זינקען זיי און פערלירען זיך אין טויט אין דער וועלט. דער דומם, דער צמח, און אפילו דער חי ביי וועלכע דער אייניציגער וויל איז ניט אזוי שטארק, זיי זיינען תמימים. און אויב זיי קענען ניט מיט אייגענעם כח אָנ־קומען צום מקור, וויל די נשמהדיניצוץ איז ביי זיי זעהר קליין, זיי־נען זיי אָבער מסוגל דורך אן אנדערען אויפגעהויבען צו ווערען. דורך דעם בעדארף ער זיך געפינען נור בלויז צווישען די דומם'ס, צומח'ס און חי'ס. דענסטמאל וועט ער שטענדיג קענען פיהלען דעם נצוץ און תמיד אָנהעפטען זיי אין די נצחיות...

מיט הכנעה. באלד איז געווארען א געשטופעריי; אלע האבען געוואלט זעהן דעם פערבארגענעם צדיק, וואם טהוט וואונדער, אלע האבען געוואלט האבען די זכיה צו בעריהרען זיין האנד, און באלד האט זיך אויך אין דער שטעדטל געפונען א נגיד, וואם האט איהם אהיים גענומען צו זיך (דער נגיד האט אויך געהאט א טאכטער). און עם האט זיך געפונען אן אנדער היטעל־מאכער, וואם האט זיך אוועקגעשטעלט אויף דער וואר ביים רבי'ן און ניט צוגעלאזט קיינעם, א חוץ די אויסדערוועהלטע. דאם שטעדטל איז געשטאנען ארום די פענסטער.

אין דער פרעמדער שטעדטל, וואו קיינער האט יואל'ן ניט גענט, קיינער האט איהם ניט געדענקט אלס אינגעל, און קיינער האט זיין פאטער און מוטער ניט געקענט נור געהערט פון זיין נאמען, איז זיין שם געווען נאך פיעל גרעסער. נור באלד זיינען אנגעקומען די פוהרען פון יואל'ס שטעדטל, מיט'ו נגיד, דעם ווייז־סוחר, מיט איציקל חסיד, מיט דעם היטעל־מאכער און דעם קליינעם שוסטער, מיט די קצבים און בעלי־מלאכות. דערהערט, אז דאם צווייטע שטעדטל ווי ביי זיי אויסכאפען דעם צדיק און בעהאלטען איהם פאר זיך, זיינען זיי גרייט געווען זיך צו שלאגען, דאם לעבען אייגצושטעלען, אבי נור ארויסצוקריגען דעם צדיק. דא האט זיך שוין געהאנדעלט אום פרנסה, אין וועלכער שטעדטל דער צדיק זאל וואהנען, אין וועלכער שטעדטל זאלען די הונדערטער, און אפשר טויזענדער חסידים — מענער און וויבער, קראנקע און געזונדע, וועלכע וועלען קומען צום צדיק עצות פרעגען, אין וועלכער שטעדטל זאלען זיי זייער געלד אין בערלאזען. דאם שטעדטל אין וועלכער יואל איז געבארען געווארען, האט געפיהרט די גערעכטע טענה: דער צדיק איז זייערער. דאם צווייטע שטעדטל האט אבער אבגעענטפערט, אז ביי זיי האט מען דעם צדיק געשלאגען, און ארויסגעטריבען פון שטאדט.

דערווייל זיינען אלץ מעהר פוהרען אנגעקומען פון יואל'ס שטעדטל דעם צדיק אהיים צו נעהמען. אלע האבען זיך יעצט געוואלט אנכאפען אן צדיק. עם האט געהאלטען ביי א געשלעג צווישען די צווייי שטעדטלאך. דער סוף איז געווען, דאם מען האט זיך אויסגעגליכט, געגעבען אבטרעט געלד און מען האט יואל'ן אהיים געפיהרט אין זיין געבורטם־שטעדטל, מיטבענליט מיט בעלייכטונג, בהרת מלך.

ער איציק'לען נעפעלען נעווארען. און אז יואל האט איהם סוף כל סוף געזאגט דאס, וואס ער האט פריהער אבנעענטפערט די בעלי־בתים, אז ער וויסט ניט אויב ער איז ביכולת בשר ודם'ס אויפצוהויבען, וויל זיי זיינען ניט מבטל זייערע רצונות. דומם און צומח'ס קען ער יא אויפהויבען וויל זיי זיינען תמימים, האט איציקל אבגעענטפערט:

— פרובירט מען.

און אז דער נגיד האט נעפרעגט וואס ער מיינט, האט איציקל אבגעענטפערט:

— א הויכער ענין.

און די בעלי־מלאכות האבען זיך שוין געריימט אין די אויערען: איציקל חסיד זאגט אליין, אז עס איז גרוים!

זיי זיינען געווען גליקליך. דער ארענדאר האט זיך אנגעטהאן די שבת'דיגע קאפאטע לכבוד דעם רבי'ן, און די ארענדארקע — די שבת'דיגע הויב. מען האט אנגעגרייט עסען פאר דער גאנצער עדה, און אנגעצונדען ליכט אין אלע שטיבער — אלעס אויפ'ן חשבון הנגיד. און אז עס איז נעקומען צו מנחה־מעריב, האט מען נעדאוונט מיט מנין, געווארט אויפ'ן רבין'ס אויסגעהן שמונה־עשרה, און אז עס איז נעקומען צום עסען — האט דער רבי ניט אנגעריהרט, ניט געוואלט עסען בצבור, האט מען אויסגעטייטשט, אז ער ברוגז'ט זיך נאך...

האט דער נגיד זיך נע'סוד'עט מיט איציקלען אין אווינקל וועגען פערשיעדענע זאכען, און צווישען אנדערע אויך וועגען זיין טאכטער, די יפת־תואר, און וועגען איציקל'ס גבאות...

און יואל איז אליין געשטאנען אין פענסטער און ארויסגעקוקט אין דרויסען, און נעזעהן די נאכט, ווי זי דעקט צו דאס פעלד און דעם וואלד — האט ער נעבענקט נאכ'ן געזאנג, נאך דעם דרויסען...

ביי־נאכט איז ער ווידער פערשוואונדען. ער איז נענאנגען אין נאהנטסטען שטעטעל אריין, נור זיין שם איז שוין פאראויסגענאנגען פאר איהם. קוים האט ער זיך בעוויזען אין בית־המדרש פון דער פרעמ־דער שטעטעל, איז באלד געווארען א ג'סוד'עריי אין די אויערען. מען איז צונעקומען צו איהם, מען האט איהם אבגענעבען שלום־עליכם

דער סוף איז געווען, דאָס מען האָט אריינגעשיקט צו איהם דעם פאָטער מיט דער מוטער. דער פאָטער האָט פון אָנהויב נאָר ניט געגלויבט און ניט פערשטאַנען וואס דא טהוט זיך. נור ער האָט אנגעהויבען יעצט שוין מבטל צו מאַכען זיין דעת — פאר דעת הרבים — ווי זיין געוועהנהייט איז געווען. יעצט איז ער געגאנגען צום ערשטען מאל רעדען מיט'ן זוהן. די מאמע האָט געגלויבט פון דער ערשטער מינוט אן און איהר פנים האָט געשטראהלט פאר נחת און גדולה, אָנגעטהאָן איז זי געווען איצט אין שעהנע קליידער, דער נגידות'טעם שעהנסטע הויב אויפ'ן קאפ, און א שנור קרעלעך אויפ'ן האלז, און די גרויסע מאמע אויגען האָבען בעלויכטען איהר פנים. און זי איז אריינגעגאנגען בדחילא ורחימא, מיט פרייד־ענס־טרעהרען, און געבעטען זיך:

— קינד, פערשעהם מיך ניט פאר מענשען!

און אז יואל האָט איינגעקנייטשט זיין הויכען, גרויסען שטערן און פערבייסען די ליפען פאר צער, און געזאָגט ממש מיט געווין:

— מאמע איך וויים ניט אויב איך וועל קענען. — זיינען בשר ודם'ס פערזונקען אין אייגענעם רצון.

האָט דער פאָטער זיך אָנגערופען:

— אז דו האסט אנגעהויבען, מן הסתם האסטו דאך א דרך.

האָט ער געענטפערט:

— מיין דרך איז נור פאר תמימים, פאר דומם'ס און צומח'ס.

האָט דער פאטער שוין ניט פערשטאַנען:

— מה־דאך, איז דאָך די ברואה וואָס קדוש־ברוך הוא האָט איהר אָבגעטהיילט פון זיין חלק — אודאי און אודאי, — און מען מוז דאָך עפעס האבען אמונה אויף.

האָט ער דעם פאָטער ניט געקענט געבען צו פערשטעהן. און דער־ווייל וואָרט דער עולם הינטער דער טהיר. פון דער צווייטער שטוב הערט זיך דער רעש פון פאלק, ווי דאָס גערויש פון ים. זיי זיינען אונגערופריג און ווילען אנהויבען דעם קדוש־השבת אהן דעם רבי'ן. עס וועלט שפעט, און לענגער וואָרטען ווילען זיי שוין ניט. ר' איציקעל קומט אריין א צושוויצטער, דאָס שטרייכעל ארויפגערוקט, די קאָפאָטע אויפגעשפיעלט און פאָדערט: דער עולם וואָרט, עס וועט זיין

דאָס גאנצע שטעדטעל מיט ווייבער און קינדער זיינען דעם היי־ליגען צדיק אנטקעגען געגאנגען. ליכט אין די פענסטער האָט מען אָנ־געצונדען פאר זיינעגטוועגען, און וואָלט עס ניט געווען אין די דריי וואָכען, וואָלטען די כלי־זמר געשפּיעלט. פערפּאָהרען איז מען צום נגיד אין הויז, אָבגענעבען דאָס גאנצע הויז פאר'ן רבי'ן, אויס דעם זאָל דעם רבי'ס שטוב געמאכט, גרויסע ספּרים־שענק אריינגעשטעלט, ספּרי־תורות, שהנע טישען מיט טהייערע טישטיכער, א גרויסע טיפּע פּאָטער־שטוהל. אין דער הויז האָט מען אויך טאָטע־מאָמע אריינגע־בראכט. עס האָט דאָך שוין ניט געפּאסט, אז דעם צדיק'ס מאָמע זאָל אין גאס האנדלען. אלע, דאס גאנצע שטעדטעל האט געגלויבט אין צדיק, און די וועלכע האָבען נאָך ספּקות געהאט, האָבען מורא געהאט דאָס מויל אויפצוטפּענען. עס האָט זיך געהאנדעלט אום פּרנסה פאר'ן שטעדטעל, און אין פּרנסה זיינען אלע פּראינטערעסירט געווען. דער מקוה־איד און די בחורים, וואס האָבען איהם געשלאָגען, זיינען אריינגענאנגען צום צדיק אין די זאָקען, און אוועקגעשטעלט זיך ביי דער טהיר, און געבעטען מיט טרעהרען אין די אויגען „מחילה". זיי האָבען מורא פאר זייערע יונגע יאָהרען.

ר' איציקעל חסיד אין געווארען גבאי, דער היטעל־מאָבער — שמש, דער נגיד — דער ערשטע מקורב, און דאָס גאנצע שטעדטעל — חסידים.

די ערשטע פּאָר נעכט האָט מען אוועקגעשטעלט א וואָך איבער'ן רבי'ס שטוב און געהיט דעם רבי'ן. און אויף שבת נחמו איז זיך צו־זאמענגעפּאָהרען אן עולם פון די ארומיגע שטעדטלאָך. טהייל אויס נייגעריגקייט, האָבען געוואָלט זעהן וואס דאָס איז אזוינס; אנדערע זיינען געקומען, וויל דער נגיד און איציקעל חסיד האָבען געשיקט נאָך זיי. מען איז געקומען האָלב אין ספּק — און אנדערע אפילו מיט לצנות. פרייטאג אין אבענד, צו קבלת שבת, וועז דער עולם איז שוין געווען אין די שטרייטלעך און די אטלאסנע קאפּאטעס, פערזאמעלט צו דאוונען, האָט זיך דער רבי פערשלאָסען ביי זיך אין חדר און ניט געוואלט ארויסגעהן מיט'ן עולם דאוונען. דער נגיד און איציקעל חסיד האָבען אנגעקלאפט אין טהיר, געשריען, געבייזערט זיך — עס האָט ניט געהאָלפען, יואל האָט ניט געוואָלט עפענען. און דאָ ווארט דער עולם מיט'ן קבלת שבת.

עם ווערט אייז שנור, דערנאך ווערט עס אייז ליכטיגע מאסע. ער האָט געפיהלט, ווי ער טוקט זיך אין א ליכטיגען ים, און זיין נשמה ווערט דורך דעם לייכטער און פלינקער — אלעס ווערט איינס, עס זיי־נען שוין ניט קיין אינצעלנע חסידים, איינצעלנע נשמות — פון אלע נשמות איז געוואָרען אייז נשמה, א גרויס, גרויס ליכט — און דאָס ליכט שווימט אריין אין גרויסען וועלט־ליכט און עס זינגט שוין מיט, און אוים אלעס ווערט אייז ליכטיגע שטיק וואָלקען וואָס קאָלירט זיך, מונקט זיך און בארט זיך אין א ליכטיגען ים, און געהט וואס אמאל טיעפער, טיעפער...

ביים קדיש איז ער שוין געווען מיט'ן עולם ווייט, ווייט אין הימעל, און ער איז מיט זיי אריינגעשוואומען אין א טיעפען בלאָהען שבת אריין...

דער טיש איז געווען בערעקט מיט דער שהנספטער טיש־טוך, בע־לויכטען מיט צהנדליגע ליכט, וועלכע האָבען געשימערט אין די זילבערנע לייכטערם. זילבער און רויט־בלוטיגע ווייגען האָבען געפינ־קעלט. א טיש בעשטעלט מיט די בע'טעם'סטע מאכלים, וואס האבען פערשפרייט זייער געשמאק איבער דער שטוב. ביי ביידע זייטען טיש האָבען זיך געשאָקעלט ווי בוימער אויף ביידע זייטען וועג, חסידים אין זיידענם און סאמעט, אין שווארצע פוטערנע היטלען. די מאמע און דער טאטע, ביידע אין בגדי שבת, זיינען געזעסען נעבען איהם. די מאמע אויך — (אזוי האָט ר' איציקעל גבאי איינגעריכט). און יואל איז געזעסען מיט פערמאכטע אויגען, קוים בעריהרט מיט זיינע הענד די מאכלים, וועלכע זיינען באלד געוואָרען צוכאפט אין שטיקלעך פון די חסידים — שיריים. דאָס ליכט האָט איהם אריינגעשיינט אין די אויגען דורך די פערמאכטע הייטלאך, און ער האָט גערעדט, ווי צו זיך, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט פערשטעהן, גערעדט מיט א ניערריגער שטימע, אבגעהאקטע ווערטער.

— זייט ווי דומם'ס — תמימים, געפאננען נור אין דער וועלט, אבער ניט מיט'ן גוטען וויללען און נעדענקט שטענדיג אן דער נשמה — וואָרים דורך איהר בינדט איהר זיך אָן צום מקור, און אזוי ארום ברעננט איהר אריין די וועלט אויך בחשבון. וואָרים עם ווערט איין אחד — פערבונדען מיט דעם זעלבען תכלית...

א חרפה ניט נור פאר איהם, נור פאר די אלע וואס האבען געגלויבט אין איהם — און דער עולם וויל שוין ניט לענגער ווארטען — עס ווערט שפעט, און ער מוז געדענקען, אז ער איז שוין ניט אליין. און געהט ער ניט ארויס באלד — געהט ער אריין צום עולם און הייסט דאונען...

און יואל שטעהט ווי א דומם און שווייגט, און קוקט אין פענסטער ארויס צו די בוימער מיט בענקשאפט.

האבען פון דער מאמע'ס אויגען טרעהרען ארויסגעשפריצט, אזוי גרויס ווי פערל, און זי האט געזאגט:

— קינד, דער צער פון דער מאמען וועט זיין גרויס. ווי אזוי וועט זי קענען אריבערטראגען די חרפה!

האט ער רחמנות געהאט — די ערשטע פרייד פון דער מאמען צו־שטערט; און ער האט נעזעהן ווי די גרויסע שבת־אויגען וועלען ווידער פערטרונקען אין די וואכענדינע קנייטשען — די קנייטשען און די אב־אבנעשיילטע הויט פון אבנעברענטקייט אויפ'ן פנים זיינען נובר איבער די אויגען — פון דער מאמען וועט צוריק די אידענע וואס האנדלט אין נאס מיט די פויערים.

האט ער ניט געקענט מעהר — זיך אויפגעכאפט און אריין אין דער צווייטער שטוב צום עולם.

די שטוב איז פול, עס גלאנצען די זיידענע קאפאטעס און עס שימערען שוארצע פוטערנע שטריימלען. ליכט ברענען, אין אלעווינקלען אנגעפראפט מיט אידען. ער געהט צו צו דער וואנט, גראבט איין זיין פנים און די הענד, דער חזן זינגט לכו נרננה מיט א פרעה־ליכען נגון. צוזאמען מיט'ן קול הויבט ער זיך אן מכין זיין, אויסצו־טהאן פון זיך יערע גשמיות, צו פיהלען די נשמה אין זיך, דורך איהר הויבט ער זיך אן אנצובינדען צום מקור פון וואנען זי קומט — עס איז איהם לייכט, ער פיהלט דעם נצוץ, ער איז שוין ניט אויף דער וועלט, ער ווייסט שוין ניט וואס עס טהוט זיך ארום איהם, ער זעהט שוין גאר ניט — נור ליכט, ליכט און ליכט, וואס אמאל טיעפער געהט דאס ליכט, און וואס טיעפער. אלץ הערליכער, אלץ ליכטיגער — און פון דארט, פון אינוועניג, געהט דאס געזאנג — דאס ליכט זינגט. באלד ווערט ער אליין א שטוק ליכט, און א געזאנג, און שווימט מיט. ער האט געפיהלט ווי צו זיין נשמה ציהען זיך פיעל, פיעל שנירלעך ליכט און בעהעפטען זיך איז איהם — באלד ווערען די שנירלעך גרעבער —

אנדערע עולמות — דאָס איז געווען אזא הנאה, געגען וועלכער ער האָט ניט געקענט קעמפֿען. אין דער הנאה איז געווען אויסגעמישט אי הימלישעס, אי ערדישעס, און ער האָט שוין ניט געוואוסט די נרענעצען פון איהר...

און אפילו דאס בעהעפֿטען זיך אין נצוץ, דאס איבערגעהן אין אן אנדער וועלט, איז יעצט, וועו די חסידים זיינען געווען ארום איהם, און ער האט דאס בעראפט — אפילו די הנאה פון התפשטות הגוף, איז עפעס נעוואורען ביי איהם א הנאה פון ד ע ר וועלט; אפילו דאס פיינינען זיך און פאסטען און לייטערן זיך, כדי צו קענען אריינגעהן אין די עולמות — דאס זיינען איצט אלע געוואורען הנאות פון ד ע ר וועלט. ער האט געהאט כבוד דערפאר, הונדערטער חסידים זיינען געפאהרען צו איהם, — ווייבער און אידען, לומדים און פראסטע בעלי־מלאכות האבען געלויערט אויף זיינע טיהרען, געשארט זיך צו איהם, געבראכט זייערע צרות פאר איהם, און פאר זיי האט ער בעראפט דעם מתדבק זיין זיך, אין כח, כדי ער זאל גלויבען אין זיך און ער זאל קענען זיי מאכען גלויבען אין איהם. אבער די הנאה, די ריינע הנאה איז פערשוואונדען פון איהם.

ער פלעגט זיך נאך איצט פון צייט צו צייט אין די פֿארנאכטען ארוים'גנב'ענען אין די פעלדער אין וואלד, און דארטען פרובירען זיך מתדבק צו זיין אין כח — נור פון דערווייטענם האט איהם דער שמש געהיט, און טיילמאל אויך די מקורבים, און אז ער איז צוריקגעקומען האבען אלע גערעדט דערפון און אלע האבען געקוקט אויף איהם מיט דאנקבארקייט, און די הנאה פון יענער וועלט איז פערשוואונדען, און עס איז נור געבליבען א הנאה פון דער וועלט.

און וואס מעהר ער איז געוואורען איינגעטונקט אין עולם הזה, אלץ שווערער איז פֿאר איהם געוואורען מתדבק צו זיין זיך אין יענער וועלט. עס איז געווען, ווי די הנאות פון עולם הזה האבען פערטריבען די הנאות פון עולם הבא. דער קערפֿער — די נשמה, דער חומר — די רוחניות, און נאך מעהר — ער האט מיט דער צייט אפילו אויפגענעהרט צו בענקען נאך זיי...

ער האט אנגעהויבען צו זוכען די רוחניות איז ד ע ר וועלט. די תורה איז ניט געגעבען געוואורען פאר י ע נ ע ר וועלט, נאר פֿאר דער. און די מצוות — דאס זיינען די הנאות רוחניות פאר דער וועלט — האט ער

די פערשטענדיגע האָבען פערשטאַנען: די וואָס האָבען ניט פערשטאַנען, האָבען נעזעהן און נענלָויבט — די חסידים זיינען זיך צופֿאָרען און פערשפּריט זיין נאָמען איבער דער וועלט.

וואָס מעהר יואל האָט נערערט וועגען התפּשטות הגוף פּאר די חסידים, אלץ מעהר איז ער אליין געפּאנגען געוואָרען אין הבלי עולם הזה. ער האָט אליין ניט נעזעהן ווי אזוי עס איז נעקומען און אליין נאָר ניט נעפּיהלט, נור עס איז נעווען, ווי די הנאות פון דער וועלט האָבען נעמאַכט אַ שטיל־ען בונד, און נעוועבט אַ נעשפּין־וועבעכס ארום יואל'ן און איהם דערינען ארייננענומען. שוין דאָס צימער אליין, וואו ער האָט זיך נעפּונען, מיט די שראנק ספרים, מיט די שהנע טישען און דער שהנער נעהאפּטענער טיש־טוך, איז נעווארען א שייכות צו איהם. א זאך וואס איז איהם זהר נעפּעלען. ארום זיין קערפּער איז אוועק־נעשטעלט נעוואָרען א נאנצע וואך. די מענשען ארום איהם האָבען נעהאלטען אין איין קלעהרען ווי אזוי צו שטארקען זיין אויסנעמאַטערטען, אויסנעמוטשעטען קערפּער. מען האָט אויסנעזוכט פּאר איהם דאָס טהייערסטע און דאָס בעסטע און נעמאכט פּאר איהם פערשיע־דענע נעריכטען, און האָט ער נעקעמפּפט נעגען דעם, און ניט נעוואָלט עסען — איז די מאַמע נעקומען, איז די מחותנת'טע, דעם נגיד'ס ווייב, ר' איציקעל נבאי און נלאט מקורבים, און אַנגעהויבען זיך בעטען ביי איהם, אז ער זאל רחמנות האָבען אויף די חסידים זיינע, אויף דער עדה וואס נלויבט אין איהם, ער זאל זיך ניט פערהונגערען און, חַלִילַה, אוועקגענומען ווערען פון זיי. און זיינען עס דען בלויז נעווען די נראָבע הנאות פון זינדיגען עסען, וואס די וועלט האָט פּאר איהם אַנגענרייט? נעגען די נראָבע הנאות האָט ער זיך נאָר נעקענט וועהרען. נור די וועלט האָט אויך נעהאט פּאר איהם אזעלכע נייסטיגע הנאות, אזא רוחניות, וואָס האָט נעקענט ביישטעהן נענען די הנאות פון יענער וועלט. שוין דער שבת אליין, די הנאה פון שבת, די הונדערטער חסידים וואָס זיינען זיך צוזאמענגענפּאָהרען אויף א שבת, די זיידענע קאפּאטעס, די שטריימלעך, די בעלייכטונג, דאָס דאוונען, און דאָס זואָס ער, דער רבי. הויבט זיי אויף אוו נעהמט זיי מיט זיך מיט אין

יואל האט עם דערפיהלט און איז ארומגענאנגען דעם צווייטען טאג שרוי בצער. קיינער האט ניט פערשטאנען דעם טעם דערפון. יואל האט זיך ניט בלויז געשראקען פאר דער ממשלה פון זיין גוף איבער דער נשמה, נור אויך פאר דעם, וואס אין דעם גרעסטען ערדישען גליק וואס ער האט גענאסען דעם ערשטען מאל, האט ער דערפיהלט אזא אונ־ בעגרענעצטען רייכטהום פון געפיהלען — יענער רייכטהום פון דעם גוף וואס קען פערמעסטען מיט יעדעם רייכטהום פון דער נשמה... און ער האט אויף א מינוט געצווייפעלט, וואו די וועגען ליגען...

און פון דער נאכט אן, וען יואל האט דערפיהלט דאס העכסטע ערדישע גליק, וואס דער קערפער האט צו פערטהיילען — איז ער נעווען ביים גוף אין די הענד...

אין דעם טיעפען פאטער־שטוהל איז געזעסען דער יונגער רבי, אוז אוים אן איידעלען, לאנגען באמבעם ציבעק — א מתנה פון א רייכען חסיד — האט ער גערויכערט דעם האוואנישען טאבאק, און דינע וואל־ קענדליך רויך האבען זיך נעהויבען וויי זיידענע, דינע נעווענ איבער זיין קאפ. ער האט זיך מיט דער האנד געקרייזעלט די פאות, געקריי־ זעלט זיין שיטער בערדעל. פון דער צווייטער שטוב, הינטער דער טהיר, האבען זיך נעשטופט מענער, וויבער אוז קינדער, טהייל קראנקע אין קערפער, טהייל אין דער נשמה. אוז עם האבען זיך אריינגעריסען בענ־ קענדע בליקען אוז פערשטיקטע קרעכצען פון דער זייט טהיר. נאר אויף דער וואנד ביי דער טהיר איז געשטאנען א שמש אוז קיינעם ניט אריינ־ נעלאזט. דער רבי איז נאך אליין, ער נעהמט נאך ניט אן. דער נוף זיינער וועלכען מען האט אזוי לאנג אויסגעמוטשעט אוז האט יעצט מיט אמאל געקראגען אזוי פיעל אנגענעהמעם איז שטארק געווארעו, קנאכיג. ארום איהם האט זיך יעצט געקנייטשט זיידענס אוז אטלעס אוז אנגענעהם איהם בעריהרט, אוז בעקוועם איז ער געזעסען אין דער וויבער, טיעפער לערערנער שטוהל, וועלכע האט זיך אויסגעבעט ארום זיין גוף אוז איהם פעסט געהאלטען... די בליקען פון זיינע אויגען האבען געגלעט דעם אנגענעהמען, רויט־בלוט קאליר פון די מעכאנישע ספרים־ שראנק פול מיט ספרים געבונדען אין וויסען פארמעט אוז רויטען לע־ דער, וואס זיינען געשטאנען ארום דער שטוב. דער שטראהל פון פעריל

זיך אנגענאפט אין שפרוך. נעזוכט מצוות צו טהאן. צדקה צו פער־
טהיילען, א סך מתפלל צו זיין. און די תפלה איז שוין ניט געווען א
מיטל צו בעהעפטען זיך דורך איהר אין די עולמות, נור א תכלית —
א סך צו עסען, כדי ברכות צו מאכען: א סך צו לערנען, כדי חלק
לעולם הבא צו האבען.

לכתחילה, אז דער נגיד האט נערעדט וועגען חתונה האבען מיט זיין
טאכטער, און דער פאטער איז אריינגענאנגען צו איהם איבערערעדען,
האט ער ניט געוואלט הערען און דענקען דערפון. און אז דער פאטער
האט געפאדערט בשם התורה, ובשם המצות, האט ער אבגעשטופט,
אבגעשלעפט. חסידים זיינען בייז געווען: „שרוי בלא אשה". איצי־
קעל האט זיך נעקאכט, דער נגיד האט נעסטראשעט און די מקורבים
האבען נערעדט — ער האט אלעם דוחה נעווען. און מען האט נאר ניט
געקענט מאכען מיט איהם. „ער האט זיין דרך — מן הסתם ווייסט ער
וואס ער ווילי". איצט האט ער זיך אנגענאפט אן דער מצוה מיט
בייזע הענד. אלע זיינען נעווען גליקליך. די מאמע האט געשטראהלט
פאר גליק, חסידים — מלא שמחה, און פון נגיד הערט מען דאך ניט.
א חתונה האט מען אנגענרייט וואס אזוינס איז נאך ניט נעווען. די
נרעסטע רבנים אלם אונטערפיהרער, כלי זמר געבראכט פון עק וועלט,
הונדערטער עופות נעשאכטען, אכט טעג פריהער — חתונה פאר אריבע
לייט; פון דער נאנצער וועלט זיינען זיך צוזאמענגעפאהרען אריבע
לייט, פון דער נאנצער וועלט חסידים — מען האט נעהויבען אכט טעג
פריהער און אכט טעג שפעטער — דער בחור הקדוש האט חתונה —
חסידים האבען אין דעם נעזעהן א נעוויסען רמז, אז א ישועה וועט
איבער דער וועלט קומען. משיח וועט קומען, — אז דער בחור הקדוש
האט פון זיך די גזרה אראבגענומען.

ער האט זיך מכוון נעווען קיין הנאות הגוף ניט צו האבען פון דער
מצוה, און אננעשטרענגט זיין נאנצע גייסטיגע קראפט, נור עס האט
זיך איהם ניט איינגעגעבען... עס איז נעווען ווי דער אויסנעמוטשעטער
גוף, וועלכער איז אזוי לאנג נעווען אין געפענגנשאפט ביי דער נשמה,
וואלט נעזוכט א געלענהייט די נשמה בייצוקומען. דער קערפער
וועלכער האט יעצט נעקראנען זיין שפיין און נעפאדערט זיין שפיין
מיט חוצפה, איז שטארק נעווארען, קאכעדיג — און ביי דעם נרעסטען
אירדישען גליק האט ער בייגעקומען די נשמה...

— יואל דו האסט דאך מיר צוגעזאגט, אז דו וועסט דיר ניט מעהר לאזען דאס הארץ פערגעהן —

— וואס וויל איהר פון מיר? איך פאשע מיר שוין מיין גוף, איך פיטער מיר שוין מיין חומר, איך דיען שוין צו איהם — איך דיען שוין! — האט ער געזאגט, ברוגז'דיג, מיט טרויער.

דאס יונגע ווייב האט זיך דערשראקען און געוואלט אבטרעטען. זי האט זיך אומגעקוקט אויף איציק'לען, וועלכער איז געשטאנען אין דער טיהר און געוויזען איהר מיט די אויגען, אז זי זאל ניט אבטרעטען.

— יואל, איך ווייס ניט אויב איך טהו גוט — האט זי געזאגט — דער דאקטאר האט געהייסען דיך דערמאנען, דו פערגעסט דאך צו עסען! און דיין געזונד איז דאך אזוי טהייער פאר אלע.

יואל האט געשווינגען, איינבויגענדיג דעם קאפ. דענסטמאל האט דער היטעל־מאכער געוואגט נעהנטער צו צורוקען צום רבי'ן די טעצלאך, און דאס ווייבל האט זיך אבגערופען:

— טהו עס פאר מיר, יואל!

יואל האט עס ניט געטהאן פאר דער ווייבל. ער האט געטראכט וועגען דער מצוה, פון דער ברכה, און ער האט צוגערוקט צו זיך די טעצלער. הויך און פרום א ברכה געמאכט. און דאס ווייבל האט אב־גענטפערט א פרומען „אמן".

נור באלד האט זיך אין דער טהיר בעוויזען די מאמע. א פרעמדע אריינע פרוי, וועלכע האט מיט ציטערניש און פחד זיך געהאלטען ביי דער טהיר, האט זיך מיטגעשלעפט מיט דער מאמע. ביים פארטוך פון דער פרעמדער פרוי האט זיך נעהאלטען א איינגל, וואס האט מורא געהאט אריינצוגעהן. נור די מאמע האט איהם געשטופט. דאס איינגל איז געווען יום־טוב'דיג אנגעטהאן, נור זיינע שקאצישע אויגען האבען פרעך ארויסגעקוקט פון אונטער זיין שבת'דיג זיידען היטעל. דעם רבינ'ס מאמע, וועלכע איז יעצט געווען אנגעטהאן ווי א נגיד'יסטע, א רבי'צין, מיט א רייכער טיפער הויב, מיט בענדער בעפוצט, מיט אוירינגלאך אין די אויערען — האט זי געוואגט נעהנטער צו צוטרע־טען צום זוהן, האט זיך אבער דאך אבגעשטעלט א טריט פון דער־ווייטענס און געזאגט, אויסשטרעקענדיג די הענד:

— רבי, העלף דער פרוי, ס'איז א גרויס רחמנות.

און שטייגער, וועלכע האבען זיך געפינקעלט אויפ'ן זיידענעם פרוכט'ל, האבען זיינע אויגען בעלעבט... א בוים ליבט, געוועבט פון שטויב־שטראהלען, וואס איז געפאלען פון דעם זיידענעם פארהאנג ביים פענ־סטער האט איהם ארומגענומען און בעלויכטען. פון דעם אפענעם פענסטער האבען זיך געטראגען די ריחות פון די לאנקעם און דער בשמים־געשמאק פון שטעהענדע עפעל. דער פעפערדיגער ריח פון פער־בארגענעם יאשמין, קאפפער און טויבלומען, וועלכע האבען זיך בע־האלטען אין די גראזען. פון דער צווייטער שטוב האט זיך דערהערט זיין יונג וויבעל'ס הילכיג קול'כעל, וואס האט געפישטשעט ווי א פידעל און האט ערוועקט אין איהם אנגענעהמע געפיהלען... ביי דער צווייטער טהיר איז געשטאנען ר' איציק חסיד, זיין פנים איז יעצט ברייט און פעט געווען, און די שטיקלאך בארד וואס האבען ארויס־געוואקסען, האבען זיך פערלוירען אין זיין ברויט פנים. ער האט זיך געדרעהט אין הויז ווי א בן־בית און אריינגערופען אין שטוב אריין מיט ברייטקייט:

— לאמיר דערלאנגען דעם רבי'ן עפעס דאס הארץ צו דערקאפען.

באלד איז אריינגעקומען דער היטעל־מאכער, אנגעטהאן אין רבי'ס א קאפאטע, און האט געהאלטען אין האנד א טעצעל איינגעמאכטס אוז אין אן אנדער טעצעל — קיכלעך, האט עס אוועקגעשטעלט מיט א גע־וויסען חן'דעל, וואס איז געקומען פון ליעבע צום רבי'ן — פאר יואל'ן. יואל האט עס ניט בעמערקט, האט געלאזט שטעהן די איינגעמאכטס אוז די קיכלאך, און איז וויטער געזעסען פערטראכט.

— רבי'צען, רבי'צען — דער רבי עסט ווידער ניט! און דער דאס־טאר האט איהם געהייסען דאס הארץ דערקאפען יעדער שעה — האט דער נבאי געזאגט צו דער יונגער רבי'צען.

די יונגע רבי'צען איז אין שטוב אריינגעקומען. זי האט אויסגע־זעהן ווי מען וואלט געגומען א מיידעל און פערשטעלט פאר א וויבעל. איהרע בעקלעך זיינען געווען רויט, פריש, און איהרע יונגע אויגען — שעהן און קינדיש: דאס מויל — א קליינס, צוויי צוזאמענגעצויגענע ליפלעך, ווי א בלום וואס האט זיך נאך ניט אין גאנצען אויפגעפענט; און איבער'ן קאפ — ביז טיף אין די אויגען אריין — א טיפער טשעפטשיק פון וויסע זיידענע בענדער, מיט פערל בעפוצט. זי האט זיך אוועקגעשטעלט פאר איהם פון דערווייטענס:

דער איינגעל, אין דער נאהנטקייט פון׳ם רבי׳ן, האָט זיך פער־לאָרען, דאָס פנים׳ל זיינס וואָס איז נאָך אלץ שקאָציש געווען אפילו אין שבת׳דינגער היטעל, איז בלייך און דערשראָקען געוואָרען: די פינקעלדינג אויגען — שוואַך, בעהאלטען אונטער די הייטלאָך ווי ביי א הוהן. נור דער מאמעס נאהנטקייט האט איהם אביסעל ערמוטהיגט, האָט ער געקוקט אויף דער מאמען. דער רבי האָט ארויפגעלעגט די הענד אויף זיין קעפעל, פערמאכט די אויגען און האָט עפעס פאר זיך געזאָגט. דערנאָך האָט ער אבגעלאָזט דאָס קינד און אוועקגעבויגען זיין קאָפ צו דער וואנד. דעם רבי׳ם מאמע האט אנגענומען דאס איינגעל און איהם איבערגעגעבען דער מוטער.

— ביים השם ישברך איז אלץ מעגליך — אלעס טהוט דער רבונו של עולם — זאָל זי ווייטען צו איהם, בעטען, און מיט״ן גאנצען הארצען בעטען. דער רבונו של עולם האט ליעב די הערצער פון די פראסטע — און פון די מוטערס.

די מוטער האָט צוגענומען איהר קינד און האָט מורא געהאט איהם צו בעריהרען — פאר דער הייליגקייט, וואס שוועבט אויף איהם פון רבי׳ם ברכה. איהרע אויגען זיינען פול געווען מיט טרעהרען פון גליק און פרייד. זי האָט זיך טיעף פערבויגען, נישט פאר׳ן רבי׳ן — אהין האָט זי מורא געהאט צו קוקען — נור פאר זיין מוטער, וועלכע האָט פערלאָזט איהר זוהן מיט דעם געפיהל פון א מאמע וואס האט געבוירען א קעניג.

באלד נאך דעם איז איציקעל צוגענאנגען צו דער טהיר, אונטער וועהכער עס האָט געוואַרט דאס פאלק, אויפגעעפענט א קליינעם שפאלט אריינגערעדט עפעס און אריינגעלאָזט דאָס פאלק צום רבי׳ן.

עס זיינען געקומען פערשיעדענע אידען, בעלי־מלאכות, למדנים, קינדער. קראנקע און געזונדע, וועלכע האבען אויף קוויטלאך אין זייער הענד אנגעשריבען זייערע צרות און זייערע בקשות. אריינגעקומען זיינען זיי ווי מען קומט אריין אין הימעל — פון וואנען מען קען זיך אלעס, אלעס אויסבעטען און בעקומען. יואל האָט געהאלטען דאָס פנים צוגעוועדעט צו דער וואנד, די אויגען פערמאכט, ווי ער וואלט זיך נעשעהמט צו קוקען די מענשען אין פנים אריין. עס זיינען אריינגעקומען אידען, וואָס האבען גאר ניט בעגעהרט און גאר נישט געוואלט נור אנקוקען דעם רבי׳ן און צו האבען די זכיה זיין האנד צו בעריהרען.

די פרוי ביי דער טהיר האט געפרובט איהר אינגעל שיקען פאר־אויס פאר זיך. איהרע אויגען, וועלכע זיינען געווען רויט פון טרערען, האבען יעצט נישט געווייגט. ס'איז ניט שעהן געווען פאר'ן רבי'ן צו ווייגען. נור זי האט געהאלטען דעם קאפ אראפגעבויגען צו דער ערד, דאס קינד פאר זיך, — איז געשטאנען מיט אונטערטהעניגקייט פאר'ן רבי'ן.

יואל האט אויפגעהויבען זיינע אויגען און האט אנגעקוקט דער מאמען. זיין פנים וואס האט נאך אויסגעדריקט די פרעמדקייט איבער דעם גרויסען שארפען שטערן, האט זיך מיט אמאל געענדערט, איז בלייך געווארען, פערלארען זיין קאליר, און די גראבע ליפען האבען זיך צו־זאמענגעביסען, די אויגען זיינען איהם אזוי ארויס, אז עס האט זיך נעראכט, אז יעדען אויגענבליק פאלען זיי ארויס.

— מאמע, וואס מיינסטו, איך בין חלילה, דער בורא עולם? איז מיין האנד איז עס? וואס בין איך ביכולת? עס איז דאך דא א גרויסער בורא עולם — איז איהר שלעכט— לאז זי ווייגען, לאז זי בע־טען צו איהם.

— אבער זוהן! די פרוי איז אונזער בעסטע שכנ'טע געווען, אוז אז איך בין אוועק אין דער פריה אין מארק אריין און האב דיך ניט נעהאט ביי וועמען צו איבערלאזען, האט זי דיך צוגענומען און נע־האלטען דיך מיט איהרע קינדער, ווי א מאמע, ביז איך בין צוריק־געקומען.

די פרוי, אויך וועלכע מען האט געזאגט די לויב, האט פלוצלינג אויפגעהויבען די אויגען, דער צער פון איהר אימה איז באלד פער־שוואנדען און אנשטאט דעם האט זיך אויך איהר פנים געווייזען אן אונבעשרייבליך פרייד און גליק איבער דער זכיה וואס זי האט געהאט.

— וואס זאל איך איהר טהאן? וואס בין איך ביכול? האט שוין יואל געשאקעלט אויך זיך מיט'ן קאפ מיט רחמנות.

— זי ווייל נאר ניט, יואל, נור איהר קינד, וואס זי האט געבראכט צו דיר, זאל בענעהען צו לערנען און זאל אויפוואקסען אן עהרליכער אידען און דיינען השם יתברך — האט געזאגט דעם רבי'ס מוטער און צוגעשטופט דאס אינגעל צו איהם, ווי זי וואלט וועלען דער אידענע בעצאהלען פאר איהר אמאליגער טובה מיט'ן גאנצען הארצען.

וועז דער רבי האט זיך נאך געהאט אבגענעבען מיט'ן פראסטען פאלק, האט ער זיך נאך האלב געפיהלט בערוהיגט, ווייל זיי נלויבען בתמימות. מיט אזעלכע געסט אבער, וואס מען האט אריינגעפיהרט צו איהם, ניט ווייל זיי דארפען עפעס, נור ווייל מען ווייל זיי געווינעז. האט ער געפיהלט זיך זעהר שלעכט און זינדיג. ער איז שטום געווען און טרויעריג און ניט אבגעענטפערט. טייל אזעלכע וואשנע מקורבים האבען זיך געפיהלט בעלײדיגט און זיינען מעהר ניט געקומען. נור אנדערע איז זיין שטום האלטען זיך דוקא נעפעלען געווען און זיי האבען זיך אנגעקלעבט אין איהם. דער נגיד, וועלכען מען האט געוואלט היינט אריינפיהרען צו איהם, איז געווען צו וויכטיג אז מען זאל רי־זיקירען. עם האט זיך געהאנדעלט אום אבצונעהמען „א פעסטונג" פון אן אנדער רבי — איז צוערשט אריינגעגאנגען דער שווער, רב עוזר'ל, מיט'ן נבאי, איבערצורעדען מיט איהם.

נור דער רבי איז היינט געווען שלעכט אויפגעלעגט. דאס דאוונען האט זיך איהם ניט איינגעגעבען. ער איז מטושטש געווען אין עולם הזה און ער האט בפירש געזאהן, אז מען לאזט איהם מעהר ניט אויפ'ן הימעל ארויף, אז מען לאזט איהם ניט מעהר זיך בעהעפטען ניט'ן נצוץ. שוין זייט א האלב יאהר זינט ער האט חתונה געהאט, איז ווי ער זינקט אין גשמיות, און קיין מאל לאזט מען איהם ניט מעהר זיך אויפהויבען און קיין מאל איז נאך ביי איהם די תשוקה און דאם בענקעניש ניט געווען אזוי שטארק צום מקור ווי אין דעם היינטיגען אבענד. איז ער אריינגעפאלען אין צער. און ווען ער איז אריינגעקומען אין צער איז עם געווען ביי איהם א סימן, אז ער לויגט צוגעבונדען צו דער ערד, ווארום דער צער איז געווען די מוטער פון דער ערד, און די שמחה — די מוטער פון הימעל.

ווי דער רבי האט דערהערט, וואס זיי פערלאנגען פון איהם האט ער אנגעהויבען צו שרייען:

— וואס מיינט איהר, איהר האט מיר געדונגען, איך זאל א וואגען אנגעלאדען מיט שטיינער שלעפען אין הימעל אריין, ווייל איהר פי־טערט מיין גוף? ניט מיר שפייז פאר דער נשמה, וועל איך אייך שלע־פען אין הימעל אריין. איהר בינדט מיך צו צו דער ערד, און איהר ווילט, אז איך זאל אייך שלעפען צום הימעל?

זיינען זיי ארוים פון איהם און אריינגעשיקט דאם ווייבעל. ווארים

אנדערע, וועלכע זיינען געקומען דאנקען פאר די ישועות וואס ער האט זיי געגעבען. א טהייל פון זיי האבען זיך ניט געוואלט פערלאזען אויף דעם טרוקענעם, סקארבאוועז לשון פון דעם קוויטעל און האבען אנגעהויבען פאר'ן רבי'ן צו פערטרויען זייער אינטימסטע, פערבארגענע ודויים, טהייל האבען געבעטן א רפואה פאר'ן קערפער, אנדערע — פאר דער נשמה. מאמעס האבען געבראכט זייערע קינדער, דער רבי זאל זיי בענשען. אנדערע האבען מתורה געווען פאר איהם זייערע זינד און געבעטען א תשובה. א סך, געטריבען פון חרטה, זיינען ארויסגענאנגען פון זיין שטוב בעפרייטע, ווי ער וואלט צוברא־כען די קייטען פון דער משא וואס האט זיי נערדריקט.. טהייל האט ער געטרייסט מיט א בליק, אנדערע מיט א ווארט — אלעמען האט ער געזאגט, אז ער אליין קען גאר ניט טהאן — ער איז גאר ניט ביכולת, אלעם קען טהאן דער רבונו של עולם און צו איהם דארף מען בעטען און וויינען. און וואס קלענער ער האט זיך געמאכט, וואס ווינ־ציגער ער האט זיך צוגעשריבען מאכט, אלץ מעהר גלויבען האט ער ער־וועקט אין זיך. פערלאזענע און אונגליקליכע זיינען זיי אריינגעקו־מען, — פול מיט האפנונג און ריינערע זיינען זיי ארויסגעגאנגען. דער זכרון אז איהם האט ערווועקט פרומקייט, צניעות, ריינע נעראנקעט ביי די טויזענדער וואס זיינען געקומען זוכען הילף אויף דער שוועל פון זיין טהיר.

יעדעם מאל נאך דעם עמפפאנג האט ער זיך געפיהלט אונגליקליך און זינדיג. דאס בענקעניש צו זיינע פריהערדיגע טעג, צו דער ריינער נשמה, האט איהם ארומגענומען און געפייניגט. ער האט זיך פאר־שלאסען אין צימער און קיינעם ניט אריינגעלאזט צו זיך. מנחה און מערב האט ער נעדאוועט ביחידות, אבגעשלאסען. א צובראכען הארץ האט ער געהאט, יעדעם מאל נאכ'ן עמפפאנג, האט ער נעדאוועט מערב מיט א צובראכען געמיטה. דאס האט איהם אביסעל בערוהיגט און די הויז מענשען האבען געוואגט אריינצוגעהן צו איהם נאך מערב — אז ער זאל עפעס נעהמען אין מויל אריין. נור דעם אבענד האט דער שווער זיינער — ר' עוזר'ל ווייס־סוחר, מיט ר' איציקעל גבאי, געוואלט אריינפיהרען צו איהם זעהר אן אנגענזעהנעם נגיד, א וואוש־נעם חסיד פון אן אנדער רבי'ן, וועלכען זיי האבען נעוואלט נעווינען פאר יואל'ן.

דער קליינער שוסטער'ל וועלכער האט דער ערשטער נביאות נע־
זאגט אויף דעם בחור אז ער איז א קדוש, איז געווען דער, וואס האט
געוואגט צו זאגען, אז דער רבי איז טרויעריג און זיין דאוונען איז
ניט דאס

געווען איז עס א פרייטאג־צו־נאכטס וואס איז אויסגעפאלען
שבועות. צום רבי זיינען זיך צוזאמענגעקליבען חסידים פון דער גאנ־
צער וועלט, געקומען זיך משמח זיין מיט קבלת־התורה. דאס נייע
בית־המדרש וואס מען האט אויסגעבויט פאר'ן רבי, האט זיך געבראכ־
כען פון חסידים. א גרויסער עולם איז הויף — אלע איז אטלעם, אלע
איז פוטערנע שטרייטלען. פון דער טונקעלהייט בלישצען ארויס די
צניעות'דיגע פרומע שבת־ליכט — שבת איז איבער דער וועלט, און
זומער. די נאכט רוקט זיך ערשט צו — ניט מיט טרויעריגקייט, נור
מיט א שטילקייט און מיט פרומקייט. די אונטערגענאנגענע זון בע־
הערשט נאך דעם הימעל, בעלייכט די שטיקער לויפענדע וואלקען, כאטש
מען זעהט זי שוין לאנג ניט. פון אלע הייזער שיינען ארויס שבת־
ליכט. דער חזן זינגט דעם פרעהליכען לכה דודי, און דער רבי שטעהט
אין ווינקעל, דאכט זיך ווי תמיד. מען זעהט גאר ניט אז ער איז דא,
ער בעווגט זיך, נור מיט דעם קאפ אנגעלעהנט אויף איין האנד, פער־
טראכט. וואו איז דאס ליכט וואס ציהט זיך פון זיי צו איהם? וואו
איז דער נצוץ, וואס ער האט תמיד געפיהלט אין זיך בשעת'ן דאוונען?
ארום איהם גראבע חומרס, וואס שוויצען — און מען פיהלט דעם שוויים
און ער שטעהט אין מיטען, צווישען זיי, און זאנגט טרוקענע ווערטער.
ער פערשטעהט דעם פירוש המילות, נור די ווערטער זיינען אלט, אלע
זאגען זיי, יעדען שבת זאגט מען זיי — „לכו נרננה", א געזאנג
מיינען זיי צו גאט? פון אייגעם'ס „לכו נרננה" הערט זיך א געשריי
נאך א שטיקעל ברויט, פרנסה; פון אן אנדערען'ס — א גוט גע־
שעפטעל, דער מסחר פון וואלד זאל זיך איהם איינגעבען; פון א
דריטען'ס — א מצוה'לע, א קליינס, א שטיקעל חלק לעולם הבא.
יעדער וויל עפעס אנדערש — נישט פאר זיין נשמה, נור א שטיקעל,
אביסעל פאר זיין אריעמען שטארבענדען חומר. בעטלערס שטעהען
ארום און שנארען ביי גאט: דער א שטיקעל ברויט, דער אביסעל גדולה,
אנ'אנדערער א מצוה'לע, און פון אלע פיהלט זיך דער שלעכטער ריח
— דער ריח פון דעם פוילענדען חומר — און ער שטעהט צווישען זיי

זייט די פרוי זיינע איז טראגעדיג געווארען האט ער איהר נארנישט געקענט אבזאגען.

א שולדיגע, א שווייגענדע האט דאס וויבעל זיך געשטעלט אין דער טהיר, האט געקוקט אויף איהם מיט בקשה אין איהרע יונגע אויגען.

— וואס ווילסט זי? — דער טאטע האט זי געשיקט? — האט יואל געזאגט, ניט קוקענדיג אויף איהר.

— יואל, איך בין אריינגעקומען, אז דו זאלסט עסען. שלמה טראגט דיר אריין דאס עסען. איך וועל ניט אבטרעטען פון דער טהיר ביז דו וועסט ניט האבען אויפגעגעסען. ס'איז שוין שפעט נאך מערב און דו האסט נאך גאר ניט גענומען אין מויל אריין.

און טאקי באלד האט דער היטעל־מאכער אריינגעטראגען א טאץ מיט עסען און אוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש, און אן אנדער שמש מיט א שפּ וואסער און א ריין האנטוך, האט זיך אוועקגעשטעלט ביים כיור, גרייט דעם רבי'ן צו בערייגען.

יואל האט דערזעהן איהר טראגעדיגע פיגור, כאטש ער האט ניט געקוקט אויף איהר פּנים. איהר טראגעדיגקייט האט איהם געמאכט שולדיג. ער האט בעהאט דאס געפיהלט יעדעם מאל וועו ער האט זי געזעהן, אז זי איז די נשמה, וואס ער האט געהאט בחור־וויי, נור די נשמה איז פערזינדיגט געווארען דורך זיין שולד... און די שולדיגקייט האט איהם פערפליכטעט צו דער זינד אין וועלכע זיי ביידע שטעקען. ער האט גאר ניט מעהר געדעדט. איז צוגעגאנגען צום כיור, געוואשען זיך, און אוועקגעזעצט זיך ביים טיש עסען. און זי איז נאך אלץ געשטאנען ביי דער טהיר, האט ניט געדעדט, נור געווארט. און איהר שטעהן פאר איהם איז געווען ווי זי דערמאנט איהם, אז ער האט מעהר קיין רעכט ניט צו יענער וועלט.

— נו, גוט, נו, גוט — זאג דעם טאטען, זאל ער איהם אריינפיהרען. איך וועל איהם מקבל זיין — בסבר פּנים יפות וועל איך איהם מקבל זיין.

דער רבי איז אריינגעפאלען אין עצבות. ער איז געזעסען נאנצע שעה'ן, ארום איהם די חסידים און מקורבים ביים טיש, און ער האט געשווייגען. נור דאס שווייגען איז ניט געווען א טיפעס, פון שמחה — נור פון עצבות. דער ערשטער וואס האט בעמערקט, איז געווען דוקא א פּשוט'ער איד — דאס קלייזער שומטער'ל.

— מיש זיך ניט אין אועלכע זאכען — עם הארץ.
האָט דער קליינער שוסטערל צוגענומען די צוויי פּעטש, אוועק־געשטעלט זיך אין א ווינקעל בייַם אויוועז און געזאגט זייַן וואכענדיגען תהלים מיט א שבת'דיגען נגון.

דער וואלד האָט געשוויגען — אן אנגעוואקסענער חומר, גראָבע בוימער מיט א סך צווייגען, צווייגען ארום צווייגען, בלעטער גרינע, — אלעם קומט ארויס פון דער ערד — צו וואָס? אזוי ווי קראנקע שוואמען, וואָס דער רעגען ברענגט ארויס, פערברענט צו ווערען — און ער אין מיטען — א קראנקער, אנגעשוואלענער שוואָם — ארויס פון דער ערד, רייסט זיך אב, קריכט ארום איבערן גראז ווי יעדעם חי, פערפוילט צו ווערען, אבשטארבען און ווידער אויס! לאָזען זיך אין דער ערד און ווידער וועט עפּעס ארויסוואקסען, אן אנדער קראנקער שוואם. — אזוי דור איין, דור אויס — ביז דער גרויסער סוף וועט קומען און די נאנצע וועלט וועט ערגעץ וואו אוועקגעהן, אויסלאָזען זיך, א פּארע ווערען, אוועקטראָגען זיך — און ווידער אן אנדער קראפּט ווערען. אומזיסט האָט ער געפּראוועט אויפהויבען זיך, געדענקען דעם ווילען, דעם כח פון דעם וואָס האָט דאָס געשאפען. א מינוט האָט עס איהם, חלילה, אויסגעוויזען, אז דער וואָס האָט דאָס געשאפען, איז אויך אזא כח, וואס איז דורכדרינגליך, און בייט איבער יעדעם מאל זייַן לבוש — ער האָט זיך געשראָקען פאר'ן נעראנק.

עס איז נעווען פארטאג. די נראזען זיינען נעווען נאס און די בוימער האָבען זיך נעווענדט פון שלאָף. די אלול־זון, מיט ליכט אבער אהן היץ, ווי א צום טויט־פּעראורטיילטער וואָס וואלט אויפ'ן יום הדין — איז ארויס איבער'ן הימעל. פון דערווייטענס האָט א פויגעל אין א בוים נעקלאפט, וועריס האבען נעסווייסטשעט, וידוי אבגעזאגט. פון דערווייטענס האָבען זיך נעהערט קולות: רבי! רבי! ויאל האָט זיך אויפגעהויבען פון דער פייכטער ערד, די פּיס האָבען איהם נע־בראָכען פון דער פייכטקייט, און א מיעדקייט און א ניט־אויסגעשלאָ־פענקייט האָט איהם ארומגענומען. ער האָט ניט פערשטאנען פאר וואָס ער האָט נעטהאָן די נאריישקייט — צו וואָס איז ער נענאנגען ביי־נאכט אין וואלד אריין — ער האָט פערגעסען דעם טעם דערפון...

— און וואס וויל ער? איהם האט מען געזאלבט פאר דעם מלך פון שנארערס, אז ער זאל פאר זיי אויסבעטלען שטיקלאך הנאות־הגוף. קען ער דאס? — ניין, ער נארט זיי אב.

מיט די נעראנקען האט ער זיך אויסגערעהט צום עולם. ראס קליינע שוסטער'ל איז געשטאנען הינטער איהם. ער האט זיך יעדען שבת נעשטופט אין שטיבעל אריין צום רבי'ן. און ווי נאר דער קליינער שוסטער'ל האט אין זיין פנים אריינגעקוקט, האט ער אלעם געוואוסט.

— דו האסט געזעהן? דו האסט געזעהן? — האט ער געפרעגט די חסידים ארום.

— וואס? וואס?

— דעם רבי'ס פנים, ער איז דאך טרויעריג!

חסידים האבען איהם געוואלט שלאגען, צוטרעטען מיט די פיס, ער האט זיך פון זיי ארויסגערעהט.

בייס טיש האט דער רבי א לאנגע צייט געשוויגען. די מקורבים, וואס זיינען געזעסען ארום טיש, האבען נעוואוארט — מען האט געוואוארט מיט די מאכלים אויפ'ן רבי'ס תורה, האט ער אנגעהויבען עפעס צו זאגען, ווידער וועגען התפשטות הגוף, און וועגען אנבינדען זיך מיט'ן נצוץ און וועגען ערהויבען זיך. נור פלוצלונג האט דער רבי דערזעהן דעם קליינעם שוסטער'ל שטעהענדיג הינטער א חסיד'ס רוקען און קוקט איהם גלייך אין פנים אריין. האט דער רבי זיך דערמאהנט, אז ער האט ערגעץ וואו געזעהן דעם קליינעם שוסטער'ל. ער האט זיך דערמאנט אז יענעם דאוונען אין בית־המדרש און ער האט פלוצלונג אויפגעהערט זאגען תורה, איבערגעהאקט.

חסידים און מקורבים האבען זיך פערוואונדערט. נור שבת נאך טיש איז דער קליינער שוסטער'ל ארומגענאנגען צווישען די חסידים און געברומט עפעס אונטערן נאז און נעצוינען מיט די קליינע קרומע אקסלען:

— עס איז עפעס וואס קאליע געוואארען. איך וויים ניט וואס איז קאליע, נור עס איז קאליע.

פאר די רייד האט ער געכאפט צווי פלאמעדינע פעטש פון א חסיד, א בעלי־הבית פון שטאדט:

גלאט אזוי א פרומען ננון. אינגלאך רייסען די איבערגעבליבענע עפעס פון די בוימער און טהיילען אויף א ברכה. אין הויף און פון הויף נעהען אריין און קומען ארויס מקורבים, סאמע קארפען קעפ, אידען מיט ברייטע פלייצעס, לייכטענדע פנים'ער און שווארץ בעוואקסענע בערד. די זיידענע קאפאטעס אריבערגעהאנגען איבער די אקסלען און די הויבע, פוטערנע שטריימלאך פעררוקט אין א זייט. יעדען פון זיי קען מען. רופט מען אן א נאמען — קוקט מען זיך אום: דאס איז ר' בעריל זאמאשטער, אליין א האלבער רבי. און דער, דער גרויסער רב, דער עלוי פון פלאצק. און אן אנדערער, דער גרויסער ווארשאווער נגיד, וואס איז געקומען מיט זיין בריטשקע און דריי פערד געשפאנט נאך שפיטץ. אנדערע זיינען נאר ארימע, אין אבנערסענע קאפאטעס, אויסגעפליקטע שטריימלאך. נור מען האט מעהר דרך־ארץ פאר זיי ווי פאר די נגידים. זיי אלע קומען אריין אין הויף, ווילען אריין צום רבי'ן פאר קדוש השבת. נור קיינעם לאזט דער רבי ניט צו צו זיך. ר' איציקעל קומט ארויס, נעהמט ארום די מקורבים און סוד'עט זיך עפעס. באלד ווערען עס געוואהר די יונגע חסידים און א ברומען און סוד'ען נעהט איבער פון איין אויער צום אנדערען: דער רבי לאזט קיינעם ניט צו צו זיך, ער איז זיך מכין.

באלד ווערט מען געוואהר נאך א וואונדערליכע זאך: דער רבי וועט אליין מקדש זיין דעם שבת — און אויף דער פרייער וועלט. ער וויל די חסידים ארויספיהרען פון די ענגע ד' אמות, און דארט, פאר דער וועלט — פאר הימעל און ערד, מקדש זיין דעם שבת. די פרומקייט און די צניעות שטארקט זיך ביי יעדען. א ציטערדיגע, ערהויבענדע פרייד גענהט אדורך אלע און ערהויבענקייט פיהלט זיך נאך איידער דער שבת קומט אן.

הינטער'ן רבי'ס הויף זיינען די ברייטע פעלדער ביים ראנד פון וואלד, פאשען זיך דארט די שטאדטישע בהמות, און ווען די זון נעהט אוועק אין וואלד אריין, ווערט ניט בלויז דער הימעל איבער'ן פעלד בעלויכטען מיט א אויסטרעליש ליכט, נור דאס פעלד און אלץ וואס אויפ'ן פעלד, ווערט בעלויכטען מיט א הערליך ליכט. און יעצט זיינען אויפ'ן פעלד פערשפרייט גרופלאך חסידים. דאס שווארצע זיידענע שלאנט צוריק פון זיך א ליכט פון פערל און עס הערט זיך א שטיל ברומען, ווי א נעזאנג, וואס א מאל מעהר ווערט דאס פעלד פול מיט

נור עפעס א בענקשאפט האָט איהם ארומגענומען. ער האָט געהאט דאָס געפיהל, אז ער האָט עפעס פערלאָרען און ניט געוואוסט וואָס. ער האָט זיך אויפגעהויבען, ארויסגעקראָכען פון די געריכטע בלעטער. דער היטעל־מאכער איז שוין נעשטאַנען פון דערווייטענס. געהאלטען א ווארימע קאפאָטע און איהם איינגעהיללט. דער צווייטער שמש האָט איהם א ווארימע שאל ארום האלז ארומגעוויקעלט. זיי זיינען איהם נאכגענאנגען אין שטערטעל אריין, מיט מורא, מיט אימה.

אויפ'ן וועג איז זיי אנטקעגען געקומען פון שטערטעל דער קליי־נער שוסטערל. ער האָט געהאלטען אויפ'ן פלייצע א זעקל מיט כלים. גענאנגען אין א דאָרף ארבייטען, גענאנגען און געזונגען קאפיטלאך תהלים מיט א שבת'דינען נגון.

אז דער רבי האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיך אבגעשטעלט, אב־געוואַרט ביז דער שוסטערל איז אנגעקומען. נור דער שוסטערל האָט דעם רבי'ן ווי נאָר ניט בעמערקט, איז פארבייגענאנגען מיט'ן זעקל אויף די פלייצעס מיט א פרעהליכען תהלים־נגון.

לאנג האָט זיך דער רבי צוגעהערט צום שוסטערל'ס נגון, און זיך עפעס דערמאָנט...

ווידער איז זיך די גאנצע וועלט חסידים צונויפגעפאָהרען אויף שבת חול המועד. דער רבי איז געווארען א בעל־שמחה, ער מאכט א ברית. די מקורבים נגידים האָבען געבראכט מתנות צו דער יולדת און צו דעם בכור. ר' חיים'לען דעם גאסטיניינער האָט מען געבראכט מוהל צו זיין. פיש איז געשיקט געוואָרען פון דער גאנצער וועלט. א סעודה איז אָנגעגרייט געוואָרען ווי צו א חתונה, און שבת נאָכ'ן ברית — טאקע שבת חול המועד סוכות, האָט זיך דאָס שטערטעל געבראָכען פון חסידים. די געלאָך האָבען זיך געשווארצט פון די זיידענע און אטלאסנע קאפאָטעס.

פרייטאָג נאָך מיטאָג — א זומערדיגער נאָך מיטאָג נאָך, כאָטש ווינטיג. חסידים האָבען זיך אין מקוה געפאָרעט. נאסע פאות און ווייסע קעלנער פון העמדער, שווארצע אטלאסנע קאפאָטעס, ווייסע זאָקען — אלע אייל'ען זיך צום רבי'ן. דאָס שטיבעל איז שוין פול א שטיק פאר ליכט בענשען. דער גאנצער בית־המדרש ברעכט זיך, דער הויף אָנגעפראָפט. אין רבי'ס גאָרטען, אונטער די עפעל־בוימער, זיצען גרופען יונגע חסידים און זינגען שיר השירים. אנדערע —

ער שוין אלעס אוּן פערשטעהט דעם שבת — דעם כח הכל — דעם תכלית — פֿלוצלונג שרייט ווער אויס:

— עוכר ישראל, מחלל שבת בפרהסיה!

חסידים קוקען זיך ארום — א טונקעלער וואלד, שבת, שטערן שיינען, אוּן דער רבי פייפט אויף א פייפעל, אוּן דער קליינער שוסטערל שטעהט געגען דעם רבי'ן אוּן שרייט: „מחלל שבת'ניק — שטערן שיינען!"

אין בעזונדערע וועגען, אייניגווייז, איז דער עולם צוריקגע גאנגען פון וואלד, א פערשעהמטער, געהיט זיך צו מאכען א פסיק גסה. אֶן רבי'ן האָט מען פערגעסען. ער איז ערנעץ וואו אין וואלד פערשוואונדען. א לאנגע צייט האָט מען גאָר ניט געדענקט וועגן איהם. געדאוועט בעזונדער, ביי זיך אויף די קוואַרטירען. שבת צו־נאכטס זיינען זיי זיך צופאהרען, ווי נאכ'ן עגל — אוּן דער רב איז אלץ ניט געווען.

נאָך הבדלה האָט די ווייב אוּן דער שוועהר געדונגען פוהרען גע עשיקט אין וואלד אריין זוכען דעם רבי'ן — מען האָט איהם ניט ג פונען. צושיקט פוהרען איבער די וועגען אוּן ערגעץ ניט געווען צו ג פינען. אין א יאהר צייט ארום האָט מען דערצעהלט, אז עס גע איבער די וועגען א דאַרער חסיד, נע ונה. ער מיידט אויס שטעדט אוּן מענשען, אוּן האלט זיך אויף די פעלדער אוּן וועלדער, ביים וואסער, עסט ווילדע גראזען אוּן איז ווילד בעוואקסען. פויערים האָבען איהם געזאלט האָבען בענגענט אין די בעהעלטנישע פון די וועלדער — האָבען זיי געמאכט א גייגע אויף איהם — אבער קיינער האט איהם ניט געקענט כאפען. טייל זאגען, אז דאס איז דער בחור הקדוש, וועלכער האָט אויף זיך גענומען די תשובה, איבער א גרויסער עברה.

אידען, קופּיען זיך איין און צולאָזען זיך. און אומעטום שלאָגט אָב דאָס שווארץ זיידענע און אטלאסענע מיט פערל־גלאנץ. אין אן אנדער ווינקעל שטעהען די פרויען מיט זיידענע געהאפטענע טיכער ארומגע־הילט, פערל און בריליאנטען שפריצען מיט שטראהלען, דער שטאר־בענדער זון אנטקעגען, ווי זיי וואָלטען איהר געוואָלט אוועקגעבען זייער ביסעל ליכט, זי זאָל ניט אויסגעהן... אידישע, ווייבערשע שטערן גלאנצען און א פרומקייט ווערט נעמורמלט. דאן ווערט אלעם שטיל, מיט איינגעהאלטענעם אָטהעם — און ניט נאָר די חסידים, נור די גאנצע וועלט. מיט רוהיגע טריט קומט אָן דער רבי פון זיין הויף. ער גיהט מיט שטאלץ און די אונטערגעהענדע זון בעגיסט איהם אין גאנצען מיט א געל ליכט. און ער גיהט נאָך דער זון, און די חסידים נאָך איהם, מיט שטילע, קלייניע טריט. אלעם איז שא, שטיל. מיט איינגעהאלטענעם אָטהעם, ווי מען וואָלט געוואָרט אויף א נס, אויף א קץ. און דער רבי גיהט אלץ ווייטער, פאמעליך — נאָך דער זון נאָך, ביז ער קומט צום ראנד פון וואלד. עס ווערט טונקעל און שטיל, וואָס אמאָל טונקעלער און שטילער. פלוצלונג הערט זיך א פייפעל פייפען. קיינער הערט ניט ווען עס האָט אנגעהויבען צו פייפן מיט א לייכטען טאָן, און וואָס אמאָל שטארקט זיך דאָס פייפען. בוואלד וועהט ארורך א שטיקעל געמורמעל: דער רבי פייפט אויף א פייפעל — ער איז מקדש שבת מיט דער פייפעל. ער זאָגט קיין ווערטער ניט, ער ווייל מיט'ן נגון — מיט'ן פייפען. דער וואלד איז שוין דאָ און דער וואלד פייפט מיט. די פויגלען פייפען מיט, און די בוימער שאָרכען מיט, און די נראָזען בעווענגען זיך און באלד דאכט זיך, אָט, אָט הויבט עס אָן ווידער צו זינגען, עס הויבט אָן ווידער צו פיהלען אין זיך דעם כח — עס ווערט בעלעבט. די בוימער הויבען זיך אָן צו ווענקען פון א שווערען, לאנגען שלאָף — זיי דערפיהלען עפעס, שאקלען זיך וואס אמאָל מעהר, שטארקער. די פויגלען שרייען שוין — און אפילו די גראָזען הויבען שוין אָן צו רעדען. אָט דערפיהלען זיי שוין דעם כח אין זיך — זיי פערשטעהען וואָס מען מיינט — און אָט וועט ער באלד מיט זיין פייפעל אויפוועקען דאָס געפיהל פון דער וועלט, און זי וועט פערשטעהן דעם כח מיט וואָס זי קומט און דעם חלק וואס זי האט אין בורא עולם, און אויפוועקען זיך פון חומר, אוו אָנבינדען זיך אין אייביגקייט, דער גרויסער יצירה. און אָט פיהלט

טערען נעוואהנט, אט אזוי געקלעפּיעט בידיי. אז עס איז ניט נעווען פאר וועמען האט מען זיך ניט געוויזען. היינט, אז מענשען זיינען דא, ווייזט מען זיך אויך אויף דער ליכטיגער שיין. „לעבען און לעבען לאזען" — ווי דער דייטש זאגט — לאכט דער אידעל פריינדליך צו די קונים.

די גוים האבען זיך אפילו אביסעל נעוואונדערט — אריבער די פאבריק אז דא נעפענט נעווארען איז דא נעווען א מדבר. וואס האט דער איד בעטאן אליין? נור עס איז זיי אלץ איינס געווען. זיי האבען זיך זהר דערפרעהט אי מיט דעם אידען, אי מיט זיין קרעמעל, וואס האט פרעהליכער נעמאכט זייער אומעטיג דארפיש לעבען, האבען אויסגעקויפט דאס קרעמעל און נעווארען בעשטענדיג אבנעהמער פון דעם אידעל.

און ביידע צדדים זיינען צופריעדען נעווען.

נור מיט דעם טאג וואס דער אידעל האט זיך בעוויזען אויף דער ליכטיגער שיין פון דארף, האט זיך אין די פאליציייאישע קאנצעלאריעס וואס זיינען נעווען פערשפרייט אין די שטעדט ארום דעם דארף ביז צו דער גובערניע, אנגעהויבען א גרויסע בעוועגונג. עס זיינען געפלויגען פאפירען פון איין קאנצעלאריע צו דער צוויטער, אז אין דעם און אין דעם דארף האט זיך א איד בעוויזען. און עס זיינען ווידער געגאנגען פאפירען פון גובערנאטאר צום אויעזדנעם נאטשאלניק, פון נאטשאלניק צום נאזיראטעל, פון נאזיראטעל צום סטראזשניק, אז מען זאל נעהן אין דארף אריין און חוקר ודורש זיין אויב עס געפינט זיך טאקע דארט דער איד, און מיט וואס פאר א רעכט געפינט ער זיך דארט.

עס האט זיך אבער ארויסגעוויזען, אז דער אידעל האט זיך גוט צוגעגרייט צו די אלע חקירות ודרישות. ער האט געוויזען פאפירען פון אלטע קיסרים'ס צייטען, אז זיינע אבות האבען געוואהנט דא אין דעם דארף, און ער זיצט שוין דא אין די מקומות צייט ער איז געבארען געוואָרען.

— אז עס איז דאך גאר צום ערשט קיין דארף ניט געווען, דאס האט דאך ערשט דער פאבריקאנט געלאזט אויסטריקענען א שטיק נאס פעלד אין וואלד און אויפגעשטעלט די הוטע — וואס האסטו נעטהאן אין א וויסטען וואלד אריין? — פרעגט מען איהם.

— „באגו מאליסיא" — ענטפערט דער אידעל.

זיין האָב און גוטס׳

א צייט בילד

אז עס האָט זיך אויפגעעפענט די פאבריק אין דעם דאָרף, האָט זיך דאָרט פלוצלונג דער איד בעוויזען.

וועז די ארבייטער, וואָס זיינען מעהרסטענס געווען אויס דער פרעמד, פון פוילען, זיינען אהיים געגאנגען פארנאכט פון דער ארבייט, האָבען זיי אומגעריכט בעגעגענט אויפ׳ן וועג א אידיש קרעמעל — אויסגעלעגט אויף א טישעל פערשיעדענע צוקער־וואַרג, א באלאָן סאָדא־וואסער און שטיקלאָך שניט־קראם סחורה. דערביי איז געשטאַנען א אידעל, א הויכער און א מאגערער, מיט א שיטער בערדעל, גע־האלטען אויף דער האנד א קינד און פרייגדליך אנטקעגען געשמייכעלט די פוילישע ארבייטער אויף א צובראכענעם פוילישען שפראך, אויס־געמישט מיט רוסישע ווערטער:

— פראשע, פאניע, רוזשנע טאַוואר!

אז די גוים האָבען דערזעהן דאָס קרעמעל און דערהערט זייער שפראך, האָבען זיי זיך גאָר דערפרעהט און ארומגערינגעלט דאָס טישעל.

— פון וואנען האָסטו זיך גענומען? ווי קומסטו אהער? אפשר פון אונזערע געגענדען?

— איך וואהן דא אין דארף פון אויביג אן, — האָט דער אידעל נעגעבען אָנצוהערען אויף זיין רעכט — נאָך בעפאָר די פאבריק האָט זיך געעפענט. דאָרט זעהסטו די „כאלופע" — דאָרט האָבען מיינע על־

עס איז געווען בעהאלטען דאס היילינע בילד, און האט זיך דער־מאנט, אז ביי איהם אין דער קראם געפינט זיך דאס בילד, האט עס איהם געקרענקט, איז ער געווען אונרוהיג, נעפיהלט זיך זינדיג און ניט גלאזט זיין קינד אין דער קראם קיין ברכה מאכען.

אזוי האט די קראם א גאנצע וואך געהאנדעלט און נע'שיכור'ט. אז עס איז נעקומען זונטאג אין דער פריה, זיינען די גוים זיך צוזאמענגע־קומען אין דער קראם „שיכור'ן". די פאדלאגע האט מען אויסגעקהרט, די פלעשלאך מיט בראנפען האט מען פערשטעלט, בעהאלטען אין שענ־קעל אריין, און אויף דעם ארט, וואו עס איז א גאנצע וואך די „קוואדט" געהאנגען, האט מען דאס היילינע בילד אויפגעהאנגען, א ליכטעל אנגעצונדען, און אלטער, פרומער גוי האט פאר גאט זייער געבעט אבגעריכט.

דער אידעל האט זיך פאר דער טהיר געשטעלט אבווארטען דעם איספראוניק. האט ער איהם פון דערווייטענם פאהרען געזעהן (ער איז תמיר נעקומען אין דארף אריין זונטאג), איז ער אין דער קראם אריין און אנגזעאגט אז מען פאהרט, האט מען באלד דאס היילינע בילד בעהאלטען אין שענקעל אריין, די פלעשער מיט די גלעזער אריסגע־נומען און זיך אווקגעזעצט, נאך מיט דעם ערנסט_פון_דאונען, — „שיכור'ן".

פאר דעם, אז דער איספראוניק איז נעקומען מאכען א רעווויזיע ביים אידעל, האבען די גוים בעהאלטען זיין „האב און גוטס" צווישען זיך און עס פערהוילען פון דעם איספראוניק'ס אויגען. זיין „האב און גוטס" איז בעשטאנען פון זיין קינד, א מיידעלע פון דריי יאהר, מיט א ציעג.

דער אידישער קרעמער, — איך וויים נישט אויב עס איז וואהר, וואס ער זאגט אז זיינע אבות־אבות האבען געלעבט אויפ'ן דארף, איידער דאס דארף איז נאך געווען דארף — נור דער אידישער קרע־מער האט דאך זעהר ליעב געהאט דאס שטיק פעלד, וואס איז געווען הינטער זיין קראם, און האט זיך זעהר צוגעבונדען צו דער ערד.

קיין וועג האט ער נישט געהאט. אפשר האט ער געהאט אין דער שטאדט ערגעץ וואו — מיט קינדער, נור רא, אויפ'ן דארף, האט

— און פון וואנען האסטו געלעבט?

— דער רבונו של עולם פערלאזט נישט — ענטפערט דער אידל.

קיין ריכטיגער תירוץ איז עס נישט געווען, נור מיט א דרייי־רו־בעלדינען איז עס געווען א תירוץ אבצושלעפען זיך א שטיקל צייט ביז די פאפירען וועלען צוריקקומען פון דער גובערניע.

דערווייל איז אוים דעם טישל סחורה געווארען א קרעמל סחורה. די גוים האבען בעראמפט דאס קרעמל, האט זיך שוין געפונען איינער, וועמען דער אידל האט איבערגעגעבען צו האלטען דאס קרעמל אויף זיין נאמען, און שוין נישט קיין קרעמל אליין, נור אויך א שענקל, וואו מען האט זונטאג געקראגען א פלאש ביער צו קויפען. ווארים צוויי־שען די גוים מיט דעם אידען האט זיך פערבונדען אן ענגע בעציהונג, ווי צוויישען א קונה מיט א סוחר — זיי האט פערבונדען איין געהיים „פערבערעבען" געגען דער רעגיערונג.

די ארבייטער, וועלכע זיינען מעהרסטענס געווען פוילישע קאטאלי־קעס, האט מען נישט ערלויבט אויף ליטווישע ערד אבצוליכטען גאטעס־דיענסט לויט זייער נוסח, און אויף אן אנדערען נוסח האבען זיי נישט געוואלט. און וויפיל זיי האבען זיך נישט געסטארעט צו בעקומען ערלויבניש צו האבען אן אייגענע „קאפליצע", איז דערפון נאר נישט ארויסגעקומען. זיי האבען זיך שוין געהאט מיאש געווען פון בעטען. נור איין מאל אין א זונטאג, וועו דער קאטוילישער גלח איז אראבגעקו־מען פון דער נאהנטער שטאדט און אין געהיים, ביי א פויער, זיי גע־האלטען א מוסר־דרשה, האבען זיך די פויערים צוואווייגט און געזוכט מיטלען, ווי אייגצוארדנען זייער זונטאג־געבעט. א טיכטיגען, ערג־סטען פויער, וועלכער האט גוט געלעבט מיט שמואל'ן, איז געקומען אויפ'ן זינען אייגצוארדנען זייער געבעט־הויז נאר אין אידס קראם. ערשטענס, וועט מען דעם איד נישט חושד זיין אין אזלכע זאכען און עס וועט קיינעם נישט אויפאלען ביי דעם אידען אין קראם צו זוכען די קאטוילישע „מאטקא באזקא".

דער איד האט לכתחילה דערויף נישט געוואלט בעשטעהן, אבער וואס טהוט מען ניט צוליעב קונים — האט ער זיך געדונגען א בעזונ־דערע שטוב צום וואהנען. פאר זיין גאט איז ער געווען אין ארדנונג — די קראם איז דאך אויף א גוי'ס נאמען. און וועו דער איד איז דורכ־געגאנגען אין א וואכען־טאג אין זיין קראם פאר דעם קעסטל, וואס

און אלע מאל, אז ער האט זיך דערמאנט זומער די שטאדט, וואו אידען וואהנען אין די הויפען צו א פאר משפחות אין א קעלער און אלע קינדערלאך פון אלע משפחות אין איין לאך, — און זיין רחל'ע איז דא מיט דער ציעג אויפ'ן פעלד, האט ער גאט נעראנקט פון נאנצען הארצען פאר דעם חסד, וואס ער האט נעטהאן מיט איהם.

דעם איר'ס פאפירען האבען וויט אנגערייכט, אוש קיין פעטערבורג, נור דער איד האט נישט נעשווינגען. אין פעטערבורג האט ער אויך זיין צד נעהאט.

עס האט זיך נעראכט, ווי דער איד וואלט זיך אנגעכאפט מיט די פויסטען אן דעם נערטענדעל, אן דער שטיק לאנקע און ווי בשום אופן דערפון ניט אראב.

אז ער האט נעהערט: פעטערבורג — פוילט זיך נישט דער איד, לאזט איבער די קראם ביי א בעקאנטען נוי, קינד און ציעג ביי א בעקאנטע גוי'ע, און דער איד „האט זיין לעבען איינגעשטעלט", נעלאזט זיך נאך פעטערבורג.

צום ערשט איז ער אין דער נרויסער שטאדט אריין. פון דארט האט מען איהם געוויזען דעם וועג, דערצעהלט וועגען אונזערע דעפוטאטען וואס מיר האבען אין פעטערבורג, נור עס האט זיך ארויסגעווויזען, אז דער איד האט נאר א משפחה אין פעטערבורג, עפעס א איד וואס איז נאר א נאנצער „קרוב למלכות" — ביים טהעאטער דארט.

דער איד „האט זיך דאס לעבען איינגעשטעלט". דאס נעראטענדעל און דאס קינד מיט דער ציעג אויך דעם שטיק לאנקע איז איהם פאר די אויגען נעשטאנען, און דאס האט איהם געגעבען מוטה צו נעפינען דעם וועג קיין פעטערבורג. אין א שעהנעם פריה־מארגען האט איהם זיין קרוב, וואס איז נעווען א טהעאטער רעצענזענט אין א רוסישער צייטונג, נעפונען פאר זיין טהיר האמפערען זיך מיט'ן שוויי־צאר, וואס האט איהם נישט נעוואלט אריינלאזען.

דער טהעאטער־רעצענזענט האט נעהאט א בעקאנטע שוישפיעלע־רין, די שוישפיעלערין האט נעהאט א נעלעבטען, דער נעלעבטער פון דער שוישפיעלערין האט נעהאט א פרייגד, א טשינאווניק, וואס האט

ער נעוואהנט מיט זיינם א קליין קינד, א מיידעל פון א יאהר דריי, רחל'ע, מיט איהר ציעג, וואס איז געווען די נאנצע שפייזערין פון דעם אידען מיט זיין קינד. קיין פלייש האט ער ניט נעגעסען וואכען לאנג, א חרן אמאל, וואס ער איז געווען אין שטאדט און נעבראכט זיך כשר פלייש אויף א שבת. האט די ציעג נעמוזט איהם בעזארגען מיט מילך און דאס נערטענדעל פאר דער טהיר — מיט קארטאפעל און רעטעכער.

און איז ער ארויס פאר דער טהיר און דערזעהן זיין רחל'ען, ווי זי שפיעלט זיך מיט דער ציעג אויף דעם גרויסען שטיק לאנקע הינטער קרעמעל, האט איהם דאס הארץ נעקוואלען פאר נחת: זיינע, זיין קינד און זיין ציעג האבען אזא שטיק פעלד און קענען זיך וואלגערען און שפיעלען זיך אויפ'ן פרייען פעלד וויפיעל זייער הארץ נעלוסט.

פריהלינג האט ער נעלאזט זיין שטיקעל גארטען בעארבייטען מיט אלע פויערים צוגלייך, נענאנגען יעדען פריה־מארגען זעהן אויב עס וואקסט שוין, און אז אין די ערשטע פאר וואכען האט זיך נישט ארויסגעווויזען פון דער ערד קיין גרינס, האט ער געפרענט יעדען פויער, וואס איז אריינגעקומען צו איהם:

— פאר וואס וואקסט נאך נישט מיין גארטען?

— נאך נישט צייט — ענטפערט דער פויער.

— מען זעהט דאך נאך גאר נישט אן — וואונדערט זיך דער איד.

— אז עס וועט קומען די צייט, וועסטו אנזעהן.

און אז עס איז טאקע בעקומען די צייט, און דער גארטען האט ארויס־נעגעבען זיינע רעטעכער און דער איד איז יעדען טאג מיט א מעסער נענאנגען שניידען אין גארטען דאס גרינס, האט איהם טאקע דאס הארץ נעוואקסען פאר נחת. „טאקע א גאנץ אנדערע זאך — טענה'ט ער אמאל אין שטאדט — וועז דו זעהסט די רעטעכער ליגען אין א הויפען אין מארק און דו קויפסט דיר פון דער קופע, אדער דו געהסט אליין אין דיין גארטען אריין מיט א מעסער אין דער האנד און שניידסט דיך דיין רעטעך אב. היינט שניידסטו, מארגען וואקסט דיר א פרי־שער". א, האט ער נעפיהלט דעם טעם פון די ווערטער: איש תחת גפנו ותחת תאנתו — אונטער זיין ווייגשטאק און אונטער זיין פיי־נענבוים...

און די צוויי שטונדען האָבען זיך שוין לאנג געענדיגט. האָבען זיי דעם קינד געגעבען א צווייגעל? אין האנד אריין, או זי זאָל נעהן אוים דעם דאָרף און ארויסטרייבען די ציגע.

די נוים זיינען ארוים פון די הייזער מיט די ווייבער און קינדער, בעקוקט אויף דאָס בילד, ווי א פּריסטאוו מיט פיער סטראזשניקעס טרייבען א קינד מיט א ציגע אוים דעם דאָרף, געבראָכען זיך די הענד און נישט פערשטאַנען פאָר וואס. צי זיינען דאָס כשוף־מאכערס, מכשפים? — האָט איין פרוי געפרעגט די צווייטע.

און די זון האָט זיך געזעצט רויט הינטער דעם טונקעל?ען וואלד. און דער איספּראווניק, וואָס איז געווען א געזונטער מענש, איז נאָכ־געגאנגען די ארויסגעטריבענע און אל?יין געזעדט צו זיך:

— קאקאיאי עטא טשעפוכא!

דער איד האָט אָבער אין דעם דאָרף אָהן זיין „האָב און גוטס" נישט בעקענט בל?ייבען. וואָס קומט איהם ארוים פון שטיק לאנקע הינ־טער דער קראָם, פון דעם ליכטיגען הימעל?, או זיין רחל?ע שפיעלט זיך נישט, און זיין ציגע פאשעט זיך נישט. דער גארטען פאר דער טהיר איז איהם אויך שוין מעהר נישט געפעל?ען, און עם איז איהם שוין נישט געווען קיין אונטערשיער: א רעטער וואָס מען שניידט זיך אל?יין אָב פון גארטען, אדער וואָס מען קויפט אין מארק, פון הויפען... ער האָט באל?ד דאָס קרעמל? פערמאכט און איז אין שטאָדט אריין.

אין שטאָדט האָט ער אָבער זומער שוין נישט געקענט זיין. דאָס שטיק פעל?ד הינטער דער קראָם און דאָס גערטענדעל? פאר דער טהיר האָט איהם פער'סם'ט. און זעהענדיג ווי זיין רחל?ע שפיעלט זיך צווי־שען די קינדער אין דעם שמוציגען הויף, ביים מיסט־קאסטען, איז איהם דאָס הארץ צונאָסען געוואָרען. ער איז באל?ד פון שטאָדט פערשוואונ־דען מיט דער מיידל?ע, וואוהין — וויים איך נישט.

די ציגע האָט זיך נאָך א שטיק צייט אין דער שטאָדט ארומגע־דרעהט, צום שפּאט פון די גאסען־יונגען, און ניט געוואוסט פאר וואָס מען האָט זי פון דער לאנקע פערטריבען.

נעארבייט אין מיניסטעריום, וואו דעם איד'ס פאפירען האבען זיך געפונען.

און דאס אידעל האט אלעם דורכגעזעצט. ער האט געבעטען דעם רעצענזענט, זיין קרוב, דער רעצענזענט האט געבעטען די שוש־פיעלערין, די שוישפיעלערין — איהר געליעבטען, דער נעליעבטער — זיין פרייגד, און דער פרייגד — זיין נאטשאלסטוואָ, — און דאס אידעל האט ארויסגעקראגען א גוטען אנטוואָרט און געקענט רוהיג אהיים פאהרען און דערצעהלט די גוים מיט דעם פּריסטאוו פון פעטערבורג.

און פון פעטערבורג איז טאקע אנגעקומען אן ענטפער, אז דעם אידען ערלויבט מען צו בליבען אין דאָרף, נור זיין „האב און גוטס" טאָר ער נישט האבען אויפ'ן דאָרף.

מען האט אנגעהויבען חוקר ודורש צו זיין, וואס איז דעם איד'ס "האב און גוטס". דאס געוועלב מיט די סחורה זיינען געווען פער־שריבען אוף א גוי'ס נאמען; עס איז נור איבערגעבליבען דאס קינד און די ציעג, וואס מוזען דעם דאָרף פערלאָזען.

דער איד איז ערשטוינט געבליבען: ווי הייסט, וואו וועלען זיי זיך אהינטהאָן?

א געווייסע צייט האבען נאָך די גוים זיי בעהאלטען צוויישען זיך. אמאל, אין א זומער פאר־נאכט, איז אנגעקומען דער פּריסטאוו מיט סטראשניקעס רייניגען דעם דאָרף. די פאפירען זיינען אנגעקומען פון פעטערבורג, און דער גובערנאטאר האט צוגעשיקט דורכאוים אוים־צופיהרען דעם אוקאז. דאס קינד מיט דער ציעג זיינען פונקט ניט געווען אין דער היים — דעם איד'ס קינד האט זיך געשפּיעלט מיט אנדערע קינדער פון דאָרף, און דעם איד'ס ציעג האט זיך געפּאשעט מיט אנדערע ציעגען אין דאָרף. די סטראשניקעס האבען אויסגעזוכט צוויישען די קינדער דעם איד'ס קינד, זיי האבען עס באלד דערקענט אן די שווארצע הערלאך מיט די שווארצע אויגען צוויישען די בלאנדע קינדער, און די ציעג האבען זיי דערקענט, וואָרים זי איז אליין נאכגע־לאפען דעם אידישען קינד.

עס איז שוין געווען שפעטליך, פארנאכט, די זון האט זיך שוין נעזעצט רויט הינטער דעם גרינעם טונקעלען וואלד — אבער לאזען איבערנעכטינגען דאס „האב און גוטס" פון אידען אין דאָרף האבען זיי נישט געקענט, ווייל אין דעם פּריקאז איז געווען „דורך צוויי שטונדען".

דריי בעלי בתים.

פריה־מארנען. דאס געסעל האָט זיך געבאָדען אין דער זון.

די לאדען פון די הייזער האָבען זיך איינציגווייז אנגעהויבען אויפ־צועפענען. דא און דארט האט אבגעקלונגען אין געסיל דאס עכא פון זייערע אויפגעפראלטע זייטלאך, וואס האבען זיך הויך אן די וועגד אנ־געשלאגען. זיי האט אבגעענטפערט דאס גערויש פון דעם מילכיקער'ס וועגלע, וואס איז ארויסגעפאהרען פון זאמדינע וועג אויף דעם פריש־געבראקעווטען געסעל. דער מילכיגער, דאס פערדעל און דער וואגען מיט די קאנען זיינען געווען פערהויכט אין א בלאהען טוי, ווי פריה־מארגענדיגע פלויטען, און עס האט זיך געדאכט, אז זיי פיהרען מיט זיך אין שטערטעל אריין דעם סוד פון די פעלדער און פון דער ערשט־אוועקגעגאנגענער נאכט, וואס זיי האבען זי נאך נעמוזט אויפ'ן וועג בעגעגענען...

די ארויסגעבוינענע קעפ, בערד און פאות פון די אויפגעפענטע לופטשיקעס, האבען קוקענדיג אויפ'ן שטאדט־זייגער — ווי שפעט עס איז — בעגעגענט די זון. און א פרעהליכער שטראהל פון האפנונג האט די אריטע, ווינטערדיגע בריסט ערפילט. דארט, וואו מען האט זיך פערשפעטיגט מיט די לאדען אויפצופענען, איז זי אליין אריינגערונגען דורך די לעכער, וואס זיינען געווען אויסגעשניטען אין די לאדען אין די געשטאלטען פון הערצלאר, קעזלער און האלבע לבנות, און זי האט געזוכט די שלאפעדיגע אונטער די ווינטער־דעקען, אין וועלכע עס זיינען געווען אננעפיהלט פערער'ן פאר קינדער און קינד'ס־קינדער'ס אויסשטייער...

אומגעריכט און אהן א חשבון, ווי א קינד, האָט די זון איהרע שטראהלען פערשפרייט, נישט קוקענדיג אויף וואס און וועז זיי פאלען.

און דער זונטאגדיגער גאָטעס־דיענסט?

ניין, פון דענסטמאָל אָן, צייט מען האָט דעם אידען פון דאָרף אַרויסגעטריבען, זיינען די פּויערים אנשטענדיגע מענשען געוואָרען, זיי טהוען קיין פערבראָכען נעגען דער רעגיערונג נישט. און זונטאג בעטען זיי שוין נישט מעהר צו זייער קאָטוי?ישען נאָט, נור שיכור'ן א גאַנצען טאָג.

מחיה צו דער ברוסט, טהוט זיך א איד ווי ר' נחום אן דאס פערגעניגען: אביסעל דורכשפאצירען זיך אין געסעל אין דער־פריה, נאכ'ן טהיי, צווישען „מה טובו" און „קרבנות". פאר וואס דען נישט? א גאנץ געזונטע זאך, און עס קאסט קיין געלד נישט.

און נישט אזוי מחמת דער ברוסט אלייז נעהמט זיך א איד צייט צום שפאצירען אין געסעל (שוואך איז ר' נחום פונקט אזוי אויפ'ן הארץ, ווי אויף די ברוסט, און די „לעבער" איז אויך נישט איננאנצען איז ארדנונג). נאר דערהויפט דערפאר, וואס ר' נחום האט בטבע ליעב „ווינאדעם". א אידעל איז עס א רונדיגם, א פולם, מיט א רויטען קארק און א פול בייכעל, וואס די קאפאטע דאכט זיך, וואקסט ביי איהם מיט, ווי ביי אונזערע עלטערן פערציטען איז דעם מדבר. א איד, וואס וויסט זיין וועדט און ווי זיך אליין נישט „דוצען". האט ער צו זאגען, למשל, אז מען זאל איהם דערלאנגען א גלאז טהיי, וועט ער נישט זאגען פשוט „מיר" נאר מען זאל „איהם" דערלאנגען, בלשון נסתר. נחום איז זעהר ריהרעוודיג. האט זיך הנאה פון אלץ וויסען, א סך הערען, נאר ריידען — א מכה! רעדט ער שוין אמאל מיט זיין חסד, איז יעדעם וואכט אבגעווואויגען, אבגעמאסטעט און געצעהלט: א וואכט — א רענדעל. צום אנבייסען גיט ער זיך א זעץ אנידער ביים טיש און שנייידט זיך די שטיקלאך ברויט פון לעבעל, בעשמירט מיט פוטער, דין גאר דיניטשקע, אז עס זאל נאר האבען א טעם פון פוטער. אזוי פייניגט עס דאס פינגערהוט פוטער, צוציהט עס אויף פופציג דינע פערעמלעך, אז עס זאל איהם ענניגען פאר דאס גאנצע ברויט. דערנאך שניידט ער זיך די שטיקלאך כסדר אין מויל אריין, רוהיג, נישט געאיילט, און טרינקט זיך צו צום עסען א גאנצען טשייניק טהיי, דערווייזעגדיג דערביי דעם קונץ אויסצוקומען נאר מיט איין שטיקעל צוקער. ער כאפט ארונטער דאס שטיקעל צוקער הינטער די צונג, אז עס זאל איהם נישט צוגעהן בשעת'ן עסען, און גיט דערמיט אנצוהערען מיט יעדען זופ, אז צוקער, ברידער, איז דא... אזוי עסט ער זיך רוהיג, א ביסען ברויט, א זופ טהיי, נישט צולאזענדיג זיך ביים עסען קיין שום עגמת־נפש, אז ער זאל נישט האבען חלילה בחנם ארויסגעווארפען. נאכ'ן אנבייסען לעגט זיך ר' נחום צו אויף דער קאנאפע אין עס־שטוב, נעהמט זיך צום שלאף, ביז דער שלאף „קו הישר" און לייענט זיך די מעשיות צום שלאף, ביז דער שלאף

די שטראהלען זיינען אריינגערוננען אין בעהאלטענע, פערשפארטע לעבער און רינשטאקען, צולאזען דעם רעשט פערשווארצטען אייז: עס האבען זיך אויפגעעפענט די פערבארגענע מיסט־קאסטענס, וואס דער פראסט האט זייער הרפה צוגעדעקט, און דאס שטערטעל האט זיך געבאדען אין זון און בלאטע...

איבער דער בעסעל האט זיך איבערגעצויגען א יונגער הימעל, ווייט, רייך, העכער און ברייטער פון תמיד: אבגערייסענע, פליסענדיגע וואלקענדלעך האבען זיך געבאדען אין זיין טיפענישן, געוועבט זיך פון איהם און פערלארען זיך אין איהם, און אזוי זיך אינאיינעם צוזאמענגענאסען, אז עס האט זיך געדאכט, אז די הימלען זיינען צוזאמענגעוועבט פון צי־טערדיגע, צערטליכע מוזיק־טענער, וואס זיינען פערגליווערט געווארען אין דורכזיכטיגע רויך־וואלקענדלעך. די לופט, ווי זי וואלט זיך בע־פרייט פון שווערען בליי, איז געווארען אזוי קלאהר און דורכזיכטיג, אז מען האט געהערט און געזעהן די ליכטסטע, דינסטע וואלקענדלאך רויך, וואס זיינען אריינגענגענגען פון די בוימער־וואלצלען, שטעהענדיג אין געסל פאר די הייזלעך. די שווארצע צוויינגען פון די בוימער, וואס האבען דא און דארט אין עסעל אריינגעקוקט פון איבער די ווייס־אב־געקאלכטע פלויטען, האבען געציטערט אין אויר פאר פרישקייט. די ערד ארום דעם שטערטעל האט ארבגעווארפען פון זיך דעם ווייסען, ווינטערדיקען דעק, און אזוי שווארץ און יונג, האט זי געווארט אויף עפעם, ווי א חתן, וואס וואלט אויף דער כלה... דאס אלץ האט אויסגעזעהן ווי א גרויסער פרייטאג פון א גרויסען, גרויסען שבת, א שבת פון פריהלינג. די וועלט איז געווען אזוי פריש און אזוי יונג, דאס עס האט זיך געדאכט, אז דער אונבעוואוסטען „מע" פון דעם אונשולדיגען קאלב, וואס מרדכי קצב האט געפיהרט אין שחט־הויז (דער איינציגער מענליכער שטערטיל־שער קרבן), איז א ברכה אויף דעם יונגען גענארענעם טאג, וואס קומט אויף דער וועלט...

דער ערשטער פון די בעלי־בתים, וואס האבען זיך אין נעסעל נע־ווייזען, איז געווען ר' נחום רויטהאלץ.

עס איז קיין וואונדער נישט: ר' נחום רויטהאלץ איז א איד, וואס ליעבט שעפען „פרישע לופט", און וויל מאיוועג לופט איז א

פאר וועו. די געוואלדען זיינען דאן ביז אונטער'ן הימעל. נאר עס ווייזט אוים אז זי האט עס געדארפט. וואורום וואס מעהר גאספאדין איוואן איוואנאוויטש האט זי נעשלאגען, איז יאדוויגע נעוואורען אלץ דיקער. דאס פנים איהר'ס איז געוואורען גלייך, ווי א געשוואלענער. אנגעבלאזענער פענכער, אין וועלכען עס האבען געטיקט צוויי אויגען, ווי צוויי פערעלאך... קיין קינדער האבען זיי נישט געהאט, אבער דער־פאר האבען זיי געהאדעוועט א שעהן רעשטל קעץ, הינד, פויגעל אוז אזא מין ווייסע מייז, וועלכע זיי האבען נעהאלטען אין א שטייג. די ווייסע מייז האבען שטארק דערעסען ר' נחומ'ן. זומער פאר נאכט, וועו ר' נחום ווי זיך אנטהאן תענוג, זעצט ער זיך אנידער פאר דער טהיר און הייסט זיך ארויסגעבען דאס „קליין מיטאג", וואס טהוט דער גוי? נעהמט זיך דער גוי די ווייסע מייז אויף די קניע און זעצט זיך אויף פאר דער טהיר, פונקט געגענאיבער ר' נחום'ן (להכעיס אודאי) און ר' נחום מוז אויפהערען צו עסען. ער שפייט אוים און קרעכצט אב: וואס זאל מען טהאן, אז מען איז אין גלות!...

איוואן איוואנאוויטש האט נעוואלט וועלען אוים סטראשניק און זיין גלייך מיט אלע „ציווילנע", און ער איז שוין טאקע נעוואורען אזא „ציווילנער", אז דערזעהענדיג פון דער־וויטען דעם שטארט־סטראזש־ניק, האט ער זיך אויך געכאפט פאר'ן בעזעם און אנגעהויבען אויסצו־קעהרען דעם רינשטאק מיט אנדערע בעלי־בתים צוגלייך. ער האט זיך אבער קיינמאל ניט געקאנט בעפרייען פון די בלויהע הויזען מיט די רויטע ברעגען. צי ער האט זיי געהאט נאך פון גוטע צייטען, צו א גע־שמאק שוין איז נעווען ביי איהם אזלכער, — איין גאט וויים איהם. אויך די רעקלאך מיט די היטלאך זיינע זיינען נעווען געשניטען אויף אזא מין שניט, אז חאטש זיי האבען אויף זיך נישט געהאט קיין שום בלעבל, פונדעסטוועניגען פלעגט יעדער „ארעסטליכער" מענש, וואס פלעגט וועלען זיין אין „ארדנונג" פיהלען צו זיי אזא שוואכקייט, אז דערזעהענדיג זיי, פלעגט ער נישט קאנען איינהאלטען דעם יצר הרע, ער זאל נישט פריהער דאס היטל אראבנעהמען און גריסען: „גוט מארגען, פאניע נאטשאלניק"!

וועבט זיך נישט איבער זייגע אויגען. דענסטמאל רוהט דאס היילינער סופר אויף זיין ברוסט, און ר' נחום שלאפט שוין רוהיג איין. בשעת ער שלאפט מאר זיך קיינער פון די קינדער נישט ווייזען אויף דעם שוועל פון דער שטוב: דער טאטע שלאפט.

ער לעבט פון זיין וויב'ס געווילבעל. נעחע די שווארצע (זיין וויב) איז א גאנצען טאג אין געווילב. ווינטער פריהרט זי און ווארימט איהרע פערשטיינערטע פינגער, פון ווילכע די הויט איז אבגעקראכען פון הערינג און זאלץ. ארום א טאפ גליהענדע קויהלען. ר' נחום געהט אריין נאכ'ן שלאף פאר מיטאג אין געווילב עצות נעבען. און אז ער איז אין גוטען הומאר, טהוט ער דער וויב א חסד, שפרייט אויס די הענד און גענעצט הויך אויפ'ן קול. נעבע די שווארצע פרעהט זיך אין הארצען, וואס זי האט אזא איידלען מאן. וואהרום נאר איידלע מענשען שלאפען פאר מיטאג און גענעצען נאכ'ן שלאף...

שפאצירענדיג בנעימות'דיג איבער'ן געסל, נעהמט נחום זיך דאס שנופטיכל ארויס און ווישלט זיך דעם האלז ארום, אז ער זאל זיך חלילה נישט פערקילען. פלוצים דערהערט זיך א נעשריי אין געסל. ר' נחום דערשרעקט זיך, נאר באלד דערמאהנט ער זיך, אז דאס שרייט „אויף די צייהן" יאדוויגא דעם „ציווילנעם סטראשנים'ם" וויב, וואס דער מאן שלאגט זי אוים יערעז פריהמארגען, דאן שפייט ער אויס דריי מאל, אז דער שרעק זאל איהם נישט שאדען און געהט זיך ווייטער, צעהלענדיג די טרעט.

אין געסל האט זיך געווייזען דער צווייטער בעל־הבית פון שטער־טל, גאספאדין איוואן איוואנאוויטש. אמאל איז ער געווען א סטראז־שניק אין וואהשוי. אויף דער שלטער, איז ער געקומען צו גלד, האט ער די שטעל אוועקגעווארפען, האט חתונה געהאט מיט א דיקער פוילישער יאדוויגא און איז ארויסגעפאהרען אויף דער פראווינץ, געקויפט זיך א הייזל און לעבט זיך בשלום ושלוה. מיט די בעלי בתים לעבט ער גוט, א פאן בראט מיט יערען. האט ער עפעס צו זאגען, גיט ער באלד אין מאטען אריין. נאר די בעלי־בתים האבען זיך צוגעוואהנט דערצו — עס איז ביי איהם אזא מין לשון. ווייטער האט ער א טבע יעדען אין זיין פריה אויסצולאגען זיין וויב, איין גאט אליין ווייס פאר וואס אוז

דערנאך אין די פרעמדע לענדער, נאך א לאנגער צייט געקומען צוריק און זיך בעזעצט אונטער דער שטאדט און געלעבט זיך אלײן. ער זאל האבען מיטגעבראכט מיט זיך, זאגט מען, פון די ווייטע לענדער פופצעהן האאר און פינף נעגעל פון זעהר א בעריהמטער זינגערין, וואס דאס זאל האבען פאר אמאטארען זעהר א גרויסען ווערט. אידען אבער אלס א פראקטיש פאלק האבען זיך אויף קיין האאר און נעגעל נישט פערשטאנען און געלד אויף דעם וואלטען זיי נישט געבארגט...

די דריי בעלי־בתים, יעדער מיט זיין בעזונדער גאוה, האבען שפאציירט יעדער פאר זיך אין נעסיל.

אנקומענדיג צום „הויז" צו האבען זיי דערהערט א קלאפעריי פון העק אין אלטע פערפוילטע באלקעם. זיי האבען זיך אבגעשטעלט, ארומגעקוקט און האבען דערזעהן, ארבייטער שטעהען אויף דעם אלטען דאך פון „הויז" און זייערע שארפע העק טיקען זיך אין די אלטע, פערפוילטע שינדלען, וועלכע זיינען אזוי צוזאמענגעוואקסען ווי א שארבען פון א זקן. די בעלי בתים, וואס האבען ביז איצט מתרעם געווען אויף די פאליציי, וואס זי לאזט איבער אין געסל אלטע הייזער, וועלכע קאנען ברענגען אן אומגליק, האבען זיך צוגעקוקט, ווי זייער פערלאנג ווערט אויסגעפיהרט. און האבען שטיל־נעשוויגען. אין זייער בליק איז מעהר געווען שרעק און טרויעריגע ערוואַרטונג איידער נייגעריגקייט.

וואס איז דאס אזעלכעס דאס „הויז"?

פון דורות־לאנג איז געשטאנען א „הויז" אין געסל. אן אלטע האלב פערפוילטע הויז פון איין שטאק, וואס בשעת א ווינד, האט זיך געראכט, אז דאס דאך פון הויז שאקעלט זיך אויך אינאיינעם מיט די צווייגען און בלעטער פון די בוימער, וועלכע זיינען געשטאנען פאר די הייזלאך. נערופען האט מען עס, דאס „הויז" סתם. צו קיינעם האט עס ניט געהערט: די בעלי־בתים האבען נישט געוואלט, ווייזט אוים, בעצאהלען פאדאטקעס פאר א הויז, וואס ברענגט נישט איין, האבען זיי זיך דערפאר אבגעזאגט פון זייער אייגענטהום. און דאס „הויז" איז געווארען א „הבנסת אורחים" שטיבעל פאר די נאקעטע יונגען. וואס וואלנערען זיך אין געסל ארום, און א בעהעלטעניש פאר גענב־בעטע זאכען. דער „ציווילנער געשטארבענער" מיט די שטענדיג־פער־

יעדען טאג אין איין צייט איז דורגענאנגען דורך דאם געסעל דער אלטער פריץ מיט זיין הונד.

דעם אלטען פריץ, וואס וואהנט איינער אליין אין דעם געל־נעפארב־טען הייזעל מיט די שטענדיג־פערמאכטע לאדען, אויפ'ן וועג קיין קרא־שענוויץ, האט דאס גאסעל נישט געקענט. דער פריץ האט זיך געהאל־טען פאר זיך, מיט קיינעם האט ער נישט געלעבט און איז תמיד געווען בעהאלטען אין זיך, קיינער האט נישט געוואוסט פון וואנען ער איז גע־קומען, און וואס פאר א מענש איז ער. נאר קודם כל איז עס א פריץ. האבען איהם דערפאר אלע א לאנגע צייט געגריסט. ער אבער האט אויף די גריסען נישט אבגעענטפערט. האט מען איהם דערנאך אויפ־געהערט צו גריסען. צום סוף האט זיך דאס שטעדטעל צו איהם צוגע־וועהנט: עפעס דארט אנ'אבגעקומענער פריץ! און מען האט איהם אנגעהויבען צו בענוצען אנשטאט א זייגער, וואהרום ער האט זיך אזוי פינקטליך, צו דער מינוט, יעדען טאג געוויזען אין גאסעל, אז דאס שטעדטעל האט אנגעהויבען צו צהלען די שעה'ן לויט זיין וויזען זיך: „א האלב שעה ארום פאר'ן פריץ'ס אנקומען"... הינטער די אויגען האט מען גאלאכט פון איהם. א נאמען האט מען איהם גענעבען: „דער מלך אביון" און זיין הייזעל: „דעם מלך אביון'ס גיטער". נאר טרעפענ־דיג זיך מיט איהם „סאם נאסאם", האט דער א איד (חאטש ער האט נאנץ גוט געוואוסט, אז דער פריץ איז ארים) נישט געקאנט זיך איינ־האלטען, אז ער זאל נישט פאר איהם דאס היטעל אראבנעהמען און בויגען זיך: פארט דאך עפעס א פריץ. זיין האלז און געמבע. וואס די וואהרצלען פון די האאר זיינען פון פיעל גאלאען זיך אזוי פערהאר־טעוועט געוואהרען אין זיי, אז זיי האבען דעם איינדרוק געמאכט פון אבנעברענטע פערער־וואהרצלען אויף א פעטער נאנז, האבען זיך תמיד געריבען אן א שטייפען וויים געפרעסטען קאלנער, אז עס איז געווען א גרויס רחמנות צו צוקוקען. דאס נישט צוטרעטענקייט צו איהם האט בעשאפען וועגען איהם פערשיידענע לעגענדען: מען האט געזאגט, אז ער האט צו טהאן מיט די נישט־גוטע, וועלבע בעזוכען איהם יערע נאכט צוועלף א זייגער. די אלטע בעלי־בתים האבען אבער איהם נאנץ גוט געקענט און געוואוסט, אז דאס איז דער אלטער פריץ פון „דאב־ראווקע", וואס האט זי פערקויפט דעם היינטיגען פריץ, איז אוועק

די בעלי בתים זיינען געשטאנען און האבען זיך צוגעקוקט, ווי מען לעגט דאס „הויז" איין. נאר יערען קלאפ האבען זיך געשאטעז פערפוילטע ברעטער, פערשימעלטע שינדלען, א וואלקען שטויב האט זיך געריכערט. די וועגד האבען זיך אזוי געטריסעלט, אז עס האט זיך נעראכט, אז דאס „הויז" זינקט איין אונטער די העק. פון אונטער'ן דאך זיינען נאך אין גאס אראבגעפאלען פערפוילטע און פערשימעלטע ברעטער און ציגעל, ביינער, אלטע „קאלקעס", וועלכע האבען געמוזט לינגען אויפ'ן דאך נאך פון יענער צייט אן, וועז אונזערע זיידעס האבען אין גאס אין פאלענט געשפיעלט. די בעלי־בתים האבען נעקוקט אויף די שפיעלעריייען, זיינען טרויעריג געווארען און האבען געשווינגען. ר' נחום האט זיך געוואלט עפעס אנרופען, ער האט נעקוקט אויפ'ן פריץ. דער האט אזוי געשווינגען, אז דער איר האט מורא געהאט דאס מויל צו עפענען. דער „נאספארין" איז עפעס נעהנטער געווען, דערפאר האט ר' נחום איהם גאנץ שעהן געגריסט מיט'ן היטעל און האט געזאגט:

— גוט מארגען דיר, פאניע נאטשאלניקו!

דעם „גאספארין" האט עס פערדראסען, וואס דער איד האט איהם גערופען „נאטשאלניק". האט ער זיך האלב ערנסט און האלב אויף געלעכטער געוועדעט צום איד:

— דעם רינשטאק פאר דער טהיר האסט שוין אויסגעקהרט? — מיט קאלך אויסגעשאטען? הא?

— ווינאוואט — האט ר' נחום געשטאמלט און אבגערוקט זיך נערנטער צום פריץ צו, איבערבעטענדיג דעם סטראזשניק מעהר מיט'ן הוט איידער מיט די ליפען.

שפעטער האט ר' נחום אליין גערעדט צו זיך:

— נייע בעלי־בתים, נייע הייזער.

דערווייל איז עפעס געשעהן. די ארבייטער, אב'פטר'ענדיג זיך מיט'ן דאך, האבען זיך גענומען צום בוידעם, זיי האבען אראבגענומען די פיער באלקענס, אויף וועלכער דער דאך רוהט. פון די באלקענס האבען זיך אנגעהויבען צו שיטען פערפוילטע ברעטער, שמאטעס און לאטעס. די ארבייטער האבען מיט די פים אויף דער גאס אראבגעשארט אלטע שמאטעס, וואס האבען זיך אויפ'ן בוידעם

מאכטע לאדען און מיט זיין פערפויליטען דאך האט אויסגעזעהן צוויישען די קליינע פרעהליכע הייזלאך אין געסעל, וואס זייערע פענסטערלאך האבען זיך געבאדען אין די גליהענדע זונען־שטראהלען, ווי אן'אלטער זיידע מיט א פאר שווארצע ברילען אויף דער נאז. עס האט זיך גע־דאכט, אז די פארצייטיגע דורות האבען איבערגעלאזט אן'אנדענקען נאך זיך די היינטיגע קינדער דאס „הויז". אז עס זאל זיי זיין צו א „מעטע", וועז זיי וועלען זיך אין געסעל אין בעהעלטעניש שפיעלען.

וואהרום דאס „הויז" איז געשטאנען אין געסעל נור פאר די חדר־קינדער וועגען. א שבת נאכ'ן עסען, א שטייגער, דער טאטע איז נאך נישט אויפגעשטאנען צום פרק, די מאמע שמועסט מיט א שכנה פאר דער טהיר, און די חדר־איינגלאך, אנגעטהאן אין די שבת'דיגע קאפאט־קעלאך, פערפלאכטען אין די זונען־שטראהלען האבען ארומגערינגעלט דאס „הויז" ווי די וועלעמלאך. ווער עס האט זיך ארויפגעכאפט אויפ'ן דאך און לאכט אריבער צו די „פלשתים", וואס מען זעהט זיי פון ענער זייט טייך; ווער עס שטעהט אויפ'ן פלייט און קוקט אין „שפאקטיוו". און דאס „הויז", דער זקן האט אראבגעווארפען פון זיך די חרפה, שפיעלט זיך מיט די אינגלאך, שטיפט מיט, אט איז עס זיך נוקם אן א קונדס און גיט איהם א שטעק אריין א נאגעל אין די נייע, שבת'דיגע קאפאטע; אט רייסט עס איינעם די קלאפע אראב. די אינגלאך געהען צוריק צו דער מאמען מיט די פאלעס אין דער האנד, נור דענסטמאל זייט זיי גיט מקנא, חברים...

ביי נאכט איז דאס נאנצע געסעל איינגעטוקט פון קאפ ביז צו די פים אין שלאף, די הייזלאך שטעהן איינגעטוליעט איינם ביים צווייטען און זעהן אויס ווי שלאפענדיגע היהנער, וואס זיצען אויף די אייער. נור דאס „הויז" שטארט ארויס ווי אן אומגעלומפערטער גולם מיט זיין הויבען קאפ צווישען די אנדערע הייזלאך און שאקעלט זיך איבער זיי, ווי עס וואלט זיי דערצעהלט, אנגעזאגט איין נאט וויים וואס, און זיין לאנגער אונפאר־מדיגער שטן שפרייט זיך אויס איבער דער נאס, קריכט אריבער אויף די געגענאיבערדיגע הייזלאך. און זיי ביידע, דאס „הויז" מיט'ן שאטען, זעהן אויס ווי צוויי פרעמדע אורחים פון א פרעמדער וועלט, וואס קומען פון ערגעץ נאנץ ווייט אוז וואנדערען ערגעץ נאנץ ווייט אוז האבען זיך אבגעשטעלט אין געסעל נאכט האלטען...

דער איד, האלטענדיג דעם שמעק־טאבאק צווישען די צווי פֿינגער, האט זיך אבגערופען צום פּריץ:

טאק, טאק, פּאניע שלאכטשיצו!

דער פּריץ האט זיך אויסגענומען און האט איהם אבגעענטפערט:

— טאק, טאק, פּאניע זשידזשע!

דער סטראזשניק, האלטענדיג אויף האנד אין די הויזען־קעשענע און מיט דער צווייטער די וואנצעם דרעהענדיג, האט זיי אבגעענטפערט:

— טאק, טאק שלאכטשיצו, טאק, טאק, פּאניע זשידזשע.

ארומגעוואלגערט, — שטיקער בלעך, ביינער פון א גע׳פֿגר׳טער קאץ, אדער הונד; קעפ און פיסלאך פון געשאכטענע היהנער, א גע׳גנב׳עט קאלב־פעל פון נאטעם שפייכלער. צוויישען די אראבגעווארפענע שמאטעם איז געבליבען ליענען צו די פים פון די בעלי־בתים אנ׳אלט זעלנעריש היטעל.

עס איז געווען א הוסארסקע היטעל פון נאפאלעאון׳ס צייטען.

עס קאן זיין, אז א זעלנער, זיך צוריקקערענדיג מיט נאפאלעאנ׳ען פון דער מלחמה פון יאהר 1812, א פערוואונדעטער אוו א קראנקער, האט זיך בעהאלטען פאר די רוסען אויפ׳ן בוידעם. זייז קערפער האבען די מיז שוין לאנג אויפגענעסען, נאר דאס הימעל, לעדער אוו אייזען, איז געווען נישט צו צוטרעטען פאר די מיז׳ס מיילער. די בלעבען פון היטעל זיינען געווען פערראסטעט אוו די ברעגען זיינען געווען בעדעקט מיט א גלעזען, פייכטען שימעל. דאס היטעל איז ווי א שטומער עדות נעלעגען צו די פים פון די בעלי־בתים, האט אן עפעס דערמאהנט אוו האט דערצעהלט, אז עס זיינען געווען אמאל אנדערע צייטען, אנדערע מענשען...

אוו א געפיהל האט אויפגעלעבט אין איין מינוט אין דריי פערשיעדענע הערצער: א געפיהל אז דא שטארבט נישט קיין מענש, דא שטארבט א הויז, א געסל אוו אפשר א וועלט. אז עס זיינען אמאל געווען אנדערע צייטען, אנ׳אנדער געסל, אנדערע בעלי־בתים אוו אנדערע היזלאך. אז דער איד איז נישט דער איד פון אמאל, אז דער פֿריץ איז נישט דער פֿריץ פון אמאל, אוו אפילו דער סטראשניק איז שוין אויך נישט דער סטראשניק פון אמאל. ביי אלעמען איז גקומען דער גראנק, אז מען מוז זיך אנגרייטען צו לעבען אין אנ׳אנדער געסל צוויישען אנדערע מענשען...

אוו טרויעריג איז זיי געווארען איבער דעם, וואס שטארבט אב אוו וועט שוין קיינמאל נישט צוריקקומען.

דער פֿריץ האט ארויסגענומען דאס טאבאק־פושקעלע אוו דערמיט מכבד געווען דעם אידען. דער סטראשניק איז אויך צוגעקומען אוו האט אויך די פינגער אריינגעשטעקט.

און עפעס אזוי „מנחה'דיג" איז די גאנצע וועלט געווען. די זון איז אונטערגענאנגען. אבער איהר וויסט ווי אזוי, א פייערדיגער נעגליוואַרטער ים האט זיך ערנסט פון הימעל אראבגעקייקעלט און איז פערפאלען געוואַרען, ווייט אוועק אויף יענער זייט וואלד. פון דעם וואלד האבען ארויסגעשטארט איניגע הויכע ביימער, און פון דער־ווייטענס האט זיך געראכט, אז די בוימער שטייגען אויף און גרייכען אין א פייערדיגען ים אריין — און פון צווישען איין בוים און דעם צווייטען, קוקט גאט'ס אן אויג ארויס...

א לאנגער שמאלער וועג פון ביידע זייטען מיט קליינע הייזלאך בעשטעלט. פענסטערלאך קוקען ארויס פון צווישען צווייגען און בלע־טער; פאר דער טהיר אויף די טרעפלאך זיצען די בעל־הבית'עס און שמועסען צווישען זיך. איינע מיט א רויט טיכל אויפ'ן קאפ, שטעהט און קוקט ווייט אין פעלד אריין; פערשטעלענדיג זיך מיט דער האנד פאר די זון, קוקט זי וועמען אויס אין פעלד. און אין וועג, אין זאמד, שפיעלען זיך די קינדערלאך קליינע — איינגעברודיגטע. און פון פעלד א היים, דארטען פון דעם רויט־ליכטיגען ים, לאזט זיך איבער'ן וועג א גאלאפ — א סטאדע אויסגעמישט: פוירשע שעפסען, מיט די נארישע תמ'וואטע אויגען, ציגען, קיה און פערד צוזאמען, און זייערע פאסטוכער, די קינדער מיט די בייטשלאך, אינגלאך מיט בארפיסע פיס. אין די טאטעס' וועסטען, הענדעם פענדעם אין איין גאלאפ, אזוי אז עס האט זיך געראכט, אז דאס אלעס איז איין סטאדע. אלץ איז אויסגעמישט און לעבט אינאיינעם, שעפעלער מיט מענשליכע קינדער, ציגען, חזירים מיט הינט — אלץ לעבט אין שלום. יעדערער טהוט דאס וואס ער דארף צו טהאן, און „מען בילדעט די געזעלשאפט". די חברה האבען מיר געגעבען א נעהם אריין אין מיטען און איך בין צווישען זיי פערטרונקען געוואַרען... פאר יערען הויז איז געשטאנען די „בעל־הבית'טע" און האט אבגעשיידט איהר סטאדע, איהרע צווייי, דריי שע־פעלאך מיט די ציגען און חזרים, און האט זיי אריינגענומען אין איהר הויף אריין. טיף געהען מיט גוטען, עס הייסט, געהן זיך פלוצלינג ארויס פון די סטאדע און לאזען זיך אין הויף אריין; א טיף אבער גרויסע קונדסים, לאזען זיך נאך דער סטאדע, און די „בעלי־הבית'טעס" לויפען זיי נאך, זיי אבצושניידען פון די איבריגע און אריינברענגען אין הויף.

אין דאָרף.

און קענסטו די פעלדער אין וואלין? שעה'ן לאנג קאנסטו פאה־רן, איינגעטאפיעט צווישען הויכע זאנגען. קיין הייזעלְ, קיין בויעלְ וועט זיך דיר אין די אויגען נישט ווארפען, נאר א פאליע בייטען בע־וואקסען מיט תבואה, איין אונענדליכע חוואליע וואסער גיט זיך א לאז ארויף אין דער הויך — באלד גיסט זיך א צווייטע פאליע הויכע, פולע זאנגען אויף די וויארסטען לאנג אראב אין טאל. פון טאל זעהסטו א שנור וועגעלְ ציהט זיך אוועק און פערבלאנדזשעט זיך ערגעץ אין א וואלד אריין. שעה'ן לאנג נעה איך צווישען די זאנגען — און די פעל־דער ציהען זיך פאר מיינע אויגען אוועק און איך בעגעגען נישט קיין לעבעדיגען נפש. אזוי, אז עס דאכט זיך מיר, אז איך איינער אליין לעב ערגעץ אין א בעוואקסענע ווסטע...

דאך געגען פארנאכט ווייזען זיך ארויס פון מיטען די זאנגען אי־ניגע רויטע דעכער; איך קום אן אויפ'ן וועג, וואס פיהרט לינקס אין דארף אריין. אויף די פעלדער, ביים וועג, וואלגערען זיך פגרים פון פערד ארום, א סקעלעט פון א פערד'ס א קאפ קוקט ערנסט, תמ'וואטע, אזוי ווי עס וואלט וועלען דערציילען פון אמאליגען לעבעדיגען פערד. באלד אבער קום איך אן, ביים „ערב דארף", דער ערשטער מענש, וואס איך בעגעגען אויפ'ן וועג איז א איד, אנ'אלטער, מיט א שיטערע, לאנגע, ווייסע בארד — שטעהט זיך אונטער א בוים און דאוונט מנחה. דאס פעקעלְ וואס ער האט ערשט געהאט אבגעלייגט פון זיין רוקען, ליגט איהם צו פוסען און ער שטעהט זיך איינער אליין, עס געהט איהם נאר נישט אן קיינער, און ער דאוונט מנחה...

און ארום און ארום איז גאט'ס וועלט שטילְ און ערנסט געוועזען, ווי זי וואלט זיך וועלען אויגהאלבען צו דעם איד'ם מנחה.

וואלד זינגט דאס ארויס. באלד האט זיך פון דערווייטענס געלאזט הערען א וואגען סקריפען. פאר אונז איז דורכגעפאהרען א פוהר פול אנגעפאקט מיט זאנגען, און בעל־הבית'ישע טעכטער מיט די קאסעס אין די הענד זיינען נאכגענאנגען, און האבען בעגלייט די אבגעשניטענע זאנגען פון פעלד א היים, אין שפייכלער אריין, מיט געזאנג, אזוי אייגע, אזוי צוויי און אזוי דריי. און דער „בעל־בית", א נגיד פון אנ'אכט סאזשען ערד מיט פערד, קיה, אקסען, שעפסען און רינדער געהט זיך נאכ'ן וואגען בארפוס — און פיהרט זיך אב זיין פראצע אין שטאל אריין, רוהיג, אסור ער זאל ס'מאל א שמייכעל געבען. דער איד מיינער קוקט איהם נאך, און גיט א קרעכץ: עשו! א צווייטע פוהר פאהרט פערבי, מיין איד קרעכצט: עשו, און אזוי א דריטע, און אזוי א פיערטע.

און יעדען טאג זיצט יעקב פאר דער טהיר, פאר זיין אייגעפאלען הייזעל און זעהט ווי עשו פיהרט א היים זיין תבואה פון זיין פעלד, רוהיג און גלייכגילטיג. און יעקב קרעכצט אלץ: עשו....

געגען אונז איז געווען דער ברונען פון דארף. באלד זיינען זיך אנגעקומען „די טעכטער פון לאנד", מיט „די פעטערס טשערעדעס", און זיי האבען אנגעהויבען אנצוטרינקען זייערע שאף מיט דעם וואסער פון דעם ברונען. זיינען דארט אויך אהין געקומען „די זיהן פון לאנד" גאנץ הויכע בחורים מיט קורצע „שהנע העמדלאד", כדי צו בעזעהן די „טעכטער פון לאנד" און זיך פון זיי אויסצוקלייבען כלות און א לעב צו טהאן... די טעכטער פון לאנד האבען זיך ביי דער ברונען אביסעל פערזאמט מיט די בחורים, ביז עס האבען זיך פון דארף געלאזט הערען די מאמעס קולות: א—שא, א—שא, וואו זייט איהר? האט מען זיך געזעגענט מיט די בחורים, דורך חנ'וודיגע וואונקען מיט די אויגען און א היים געלאזט זיך. די בחורים אבער אין די שעהנע רויטע העמדלאד זיינען געשטאנען און געווארט, זיי האבען זיך געריכט אויף עפעס און באלד טאקע פון דארט, פון וואנען די זון געהט אונטער אזוי רויט־העלייש, אונטער'ן וואלד, געהט אויף א ראפטים פענדזיגן. מען לאזט זיך און ווי א דונער געהט עס פאראויס, אנזאגענדיג עפעס און באלד בעווייזט זיך א יונגע בעל־הבית'טע טאכטער רייטענדיג אויף א פערד. און נאך איהר האט זיך נאכגעלאזט איהר פאטערס טשערעדע. איהרע שווארצע ברויטע האאר האבען זיך פון לויפען אויף איהר איידעלען

פֿאר א קלײן הייזעל, וואס די שוועל פון די טהיר איז באלד שוין אזוי הויך ווי דאס פענסטער, איז נעשטאנען א הויכע, דארע אידענע אין א „וויס־טיכעל" איינגעהילט דעם קאפ — און זי האט אויך אבי־געווארט איהר טשערעדע. נור איהר טשערעדע — איין ארימע מאגערע קוה, איז זיך נעגאנגען אן א זייט, פאמעליך מיט רוהיגע טריט, אזוי ווי זי וואלט פערשטאנען, מיין שרה'טע, אז זי איז א אידישע בהמה, און פאר א אידישע בהמה פאסט נישט צו לויפען. און אזוי ווי איהר „בעל־הבית", איז זי מיט דרך ארץ אריין אין הויפעל און אויסגעי־שטעלט איהר אייטער פאר דער אידענע מיט דעם קריגעל, וואס איז גע־קומען אבנעהמען פון די קוה דאס איהריגע מיט א יראת־שמים־פנים'ל, אזוי ווי זי וואלט וויסען, די נאריש אידישע בהמה, אז זי טהוט א מצוה דערמיט, וואס זי גיט אב איהר מילך א אידיש שוואך קינד, וואס די מוטער קען עס נעבאך נישט זייגען.

דערזעהענדיג א איד זיצט פאר דער טהיר פון זיין הויז און קוקט זיך צו אלעם מיט א שטיל שווייגענדיש, וואס דאס אלעם געהט איהם גאר נישט אן, בין איך צו איהם צוגעגאנגען. „ער האט מיך אויפֿגע־נומען מיט „אונטערטעניקייט" — און מיר זיינען ביידע געזעסען און נעהנטער בעקאנט געווארען.

איך האב געמוזט זאגען ווער איך בין, און וואו איך בין נעווען, און וואו איך גיה, און צו וואס איך גיה. איצט הארך איך איהם אויס. איז'ען איז ער, לא עלינו, א גרויסער אריסאן, און האבען האט ער, לא עלינו, דערוואקסענע טעכטער, און וואס דארפט איהר נאך מעהר? ער דארף נישט מעהר נאר אייניציגע חאטש טויזענד רובל. 5 טעכטער האט ער, צו 200 רובל אויף א קאפ: הונדערט רובל חתונה הוצאות, א קליניגקייט נור. אין דארף זיצט איבער צוויי טעמים. ערשטענס וויל ער „מעג" וואהנען אין דארף, ער איז דא געבוירען געווארען, און צווייטענס, וויל ער האט זיך נישט מיט וואס ארויסצוציהען...

אזוי ווי מיר זיצען און ריידען זיך אויס אייניער פאר דעם אנדערען די אידישע צרות, הערען מיר פון דערווייטענס א נעזאנג. עס איז שוין געווארען ווי כלומר'שט טונקעל, עפעס יענע שטיק וועלט, דארטען ביי וואלד, האט זיך וואס אמאל מעהר אין וואלד בעהאלטען, איבער דעם ליכטיגען רויט־זודיגען ים איז אריבער א טונקעלער רויך — און פון דארטען האט זיך נעהערט דאס נעזאנג. עס האט זיך נעדאכט, אז דער

אידישע אויגען

מיר זיינען געזעסען אין דרייען אין איינעם פון די ווארשאווער קאפעעס, און מיר האבען גערעדט פון אידישע טעכטער־אויגען. אונזער פרייגד וולאדעק, דער מיסטישער גוי, וועלכער איז געווען א בעריהמטער ליעבהאבער פון אידישע טעכטער, האט זיך צוקאכט:

— די אויגען, די אויגען פון אידישע טעכטער אין נאר א רעשט פון אלטען ירושלים — האט ער אויסגעשריען מיט בעגייסטערונג — אין די אויגען פון אידישע טעכטער ליגט דער מיסטישער מעלאנכאלישער לאנדשאפט פון אבגעברענטען אריענט. אין זיי פינקעלט דער גלאנץ פון פער'שיכור'טען תאוה'דיגען בליק פון סאלאמעא, אין וועלכען עס האט זיך אבגעשפיעלט דער גלאנץ פון הורדוס'עס שווערד, אבהאקענדיג יאהאן'ס קאפ: אין די אויגען פון אידישע טעכטער. — האט ער זיך ערשט געזומען צו ערפלאקערען...

— אפשר שוין געגוג? — האט זיך ווער אבגערופען פון דער חברה, — קיין זייטען־שפיעלען פון אריענטאלישער מוזיק הערט מען נישט דא, און דער וויין גלאנצט אויך נישט אין גלאז פאר דיר, — האט ער געזאגט אין א ביבלישען טאן.

אונזער פרייגד וולאדעק איז קיהל געווארען און געקוקט אויף דעם ריידענדען מיט פערדרוס.

— איין מאל האט זיך מיר געטראפען א מעשה מיט אידישע אויגען — האט זיך אנגערופען דער מאהלער סטאניסלאוו, וועלכער איז געזעסען אין א ווינקעל — אבער איך שעהם זיך צו דערצעהלען, — האט ער פלוצלונג אבגעהאקט, רויט ווערענדיג.

— גיב נאר א קוק ווי דער צדיק האט זיך פערשעהמט.

געזונטען נאקטן אראבגעלאזט. און די געדיכטע שווארצע צעפ האבען זיך פון רויטען טיכעל ארויסגע'גנב'עט און זיך איבער'ן נעזיכט פאר־שפרייט. און א פאר גרויסע, חיטרע, שווארצע אויגען מיט א פאר רויטע פרישע ליפען האבען חיטרע פון פנים ארויסגעשמייכעלט, פראנק און פריי אויסגעלאכט דאס גאנצע וועלט... און דאס יונגע בלוט האט גע־קאכט אין איהר רונדע חנ'ו־ציטערנדיגע האנד און האט עפעס ווי ארויס־געבעטען זיך, און געוואונקטן אין דער שטיל... און די אויפגעדעקטע נאקטע פים האבען גלאכט אין דער וועלט אריין, אבער זי אליין האט נאר נישט געוואוסט פון דעם אלעם — וואס איהרע אויגען און איהרע נאקטע הענד זאגטן אוים אהן איהר ווילען... קוקענדיג אויף די בחורים מיט גלייכגילטיגקייט, אזוי ווי זי וואלט גארנישט געוואוסט פון דעם אלעם, איז זי אראב פון פערד, און האט זיך אבגעטהאן דאס איהריגע (און אנטרינקענדיג די פערד, האט זי אויסגעזעהן פון דער־ווייטענס, ווי אונזער באבע רבקה עליה השלום, ווען אליעזר האט זי מיט קעמלען ביים ברונען געטראפען). און די בחורים מיט די „רויטע העמדלאך" זיינען געשטאנען און האבען געקוקט אויף איהר פון דער־ווייטענס און די הערצער האבען געקלאפט... איהרע אויגען האבען צו־געצויגען און אין דערזעלביגער צייט אויך אבגעשטויסען פון זיך... און חיטרעדיג איז זי ווייטער אויפ'ן פערד ארויף און עפעס לאכענדיג מיט די גאנצע וועלט האט זי זיך אין די וועלט געלאזט.

די בחורים אין די „רויטע העמדלאך" שטעהען, קוקען און גאפען אוז עס דאכט זיך, אז די טריט פון דעם פערד, וואס הערט זיך אויפ'ן וועג מאכען ס'געלעכטער אוים זיי...

און דארטען ווייט איז די זון איינגעזונקען אויף יענער זייט וואלד אוז מען האט נישט באמערקט, ווי די נאכט האט זיך ארייינגע'גנב'עט. נאר מיין איד ציהט מיך ביי'ם ארבעל: קומט, פעטער, מעריב דאוונען.

— פאלשע פאפיראסען — זאג איך פון בעט ארויס, און קוק אויף דער אידענע, וואס זי מיינט.

זי טראגט מיר צו די פאפיראסען — „זיי קאנען פרובירען".

איך פרוביר, און רויכער מיר דעם פאפיראס ארויס פון בעט, און קוק אויף דער אידענע און טראכט מיר:

— מיך וועסטו נישט נארען, פאלשע פאפיראסען מיינסטו דאך נישט... און קוק אויף דער טהיר, א שפאלט האט זי דאך אויפגעלאזען — זי זאל ניט זיין מיט מיר ביחידות — קוק איהר אין די אויגען אריין — א גנב'ישער, שעלמישער בליק.

„רויכערען זי — זיי שמעקען גאנץ פיין" — זאגט זי.

— וואס קאסטט עס? — פרעג איך און קוק איהר אין די אויגען אריין — אז מיין פראגע זאל זיין צוויידייטיג.

— אזוי, פערציג קאפיקעס פאר הונדערט — זאגט זי.

— אזוי, פערציג קאפיקעס פאר הונדערט, — זאג איך פון בעט ארויס — די פאפיראסען הייסט עס.

— יא, הונדערט שטיק, — ענטפערט זי געלאסען.

אבער א שווארץ יאהר, וואס בליסטשעט זי אזוי מיט די אויגען?

— גוט, גוט, זאג איך, פערציג קאפיקעס פאר הונדערט — זיי שמעקען זעהר פיין, זעהר פיין — לאז איך דעם רויך לאנגזאם פון מויל ארויס.

— און אין דער היים האבען זי דאך אויך פאפיראסען? — פרעג איך; איז מיר פלוצלונג עפעס איינגעפאלען.

— גוטע, בעסערע נאך פון די; איך וועל איהן באלד אריינברענגען. זיי וועלען נעהמען? — פרעגט די אידענע און קוקט מיך ווידער אין די אויגען אריין.

— נעהמען, נעהמען, — זאג איך.

— אריינברענגען?

— ניין, איך נעה מיט, — ענטפער איך — ווארטען זי נאר דארט אויף מיר — ווייז איך איהר אויפ'ן קארידאר — איך נעה שוין מיט.

די אידענע האט געוואלט אין קארידאר, און איך טהו זיך פלינק אן, און טענה אלץ צו זיך:

„מיר וועסטו נישט נארען". „פאלשע פאפיראסען" צו פערקויפען, הע! „פאלשע פאפיראסען האסטו דאך נישט צו פערקויפען"

— וואָס, נעקראָגען אין „פאפּא״? — פרעגט אייגער.

— ניין, דאָס נישט, יעדענפאלס נישט קיין פיזישען פאטש, אבער... איבעריגענס, קיינער פון אייך איז נישט בעסער, און יעדער פון אייך וואלט געטהאָן דאָס, וואָס איך האָב געטהאָן, — ניין, דאָס, וואָס איך האָב נעוואלט טהאָן.

— אדרבה, דערצעהל — לאָז מען הערען.

— עס איז מיר איינמאל אויסגעקומען נעכטיגען אין א האטעל אין די אידישע גאסען, דאָרט ארום גענשא, דזיקא. האָט איהר שוין אמאל דאָרט גענעכטיגט? ניין? — געהט פרואווט. איך קום א מיערער און ווארף זיך אין בעט אריין. יא, וואנצען, נישט וואנצען — איך וויים נישט, טויט מיעד נעווען און עפעס אויפגערעגט.

איך בין קוים איינגעשלאָפען, פריהמאָרגענס. איך האלט אין מיטען בעסטען חלום, מען וועקט מיר. אויפגעכאפט זיך, אויפגעעפענט, וואָס איז?

— דאָ וואָהנט קאץ? — פרעגט א איד, אריינשטעקענדיג דעם בארד מיט'ן קאפּ.

— ניין, דאָ וואָהנט נישט קאץ.

דער איד איז שוין נישט דא.

נור צו דעם האָט מען מיך נישט נעדארפט אויפוועקען. שלאפען קאן איך שוין נישט, לויג איך אין בעט און ווארט, ווער עס וועט ווייטער קומען. נאָז־טיכלאך ווי איך שוין נישט קויפען, אויך נישט קיין זאקען מיט נאפען און מעסער. א אידענע עפענט גלאט אזוי אויף מיין טהיר, — וואָס איז? — עס איז איהר פינסטער אין קאריאָר. און איך לויג אין בעט, בין ביי מיר אין האטעל, און האָב דאָס געפיהל, ווי מען וואלט מיך א נאקעטען אויף די נאלעווקעס אוועקגעלעגט.

די טהיר עפענט זיך און עס קומט אריין א יונג, יונג ווייבעל. פון הינטער דעם שייטעל שיינט ארויס נאך נאָר א פריש פנים'על, מיט א פאָר גלאנצענדיגע, שווארצע שעהנע אויגען. זי געהט צו צו מיר בין פאר'ן בעט און ווייזט מיר אויף עפעס, וואָס זי האלט בעהאלטען הינטערן שירץ.

— פאלשע פאפּיראָסען — ווארפט זי צו מיר א שעלמישען בליק, פערקרימט די ליפּען און ווייזט איהרע חן'עודיגע צייהנדלאך.

— וואו זיינען מיינע פאפיראסען? — פרעג איך האלם פערדרים־ליך.

— לייב, וואו ביזטו? פאפיראסען ווילמען — רופט די אי־דענע.

פון א ווינקעל שטוב הויבט זיך אויף א קליין אידעל, דאכט זיך, ער האט א הויקער געהאט, מיט א בלייך, בלייך פנים'ל, נור שווארצע אויגען און א שווארצע בארד האט ער געהאט.

— פאר וויפיעל ווילט איהר?

אז איך בין אראָב פון די טרעפ מיט די „פאפיראסען" אונטערן ארעם, ווי א אבגעשמיסענער, האב איך זיך געטראכט:

— וואס א אידענע קאן! א האלב טוץ קינדער האט זי, און האט נאך אזעלכע שעלמישע אויגען.

— און אויף וואס זי נוצט זיי אוים — האט וער געזאגט.

— „פאלשע פאפיראסען" צו פערקויפען — לאכען אלע.

—ניין, אויף ברויט פאר איהרע קינדער — האט דער ערצעהלער געענדיגט.

— איך וויים דאך, וואם דו מיינסט. איך וויים דאך — א וועלט הייבט — זאג איך צו מיר — א וועלט — א חסידיש ווייבעל איז א שייטעל — „פאלשע פאפיראסען" צו פערקויפען, איבער די האטעלען געהען זיי — איי, איי — זאג איך זיי מוסר ביי זיך אין הארצען.

אנגעטהאן, געהט זי פראוים פאר מיר, איך געה נאך איהר.

— געהען זי נאך מיר, זאגט זי, מען זאל נישט זעהן.

„מען זאל נישט זעהן" — אהא, א וועלט, און זי קוקט זיך יערעם מאל אום, צי איך געה איהר נאך. — איך געה, איך געה, ווינק איך צו איהר מיט'ן קאפ — א וועלט היינט! האסט געזעהן א חסידיש ווייבעל, אין א שייטעל געהט עם, „פאלשע פאפיראסען" — הא?

ארויפגעקומען אין א הויף, לויפט די אידענע פלינק אין א געוועלבעל אריין און קויפט עפעם, און ווינקט צו מיר מיט די אויגען — „נור איין מינוט", זי שפרינגט באלד ארוים פון געוועלבעל מיט א ברויט הינטערן ארעם און ווארפט ווידער צו מיר א גנב'ישען בליק, און ווידער א שמייכעל. „קומען זיי מיט ארויף, אויפ'ן דריטען שטאק, געהען זי נאך מיר".

איך בין אריינגעקומען נאך איהר אין שטיבעל — און א כאליאסטרע קינדער האט זי געגעבען א רינגעל ארום, אז דאס ווייבעל איז אין נאנצען פערטרונקען געווארען צווישען די קינדישע קעפלאך און קינדישע נעשרייען; איינס זיצט שוין ביי איהר אויף די הענד, און זי ווישט עם אב דאס נעזעל. איינס ציהט ביי דער האנד, ווי מיט ארויף, שוין איז עם אויך אויבען, און די איבעריגע צוויי רייסען די שירץ, און פאטשען זיך אין די הענטלאך, און שרייען מיט זייערע דינינקע קול'כלאך:

— די מאמעלע, די מאמעלע איז נעקומען...

— אט באלד, אט באלד — פרעהט זיך די אידענע, און הויבט איינעם אויף דאס היטעלע, און זעצט עם איהם אויפ'ן קעפעל.

„משה'לע, א ברכה מאך".

— ברוך אתה...

און די אידענע שטעהט זיך רוהיג און צוטהיילט מוציא'ס די קינדער, און אן מיר, און מיינע „פאלשע פאפיראסען" האט זי גאר פערגעסען.

— נאָט וועט דיר בעצאהלען פאר דער חרפה, וואָס מען טהוט דיר אן מיין קינד — נאט וועט דיר בעצאהלען.

אוֹן אין א צווייטען ציטער זיינען געווען ביידע פאטערס־מחותנים. איין מחותן עוזר'ל, דעם חתן'ס פאטער, וועלכער איז געווען א קורץ אי־דעל, זיצט פערביסען די דארע אויסגעטריקענטע ליפען, זיין קליינעם אינגעלשען קאפּ אנגעלהנט אויף איין האנד, אוֹן מיט דער צווייטער האנד האט ער זיך געלאסען געגלעט דאס קורצע בערדעל. אוֹן ער שווייגט ווי א שטיין. דער צווייטער מחותן, דער פאטער פון דער כלה, א הויכער שטארקער איד מיט א גרויס פּנים אוֹן א גרויסע לאנגע בארד, א געלער, שטעהט פּאר איהם אוֹן בעט זיך:

— עוזר, פערשעהם מיד ניט פאר מענשען — אכט טעג נאך דער חתונה, אזוי ווי איך פערקויף נאר דעם ווייץ, גיב איך דיר די הונדערט רובל. נעהם דעם וועקסעל, איך בעט דיר, נעהם דעם וועק־סעל — האט ער איהם געשטופט א וועקסעל אין האנד אריין.

דאס קליין אידעל האט זיך נישט בעוואויגען פון ארט. ער האט מיט דער האנד קיין איין פלינקערע בעוועגונג ניט געמאכט, גלעטענדיג זיך די בארד. ער האָט זיך קיין איין פלינקערען שאקעל ניט געגע־בען. ער האט די אויגען ניט אויפגעהויבען, ניט מיט'ן קאפּ בעוואויגען, נאר איז געזעסען ווי פריהער אוֹן געשווייגען.

פון צייט צו צייט האט א מחותנת'טע דעם קאפּ אין טהיר אריינגע־שטעקט אוֹן אריינגערעדט:

— מחותנים, דאָס חתן־כלה פאסט דאך עפעס א לאנגען זומער־טאג.

— מחותנים, די געסט צוגעהן זיך דאר, א חרפה פאר מענשען.

— וואס זאל איך טהאן? — ער זיצט ווי א גזלן — האט דער כלה'ס פאטער אנגעוויזען אויפ'ן מחותן עוזר. — ווייסט דו נאר וואס, לאמיר פרענען דעם חתן, אז ער ווי'ל דוקא אז איך זאל יעצט פאר דער חופה אנטהאן די קאפאטע אוֹן נעהמען דעם שטעקען אוֹן געהן אין גאס אריין בארגען מיר הונדערט רובל צו דעם נדן, יעצט פאר דער חופה, ווען מיין קינד וואלט אויפ'ן שלייער, וועל איך דאס טהאן, וועל איך עס טהאן — האט דער מחותן געזאגט שוין ארויסגעהענדיג פון נעדולד.

אפגענארט.

די מיידלאך האבען שוין אויסגעזעצט די כלה צום בעדעקענס, די כלי־זמרים מיט די כלים אין די הענד שטעהען ארום, די פיעדלען אנגעשטעלט אין די הענד, פון ווייליע צו ווייליע גיט א כלי־זמר א ברום מיט זיין פינגער אויף א זייט פון פיעדעל. דער קאנטר־באס גיט א קרעכץ אב, און פאר אונגעדולדיגקייט בלאזט יענקעל קלארנעט אויף דער טראמפייט. אויף א שטוהל שטעהט דער בדחן, צוויי פינגער אויס־געשטרעקט גרייט צום טאקט און מיט די אנדערע פינגער צופט ער זיך דאס בערדעל מיט אזא עקשנות, ווי ער וואלט דעם גאנצען כעס אויסגעלאזען אויפ'ן בערדעל.

און דער חתן מיט דער דעק־טוך ווייזט זיך אלץ ניט.

פון די ברוגז'ע מינע פון די מחותנת'טע זעהט מען, אז עס האנ־דעלט זיך עפעס וועגען חתן. ריכטיג אבער ווייסט מען נישט וועגען וואס עס גיהט. די מיידלאך האבען רחמנות אויף דער כלה, וועלכע ווערט פערשעהמט וואריענדיג, און טהוען אלעס וואס אין זייער קראפט צו פעריאגען די פיינליכע שטימונג. זיי לאכען, פרעהען זיך, פאדערען אויף די כלי־זמר צו שפיעלען... נאר די כלי־זמר זיינען פערטראגען, אז פון דעם אלעס זאלען זיי ניט בלוטען — וועז עס וועט ווערען אויכ שדוך — זיי יאגען פון זיך די מיידלאך אוועק מיט די סמיטשקעס:

— סטופיי, סטופיי — שפעטער טאנצען.

א פערשעהמטע, די אויגען און דאס פנים פערשטעלט אין ביידע הענד, זיצט די כלה און ווייניט שטיל. איבער איהר קאפ שטעהט די מוטער, קושט זי און טרייסט זי:

— וואס פאר א דריי הונדערט? פֿיער הונדערט, אט איז דאך דאס וועקסעל — האט דער מחותן געשטופט דעם חתן דאס וועקסעל אין האנד אריין.

— א וועקסעלע. וואס איז א וועקסעלע? — גאר נישט, עס איז דריי הונדערט רובל נדן — דוד, אז דו ווילסט איז מיר ניחא.

דור'ן איז דאס בלוט געקומען אין פנים אריין. אין די דריי הונדערט רובל האט ער געזעהן א בעלייזונג פאר זיך. א ליאדע בחור נעהמט הייגט פיער און פינף הונדערט, און ער, וואס האט דעם גוטען קאפ און ער איז דער וואוי לערנער, זאל נאר נעהמען דריי הונדערט רובל. וויפיעל שידוכים מיט גליקען האט מען איהם געערדט און ער האט זיי ניט געטהאן דערפאר, וואס עס איז נאר געווען דריי הונדערט רובל. און יעצט וועט ער חתונה האבען מיט דריי הונדערט רובל, וואס פאר א פנים וועט ער האבען פאר זיינע חברים, די יונגע־לייט אין בית־המדרש? א דריי הונדערט רובעלדיגער חתן! ער איז בעריים געווען ארַאצואוואַרפען פון זיך די קאפאטע אין די מינוט און מיט'ן טאטען אוועקצוגעהן. ער האט זיך אבער איינגעהאלטען — וויל אין דער צווייטער שטוב זיינען די בחורים און די געסט געווען — האט ער זיך בייז געקרייזעלט ביי דער פיאה, און געזאגט:

— דער טאטע וויסט בעסער, וואס עס איז גוט פאר מיר, איך פערלאז זיך אויפ'ן טאטען.

און עס האט גאר ניט געהאלפען. דער מחותן האט געמוזט די קאפאטע אנטהאן און דעם שטעקען אין דער האנד נעהמען און נעהן אין גאס ארוים און בארגען זיך הונדערט רובל צום נדן, און די כלה האט אזוי לאנג גענוארט מיט איהרע צופלאשעטע האהר אויפ'ן חתן־בעדעקענעם, ביז די הונדערט רובל וואס מען האט צוזאמענגעשלעפט אין זילבער און קופער פון דער כלה'ס משפחה זיינען ניט געווען אייניגעבונדען אין א טיכל אין די הענד פון קליינעם אידל, דעם שווייגען־דען גזל:

— דוד, גיה בערעקען די כלה — האט דאס אידל געזאגט צום חתן אריינקומענדיג מיט'ן טיכל זילבער גלאר אין דער האנד.

— דער חתן וועט טהאו, וואס איך וועל איהם הייסען — האט דער קליינער אידעל געלאסען אוז קורץ אבגעענטפערט.

— ניין, איך ווייל עם הערען פון זיין מויל, איך ווייל, אז ער זאל מיר זאגען, אז ער וועט ניט גענהן פריהער בערעקען דער כלה ביז די הונדערט רובל צום נדן וועלען נישט זיין אין כסף — איז דער מחותן דוקא דערוויף בעשטאנען.

—אז דו ווילסט עם דוקא, וועסטו עם הערען — האט דער קליינער אידעל געזאגט ווידער געלאסען, אויפהויבענדיג זיך צוגעהענדיג צו דער טהיר, אוז רופענדיג:

— דוד, דוד, קום נאר אריין.

דער חתן איז געזעסען ארומגערינגעלט מיט די בחורים אוז האט פאר זיי תורה געזאגט. די קאפ איז איהם שוין ניט געשטאנען צו דער תורה. ער האט פערשטאנען אז עפעס וואס איז געשעהן אוז עם קען זיין, אז עס זאל זיין אויס חתונה. פאר קיין גרוים אונגליק האט ער דאס ניט בעטראכט. מן הסתם, אז דער טאטע וועט אבלאזען דעם שידוך פאר דער חופה, ווייסט ער וואס ער טהוט, אוז מיינט עס זיין טובה. די כלה האט ער נאך ניט געקענט. זי געזעהן א פאר מאל ביי די תנאים, וועז ער האט מיט איהר די תנאים אונטערגעשריבען אוז געזאגט איהר מזל־טוב. אודאי איז איהם געווען א רחמנות וואס א אידישע טאכטער וועט פערשעהמט ווערען,—אבער מן הסתם וויים דאך דער טאטע וואס ער טהוט, אוז עס איז דאך אודאי דא א טעם דערביי.

אונאנגענעהם איז איהם געווען וואס דער טאג ציהט זיך אזוי לאנג, האט ער געפרואווט וויייטער תורה זאגען, אוז אריינגעווארפען בעהאלטענע בליקען אין דער צווייטער שטוב וואו די כלה איז געזעסען. ער האט נאר ניט געזעהן, נאר א וויסע קלייד. געווים האט איהם דאס כלה'ס וויסע קלייד אנגענעהם געריהרט. זיין בעשערטע. נאר קיין טיעפעם נעפיהל האט ער נאך ניט געהאט פאר דער וויסער קלייד...

אז דער פאטער האט איהם אריינגערופען, האט ער נעוואוסט, אז עס האנדעלט זיך געווים וועגען שידוך, אוז ער וועט עס בעראַרפען ענטשיידען. האט איהם דאס הארץ אביסעל אנגעהויבען צו קלאפען.

— דוד, דו ווילסט חתונה האבען מיט דריי הונדערט רובל נדן?

— האט איהם דער פאטער געפרעגט.

א מינוט האָט ער געשוויגען, ער האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן מיט זיך. אָנצוטהאָן זיך און ארויסצוגעהן איז נאָר נאכט געווען. האָט ער זיך אוועקגעזעצט אויפֿן ראנד פון בעט.

— אבגענארט — האָט ער געמורמלט פאר זיך.

— איך בין ניט שולדיג. דער טאטע האָט מיר געהייסען שווייגען יעצט ביזטו דאָך שוין מיין מאן — בעראַרפסט דו דאָך עס וויסען — זאָג איך דיר.

דוד האָט געשוויגען. ער האָט געקוקט אויפֿן פענסטער און געזוכט א מאַרגען־שטראהל. ער האָט זיך געטראכט, געווים וועט ער מאַרגען מיט'ן טאָטען אהיים פאָהרען. א כלה מיט א הארץ־פעהלער, ער איז ניט שולדיג, מען האָט איהם אבגענארט. אָבער דער רב וועט באלד א גט געבען. פֿיינליך איז איהם געווען וואָס די נאכט רוקט זיך אזוי לאַנגזאם און דא איז ער מיט א פרעמדער איז איין שטוב, מיט אייגע, וואָס מאַרגען וועט ער זי שוין ניט זעהן און קיינמאל ניט.

אין דעם האָט ער דערפיהלט עפעס ווארימעס רוקט זיך צו איהם, און קארטשעט זיך איין הינטער איהם און בעריהרט איהם. ער האָט געוואלט אבשפאַרען — נאָר עס איז איהם אנגענעהם געווען איהר בעריהרונג, און ער איז ווייטער געזעסען.

— דוד, דו ביזט בייז? — האָט זי איהם געפרעגט.

ער האָט איהר ניט געענטפערט, נאָר געטראכט האָט ער זיך וואָס איז זי שולדיג, אז נאָט האָט זי געשטראָפט.

האָט ער רחמנות געקראָגען:

— טהוט דיר נאָך וועה דאָס הארץ? — האָט ער געפרעגט, ניט קוקענדיג איהר אין פנים.

— אבי סעל — האָט זי שטיל אבגעענטפערט.

— און וואָס טהוט מען אז דאָס הארץ טהוט וועה?

— מען לעגט צו א נאָסען קאלטען האנד־טוך.

— וויל סטו אזא האנד־טוך? — האָט ער וויידער געפרעגט, ניט אומקוקענדיג זיך.

— יא, דארטען שטעהט א שיסעל מיט וואסער און א האנד־טוך.

דוד האָט געטאפט אין דער פינסטער צו די שיסעל, נאָס געמאכט דעם האנד־טוך און איהר דערלאנגט.

— לעג עס מיר צו, דוד — האָט זי געזאגט.

ביי־נאכט, ווען דוד איז געבליבען מיט זיין כלה אליין, איז זיין כלה ניט גוט געוואָרען. אז דוד האָט זי געהאָט אַבגעמינטערט מיט וואסער, האָט זי אויפגעעפענט איהרע אויגען און האָט דוד'ן אַנגעקוקט פרעמד אין ערשראָקען. און דערנאָך איז געווען, ווי זי וואָלט עפעס איהם געבעטען מיט איהר בליק. דוד האָט ניט פערשטאַנען וואָס איז מיט איהר, און האָט זי געפרעגט:

— וואָס איז דיר, דבורה'לע?

אַנשטאָט צו ענטפערען, האָט זי געמומען דוד'ס האנד און האָט זי צוגעלעגט צו איהר האַרץ.

דוד האָט געפיהלט ווי איהר האַרץ קלאפט אונטער זיין האנד ווי א האמעריל, האָט ער זיך דערשראָקען. ער האָט זי געפרעגט מיט אנגסט:

— דו ביזט קראנק, דבורה? וואָס איז דיר?

דבורה האָט געשווויגען. זי האָט איהם נור שטום אַנגעקוקט מיט איהרע גרויסע אויגען. אין די פינסטערע נאכט האָט ער געזעהן ווי איהר שווארץ־אפעל בליסטשעט און בעט עפעס. זי האָט ווידער גענומען זיין האנד און צעגעלעגט זי צו איהר האַרץ, און האָט געשעפטשעט אין דער שטיל:

— איך בין קראנק, דוד.

— וואָס איז דיר? האָט ער דערשראָקען געענטפערט.

איהרע אויגען האָבען יעצט נאָך מעהר געבליסטשעט און נאָך מעהר זיך געבעטען:

— איך האָב א האַרץ פעהלער.

—א האַרץ פעהלער — איז דער חתן פערציטערט געוואָרען און זיינע נאָקעטע הענד האָבען זיך אַנגעהויבען צו טרייסלען און ער האָט זיך אַבגערוקט פון איהר.

— פאר וואָס האָט מען מיר נאָר ניט געזאָגט דערפון? — האָט דוד געפרעגט ברוגז'דיג.

—דער טאָטע האָט מורא געהאָט, אז דו וועסט ניט וועלען דעם שידוך.

— א כלה מיט א האַרץ פעהלער — האָט דוד נעמורמעלט פאר זיך.

ער איז געזעסען און געשווײגען. די ווערטער, וואס זי האָט גע־זאָגט, האָבען איהם געשניטען מיט לעבע זיין האַרץ. אין דעם טאָן איז געווען אזא ווייכקייט, אזא שטילקייט, אז ער האָט עס ניט גע־קענט איבערטראָגען. ער האָט געמורמעלט פאר זיך:

— מילא, עס איז דאָך שוין מיין מזל אויך.

ער האָט געהערט א שטיל ווײנען הינטער זיך. די טרעהרען האָבען איהם וועה געטהאָן, האָט ער זיך אַבגערופען:

— דבורה'לע, וואָס ווײנסטו, ווײן נישט.

— פאר וואָס זאָל איך ניט ווײנען, אז איך האָב אזא ביטער מזל, אז גאָט האָט מיך אזוי געשטראָפט.

דוד האָט שוין ניט געקענט לענגער אויסהאַלטען. ער האָט בע־האַלטען זיין פּנים צוווישען איהרע ברוסטען און געווײנט אין זיי:

— עס איז דאָך שוין מיין מזל אויך, דבורה'לע.

און ער האָט ניט נעווואוסט צי דאָס זיינען טרעהרען פון אונגליס אָדער פון גליק.

— וואו?

— אט דא ביים ארץ.

דוד האָט איהר צוגעלעגט דאָס האנד־טוך אויפ'ן הארצען און זיין האנד האָט ניט וויללענדיג איהר נאקעטע ווארימע ברוסט בעריהרט, און א געפיהל האָט איהם וויידער ארומגענומען צו איהר.

— איז שוין ניטא קיין עצה אויפ'ן הארץ? קען מען דאך פאהרען צו א גרויסען דאקטאר! — האָט ער געזאגט אין דער הויף, ווי צו זיך.

— געווען שוין ביי דאקטוירים— ביי גרויסע דאקטוירים — ווייסען ניט קיין עצה.

דוד איז געזעסען און האָט געשווייגען. פאר די אויגען איז איהם פאַרגעקומען זיין צוקונפטיגעס לעבען מיט א קראנקע ווייב. דאָס גאנצע לעבען פערבונדען מיט א ווייב וואָס וועט קרענקען, שטענדיג קרענקען, שבת און יום טוב, שטענדיג טרויעריג זיין, און אפשר וועט דאָס שאדען די קינדער אויך, און די קינדער וועלען זיין שוואכע, אדער זי וועט גאָר קיין קינדער ניט האָבען, נאָר לעבען בלויז, ער אליין מיט א קראנקע ווייב — אין דרויסען וועט די זון שיינען, יום־טוב זיין, פסח, אידען זיינען פרעהליך, זינגען, די ווייבלאך שפּאציערען פארבייפאר דער שוהל און זיין ווייב וועט ליגען אין בעט א קראנקע.

ער האָט שוין איצט ניט געקלעהרט וועגען גט'ען — ער האָט זיך שוין געזעהן אָנגעבונדען אן דער קראנקער ווייב, און ער האָט רחמנות געקראָגען אויף זיך. אט ערשט געווען א בחור, א גליקליכער, געזעהן זיין צוקונפט אזוי ליכטיג און שוין יעצט אזוי טרויעריג. פארוואָס קומט איהם דאָס? וואָס פאר א שלעכטס האָט ער געטהאן?

ער האָט קיינעם שוין ניט בעשולדיגט נור זיין מזל, אויף דער ווייבעל האָט ער יעצט רחמנות געהאט. וואָס איז זי נעבעך שולדיג — ער האָט זיך נאָך געוואלט רעטען, געפינען עפעס א שטראהל פון האָפנונג. האָט ער זיך אָנגערופען:

— און אז ניט ווייסען אליין די דאקטוירים. אז דער רבונו של עולם ווייל, קענסטו דאָך נאָר אין גאנצען געזונד ווערען.

— די דאקטוירים האָבען געזאגט, אז איהר וועל געפינען א גוטען מאן, וואָס וועט זיין גוט צו מיר, וועל איך קריגען צוריק א געזונד הארץ.

אמר אביי, אמר ר' פפא.
די מוזינקע אויסגענעבען,
די מוזינקע אויסגענעבען,
לכה דודי, לכה דודי
לקראת—כ—לה!

דער וועג לייכט אין שנעע־און לבנה־ליכט, און אין דער ווייסער לבנה־נאכט טראגט זיך די אידען'ס זמר:

לכה דודי, לכה דודי
לקראת —כ—לה!

עס זעהען ניט די אידעלאך ווי דער פריץ פון שטעדטעל קומט זיי אנטקעגען מיט דריי פערד נאשפיץ (אין דער לענג). עס הערען ניט די אידעלעך ווי דער פריץ רופט: „העי, זשידי, פארכי, דאיטשע דראגי" (העי, אידען, פארכעם, לאזט דעם וועג). פרעהליך זיינען אידען, א טאכטער אויסגענעבען. נאך א אידיש פאר ביי אידען צוגעקומען. א נייע הויז אין אידיש פאלק, און יעדעם אידישע הויז איז ווי יעקב אבינו'ס הויז. און ווער הערט היינט דעם פריץ מיט זיינע משרתים. „דייטשע דראגי, זשידי, פארכי", שרייט דער פריץ. די אידעלעך ענט־פערען איהם: „מיר אידען האבען א משיח, און וואס האסט דו? מיר דיינען דעם אויציגען לעבעדיגען בורא. און דו וועמען? דער רבי איז אונזער מליץ יושר. און דיינער ווער?" און זיי גיבען ניט דעם פריץ דעם וועג. זיי נעהמען פאר'ן פריץ דאס היטעל ניט אראב. זיי זאגען ניט דעם פריץ: „דזשען דאברי" (גוט מארגען). שכור זיינען אידען און פאהרען פון א חתונה און זינגען אין די ווייסע נאכט אריין:

„לכה דודי, לכה דודי
לקראת כלה!"

אויפ'ן צווייטען טאג האט מען פון פריץ רייטערס ארויסגעשיקט נאכשפירען פון וואנען זיינען אירעלעך געפאהרען. און וואס האבען אידעלעך שכור אבגעטהאן. און מען האט געפונען א טויטען פויער ליעגען אין דער פוסטער קרעטשמע, וואס שטעהט אן א זייט פון וועג.

און די צייט איז געווען פאר פסח.

קדוש השם

(א לעגענדע)

וויים בעשנעעט איז דער וועג. די לבנה שפיעגעלט זיך אב איז די בריטע וויסע פעלד־שנעען וויי איז א ים: אוז די שטערען רייבען זיך איינם אן צוויטען... אזוי נעריכט זיינען זיי איבער'ן הימעל בעזיהט. פון דער וויטענם הערט זיך א אידיש זמר'ל, אויסגעמישט מיט דעם קנאל פון א בעל־עגלה'ס בייטש:

הע, הע, אן א זייט,
אידעלער פאהרען, אידעלעך פאהרען!
לכה דודי, לכה דודי
לקראת כלה!

פון וואנען פאהרען דאס אידעלער אזוי פרעהליך? פון א חתונה פאהרען אידעלער. אנגעשטאפט איז די בויד מיט מחותנים, אויף'ן סאמע קארושעל זיצט דער בעל־עגלה שכור'לעך. דאס היטעל שפרינגט פון קאפ, אוז מיט דער בייטש קנאלט ער אונטער: הע, הע אן א זייט, אן א זייט! זייט וויסען, די פערדלער, אז אייער בעל הבית איז שכור, מען פאהרט פון א חתונה — אוז זיי האבען פערגעסען דעם טענליכען יאך, לאזען זיי זיך מיט אימפעט אוז טרייבען אלעם פון וועג אראב.

אוז די מחותנים האלטען איינער דעם צווייטען מיט די הענד ארומגעארעמט, די שטרייטלער רוקען זיך אן א זייט. די פערד פער־פלאנטערען זיך, אוז אלע אינאיינעם שאקלען זיך צוזאמען מיט דער פוהר, ווי ביי דער נמרא. אוז זינגען הויך אויפ'ן קול:

און דאָ איז שוהלכעל, דאכט זיך, הערעז זיך די קרעכצען און די געשרייעז פון די געפייניגטע, וואס מישען זיך אוים אינאיינעם מיט די אידען׳ס תהילים זאגען און ריסען זיך אין הימעל ארויף.

נור זיכער זיינען אידען אין זייערע קרושים, אז זיי וועלען אויס־האלטען דעם נסיון און וועלען ניט פערשוועכען חלילה גאָט׳ס נאמען פאר די נארישקייטען פון דער וועלט. און שטאלץ רייסט זיך ארויס דער בליק אויס די פערווייניגטע אויגען פון די מוטערס און די ווייבער פון די געפיינינגטע איבער זייערע קרושים. און מיט קנאה און כבוד קוקען אלע ווייבער אויף זיי, אויף די מוטערס און פרויען פון די קרושים, וואס זיינען מקדש את השם.

נאָר אין איינעם איז מען ניט זיכער, אין דעם בעל־עגלה. א פראסטער יונג פון דער גאס, און נישט איינמאל האט מען איהם שוין געטראפען מחלל שבת זיין בפרהסיא. ער היט ניט אב קיין מנחה ומעריב און שבת נעהט ער מיט זיין פערד איבער דער גאס שפאציערען. עסט אומגעוואשען און נעהמט דעם סדור אין האנד ניט אריין. נע׳מוסר׳ט האט איהם שוין דער רב איניגע מאל און געוואלט איהם אין פאליש איינזעצען, האט ער געסטראשעט מיט שמד׳ן זיך — האט מען איהם צורוה געלאזט.

אין א ווינקל ווייבער־שוהל שטעהט זיין מוטער מיט׳ן טיכעל איבער׳ן קאפ אריבערגעצויגען, שעמט זיך די ווייבער אין פנים אריינ־צוקוקען. אלע קוקען אויף איהר מיט רחמנות און פערדראס: „אזא זוהן ערצויגען!“ — וואָרים געהערט האט מען שוין אין שטאדט, אז דער בעל־עגלה איז זיך מודה... אבגערוקט האבען זיך אלע פון איהר און זי ווינט און שטעהט מיט דעם טיכעל איבער די אויגען. קיין תהילים זאגט זי ניט — זי קען ניט; קיין סדור האלט זי ניט אין דער האנד, נור איהרע ליפען מורמלען א תפילה, און זי בעט צו גאט: „טאטע אין הימעל, שטעה איהם ביי! טאטע אין הימעל, שטעה איהם ביי!“

און די טרערען גיסען זיך פון די אויגען אין טיכעל אריין. קיינער זעהט זיי ניט, קיינער הערט איהר תפילה ניט, וואָרים אבגערוקט שטעהט זי אליין, און אלע קוקען מיט רחמנות און פערדראס אויף איהר: „אזא זוהן ערצויגען! אזא זוהן ערצויגען!“

האט מען סטראזשניקעס איבער'ן שטעדטעל ארויסגעשיקט נאכ־פרעגען, ווער איז איבער'ן וועג געפאהרען. האט מען די מחותנים מיט דעם בעל־ענלה איז קייטען געשמידט און איז די תפסה געווארפען.

די מחותנים זיינען געווען די פיער שעהנסטע בעלי־הבתים פון שטאדט.

פערזאמעלט זיינען אלע אידען אין דער שוהל. די ליכט אנגע־צונדען ווי צו יום כפור. פון די וויבערשע שוהל פערנעהמט זיך א שטיל ערנסט געווין. עס וויינען אינצעלנע שטימען און מען וויסט, אז דאס וויינען די וויבער און די מוטערס פון די געפייניגטע. דער אלטער רב איז קיטעל און טלית שטעהט פאר'ן ארון און זאגט תהילים: „למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק...“

און די עדה איז קיטלען און טלתים זאגען נאכ'ן רב מיט ציטרינע שטימען:

„למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק“.

און שטיל איז אין דער קליינער שוהל. מען הערט דעם גאנג פון די נשמות פון אלע קדושים פון אלע דורות, וואס געהען דורך די לופט פון דער שוהל. ווארים מען זאגט תהילים פאר געפייניגטע.

דארט אין דער תפיסה פיניגט מען די געפאנגענע מיט כל ענויים קשים, אז זיי זאלען זיך מודה זיין. און דאס זאגט מען דא תהילים פאר זיי, אז גאט זאל זיי שטארקען, זיי זאלען אויסהאלטען די ענויים און ניט פערשוועבען זיין הייליגען נאמען ווארים דער נסיון איז א שווע־רער. דער וואס וועט זיך מודה זיין און אבזאגען זיך חלילה פון אידישען גלויבען, האט מען אויסגעפויקט אין שטאדט, וועט מען איהם שענקען דאס לעבען, און מאכען איהם פאר דעם אויפ.זעהער פון אלע צינזען וואס די אידען האבען צו בעצאהלען דעם פריץ, און אבגעבען איהם אלע פראפענאציעס פון אלע שיינקען, און ער וועט ווערען א ראש איבער די אידען

און די וואס וועלען זיך ניט מודה זיין, וועט מען זיי צופערטלען און ניט לאזען קומען צו קבר ישראל.

ניט בערעדט. איהרע ליפּען זיינען שטום געווען, נור מיט איהרע אוינען האט זי אויף אלעמען מיט שטאלץ געקוקט.

און אלע האבען זיך אבנערוקט פון איהר און מיט קנאה און כבוד געקוקט אויף איהר:

די מוטער טאנצט מיט איהר זוהן, די מוטער טאנצט מיט איהר זוהן...

און אוועקגעלענט האט זי איהר זוהן'ס קאפּ צווישען די קעפּ פון די קרושים, און אנגעצונדען מיט איהרע הענד דאָס יאהרצייט-לייכט פאר איהר זוהן און אוועקגעשטעלט עם פאר דעם ארון צווישען די ליכט פון די קדושים.

וויערער זיינען אלע אידען אין דער שוהל פערזאמעלט. קיין תהילים זאגט מען ניט היינט. אויסגעזעצט זיינען זיי אלע אויף דער ערד. די שטענדערס פערדרעהט. די ליכט ברענען זיך אויף דער ערד. דער רב אין די זאקען זאגט „איכה" און דער עולם אין דער שטיל זאגט נאך איהם. מען זיצט שבעה נאך די קדושים. תליות האט מען מארק אויסגעשטעלט, און יעצט ווערט געטהאן זייער רעכט אין מיטען מארק. פיער יאהרציים־ליכט ברענען זיך אין א קאסטען זאמד אויף דר'ערה, און ארום די ליכט זיצען שבעה די משפחות פון די קדושים און זאגען איכה. אין א ווינקעל שוהל, הארט ביי דער טהיר שטעהט אויך דאס פינפטע ליכט. זי איז ניט אנגעצונדען, און נעבען דעם זיצט די מוטער פון דעם בעל־ענלה איינע אליין, מען ווייסט ניט, צי האט איהר זוהן אויסגעהאלטען דעם נסיון און ער געהערט אויף צו די קדושים און אלע קוקען אויף איהר מיט רחמנות און פערדראס: „אזא זוהן ערצויגען! אזא זוהן ערצויגען!"

אין דעם הערען זיך טריט צורייטען פון דרויסען. א רייטער קומט אן צו דער שוהל, ווארפט עפעס ארונטער הינטער דער טהיר און קלאפט אן אין טהיר פון שוהל — איינס, צוויי, דריי, פיער... פינף. פינף קלעפ האט ער געגעבען. און ווי עס האט זיך דערהערט דער פינפטער קלאפ אין דער טהיר, רייסט אויף די מוטער פון דעם בעל־ענלה די טהיר פון שוהל — און הינטער דער טהיר פון דער שוהל ליענען פינף אבגעהאקטע קעפ.

אויסגעזוכט האט זי דעם קאפ פון איהר זוהן און אויף די הענד געגומען און איז אריינגעגאנגען מיט איהם אין שוהל אריין. הוייך האט זי געהאלטען דעם קאפ פון איהר זוהן אויף די הענד, ווי זי וואלט איהם דער גאנצער עדה געוואלט צייגען. א שטאלצער בליק האט זיך פון איהרע אויגען ארויסגעריסען. אראבגעוואקט האט זי שוין דאס טיכעל פון איהר קאפ און שטאלץ אלעמען אין די אויגען געקוקט. אבגעוואקט מיט כבוד האבען זיך אלע פאר איהר און די מאמע, מיט דעם זוהן'ס קאפ אין דער הענד, האט אין מיטען שוהל צו טאנצען אנגעהויבען.

לייכט און שטיל האבען זיך איהרע פיס בעוואויגען, און געטאנצט האט זי מיט איהר זוהן'ס קאפ פאר'ן ארון — קיין אייז וואלט

בתים, יעדר זיצט אויף זייז אָרט. כ׳לעבען עס פערגעסט זיך דאָך אין בית־המדרש׳ל פון דעם הונגער...

א הויז איז דאָס בית־המדרש פאר אלע אידישע קינדערלאָך, א נאכטלעגער פאר אלעמען, וואָס האָבען נישט וואו דעם קאָפּ אנידער־צולעגען; א דאך פאר אלע אָהן־היימיגע, עס מאכט נישט, קיין אונ־טערשיעד, יא א היגער, נישט קיין היגער... וואָס איז דער חלוק? היינט נעכטיגען קינדער פון א פרעמדען בית־המדרש ביי איהם, מאר־גען וועט דערפאר יענם בית־המדרש אונטער זיין דעכעל זיין׳ם א קינד ארונטערנעמען, וועו עס וועט זיך פערבלאנדושען ווייט...

אָפען איז דאָס בית־המדרש פאר אלעמען, וער עס ווי׳ל קומט אריין.

עס דערשרעקט נישט מיט זיין רייכקייט און הערלעכקייט; זיינע אָרימע שווארצע פיער וועגט זיינען דיר זעהר היימיש, זיין שווארצער פערריכטער באלקען זעהט דיר אויס ווי דער באלקען פון דיין מאמע׳ס שטיבעל, דאָרט וואו דו ביזט געבארען געווארען... די ווינ־קעלאך מיט שפּיץ־וועבעכעס, די פענסטער פערשטויבט, ביי דער מזרח־וואנד שטעהט אן אָרון קודש א אלטס, מיט אלטע צוויי לייבען; אי־בער דעם אָרון — א פרוכת׳ל אן אויסגעריבענעס, מיט אן אָבגערייסענעם שעכטין מגן־דוד׳ל; ביים אָרון שטעהט א הויכער עמוד מיט אן אלט פערפעצטע מנורה, אויף דעם אלטען עמוד זיינען מיט קרייז אָנגעשריבען די קראנקע פון דער שטאָדט. און פון די ארומיגע פאלי־צעס מיט די ספרים געהט א שטויב ארויס און לענט זיך אין דער לופט פון דעם בית־המדרש׳ל...

און אז דער בעל־הבית קומט אין דעם בית־המדרש׳ל אריין פער־געסט ער אן דעם הונגער, וואָס ער האָט אין דער היים איבערגעלאָזט, זיינע „צרות" די ביטערע, די וואָכענדיגע פרנסה...

און יאָהרען לאנג און טעג לאנג שטעהט דאָס בית־המדרש׳ל און לעבט זיך מיט אין דער שטי׳ל מיט זיין עדה אידען. א חדר־אינגעל אנטלויפט פון חדר קומט ער אין בית־המדרש אריין, בעהאלט זיך אונטער זיין קאסטען „שמות", א טאטע לויפט אוועק פון דער הונ־געריגער וויב, פון די הונגערינע קינדער, בעהאלט ער זיך אין בית־המדרש׳ל. עס דאכט זיך איהם, אז זיינע שווארצע וועגט טרייסטען איהם: נישט קשה, דיין טאטע האָט אויך אמאל אזוי געטאָן... וועל־

אידישע יום טובים.

אַ בית־המדרש׳ל.

דאָס שטעדטעל האָט זיך זייַן „עיר מקלט׳ל", דאָס בית־המדרש׳ל. אין מיטען גאָס שטעהט עס, פיער שווארצע, פיער פערפוילטע, ביז צו דער ערד איינגעזונקענע וועגט; דאָס אלטע שינדעל־דעכעל פערפוילט פון רעגען — עס גלאָנצט שוין מעהר ארעב פון דער הויך. און אויף די צוויי שפּיץ־בעוועבטע פענסטערלאָך וווּיזען זיך נאָך די אַבגעריבענע מגן־דוד׳לאָך ארויס.

די טרעפלאָך איינגעזונקען, די טהירען שווארץ, גלענצענדיג פון די קושען פון פרומע וווייבער, וואָס לייגען די ליפּען צו דורכגעהענדיג, און פון נישט פרומע וואָס לאָזען זיך בענוגענען מיט א בליוזער האנד־אַנריהרונג.

קיינער וויים נישט וועד עס האָט דאָס בית־המדרש׳ל אויפגע־שטעלט; די אלטע בעלי־בתים, וועלכע זיינען נאָך קינדער געווען געדענקען דאָס בית־המדרש׳ל ווי עס איז זיך אזוי שהין געשטאַנען ווי איצטער: דענסטמאל אין שמחת־תורה, וועלכע זיי האָבען מיט די פענער אויף זיינע פענסטער געטאַנצט.

און דאָס בית־המדרש׳ל קעהר זיך כלל ישראל אן. יעדער איד האָט דערינען א חלק, יעדער זיידע האָט א ציגעל אין אַיהם אַיינגע־מויערט, א בעהעלטעניש פאר די שפּעטערדיגע דורות... און פאר נאכט, וועלכע עס ווערט טונקעל, צינדט זיך דער שמש די זעקס ליכטלאָך פאר׳ן עמוד אן. אין דרויסען איז קאלט, אין דער שטוב זיצען וווייב און קינדער און הונגערען, אין בית־המדרש׳ל בעהאלטען זיך די בעלי

אין א ווינקעלע אין בית־המדרש ברענט זיך א לעמפּעלע, א נר תמיד'ל. שטענדיג ברענט עס זיך. דאס לעמפּעלע, ביי טאג און ביי נאכט, סיי זומער, סיי ווינטער. ווער ווייסט וואו עס זיינען איצט די הענר, וואס האבען עס אנגעצונדען?... און ווער ווייסט, וועלכע הענד וועלען עס אויסלעשן.

ביינאכט. טויט שטיל איז ארום, איז דער פינסטערער נאכט, און דער שטראהל, וואס דרינגט פון א שייבעל פון דעם בית־המדרש'ל זעהט אוים, ווי א פינקעלדיג אויג וואלט אין א שווארצען שטערן געווען איינגעזעצט — און דאס אויג דערצעהלט מעשיות פון לאנג... פון גאר לאנג...

יעדען איז דער פריה, יעדען פאר נאכט, וועז די קינדער געהען אין חדר אריין, און געהען פון דעם חדר אהיים, שטעלען זיי זיך א מינוט פאר דעם בית־המדרש'ל אב.

— העכער געוואקסען מיט אן ארבעם — זאגט איין איינגעל צום צווייטען.

— יא, העכער געוואקסען מיט אן ארבעם — ענטפערט איין איינגעל דעם צווייטען.

די קינדער זיינען אלטע אידען געוואָרען, די אלטע אידען זיינען געשטאָרבען, און אן אנדער דור איז אויפגעשטאנען: און ביי יעדען דור, און יעדען פריה־מאָרגען, יעדען פארנאכט, וועז די חדר־קינדער געהען אין חדר און געהען פון דעם חדר, שטעלען זיי זיך פאר דעם בית־המדרש'ל אב, און איינער זאגט צום צווייטען:

— העכער געוואקסען מיט אן ארבעם.

— יא, העכער געוואקסען מיט אן ארבעם — ענטפערט איהם זיין חבר אב.

און דאס בית־המדרש'ל שטעהט איינגעזונקען ביז צו די פענסטער איז דער ערד, און הערט אויס יעדען פריה־מארגען און יעדען פארנאכט, וואס די חדר־אינגלאך רעדען איינם צום צווייטען און עס דאכט זיך, אז דאס אלטע בית־המדרש'ל שאקעלט צו מיט זיין אלטען, שווארצען, איינגעפאלענעם דאך: יא, העכער געוואקסען מיט אן ארבעם.

וועל דער שטאדט גנב, וואס סטראשעט א גאנץ יאהר דעם רב, אז ער וועט צום גלח געהן שמד'ען זיך, בעהאלט זיך אויך אמאל, אין א שלעכטע צייט, אין בית־המדרש'ל... און דאס בית־המדרש נעהמט אלעמען שעהן צו, נישט קשה, אויך איהרם א קינד... און עס לעבט זיך ווייטער מיט זיין עדה. שטארבט דאס דור — קומט אויף א נייער דור און עס לעבט זיך ווייטער דאס אלטער בית־המדרש'ל מיט דעם נייען דור. און אזוי ווייטער, און ווייטער... עס דאכט זיך, אז אן אלטע באבע איז דאס בית־המדרש'ל פון א סך אינזיקלאך, מיט א בריטע שערץ, וואס בעהאלט אלע איהרע אינזיקלאך אונטער איהר שערץ ארונטער.

און עפעס אן איינענשאפט האט דאס בית־המדרש'ל: קוים קומט מען אין זיינע טויערען פערגעסט מען זיך באלד אן דעם הונגער, וואס מען האט אין דער היים איבערגעלאזט, אלץ פערגעסט זיך דארט...

און יאהרען לאנג, און טעג לאנג שטעהט זיך דאס בית־המדרש'ל, און א דור נאך א דור קומט אריין, בעהאלט זיך אין איהם און געהט אוועק... יעדם דור לאזט א צייכען פון זיינע צרות אין איהם איבער: א יד פערוועצט, די מנורה פערקלאפט... יעדעס דור דערצעהלט פאר איהם זיינע ליידען, גיסט אויס זיינע טרעהרען אונטער זיין פרוכת. און דאס בית־המדרש'ל, אזוי ווי א ערבארמהיגע מאמע שטעהט און ווישט אב די טרעהרען פון די קינדער'ס געזיכטער.

— ווייניט נישט — אייערע עלטערען האט זיך אויך אמאל אזוינס געטראפען.

עס דאכט זיך, אז די טרעהרען פון יעדען דור זיינען מיט זיינע ציגעל געוואקסענגעקנאטעט. דורך דעם שטעהט עס אזוי לאנג...

טהייל מאל דאכט זיך, אז דאס בית־המדרש'ל, שטעהענדיג אזוי צווישען די קלייניע, ארימע, איינגעפאלענע הייזלאך, אין דער קליינער שטאדט, איז עפעס ווי א „מאור הגולה", א ליכט אין גלות — א איד, מיט א לאנגע ווייסע באדד, און א לולקע אין מויל... אלע הייזלאך פערלאזען זיך אויף איהם.. און ביי־נאכט, שטיל איז ארום, די לבנה אין דער הויך באדט זיך צווישען די וואלקענס, און קוקט זיך אין געסעל אראב. און דאס בית־המדרש'ל, ווי אן אלטער העלד, שטעהט און דערצעהלט פאר די ארומיגע הייזער מעשות פון לאנג...

די זון האט נאך געווארפען אן'אבגלאנץ אויף די דעכער פון שטעטיל אויפ'ן האלבען קלאץ, וואס שטעהט אין מיטען מארק (א שריד ופליט פון א צולעגטען צירק), נאך בעגילדט די שויבען פון דעם גרויסען איינפאהרהויז, וואס שטעהט אין אנהויב שטעדטל; אין מעריב-זייט אבער האט שוין די רויט-גאלדענע זון גע'גוסעט. און א שווערער וואלקען, וואס האט זיך קאלטבלוטיג געטראגען פון יענער זייט שטאדט, האט איהר פלאמעריג אויג בעצויגען ווי מיט א גרויער הויט. די פיעלע ליכטיגע שטראהלען, וואס בלאנדזשען נאך אין מארק, זיינען שוין ווי דאס ליכטיגקייט פון א לאמפ, וואס מען האט איהר קנויט אראב-געדרעהט...

אין העלען טאג הויבען זיך אן אין דער גאס די געוועלבער צו פער-מאכען, אייניגווייז, אייניגווייז... און יעדעם געוועלב, יעדעם געוועלב. ווי עם פערהאקען זיך נאר די טהירען, ווי עם ווערען פערשוואנדען די פערשיעדען-פארביגע שילדען און אויף זייער ארט בעווייזט זיך א שווארצער פלעק אויף דער לעדיגער מויער, — זעהט עם אויס ווי א ליכטל, וואס ווערט פלוצים אין א ליכטיג, העל-בלויכטענע שטוב אויסגעלאשען... און באלד נאך א ליכטל און נאך א ליכטל, און פינסטער ווערט עפעס ווי א גאסט, וואס פערלאזט דעם חתונה-זאל; באלד נאך א גאסט, און נאך איינער... און עס גנב'עט זיך אן אומעט אריין...

ערגעץ פאר א טהיר שטעהט א הויכער דארער איד, אנגעטהאן אין א צוריסענער קאפאטע, די לענדען פעסט מיט א גארטל ארומגענאר-טעלט; ער פערגלאצט די אויגען און קוקט אין הימל אריין. די דארע באקען בעווענגען זיך, ווי א ווינטל וואלט צווישען צוויי היילע בלעטער געפייפט. באלד נעהמט ער די אויגען פון הימל אוועק, און ער קוקט פרום אין מארק אריין, מיט א מינע ווי איינער זאגט: רבונו של עולם, איך וואלט אויף דיין בעפעהל... דערוויל זיינען נאך די כנסת ישראל אין די שטיבער פערזאמעלט, כאפען אריין דעם לעצטען ביסען און מאכען זיך גרייט, מיט א טרויעריג פנים, זיך צו נעהמען צו דער „איכה". אין דער גאס איז שטיל, די הייזלאר שטעהען ארום דעם מארק און שווייגען, וואלטענדיג אויף עפעס.

באלד טרעט ארויס פון ערגעץ א הויז א דארער, הויבער, נעלער איד. זיין איינגעטריקענטער גוף טראגט זיך אין א בריטען, ווייסען

א נאכט פריהער האט נאך דאס בית־המדרש'ל אויסגעהערט, וואס די חדר־אינגלאך האבען גערערט איינער צום צווייטען אוו נאך זיי מיט זיין אלטען דאך אבגעשאפלט.

א ווינט האט ביי נאכט געבלאזען.

פאר טאג, ווען דער שמש איז צו חצות געגאנגען דעם עולם וועקען, האט ער בעמערקט, אז דער שטראהל וואס דרינגט תמיד פון דעם בית־המדרש'ס פענסטערל ארויס, איז אויסגעלאשען, און געדאכט האט זיך איהם, אז דאס אויג אין דעם שווארצען שטערן פון שטערטעל איז אויסגעשטאכען געווארען...

— אידען צו חצות! — האט דער שמש גערופען...

דער עולם איז זיך צוזאמענגעקומען אוו האבען אנגעהויבען צו טאפען מיט די הענד דאס טהירל פון בית־המדרש'ל...

ביי די ערשטע שטראהלען פון דער זון האבען זיי דערזעהן, אז דאס אלטע פערפוילטע דעכל ליגט אויף די פיער שווארצע אייגענפאלענע וועגט — א האלב ספר תורה'לע מיט אן עץ־חיים'ל וואלגערט זיך אויף א פערפוילט ברעט.

דאס לעמפל, דאס אויג אין שטערן איז אויסגעלאשען.

דאס „עיר מקלט" צופיהרט...

תשעה־באב.

... אוו די כנסת ישראל האט זיך מיט'ן הקדוש־ברוך־הוא א ברוגז'ל געמאכט, ווי א שהגע כלה, וואס ווארפט צוריק דעם חתן די כלה־מתנות'לאך: געה דיר, געה. אזוי האט די כנסת ישראל אויך צוריק־געווארפען די תורה דעם בורא עולם: געה דיר אוים מחותנים־שאפט! יונגע איידימלאך, וואס זיינען אויף קעסט, אוו בחורים דרעהען זיך ארום פוסט אוו פאס. חדר אינגלאך, ווי עם וואלט שוין קיין קאנטשיג, קיין חדר, קיין רבי אויף דער וועלט נישט געווען, לויפען פראנק אוו פריי אין מיטען מארק ארום, אוו אין דעם אלטען בית־המדרש זיצט זיך די תורה איינע אליין אין א ווינקעלע אוו טרויערט, אוו האט פרעטענזיעס צו דער שכינה: אלע האבען מיך פערלאזט!

עפעס א נידריג אידעל מיט זעהר א ברייטער באָרד, וואָס זעהט זויס ווי צוגעקלעפט צו זיין וויים געזיכט, כדי די דארע, בלייבע באזען צו פערשטעלען, שטעהט אויף די טרעפלאך און בעטראכט טרויגריג דעם קונדס און עס דאכט זיך אויס, אז פון זיינע טרוקענע ליפען זערט זיך א ברום: א שווארץ וואויל־טאָג איז אויף איהם!

און שטיל ווערט אויך אין שוהל־געסעל. די זון איז שוין לאנג אונטער אונטער דעם ראט־הויז, אויף דעב וועג וואס פיהרט צום בית־עולם. אידען האבען זיך אלע פערזאמעלט אין שוהל, אין בית המדרש. צייטענווייז בעווייזט זיך א אידענע, וואבענדיג געקלייידעט, האלט א נראב ספר אונטערן ארעם, און א ליכטעל אין דער האנד, און געהט דעם קאפ אראבגעבויגען. די נידריגע הייזלאך אין געסיל, אזוי ווי זיי וואלטען מורא האבען אליין, אהן אידען, אהן א תורה אין גלות צו שטעהן — קארטשען זיך עפעס איין און עס דאכט זיך: זיי האבען זיך צום רבינ'ס ניעדריג הייזעל צוגעבויגען: אן עצה זיך צו האלטען ווי צו טהאן אין אזא שלעכטע צייט?

פון דעם רבינ'ס פענסטער שיינט עפעס א שווארץ טרויעריגקייט ארויס, און עס פינקעלט א קליין ליכטעל אין דער פינסטערניש; עס דאכט זיך, אז אינוועניג מוז לויגען א מת אויף דער ערד, צוגעדעקט מיט א שווארץ ליילאך, און א גראשענדיג ליכטעל צו קאפענס, און דער רבי פערלאזט זיין מת; ער איז אנגעטהאן אין אלט שטרייפעל. אין אנ'אלטער צוריסענער קאפאטע, מיט א בעטריבט פנים, ארבבויגענדיג דעם קאפ צו דער ערד, געהט ער אליין אין זאקען אויף די שפיציגע שטיינער, און ער לאזט זיך אין בית המדרש אריבער. אפשר וועט ער דארט ביי דער עדה אידען קענען א טרייסט געפינען.

אין דעם געסעל גענהט זיך מאטשעק פון דער פאשע אהיים. די קיה מיט אראבגעלאזטע קעפ לאזען זיך פאראוים. און ער מיט זיין בעהעלפער דעם הונד פון הינטען, שפיעלט זיך אויף זיין פייפעל ווי נעכטען, ווי אייערנעכטען...

נאכט. שטיל איז דער שוהל־גאס, די לאדענס זיינען פערמאכט. די טהירען פערשלאסען, די לבנה איינע אליין, בלאנזשעט ארום אויבען אין דער הויך אויפ'ן הימעל, איבער אונזערע קעפ. און זי קוקט אראב

כאלאט, אויף וועלכען עם בעווענט זיך א לאנג אויסגעצויגען פנים, מיט גאלע האהר, א גאלע באָרד און א לאנגער בלייכער נאז. פון אונטער די פאלעס זעהען זיך צוויי לאנגע פים ארויס, אנגעטהאן איז וויסע זאקען אהן פאנטאפעל. און דער איד אין די זאקען גאהט, אונטערשפרינגענדיג אלע וויילע, בשעת ער טרעפט אויף א שפיצינען שטיין. ער טראגט אין דער האנד א ספר'ל אהן. טאוולען, נאהט אין בערן מארק און מאכט אן איינדרוק פון א טויט־שוהל קלאפער, וואס רופט מתים אין שוהל אריין...

באלד בעווייזט זיך נאָר א איד, און נאָר א איד, פון יערער הויז לאָזען זיך ארויס קופקעס אידעלאך אנגעטהאן אין צורים־ענע קאפאטעס. אין וויסע זאקען וי די אבלים. און אלע לאזען זיך צום ראג צום שוהל־געסעל.

אין נאס וועדט שטיל. וואכענדיג איז אלץ. לאנגע, בלייכע, וואכענדיג אידען, נידריגע איינגעפאלענע וואכענדיגע הייזלאך און דער קאלטער וואכענדיגער פאר־נאכט פון נעכטען, פון אייער־נעכטען ציהט זיך ווייטער איבער'ן שטעדטעל, און דאָך זיינען די געווילבער פונקט ווי פרייטאג פארנאכט, פערמאכט, עפעס ווי אין מיטען לעבען אבגעהאקט געווארען.

און וואס אמאל וועדט עס שטילער און טונקעלער: אט, דאכט זיך, וועט א לויה פון זעהר א גרויסען רב דורך דעם מארק דורכגעהן... אין מיטען מארק ביים ברונען שטעהען נאָר א קופקעלע יונגע בעלי־בתים, טהיל בחורים, און כאפען דעם לעצטען מרונק פאר'ן טענית; די עלטערע בעלי־בתים ווארפען, נעהמענדיג די שעפערס צו צו די ליפען, א בליק דערווייל אין הימעל אריין, צי האט א שטערן זיך נישט חלילה, פלוצים, שוין בעווייזען.

און פון דער צווייטער זייט געסעל, דאָרט פון אונטער דעם ראטה־הויז, פון דעם וועג, וואס פיהרט צום בית־עולם, קומט צו לויפען א חברה קונדסים; זיי האלטען בערעלאך אין די הענד און שיסען איינער דעם צווייטען. פאראוים לויפט א קונדס, מיט אן אבגעריסענער קלאפע פון אויבער־מאנטעל; ער קומט אן פאר די בית־מדרש־טרעפ־לאך און וויינקט מיט פרייד צו די אידען וואס שטעהען דאָרט, וווייזענדיג מיט דער האנד אויף די אנגעפילטע קעשענעס: פולע קעשענעס, אוי א לעבען!

שעפ פול מיט זאמד, און פון דעם ליכט טריפט דער חלב אין זאמד אריין. אויף דער ערד: אין א ווינקעל, בעהאלטען דאס געזיכט צוויישען צוויי פאליצעם וואס זיינען אנגעשטעלט מיט ספרים, זיצט דער רב. טיף מאל בלאזט א ווינטעל, אימיצער שפאצירט דורך די שטוב, ווי א שווער שאטען, און דער רב בעהאלט דאס פנים צוויישען די פאליצעם ספרים, און ער שווייגט...

אין גאס הערשט אלץ די פריהערדינע שטילקייט, די לבנה בלאנזשעט ארום אין הימעל און קוקט מיט קאלטע אויגען אויף רעם פינסטערען געסיל. אלץ איז ווי עפעס פערטרונקען אין זיך אליין. צו זיינען שוין דען אראבנעפאלען נאט'ס צוויי גרויסע טרעהרען און האבען אלץ, אלץ פערטרונקען?... און עס דוכט זיך אוים, אז אויפ'ן וועג צום בית עלמן צו שפאנט ירמיהו הנביא איינער אליין, ער נעהט צו די אבות, ער נעהט זיי וועקען פון די קברים און באלד וועט זיך אנהייבען דא אין געסעל דער גרויסער וכוח.

ביי אַ פרעמדער טיך.

שבת נאכ'ן עסען. אין שטעדטעל איז שטיל ווי איינגעוויעגט צום שלאף. אויף די בענק פאר די טהירען זיצען שניידער־געזעלען אין שבת'דיגע ווייסע קראגעלאך און ווינקען מיט די אויגען צו די דיענסט־מיידלאך, וואס שפאצירען אנגעטהאן אין די שבת'דיגע קליידלאך, מיט דרך־ארץ, איבער דער גאס.

ר' אנשיל ווייבוים, דער חשוב פון שטעדטעל, שפאציערט זיך מיט זיין אייניקעל יודעלע איבער דער גאס, ארוים צום וואסער. די ווייסע האר ציטערט אויף דעם רויטען שנופ־טיכעל, וואס ר' אנשיל טראגט אויף זיין שבת'דיגע קאפאטע, און די ווייסע שיטערע, לאנגע בארד, וואס בעווענט זיך אויף זיין ברוסט, זעהט אוים, ווי זי וואלט רחמים בעטען. אז מען זאל איהר מיט א רויד נישט אוועקבלאזען.

ר' אנשיל איז גענאנגען פאמעליך, נישט אזוי איבער דער עלטער ווי איבער די שבת'דיגע מנוחה, און ער האט זיין אלטען קאפ איינגעבויגען. אויסהארכענדיג, וואס דער אייניקעל דערצעהלט.

אין שוהל־געסעל און שווייגט. הינטען ערגעץ וואו, פון א שפאלט פון א לאדען, לאזט זיך הערען א ווייענדיגער ניגון, וואס גיסט זיך שטיל אריין אין געסיל, עפעס ווי פאר זיך, גלאט אזוי — א ניגון אהן א פרעטענזיע, אהן א שום זאך — און ער שוועבט דורך די גאס, שווימט אוועק, און ער ווערט פערטונקט ווייט — ערגעץ אין געסיל, דארט נאך דעם ראט־הויז, אויף דעם וועג, וואס פיהרט צום בית־עולם. פון א שפאלט פון דעם רבי'נס לאדען שיינט נאך ארויס דאס שטילע יאהר־צייט ליכט. פאר א הייליגע נשמה'ס וועגען, און אינווייניג ביי'ם רבי'ן שווייגט מען. די לבנה וואלפט א קאלטען שטראהל און בעשיינט קאלט די גרויסע שויבען פון בית־המדרש; אינווייניג איז פינסטער און עס דורערט זיך עפעס אין דער שטיל. אויף די טרעפלאך פון בית־המדרש, ליגען עפעס, מענשען, צי מתים, די קעף פערנורעט, די הענד פערלענט איינע אויף די אנדערע. זיי ליגען שטיל; די לבנה שווימט פערביי, וואלפט א קאלטען שטראהל אויף די ליגענדע. די שוהל איז פערמאכט. מיט דער שווערער טהיר פערהאקט, אזוי ווי מען וואלט אינווייניג עפעס וואס אריינגעכאפט און מען לאזט נישט ארויס... נאר פון א קליין פענסטערל ערגעץ אין א ווינקעלע ביי דער טהיר וואו די חברה תהלים איז, שטראהלט ארויס א שוואך ליכטיגקייט. דער שיין שפיגעלט זיך אב. ווי פערטרונקען אין דער פינסטערניש אויף דעם געמויערטען קלאץ, וואס שטעהט פאר דער שוהל, אונטערשפארענדיג דעם גאניק פון דער ווייבער־שוהל. אינווייניג, אין דער חברה תהלים זיצט עפעס א מענש אויף דער ערד און ביי דער שיין פון א קליין ליכטעל קוקט ער אין אן אפען ספר אריין, און ער שווייגט...

ביי דער רביצין אין עס־צימער, האבען זיך די „בלי קודש" ווייבער פערזאמלט. טונקעל איז אין שטוב, בעלעבט פון שאטען, און אויף דער ערד, אויסגעבעט מיט קישענס, זיצען ארום די ווייבער, האלטענדיג אין די ארעמס די שלאפענדיגע קינדער, און הארכען זיך איין צו דער כשר'ער, פרומער, רביצין'ס קול, וואס זיצט אין מיטען דעם קרענציל. אויף א שטוהל איז אויסגעשפרייט דער „צאינה וראינה" בעלויכטען פון דעם פעררויכערטען קיך־לעמפעל, און די רביצין מיט א ווייענדיגער שטימע דערצעהלט די מעשה פון חנה'ן מיט איהרע זיבען זיהן.

אין בית־דין שטוב ביים רב, איז די אייגענע האלבע פינסטערקייט. אויף דעם טיש ברענט זיך א יאהר־צייט ליכט, אריינגעשטעקט אין א

שער, וואסערדינער בעל־הבית: פערהארעוועט א גאנצע וואה, שבת נאכ'ן עסען מאכט ער זיך א געלעכטעריל, קיצעלט דעם ברעג, לכבוד שבת, מנוחה'דיג איינצושלאפען...

און דער יונגער מאן האט וויטער דערצעהלט.

„פאר אכטצעהן יאהר צוריק, זיידע, איז דאס געווען. אידען פון פערשיעדענע פארטייען, דאקטוירים, אדוואקאטען זיינען קיין ארץ ישראל אראבגעפאהרען. אונטער זיי איז אויך געווען ר' שמואל מוהילעוואר, און אזוי ווי זיי זיינען הינטען אראב געקומען, האבען זיי אויף די ערד געקניעט, איינגעגראבען אין איהר דאס געזיכט, איהר שטויב נעקושט. און האבען אנגעהויבען צו ווייגען, אויפ'ן פעלה, און דערנאך האבען זיי אויפ'ן פעלד מנחה גערואוועט, די ערשטע אייל ערד גע־קויפט, און די ערשטע קאלאניע געגרינדעט".

— א ווא — וואונדערט זיך דער אלטער און שאקעלט מיט'ן קאפ און קוקט אין וואסער אריין.

„ציון", אונזער ציון, „ציון" וואס שטעהט אין חומש, דארט גאנץ ווייט איז עס, א לאנד, דארט האבען אידען געוואהנט, די בני ישראל וואס שטעהט אין חומש, אט געהט זיך א וועג אוועק, מיט שטיינדעלאך בעשאטען, מיט טענענבוימער בעזעצט, דאס איז דער וועג קיין „בית לחם". אט שטעהט א קבר, די מאמע רחל'ס קבר, „קבר רחל", וואס שטעהט אין חומש, יעקב אבינו האט עס געמאכט, זיינע הענד האבען דעם שטיין געלעגט, יעקב אבינו'ס הענד... און אט איז די „מערת המכפלה". א אייל אויף א אייל, וואס אברהם האט פון די בני חת אבגעקויפט, אזוי ווי עס שטעהט אין חומש פאר פיער הונדערט טאלעך, דארט ליעגט אברהם, יצחק, יעקב, אונזערע אבות בעגראבען. מיט די אמהות. די הייליגע. „אוי, אוי, ווי טראגט מען זיך די אלטע ביינער אהין"...

— ציון, אונזער ציון, וואס שטעהט אין חומש — קרעכצט דער אלטער — און קוקט אין וואסער אריין.

אט גיסט זיך דאס וואסער אזוי ווייט אוים, אונזער וואסער.

...אינגעלווייז. זומער לעב... דער רבי לאזט פריהער פון חדר ארויס... פארנאכט מען לאזט זיך צום וואסער אראב. אט שטעהט א לאדקע. ער כאפט זיך ארויף. מען שטופט זיך אב... דערנאך א יונגער מאן איז ער, ער עסט קעסט — אט גיהט ער ביים ברעג שפאציירען, יעשען צייט, אלץ איז אזוי טרויעריג, די בלעטער פאלען פון די בוימער

דאס אייניקע יודעלע, איז א הויכער יונגער מאן, אנגעטהאן אין א שבת'דינען שניט־ראק, אבגעוואקסטע שטיוועל און א בעל־הבתיש געפּרעסט קראגענדעל. און דער יונגער מענש האט זיך געפּלייסט צו צופּאסען זיינע אייל־ענדינע טריט צו דעם זיידענס מנוחה'דינען גאנג. זיין שטיל־ער טאן און זיינע שטיל־ע פּאמעל־יכדיגע בעוועגונגען מיט די הענר האבען זעהר ערנסט זיין שמועס געמאכט.

טיל־מאל האט א דורכגעהער א שאקל מיט'ן קאפּ געגעבען און דער „גוט שבת" האט דעם שמועס איבערגעהאקט.

זיי זיינען דורכגענאנגען דאס געסיל, באלד אנגעקומען צו דעם וואסער, וואס פליסט אונטער דעם שטערטעל.

א בריט אויסגעטראטען פעלד לאזט זיך צו א וואסער אראב, דער ברעג איז מיט בעלקען, מיט זעקלאך מעהל, מיט טינטלאך נאפט בעלעגט. א וואגען אהן א פערד שטעהט, האלט ביים וואסער; אונטען איז וואסער, א הויכע בערלינקע און פון דער בערלינקע ציהט זיך א לאנגע שטענגל ביז צום וואגען ארויף. דאס ווייזט אז נעכטען איז לכבוד שבת די ארבייט אבגעהאקט געווארען.

אידען שפּאצירען זיך מנוחה'דיג נאכ'ן עסען ביים ברעג און קוקען אין וואסער אריין מיט א מינע פון רוהיגע בעלי־בתים. דאלט אויף א לאדקע שטעהען פויערען און ציהען זאמר פון וואסער, דערביי געהען וויבער שבת'דיג געקליידעט. אין גאלדענע איירינגלאך, איינע דער־צעהלט עפּעס, און איהר וויינענדיג קול שלאגט אב פון דערווייטען. ווי א חתונה־געווייזן. הינטען, האלט ביים וואסער וואויעוועז חדר־אינגלאך ארום — און ווארפען איינס דאס צווייטע די היטלען אין וואסער.

ר' אנשעל און זיין אייניקע האבען זיך ביידע אויף א בעלקע ביים ברעג געזעצט.

ארום און ארום האט געהויהט די מנוחה פון שבת. דאס וואסער זיכערדיג זיין אין ברייטען דאם, איינגעפאסט אין ביידע זייטען ברעג, האט זיך מנוחה'דיג געווויגט און געקיצעלט דעם בעגראזטען ברעג, זיין שכן. שטיל איז געווען אויפ'ן וואסער; די בערלינקעס און די לאר־קעס האבען זיך פון די ברענען נישט געריהרט, און דאס וואסער האט זיך געוויגט מנוחה'דיג. איין וואל האט זיך לייכט אין די צווייטע אריינגעוואשען, אזוי ווי זיי וואלטען וויסען, אז מען טאר אין שבת קיין פּסיעה נסה נישט מאכען, און דאס וואסער האט אויסגעזהען ווי א אידי־

ער קויפט יעדעם יאָהר די שעפּסען־וואָל — דאָרט, אז מען פּאָהרט אויפ'ן וועג זעהט מען דאָס גאנצע שטעדטעל ארויס, עס שטעהט אויפ'ן בארג און קוקט אריבער איבער'ן וואסער...

און ער הערט ווי דער אייניקעל דערצעהלט ווייטער מיט א שטימעלע טאָן:

— אונזער הייליגע ערד, זעהסט זיידע, אויפבליהען וועט זי ווידער, אונזערע ברידער בעארבייטען זי מיט זייער שוויים און בלוט.

און דער אלטער קוקט אויפ'ן ברעג — א וואָל קלאפּט אויף די שטיינער.

דעם שטעדטעל'ס וואסער... פון שטענדיג אָן גיסט עס זיך אזוי... דאָרט ביים ראנד איז זיין לייבישעל דענסטמאל דערטרונקען געוואָרען, לייבישעלס גוף איז מיט דעם וואסער געוואָרען אויסגעמישט, זיין קבר איז דאָ, א שטיק וואסער איז לייבישעל געוואָרען, א בוואליע... און עס דאכט זיך, אז יעדע כוואליע וואָס קלאפּט אויפ'ן ברעג איז לייבישעל... לייבישעל מיט זיינע חברים שווימען דאָרט וויט... וויט... טהיילמאָל ברומט עס אזוי. עס דאכט זיך, אז לייבישעל'ס ווינענדיגער קול... אט קלאפּט א וואָל, זי פאלט אויפ'ן ברעג, לייבישעל נריסט און ער שווימט שוין אוועק... וויט... דאָרט רייזט עס...

דער אלטער וואַרפט א בליק אויף דעם אייניקעל — עס ברענט א פלעמעל אין זיינע אויגען — דאָס הארץ קלאפּט אין איהם, זיין קול ציטערט... און ער דערצעהלט שטיל ווי א יונגער העלד, וואָס וואָלט ערשט פון דער מלחמה צוריק געקומען:

„אויף די פעלדער דאָרט אין ציון שטעהען אונזער ברידער — עס הערען זיך שוין אונזערע געזאנגען.“

— און ווי זעהן אויס דאָרט די פעלדער — פרענט דער אלטער — אזעלכע ווי דא ארום? די אייגענע תבואות?

— ווי אט דא ארום, חזר'ט איבער דער אייניקעל, אונזערע פעלדער, רעדט ער מיט היץ, דאָרט בעארבייטען אונזערע ברידער די פעלדער, די זאנגען וואָס וואקסען — די גרעזער, די געווויקסען האבען אידען בעארבייט — זייער ארבייט, זייערע תבואות...

— און א טייך, דאכט זיך, איז אויך הינטען דא, וואָס פליסט איז לאנד, ווי הייסט ער?

אראב. דער ברעג איז נאס... דאס וואסער לויפט מיט א געבייזער: ברומט אונטער שרעקליך, ער גיהט ביים ברעג — ער קלעהרט וועגען א תכלית, אויף פרנסה..., דאס וואסער קלאפט צו אויפ'ן ברעג... און דאָרט וויט לויפט א וואל, שווימט וויט אוועק...

„הארט איז געווען דאס ערד — דערצעהלט וויטער דער איי־ניקעל — אכטצעהן הונדערט יאהר האט מען זי נישט בעארבייט, אכט־צעהן הונדערט יאָהר האָט אונזער מוטער אויף איהרע קינדערלאך געווארט אויף איהרע קינדער אין גלות... אנדערע פעלקער האבען זי געוואלט צו נעהמען, בעארבייטען איהר ערד, זי האָט איהרע פרוכטען, איהר בלוט פאר פרעמדע נישט געוואלט געבען... וויסט האָט זי ג־ וואלט זיין ביז איהרע קינדער וועלען צו איהר צוריק קומען... און עס זיינען צו איהר איהרע קינדער צוריק געקומען; און מיט דעם שוויים פון זייערע הערצער האָבען זיי די ערד נאס געמאכט, און היינט איז און צוואנציג דערפער האָבען מיר שוין אין ציון. אונזערע ברידער בעארביטען שוין די ערד דאָרט"...

און דער אלטער זיצט און הערט.

...ציון, וואָס שטעהט אין חומש, אט שטעהט דאָרט א איד מיט אן אקער־אייזען און בעארבייט איהר ערד — און דארט אין ירושלים שטעהט דאָס בית־המקדש, אונזער בית־המקדש שטעהט נאך, איין וואנט איבערגעבליבען, די כותל מערבי... מיט בוימער... אט דא איז דער הר הבית, דאָס אָרט, וואָס אויף איהם האָט יעקב אָבינו געשלא־פען. אזוי ווי עס שטעהט אין חומש, און גאָט האָט זיך צו איהם געווייזען... דא זיינען אידען געשטאנען און האבען קרבנות מקריב געווען... עולה רגל געווען... אזוי פיעל אידען פון גאנץ וויט קומען מיט פערשיעדענע זאכען, אזא שטויב ווערט אין די גאסען פון ירושלים... און אט שטעהט א וואנט, נאך א וואנט. אט זעה איך זי מיט די אוי־גען, אט שטעהען אידען און ווייגען און בעטען דאָרט צו הקדוש ברוך הוא..."

אוי, אוי... כאטש ארץ ישראל ערד אין קבר מיטצונעהמען...

און דער אלטער זיצט אויף דעם קלאץ און קוקט אין וואסער אריין, דא גיסט עס זיך, דאָרט זעהט זיך די הילצערנע בריק, וואָס לויגט אי־ בערן וואסער... און דאָרט לאזט זיך וויט אוועק דער וועג, וואָס פיהרט אין דעם דאָרף לאנקעשין, צו דעם אלטען פריץ — דאָרט וואו

א משורה׳ל.

אין נאנצען שטערטעל האט געקלונגען יוסעלע פייגעלע. דער פאטער איז א מאלארזש, א איד א הויבער און א דארער, מיט א לאנגע, קאלטענעוואטע בארד, וואם קוקענדיג דארויף איז מען זיך פון עפעס מיאש: בחנם א קאם אין די האהר אריינצושטעקען, בחנם... א מצר לארזש איז ער, פון די העלע הויט איז ער א מאלארזש געוואָרען. אוז אזוי איז ער שוין פון לאנג. פאר יעדע שטוב האט ער א בעזונדערען דעסען: די דעסענס לאזט ער זיך נישט ברענגען פון וואַרשע, ניין, זיינע איינענע מעשי ידיו, אליין שניידט ער זיך זיי אוים. זיצט ער ביי־נאכט, איינער ביים טישעל, דאם לעמפעל רויכערט זיך פאר איהם, און ארום איהם איז פינסטער און טרויעריג און עפעס א וואַרימקייט נעהט אויף אין די ארומיגע פינסטערניש. און ער זיצט זיך, לייזער אדלער מאלארזש, און שניידט זיך אוים מיט זיין מעסערעל א דעסען מיט פליגלען פון פויגעלאד און מגן־דוד׳לאך ארום. ער זיצט און שניידט, דאם לעמפעל צאנקט, דאם ביסעל ליכט וועדט פערלארען איז די ארומיגע פינסטערניש, און אזוי זיצט ער און שניידט נאָך. מיט אמאל וועדט ער געוואָהר, אז עס איז פינסטער אין שטוב, כאפט ער זיך אויף און וואונדערט זיך עפעס: דער וועג פון טישעל צום געלענער איז איהם גוט בעקאנט, וועט ער אין א מינוט שפעטער אין דער פינ־סטערניש פערהויעלען.

א זוהן׳דעל האט ער, יוסעלע הייסט ער. א קליינס איז ער, א מאנערער און א דארער. די דינע האלז הענגט נאָר אזוי זיך אויף א געלעלכטער׳ל... און, כ׳לעבען, עס איז אן אימה, אז מען זאל נישט צו־געהן און עס אוועקשנעלען. הינטען א האָרב א שפיציגען, וואם דאכט זיך, אז עס האט אין זיך אריינגענומען דעם גאנצען אינגעל׳ס קער־פער׳ל און א פנים׳ל מיט צוויי דארע בוינדעלאך, און די שווארצע גרוי־סע פולע אויגען, דאכט זיך, סקאליטשען זיך צווישען די צווייי שפיציגע ביינער. און א הויכען שטערן, און די האהר ווי ביי אן אלטען אוים־געקראכען. און דאם אינגעל האט אין זיך אן אייגענשאפט, אז עס גיט א קוויטש, דאכט זיך, אז עס האט וועד זיין דאר העלזעל צוויישען

— א טייך הינטען האבען מיר אונזער ירדן, אונזערן ליעבען ירדן. וואס פליסט אין מיטען לאנד, דארט... ביי זיינע ברענען האבען אידען די ערד בעארבייט און געקוקט אין זייז וואסער. ווי עס פליסט זיך ווייט...

— ווי עס פליסט זיך ווייט, אזוי ווי אונזער וואסער דא...

— אונזער וואסער, רעדט דער אייניקעל, פרעמד איז עס, זייער וואסער, דא האט אידיש בלוט געוונען — הינטען, ווייט אין ארץ ישראל האבען מיר אונזער ארט, מיר בענקען דערנאך.

— ווייט אין ארץ ישראל, — ברומט דער אלטער, שאקעלט מיט'ן קאפ און קוקט ווייט.

דארט אביסעל ווייטער, אין'ם זייט פון דאס שטעדטעל, ביים ברעג, ווייזט זיך דאס „בית־עלמן" ארויס. דאס צוימעל איז אין דער ערד אייננעזונקען. עס ווייזען זיך נאר אייניגע מצבות מיט אייניגע בוימער, וואס שטעהען אויפ'ן בארג. אין מיטען דער דאך פון אוהל, דער הייליגער רבי ליגט דארט בענראבען. און אט נאכ'ן אוהל ווייזט זיך א שפיץ מצבה ארויס, און קוקט זיך שטום צו, ווי דאס וואסער רינט — דעם פאטער'ס מצבה, דארט ביי דעם קבר איז א שטיקעל ארט איינגעצוימט, א קבר שוין פאר זיך. ביים פאטער'ס קבר אנגעגרייט...

דער אלטער ווארפט א בליק ווייט, דאס וואסער אילט אוועק.

דא ביים ברעג וועט ער ליגען, אין דער ערד בענראבען, שטענדיג... זייז מצבה וועט שטעהן, צו קוקען זיך צום וואסער, א שטומער שכן, און דאס וואסער וועט ווייט, תמיד אוועקשווימען...

— מיין קינד, — זאגט דער אלטער אויפהויבענדיג זיך פון ארט— דו ביזט יונג, קענסט נאר אלץ מיט דיינע אייגענע אויגען זעהן... אין, מיין קינד, בין צו אלט שוין, עס ווינקט דאס קבר צו מיר... פערפאלען, זיך מוזען נאר בענוגען לאזען מיט גלגול מחילות...

— אלטע, טויטע נשמות, אין דער מדבר וועט איהר פאלען, גלות־קנעכט, דער יונגער דור וועט קיין ארץ ישראל קומען, ברומט דער יונגער אונטער פאר זיך.

דער אלטער האט מיט'ן קאפ צוגעשאקעלט, ווי ער וואלט מסכים געווען; אזוי, מיין קינד, אזוי...

ווינען מיט א קול. און יוסעלע צולאזט זיך מיט א קוויטש. ער שטעהט אויף די הויכע טרעפלאך וואָס פיהרען צום אָרון־קודש, ביי איהם ר' ישראל קוביל דער דאזאד, וואָס האָט נעהאט „פתיחה" און גלייד איז ער דענסטמאל צו איהם און ער זינגט זיך און צוגיסט זיך אויפ'ן קול. ארום איהם, די בעל־הבית'שע אידישע אינגעלאך, מיט נייע יום־טוב'דיגע קאפאטקעלאך, וואָס דער שמש האָט ניט די העזה זיי פון אויבען־אן אראב־צו־יאגען. און זיי קוקען מיט קנאה אויף יוסעל'ס הויקער, און יוסעלע שטעהט און ווינקט אראָב צו זיי מיט גאוה, זינגענדיג „וחיל ורעדה יאחזון". און דאָס קול'כעל צוגיסט זיך אוז קוויטשעט און קוויטשעט וואָס אמאל ווייטענדיגער און הארץ־רייסענדיגער, אזוי, אז עס דאכט זיך, אז דאָס העלזעל ווערט וואָס אמאל מעהר איינגעצוי־גען און איינגעצויגען...

נאָר קוים איז נאָך ימים נוראים, וועו יוסעלע וואלנערט זיך ווייטער ארום איז דער גאָס ווי א וועריטעל און קוויטשעט זיך פאר זיך אוז קיינער הערט איהם נישט, דאמאלס וואונדערט זיך נישט איין דורכ־געהער: עס איז דאך נאר יוסעלע געווען, דער יוסעלע מיט דעם קוויטשענדיגען קול'כעל און פארוואָס ווייניט מען אזוי, פארוואָס?

יוסעלע שפרינגט אונטער, דאָס הויקערעל טאנצט מיט: עס ווינקט: „מי לחיים ומי למ־ו־ת".

די ערשטע סדר נאכט.

מען רופט איהם מאטע. ער איז א פוהרמאן.

און מאטע האָט נישט אויף דער וועלט און נישט אויף יענער וועלט קיינעם, אויסער די צוויי ווייסע שימלען, וואָס ער טרייבט זיי אָן.

זיין היים איז דער שטאהל, זיין גאנצע פאמיליע זיינען די שימ־לען.

יוער ער איז, פון וואמען קומט ער ארוים, נישט ער, נישט פרעמדע וויסען דאס. דארט איז שטאהל, איז א ווינקעלע אויף א בינטעל הייו

א טהיר אייגנגעקוועטשט, און עס פאלט דענסטמאל אן אזא רחמנות און אזא אימה, אז מען האט מורא טאקע, אז דאס העלזעל זאל נישט צווישען דער טהיר בלייבען אבגעווארגען...

א גאנץ יאהר איז אט דאס אינגעל גאר קיין גרויסער מורנו נישט. ער וואלגערט זיך אין געסעל ארום, וויל עם איז א לעבעדיג נפש'ל, און קאן זיך קריכען. מען צוטרעט עם נישט מיט די פים, וויל עם איז העכער פון א וואריס און קאן קוויטשען, וועו מען טרעט איהם אן... זיצט ער זיך, פאר נאכט למשל, אויף דער ערד, וועו ער האט שוין פון דער מאמע'ס קיד א שטיקעל ברויט אוועקגע'גנב'עט און האט מורא אהיים צו קומען, און זינגט זיך א מעשה „וויי דער נראף איז אין וואלד נענאנגען". אין געסעל זיינען נאר בלויז וויבער דא, און פאר וויבער האט אפילו אזא יוסעלע נישט קיין מורא.

גיט מען אבער דעם ערשטען בלאז מיט'ן שופר און דאס שטערמעל ציטערט, ווערט אזא מין יוסעלע מיט איין מאל פון א ווערימעל א מענש, דאס איז זיין צייט. דער חזן פון דער שוהל קומט זיך בעטען און סוד'עט זיך מיט'ן טאטען. און יוסעל שפרינגט דאמאלס אונטער אין דער גאס פרעהליכער און קוויטשעט אוים א טרויעריגען „מי לחיים ומי למות".

און גאר א גאנצער „מאכער" איז יוסעל ראש השנה ביי ונתנה תוקף. דער חזן וויינט אב די ווערטער, די משוררים האלטען מיט. לייבעל בעמנער, דער באס, גיט א „קלאפ" מיט דעם אנגעצויגענעם גארגעל, און די גאמבע ווערט טאפעלט, און דער באס גיט א קלאפ בא־א־א־ם, דאס אלץ הויבט זיך גאר נישט אן. דער חזן גיט א וואונק צו קראפעלען, א ניערריגער יונג מיט א געשוואלענער באק, אין א וויי־סען גומענעם קראגען, פון פופציהן יאהר א יונג! וואו האלטען זיי די חברה? זינגענדיג: טרא־א־א־א, לא־לא־לא־א. קראפעל גיט איהם אן ענטפער אב זינגענדיג. דעמאלס גיט דער חזן א וואונק יוסלען און יוסעלע גיט א קוויטש: „וקול דממה דקה ישמע" און'ס דאכט זיך דענסטמאל, אז אט איז דאס מלאך'ל פון הימעל אראבגעפאלען מיט'ן קוויטשענדיגען קול און באלד הערט זיך דערנאך א כליפען פון דער וויבער־שוהל. „נעהם זיי" — ווינקט ער צום בעמנער, און יוסעלע גיט זיך א רוף אן אזוי, אז דאס הויקערעל גיט זיך א קארטשע איין „ומלא־א־א־כים יא־חא־פ־א־ז־זון". דאמאלס איז די מעשה ריכטיג — די וויבער

און מאטע נויט, אז אלע יונגען און מיידען, וואס געפינען זיך איז שטעדטעל, זאלען איהם צאהלען חודש־געלד, אז נישט ווייזט ער דעם בליעגעם קנאפ, וואס איז אויף זיין זעלנערישען פאשעק.

דארף זיך א יונג שלאגען מיט'ן צווייטען, קומט מען צו מאטען און מאטע גלייבט אוים: מען מאכט א סעודה און עם וועדט ווייטער גוט, מיט איין פייף אין די אויגען פיהרט ער אלעם אוים.

און מאטע געהט שפאציערען שבת נאכ'ן עסען אין די נאסען פון שטעדטעל. ער קוקט אויף אלעם, אויף די הייזער, אויף די געוועלבער. מיט גאוה, ווי עם וואלט הייסען: אלעם איז מיין. איך האב זיי אלעם איינגעטהיילט. דעם א הויז, דעם א געוועלב, און זיך זעלבסט האב איך מיר גענומען דעם שטאהל.

פון איין זאך האט מאטע פערדרום — פון די מיידלאך אין שטעדטעל. אלע רעדען מיט איהם, אלע פרעהען זיך מיט איהם, נאר ער ווייס. אז דאס איז געמאכט, נישט אמת. מען האט נאר מורא פאר איהם. אלע איז נאר אוים מורא, ווייטער גאר נישט.

און אמאל שבת נאכ'ן עסען, ווען דאס גאנצע שטעדטעל איז געווען פערשלאפען ווי אין א שבת'דיגע נאכט, האבען זיך אלע מיידלאך מיט די שניידער־יונגען צוזאמענגענומען ביי שרה בילע'ן די אויבס־הענד־לעריז און האבען געמאכט א טענצעל. מן הסתם איז דער ערשטער געווען מאטע, ווארים אז נישט ער, וואלט דער שמש ניט געלאזט. הכלל עם וואלט נאר אהן איהם זיך נישט אנגעהויבען.

נאר אין מיטען בעסטען טאנצען פאלט מאטען איין און ער יאגט זיך ארום די יונגען און די מיידען. ער פעריאגט אלעמען און לאזט זיי נישט טאנצען, און דוד'קען, דעם קאמאשען־מאכער האט ער צו'הרג'עט. פארוואס — ווייס קיינער נישט. דאכט זיך, ער האט דאך פונקט געטאנצט ווי אלע.

נאר ער האט זיך געפיהלט עפעס נישט היימיש. ער איז דא פרעמד אין גאנצען, טאקע אלע מיידלאך לאבען צו איהם פריינדליך, אלע רעדען מיט איהם ליעבליך, אבער עס איז ניט ווי צו דוד'ן: צו דוד'ן עפעס זיינען זיי פריינדליכער און צו איהם איז בלויז מורא: מען וואספט דעם הונד א ביינדעל, ער זאל נישט בילען. אזוי האט עס אויסגעזעהן ביי איהם.

— — — — — — — — — — — —

פערשטעלט מיט צוויי ברעטער, דאָרט, דאכט זיך איהם, איז ער געבאָרען געוואָרען און דאָרט וועט ער שטאַרבען.

דעם פאַטער געדענקט ער לחלוטין נישט, נאָר די מוטער'ס בילד שוועבט איהם אפטמאל פאר די אויגען ווי א שיין פון א קליין גראָשענדיג ליכטעל, וועלכע ווערט באלד פערלאָשען: איהר אלט פערקנייטשט און פערזאָרגט פנים זעהט ער, ווי אין א חלום, מיט דעם הייבעל, וואָס איז פעסט איבערגעצוינגען ביז איהרע האלבע אויערען.

און זייט ער געדענקט, געדענקט ער נאר דעם שטאהל און די שימלען.

דאָס זיינען זיינע בעסטע פריינד. איז איהם עפעס אמאל שווער אויפ'ן הארצען, נעהמט ער ארום דעם שימעל'ס האלז און קוקט אין דעם פערד'ס גרויסע פערגלעזערטע אויגען, און איהם דאכט זיך, אז דאָס פערד פערשטעהט איהם און עס בעדויערט איהם, קוקט אויף איהם מיט א מינע ווי עס וואלט זאגען: א רחמנות אויף דיר, מאטע, ביזט א גוטער ברודער.

און אויך מאטע פערשטעהט גוט די פערד. מיט א קוק אויף זיי וויים ער, וואָס עס פעהלט זיי. „אהא, מיינע קינדערלאך זיינען מיר שוין הונגעריג, נא, נא. פיעטשטשעט אייך נישט".

וויפיעל יאָהר מאטע איז אלט וועיסט קיינער נישט, אויך ער אליין וויסט נישט. ער האָט קיינמאל וועגען דעם גאָר נישט געקלעהרט, און אלע וואָס קענען איהם מיינען, אז מאטע איז שטענדיג געווען אין דעם עלטער, תמיד געווען אזוי הויך„ תמיד געהאט א געשטופעלטען פערבראָנטען פנים ווי א לעדער. דאָס פנים מיט די הענד זיינע האבען איין קאָליר. אָנגעטהאָן געהט ער סיי זומער, סיי ווינטער איז דער אייגענער סערמיאנקע, וואָס מען קאָן נישט בעציכענען וואָס פאר א קאָליר זי האָט, נאָר אין שטיוועל קאכט ער זיך, איבער די גאנצע פים ביז אויבען ארויף מוזען די כאליאווען דערנרייכען, און אייזערנע פאדקאווע מוזען זיי האבען, עס זאל קלאפען איבער די שטיינער.

אלע האָבען מורא פאר מאטע'ן, אפילו דער דאָזאָר מיט'ן גאנצען כלי קודש. און וועז מאטע שטעהט ביי דער טפיר אין שוהל און זעהט דעם דאָזאָר, גיט ער א ווינק מיט די אויגען. מאכט ער מיט'ן מויל „פסס", ווי ער וואלט זאגען: „קוקט נאָר אן דעם, איהר זאלט מיר לעבען".

עס איז ערב פסח, דער ערשטער פסח, וועלכען מאטע פראווען אליין ווי א בעל־הבית.

מאטע האט זיך שוין אננעגרייט מצות, זיי זיינען שוין אין קארב אויפ'ן בוידעם, אפילו מיט זעקס מצה־שמורה צו די צוויי סדר־נעכט. דאס פעטע בארשט שטעהט ביים אויוועז. עס איז בערעקט מיט א ריינעם שירץ, דאס בעט שטעהט שוין ביים טיש, חרוסת האט דאס ווייב אויך שוין נעמאכט, אלעס איז שוין גרייט.

דער שניידער האט איהם שוין אבגעבראכט דאס כאלאטל, וואס ער האט זיך נעמאכט אויף יום טוב. אויך דער ווייב האט ער געקויפט א פאר נייע שיך, א נייען שויטל, — א קלייד האט זי נאר פון דער חתונה.

מאטע האט זיך געלאזט אבשערען, געווען אין מקוה, געקויפט זיך א ניי קאשקעטל און א נייע הגדה, ווי א בעל־הבית.

נאר איין זאך האט ער: ער ווייסט נישט וואס צו טהאן.

אלע יאהרען איז עפעס אנדערש. אן אנדער זאך. ער ווייל סם פערגעסען.

קיין גרויסער בריה איז די קלייניע אותיות'לאך איז ער נישט. וואס טהוט מען מיט'ן סדר אבריכטען?

אריינגענהמען א בחור וויל זיך איהם נישט. אויבם, ער ווייל אליין זיין בעל־הבית, אליין זיצען אויפ'ן הסב־בעט, און ער ווייל אויפהויבען מיט'ן ווייב די קערה, און ער קאן נישט ליידען, אז פרעמדע קוקען איהם אין שיסעל אריין.

ער האט זיך שוין געלאזט נעהן אין בית־המדרש אריין נאר א בחור, אבער ער קאן נישט.

אבער וואס טהוט מען מיט'ן סדר?

ניין, וואס עס וועט זיין, דאס זאל זיין, מען וועט זיך אן עצה געבען.

פסח אויף דער נאכט.

א קליין אויסגעווייסט שטיבעל, די פייער ווענט זעהען אויס, ווי זיי וואלטען זיך פריינדליך צווזאמען בעהעפטען צו שיטצען דאס קליינע חדר'ל; אין מיטען שטוב שטעהט א קליין ווייס בערעקטער טיש.

וועד וויים צו מאַטע וואָלט חתונה געהאט, וועט עס וואָלט זיך נישט פּלוצלונג געמאַכט אזא מין מעשה.

יענטע פייגע, דער קרעמערקע'ס טאַכטער, איז א כלה געווען פאר א סוסטער־יונג, נאר 2 טעג פאר דער חתונה האט דער חתן צוגענומען די 400 גילדען וואָס מען האָט איהם געגעבען נדן, און דער כלה'ס גאַלדענע אוירינגלאַך און האָט געמאַכט ויברח. אלץ איז שוין געווען אָנגעגרייט, די גאנצע חתונה פארטיג, און דאָ מאכט זיך אזא מעשה. האָט לייזערקע שדכן דערצו זיך געמומען און דורך די צוויי טאָג איז מאַטע געוואַרען חתן און מען האָט מאַטען געפיהרט צו דער חופה.

און זיצענדיג אויף דער נאכט נאָך דער חופה אויבען אָן, אנגעטהאָן איז א שהנע קאפּאַטע, קוקט זיך מאַטע ארום און לאכט איז זיך: „ווי הייסט דאָס, ווי קום איך דאָ אהער? בין איך טאקע מאַטע, אדער איך, מאַטע, בין נאר אן אנדערער?"

און מאַטע האָט חתונה געהאט.

נאָך דער חתונה איז מאַטע געוואַרען נאָר אן אנדער מענש, ווי מען וואָלט איהם געמומען און גאָר אין גאנצען איבערגעמאַכט מיט דער האנד.

מאַטע זיצט א גאנצען שבת אין דער היים און זינגט „ברכי נפשי". אין דער וואָכענם ארבייט מאַטע עפּעס מיט מעהר פּליים, מיט מעהר לוסט. עס קומט אויף דער נאכט, פיהלט ער עפּעס א בענקעניש אהיים צו קומען, און גיט נאָך א שמיץ די פערדלאך, אז זיי זאָלען פּלינקער גענהן.

שבת, פרייטאג צו־נאכט, וועט מאַטע זיצט ביי זיין וויים געדעקטען טישעל, קוקט ער זיך ארום אויב עס איז נישט וועד דאָ אין שטוב א העבערער פון איהם, און ער קאָן דאָס נאָר נישט פערשטעהן, אז דאָס איז אלץ זיין, אז דאָס זיצט ער ביי א געדעקטען טיש און ער אלייז איז דא בעל־הבית. און ער זיצט ווי א פרעמדער. ער האט זיך מורא א ריהר צו געבען.

מאַטע האָט שוין אוועקגעוואַרפען אלע שטותים, ער מישט זיך שוין נישט אריין אין די חברה „וואהלע יונגען", עס נעהען איהם די נאַרישקייטען נישט אן. און וועט ער זעהט איינעם פון די היינטיגע חברה, קוקט ער אויף איהם מיט א שמייכעל, נוי ער וואָלט זאגען: ער איז מיר אויך א „וואהלער יונג".

ער האָט אויסגעטרונקען און געגעבען דערפון יענטע'ן.
דערנאָך האָט ער זיך ווייטער צוריק אנידערגעזעצט, אריינגעקוקט אין דער הגדה.

— יענטע, בויג זיך אויך אריין, יענטע, — זאָגט ער צו איהר — רוק זיך אביסעל צו.

זי האָט זיך צוגערוקט צו איהם.

— איצט וועלען מיר, יענטע, ביידע אויפהויבען דעם טעלער. יענטע האָט אויסגעשטרעקט איהר האנד, זי איז רויט געוואָרען — און קלעהרט ביי זיך: „,,ווי קום איך צו דעם?''

— א קשיא, ווער וועט פרענגען די פיער קשיות, זאָגט ער צו איהר.

יענטע שווייגט.

— אָבער היינט א יאָהר, גיט מאָטע א ווינק צו איהר, און נעהמט זי אָן ביי דער האנד. אהא יענטע — ער ווינקט צו איהר און לאכט.

— א חורבן נאך דיין פנים, ווי דו ריכסט אב דעם סדר — זאָגט צו איהם יענטע.

— האָסט דו א זאָרג — זאָגט ער צו איהר, — האָסט א געשעפט מיט דעם, מצות איז דא, קנייטלאך אויך, אריין מיט דער גרולה.

— און די הגדה?

— מען זאָגט דאָך דאָס שפעטער, נאָכ'ן עסען. ווייסט דען גישט? יענטע שטעהט א ווייל קלעהרענדיג, וואָס מען טהוט: צי דער־לאנגען דאָס עסען אָדער נייז. זי צווייפעלט, זי זאָל פאָלגען דעם מאָן אָדער נישט.

— נו, וואָס שטעהסטו? — גיט אויף איהר מאָטע א געשריי־ יענטע האָט איהם געפאָלגט און זיי זיצען ביידע און עסען.

— און איצט — זאָגט מאָטע — וואָרט נאָר, וואָרט נאָר, כוסות. וועז טרינקט מען די כוסות?

— וואָס פרענסטו מיך — רופט זיך יענטע אָן דערשראָקען. מאָטע גיסט אָן צוויי כוסות.

— טרינק, יענטע, — זאָגט ער, — טרינק, אזא יאָהר אויף מיר וי א ווייבעל דו ביזט.

ער נעהמט זי ארום.

— די הגדה, די הגדה, — שרייט יענטע.

אויף איהם פינקלען זיך די צוויי אויסגעפוצטע מעשענע לייכטערלאך. וואס זיי האבען געקראנען „דרשה־נעשאנק", דריי מצות צוגעדעקט מיט א וויים טישטיכעל, אויף זיי א טעלער מיט שאר־ירקות; מאטע זיצט אויפ'ן בעט אנגעטהאן אין זיין ניי כאלאטעל, אין א וויסען קיטעל. זיין דיק געזיכט זעהט אוים עדעלער און פייגער. יענטע, זיין ווייב, זיצט ביי זיין זייט, א שענהן יונג ווייבעל, רויטע פלאמענדינע באקען, אייניגע שווארצע האהר קוקען ארויס פון דעם וויסען הייבעל. וואס בע'חן'ט איהר פנים. זיי ביידע זיצען עפעס מיט שרעק. זיי שפירען ביי זיך, אז זיי נעהען טהאן א זאך, וואס זיי זיינען נישט ראוי דערצו. פון דערווייטענם זעהט מען די וויסע נייע פארהאנגען. וואס בענגען דאס פענסטער, און די צוויי רויטע פאפירענע בלומען, וואס זיינען ארייגגעשטעקט אין זיי, אייניגע אבגעפוצטע בלעכליך מיט פאפירענע בלומעלאך העגגען אויף די וועגט. דאס שענקעל קוקט ארויס, זעהט אוים ווי עם וואלט דא געווען א היימישער וואס פיהלט און לעבט מיט מענשען. די נייע אויסגעפוצטע גלעזלאך, וואס שטעהען אויפ'ן קאמאד און פינקלען זיך צום שיין פון די צוויי ליכטלאך, וועלכע ברענען אין דעם פאפירענעם לייכטערעל אויף דער וואנט, זעהען אוים יום־טוב'דיג. אלץ איז איבערגעצויגען מיט א יום־טוב'דינען גייסט.

פאר מאטען שטעהט אן אנגענאסענער כוס, אין דער אנד האלט ער די נייע הגדה.

ער וואשפט א בליק אמאל אין דער הגדה, אמאל אויף יענטען. ווי ער וואלט פרעגען איהר אן עצה, וואס מען טהוט, ווי הויבט מען אן, ווי לאזט מען אוים.

מאטע וויים, אזוי נערענקט ער נאך, אז מען דארף דעם כוס אוים־טרינקען, אבער ער שעהמט זיך, ער קאן נישט.

— מאטע, מאך קידוש — רופט זיך יענטע אן דערשראקען און ווערט וויים, וואס זי, א פראסטע אידענע, זאגט א דעה אין אזעלכע הויכע ענינים.

מאטע האט ארבגעלאזט זיינע אויגען אין דער הגדה אריין, געמורמעלט עפעס מיט די ליפען, און צונעהמענדינ דעם כוס צום מויל האט ער נאך אמאל געווארפען א בליק אויף יענטען, ווי ער וואלט זי דערמיט געפרעגט, אויב עס איז גוט אזוי.

— — — — — — — — — — — — — —

נאט'ס א פאלק, נישט קיין רייכ'ס, אבער ווי ווייט מ'קען, טהוט מען דאך איהם צולייעב.

ר' טוביה דער צווייטער שוחט, א שעהנער איד, וואס ניין? — אונזער חזן. ר' גבריאל מלמד — אונזער רבי. צעהן גילדען א חדש און יערען שבת נאכ'ן דאוונען — מיר זיינען הונגעריג — דאך שטעהען מיר, און מיר הערען אויס, וואס דער רבי לערנט מיט אונז.

אונזער'ס א חברה־מאן, פיהלט זיך גוט אין דער חברה. אין שטאדט־זאכען, א חזן אויפצונעהמען, למשל, אדער א שוחט, וועט מען דאך א נאש־בראט קיין דעה נישט פרעגען. קיין עטאט צעהלט ער נישט אוז קיין דעה האט ער נישט; כאטש די שוהל קעהר זיך מיט אונז אן פונקט אזוי ווי מיט זיי; אונזערע טאטעס האבען פונקט אזוי די ציגעל גע־בראכט ווי זייערע טאטעס, אוז א ווייב אוז קינד האבען מיר אויך. אוז אויף א שטיקעל פרנסה דארף א נאש־בראט אויך בעטען, וואס ניין? איז דאך נאט פונקט אונזערער ווי זייערער... נור געה שריי חי וקים, אז דו האסט קיין געלד נישט, פאר דעם האבען מיר אונזער שוהל'כל, אונזער ספר־תורה'לע און אונזער חזן.

יעדער חברה־מאן צאהלט צעהן נראשען א וואך, געלד איז דא, אוז קיין פרעמדע בעל־דעות דארפען מיר נישט.

אוז אונזער איינער איז זיך דארט פאר זיין געלד א שעהנער בעל־הבית. אין נאס, למשל, אונזער'ס איינער, וואס איז מישטיינס־נעזאנט? שלעפ זעק מעהל אוז ווייטער פטור, איינער רייסט דעם צווייטען אב דעם נאז ביי א זעקעל מעהל, וואס קען מען מאכען? פרנסה, ברודער! אין דער היים איז אודאי צרות; דער קעלער קאלט אוז ווילנאטש. די קינדער: איינס ווייגט ברויט, דאס צווייטע איז קראנק, אוז די אי־דענע, נאט איינער, די אידענע! אבער פאר דעם, אז עס קומט שבת. יום טוב, טוט זיך א נאש־בראט די קאפאטע אן, שמירט די שטיוועל מיט אויל אוים אוז האלא אין דער חברה.

פיער לאנגע טישען, דריי לייכטער אויף דעם טיש, איך זאל אזוי לעבען. אין מיט'ן חברה האסטו דיר איין „אלמעמער", זאג איך דיר א נייעם, א צאצקע. אליעזר דער סטאלאר האט איהם געמאכט, 5 קארבוינעס קאסט ער, חלעבען. טאקע דאס ארון קודש'ל הינקט אביסעל צו, מילא, וואס קען מען מאכען, ברודער, אז נאט גיט אונז ניט מען איהם... וועט מען זיך אם ירצה השם פאר'ן „אלמעמער" אויסצאהלען.

— אט שוין, אט שוין — זאגט מאטע — ווארט, זאג איך. „עברים היינו". און מאטע הויבט אן צו זאגען, ער גענעצט, ער הויבט אן צו דרעמלען. יענטע גיט איהם א רים — מאטע גיט א קוק אויף איהר און זאגט ווייטער.

ער גיסט ווידער אן א כום און זאגט:

— טרינק, יענטע, טרינק.

— און אפיקומן? — רופט יענטע.

— אפיקומן, אפיקומן — ברומט מאטע — ווארט נאר, יענטע. היינט א יאהר, ווארט ווי וועט מען איהם א נאמען געבען, איין נאמען זאל זיין נאך כיין טאטען, איין נאמען נאך דיין מאמען. יא, יענטע. יא, — ער נעהמט זי ארום און זאגט ווייטער: יענטע ער וועט אוועק־געבען דעם אפיקומן, כא, כא, כא, הערסטו יענטע?

ער קושט זי.

— אבער דער סדר, א חורבן. א איד זאל אזוי דעם סדר אבריכטען. בייזערט זיך ליעבליך יענטע.

מאטע זאגט ווייטער די הגדה, טרינקט נאך א כום און הויבט אן צו דרעמלען. יענטע וועקט איהם יערעם מאל אויף — דער קאפ זיינער פאלט ווידער אראב. זי הויבט אויך אן צו דרעמלען.

צו דער צווייטער סדר־נאכט האט יענטע שוין נישט געלאזט — זי אליין האט אריינגעבראכט דעם שאכאטשאווער בחור, נענעבען איהם צו עסען, ער זאל דעם סדר אבריכטען.

אבער מאטע האט דערפון פערדרוס געהאט.

אונזער חברה־ליע.

מיר זיינען אריטע חברה־ליים, מיר וועלען זיך נישט שעמען, וואס־ערטערער פישוט'ע, אונזער חברה'ליע איז ארים. און אונזער ספר־תורה'ליע איז ארים. נישט געפוצט, נישט געשמוקט, א פשוטע.

א גאנצע וואך זיינען מיר דאך פערנומען, ארבייטס־מענשען... צדות איבער'ן קאפ. אבער שבת, זעהט איהר, דארט אין די חברה... אונזער חברה'ליע, אונזער ספר תורה.

כער איר. — ער האנדעלט מיט אתרוגים — דאך, ברודער, יערער קוקט פאר זיך, ער בעהאלט זיך די „ממתקים׳לאך״ פאר די נגידים. מיר חברה „יגיע כפים״ — אי, עס שאט נישט, אריכטע לייט, וועלען מיט אזא אתרוג אויך יוצא זיין.

און דער גבאי בעט איהם:

— ר׳ חיים דוד, מיר זיינען פראסטע אידען, מיר פערשטעהען זיך נישט אויף די זאכען, מיר גיבען דיר אזוי פיעל און אזוי פיעל און גיב אונז אן אתרוג׳ל, אזעלכעס, ברודער לעבען, וואס מיר זאלען ניט האבען מיט וואס זיך צו שעמען.

נעהמט מן הסתם, אזא חיים דוד, און גיט אונז אן אתרוג׳ל. מיר גיבען א קוק — „נישט קיין סחורה״, עפעס א ביסעל „גרינדלאך״ און „הויקערט״ צו: וווייזט אונז א צווייטען „בחור״ — סיין לייט נישט.

דער גבאי בעט זיך:

— חיים דוד לעבען, קרוין, מיר וועלען דיר בעצאהלען וויפיעל דו ווילסט, גיב אונז עפעס רעכטס!

און ער ענטפערט זיך:

— גיט נור א קוק! איהר וועט מיט אזא אתרוג אויך יוצא זיין, נישט קשה, נישט קשה.

דער גבאי קומט צו לויפען: קומט ברידער!

און וואס קלעהרט איהר? מיר גיבען א קוק אריין אלע, פון קליין ביז גרויס צו ר׳ חיים דוד, מיר גיבען זיך א לאז זוכען! ר׳ חיים דוד שרייט, שעלט — נור דער קאטער הערט איהם, מיר צוואווארפען די קאסטענס, מען קלייבט אוים, און מען גיט אונזער רבי דורכצוקוקען. וואס קלעהרט איהר? דעם בעסטען „העבט״ האבען מיר געפאקט. אויף מיינע נאמנות — דאס שעהנסטע, פאר׳ן רב האט ער געהאט בעהאלטען.

מיר האבען איהם גוט בעצאהלט, דריי רובל מזומנים, מיר דארפען דען חלילה, אז עס זאל ווער אונז געבען בחנם?

וועט מען אן ארון־קודש'ל שטעלען, אבער דאס ספר־תורה'לע האט מען עץ־החיים געקויפט, און א ניי העמדעל, אויף יום טוב האט מען די זילבערנע יד אויסגעלייזט, וואס זי איז געווען פון גרויסען אומגליק אן פער'ישב'ט ביים אפרים קינדער־האבען. און דער גאסטינינער בתור האט אונז א „מזרח'ל" אויסגעמאלט, אין בית המדרש צו שטעלען. וואס מען קאן — מאכען מיר.

און די גבאים, ביי אונז איז נישטא קיין מחלוקות, חאטש ארימע „וויסאבניקעס" — דאך פאריאדעק איז. אין דער חברה „תמימי דרך" — פריצים זיינען אלע, וויל־ען זיי גבאים וועלען, מיר, האבען זיך אונזער קלפי, און יעדען סוכות, אספרו־חג אויף דער נאכט, קומט מען זיך צוזאמען אין חברה, דער רבי שרייבט אוים קוויטלאך, יעדען חברה־מאן'ס נאמען, מעג ער זיין וועד ער איז, יעדעמס. די קוויטלאך לעגט מען אין א קאפיל אריין און אין א צווייט קאפיל לעגט מען וויטער לעדיגע קוויטלאך אריין, מיט דריי אויפגעשריבענע; מז"ט „גבאי ראשון". מז"ט „גבאי שני" מז'ט „גבאי שלישי", און אויף וועמען דער גורל פאלט, וועמען גאט בענליקט, דער זאל זיך זיין גבאי געזונטערהייט, קיין האהן וועט נישט קרייהען.

און דעם גבאי הערט מען. וועד עם הערט נישט — אוים חברה־מאן. אויף דער וואנד הענגט למשל א צעטעל: „מען זאל זיך נישט דערוועגען צו ריהרען צום „ברעטעל", אז דער גבאי וועט נישט הייסען" און דו שטעה דיר, דאס הארץ געהט דיר אוים פאר א מינהה'לע, פאר א קרושה'לע, אבער אז דער גבאי הייסט נישט — איז „פערפעל", ברודער, פערפעל! זעהט איהר, למשל, אויף סכות, דארף מען אן אתרוג'ל. יעדען ערב יום־כפור געהט דער גבאי ארום און נעהמט צוזאמען אויף אתרוג־געלד, און יעדער גיט, וויפיעל ער קאן. און איהר מוזט וויסען, אז דער עיקר איז א שענער אתרוג, וואדום, ברודער, האסטו א שענעם אתרוג — איז דיר א גאנץ יאהר שעהן. איז אבער נישט... דעמאלס ברודער... און וויידער, גוטער ברודער, מיט וואס קענען מיר גאט דיענען, מיט א פרק משניות, וואס מיר קענען נישט, אז נישט מיט א שענעם אתרוג? און פאר וואס נישט? וואס מען טאר נישט? אונזער געלד איז אפשר קיין געלד נישט? הא?

באלד נאך יום כפור געהן מיר מיט אונזער רבי צו ר' חיים דוד דיין אויסקלייבען אן אתרוג'ל. ר' חיים דוד דיין איז זיך אודאי אן עהרלי־

וועט ער זיך דערקענען מיט נייע חברים. און אפשר, וועז עז וועט איבער די צוויי טעג דאָרט איבערבלייבען, איז א סברה, אז ער וועט דאָרט איבער'ן ווינטער אין בית־המדרש לערנען.

און א גאנץ שווערען ווינטער זיצט דער איינגעל אין חדר, אין דעם ווינטערדיגען וואטענדיגען קאפאטקעלע, און זאמלט די צווייערס. וואס די מאמע גיט, און קניפט זיי איין אין ציצה־כנפות'ל און מאכט זיך א „קעזעל", „די קאסע" האט עס געהייסען. דא האט ער... וועט קומען חול־המועד... נו, נו וועט ער שוין וויסען...

און נישט איינמאל געהסטו דורך פאר פייגעלע'ס „שטעל", דאס עפעלע, דאס בארגעלע וויגקט צו דיר אראב פון דער מולטער; קום, איינגעלע, דאָרט אין ציצה־כנפות'ל... וועקט דאס בארגעלע פון מולטער. און אט שטעקסט דו שוין א האנד צום קניפעל אוים... נאָר באלד קומט דער חול המועד, דו דערמאנסט זיך: פאהרסט מיט נטע סאבאטער קיין „סאבאטע" און דו אנטלויפסט פון דער מולטער, וואו דער פעפער וואקסט.

אונטער דעם באנק וואס איז פאר'ן הויז איז א גריבעל אויסגעגראבען. שבת טאר מען דאך נישט טראגען, נעהמט מען פרייטאג פאר־נאכט דאס קניפעל און מען בעגראבט עס אונטער דער באנק. אוז דו שטעהסט שבת פאר דער טהיר, זעהסט ווי מענשען געהען דורך, אהין און צוריק פאר דיין קניפעל און דו וואונדערסט זיך: צו וועיסט טאקע קיינער נישט, אז דיין „קניפעל" איז דאָרט אריינגעגראבען?

זיינען חול־המועד־טעג גליקליכע טעג פאר אינגלאך, ווי נאד נליק־ליכער, ווי פרעהליכער זיינען זיי פאר געזעלען און געזעלענטעם.

אויף וואס ארבייט א געזעלען א גאנצען זמן, אז נישט אויף דעם נייעם אנצוג וואס ער מאכט זיך אויף פסח?

אויף וואס ארבייט א מיידעל א גאנצען זמן אוז נעהמט זיך די אויגען ארוים ביי דער ווינטער־לאמפ, אז נישט אויף דאס נייע קלייד, וואס זי מאכט זיך אויף פסח?

אין אמת'ן נישט אזוי אויף יום־טוב ווי אויף חול־המועד. אין יוח־טוב שפיעלט מען אין נים ביי א שכן'טע, אדער מען פערוויילט זיך אזוי אביסעל אונטער דער שטאדט, וואו מען כאפט א טענצעל אויפ'ן סאבאטער שאססע... נאָר די נייע קלייד'לאך און די נייע אנצוגען זיינען געמאכט אויף חול־המועד.

חול־המועד.

צוויי שטערטלאך האָט גאָט בעשאפען איינם האָרט נאָהנט נעבען דעם צווייטען, זיינען געקומען די משוררים און האָבען פערשטאָנען גאָט׳ס מיין, און האָבען זיי א נאָמען געגעבען איינס „פיאָנטעק", דאָס צווייטע — „סאָבאָטע".

און די שטערטלאך זיינען נאָר בעשאפען געוואָרען, כדי איינס זאָל זיך קענען מיט דעם צווייטען משדך זיין. כדי פיאָנטקער אידען זאָלען זיין מחותנים פון „סאָבאָטע", און די סאָבאָטער אידען זאָלען זיין מחותנים פון „פיאָנטעק".

און געמאכט האָט עס דער בורא העולם דירעקט כדי סאָבאָטער אינגלאך זאָלען האָבען זיידעס אין „פיאָנטעק", און פיאָנטקער אינגלאך זאָלען האָבען זיידעס אין „סאָבאָטע", און דער עיקר נאָר איבער חול־המועד.

גליקליכע טעג זיינען די חול־המועד טעג. קיין יום־טוב איז עס דאָך נישט, אָט דרעהט מען זיך אין גאָם ארום, מען רויכערט, די צוקערדינע געוועלבער זיינען אָפען, און אין דערוואָכענם איז עס אויך נישט. אלע געהען האלב יום־טוב׳דיג אָנגעטהאָן, דאָם שטערטעל דרעהט זיך פוסט און פאָם ארום; דער שניידער האָט אוועקגעווארפען די שער, דער שוסטער די נאָל, אזוי ווי גאָט וואָלט אויפ׳ס ניי דעם מן פון הימעל אָנגעהויבען אראָבצואווארפען. כ׳לעבען, אידען האָבען אויפגעהערט קלעהרען וועגען פרנסה, מען טהוט נאָר נישט, דאָם נאָנצע שטערטעל — לייזיג־געהער, און מען הויבט אָן קלעהרען וועגען שידוכים...

נאָר דער עיקר האָט גאָט ברוך הוא בעשאפען חול המועד פאר אינגלאך. אוי, דאָם איז א יום־טוב פאר אינגלאך, א בעצאהלונג פאר׳ן לאנגען ווינטער, פאר די לאנגע פינסטערע נעכט אין חדר.

אין אזא וואכענדיגען יום־טוב טהוען די חדר־אינגלאך פון איין שטערטעל אין צווייטען צו גאסט צום זיידען פאהרען. א נאנצען פינסטערען ווינטער זיצט דער אינגעל אין חדר און פאנטאזירט: וועט חול המועד קומען וועט ער צום פעטער קיין „סאָבאָטע" פאהרען, דארט

אויפ'ן הימעל, און די פעלדער וואס פערשפרייטען זיך איבער ביידע זייטען וועג זיינען פרייש, ערשט ארבעגעווארפען פון זיך דעם ווינטער יאר, דאס ווינטערדיגע וואטען־קאפאטקעלע... און פרייש איז די ערד. ווי א פרישער געזונטער בחור, וואס וואלט אויף דער כלה. און איהר פערשלאסענער פריהלינג רייסט זיך ארויס פון דער ערד און טראגט זיך אין לופט און ערוועקט יעדעס הארץ און גרייט עס אן צום זומער, און די זון בעגריסט אלץ מיט ליכט און מאכט עס יום־טוב'דיג. און צוויי יונגע מענשען, א יונגער שניידער־געזעלען מיט א חול־המועד שנוזקען, און א יונגע שניידערין מיט א חול־המועד שירעמל פיהלען עפעס אין הארצען, און איינער גיט א ווינק צום צווייטען, און אזוי ווי מען זיצט אויפ'ן וואגען צוזאמענגעקוועטשט, דריקט מען זיך הינטען ביי די הענד, און די הערצער פיהלען עטוואס...

און דער וועג איז א חול־המועד־וועג, ווארים אין אמת'ן איז נור פון איין שטאדט ארויס, אין דער צווייטער שטאדט אריין; כאפט מען זיך ארויף אויף דער פוהר כדי מען זאל זעהן, אז מען פאהרט אויף חול־המועד, און אז מען קומט אויף חול־המועד, אבער אזוי ווי מען קומט נור הינטער דער שטאדט ארונטער, כאפט מען זיך פון וואגען אראב, און מען געהט אויפ'ן וועג נאך נאך דער פוהר, לוסטיג און פרעהליך, און מען זינגט ליעדער... יונגע שניידער־געזעלען כאפען זיך צו צו די יונגע שניידער־מיידלאך... און מען כאפט א וואונק אויפ'ן וועג... און יעי בעגלייטען נאך א חברה חדר־אינגלאך, אנגעזאטעלט מיט מצה און איינגעריכטע פנים'ער מיט אייער...

אין מיטען, וואו די וועג צושיידעט זיך, שטעהט א הייזעל. דארט וואהנט א איד א מילכיגער (א חלבן); דארט שטייגט מען אב, דער בעל־עגלה פיהרט זיין פערדעל אנצוטרינקען צו דעם ברונעז, און די חול־המועד'ניקעס גענהען אריין צו ר' אברהם מילכיגער נאך אייער — עס איז פערפאלען, אברהם מילכיגער מוז געבען אייער, (אזוי איז שוין דער מנהג פון קדמונים אז, אזוי האט זיך זיין פאטער, זיין זיידע, און זיין עלטער־זיידע געפיהרט)...

פון „פיאנטעק" דערווייל קומט אן א צווייטע פוהר (אויף חול־המועד איז דא א בעזונדערער פוהרמאן אין „פיאנטעק", וואס פיהרט אב די חול־המועד'ניקעס קיין „סאבאטע", ווארים דער סאבאטער מוז דאך זיינע חול־המועד'ניקעס אבפיהרען קיין „פיאנטעק"). ביידע

און נישט אזוי פאר דער אייגענער שטאָדט, ווי פאר דער צווייטער שטאָדט.

נאָלד ווּאו מען גראָבט עס, האָט עס נישט קיין ווערטה: א יונגער נעזעלען אין זיין שטעדטעל, א יונג מיידעל אין איהר שטעדטעל האָט קיין ווערטה נישט — זיי וויים מען ערשט ווי אַבצושאַצען אין צוויי־טען שטעדטעל.

און קומט אזא חול־המועד, נעהמט זיך א יונגער נעזעלען זיין חול־המועד שטעקען אין האנד אריין, נעהמט זיך א יונגע מיידעל איהר שירם אין דער האנד אריין, און די נייע קלייד־ער, און די נייע אנצוגען, און היידא אין דער צווייטער שטאָדט אריין.

אזעלכע יונגע לייטלאך הייסען: „חול־המועד'ניקעס", אזעלכע יונגע מיידלאך הייסען „חול־המועד'ניצעס".

און „סאָבאָטע" איז אין „פיאָנטעק", און „פיאָנטעק" איז אין „סאָבאָטע".

איין פערדעל, איין בעל־עגלה איז דאָ אין די צווי שטעדטלאך: איין האלבען טאָג איז דאָס פערדעל אין „סאָבאָטע", איין האלבען טאָג אין „פיאָנטעק"... דאָס פערדעל פיהרט אויף זיך די סאָבאָטער קיין „פיאָנטעק", און די פיאָנטקער קיין „סאָבאָטע"... נאָר א גאנץ יאהר געהען די סאָבאָטער קיין „פיאָנטעק" צום פום, און דאָס פערדעל מיט'ן בעל־עגלה זיינען געמאכט געוואָרען, ווייל אין א שטעדטעל מוז א בעל־עגלה זיין, מוז א וועגעלע זיין און א פערדעל איבערצופיהרען, אזוי ווי עס מוז א שטאָדט'ס משוגע'נער, א שטאָדט'ס גנב, א שטאָדט'ס מסור זיין: אז עס קומט חול המועד, איז א מצוה צו פאהרען. — צו פאָהרען צו גאסט... קומען צו געהן די יונגע נעזעלען מיט די שטעקע־לאך, קומען צו געהן די מיידלאך מיט די שירמלאך, קומען צו געהן די חדר־אינגלאך און אלע מיט אייער (חול־המועד ריהרט מען זיך נישט אהן אייער), און א גאנץ „פיאָנטעק" ווייל ארויף אויף דער פוהר, און איינער אויף דעם צווייטען'ס קאפ, און די אייער צורינען זיך און צו־גיסען זיך איבער די נייע קלייד־ער, איבער די נייע אנצוגען, ווערט דאָרט א לעבען! — און ר' אהרן פיהרט דאָס פערד ביים צוים...

און גאָט האָט נעמאכט אויסטריקענען די בלאָטע, וואָס איז א גאנץ יאָהר אויף דעם וועג צווישען די ביידע קליינע שטעדטלאך, און עס איז שכיח שכנות, און ער האָט נעמאכט שיינען די חול־המועד זוּוּ

אויפגעהויבען אוז מיט גרויס פֿאראד געפֿיהרט צום טיש, אנידערגע־זעצט איהם אויבען־אַן, ביים „רבי'ן" אוז מכבד געווען מיט צוויי שטי־קער פֿעקיך.

דער עולם איז געזעסען ארום ביי די טישען, אוז די גבאים האָבען דערלאַנגט.

אוז לעקיך האָט מען געטהיילט אומגעוואויגען, אוז בראַנפען האָט מען גענאַסען אומגעמאַסטען.

ביי דער טהיר זיינען געזעסען זעקס בחורים׳לאך אויף איין זייט. זעקס בחורים׳לאך אויף דעם צווייטען זייט: בעהעלפער פוז חדרים. אתרוג־ארומטראַגערס. הושענה־מאַכערס, לולב־בינדערס. די צוועלף בחורים׳לאך האָבען געדיענט אלס מוזיק אויפצונעהמען יעדען חברה־מאַן וואָס קומט אריין, מיט א פרעהליכען „ברוך הבא" אוז אַבצוקנא־לען א „גוט יום־טוב" ביי א טרונק בראַנפען.

דער עולם האָט נור ביער געטרונקען, דעם לעקיך האָט יעדער פֿא־טער צוטהיילט די קינדער, וואָס זיינען מיט אין דער חברה געווען, אוז די עפּעל, אוז די נים האָט מען בעהאלטען פֿאר די ווייבער אין די קע־שענעס.

די גבאים, אַנגעטהאַן אין בריעטע פֿארטיכער, האָבען דערלאַנגט דער עולם האָט געטרונקען. דער חברה־חזן מיט די משוררים האָבען א פרעהליכען נגון געזונגען, אוז דאָס אינגעל, דאָס קוויטשערל, האָט אין דעם נגון א טרויעריגען „ונתנה־תוקף׳דיגען" טאַן אריינגעכאפט, אוז דער באַס האָט א בעמעלע געגעבען: אוי,—אוי,—אוי,—אוי,—אוז דער עולם האָט מיטגעהאַלפען: אוי,—אוי,—אוי,—האָט עס אויסגעזוהען עפּעס, ווי א פרעהליכער יום כפור.

אוז וואָס אמאל האָט זיך דער „אוי־אוי" אלץ מעהר פערגרעסערט, אלץ שטארקער געהילכט. אוז האָט א איד א בליק אין פענסטער גע־וואַרפען אוז די פערלאַפענע שויבען געזעהן, האָט ער מיטגעברומט: אוי־אוי, אוי־אוי, דער ווינטער קומט, דער ווינטער קומט!

א צווייטער איד האָט מיטגעזונגען: „דער אויוועז איז צוברא־כען", אוז א דריטער איד האָט מיטגעזונגען: „אוז דער פּעלץ איז אויסגעקראַכען", אוז דער איבעריגער עולם האָט א ברום געגעבען: „אוז קיין געלד איז נישטא" —

— „אוי־אוי, אוי־אוי".

פוהרען שטעלען זיך אָב פאר ר' אברהם מילכיגער'ס טהיר, און דאָרט טרעפען זיך אוך קושען זיך צוויי ק"קים במרינת פוילען...

די חול־המוער'ניקעס קריכען אראָב פֿון די וועגען אוך טהיילען זיך איין אין צוויי מחנות: אויף איין זייט „פּיאָנטעק" מיט איהר פערד אוך וואָגען, אויף דער צווייטער זייט „סאָבאָטע" מיט איהר פערד אוך וואָגען. אוך איין שטאָדט קוקט דער צווייטער אריבער. אין איין האָריזאָנט ליגען דאָך די צוויי שטעדטלאָך, אָבער ווי ווייט זיינען זיי אָבגעשיידט איינער פון צווייטען. עפּעס די חול־המוער־שטעקלאָך זיינען אנדערש — דא זיינען פּיאָנטעקדיגע שטעקלאָך, דאָרטען האָלטען זיי סאָבאָטעדיגע שטעקלאָך. אוך די היטעלאָך מיט די דאשעקלאָך זיינען גאר אנדערע: די פּיאָנטעקער גיט קליינע דענפּלאָך, דאָרט — סאָבאָטער מיט ברייטע דענקעלאָך... אוך די קליידלאָך! סאָבאָטער קליידלאָך מיט קישעלאָך פון הינטען אוך פּיאָנטעקדיגע קליידלאָך מיט הארץ־ווענטלאָך פון אויבען...

צוויי שטעדטלאָך — „סאָבאָטע" און „פּיאָנטעק".

שמחת תורה אין דער קצב־ישער חברת.

דער עולם האָט זיך נאָך מיטאָג שמיני־עצרת אין דער קצב'ישער חברה צוזאמענגעקליבען. מיט מנחה האָט מען ר' ברוך פישער מכבד נעווען; אוך ר' ברוך, דעם טלית אויף איין אקסעל פערלענט אוך אויפ'ן קאָפּ אַ קאָפּעלושעל מיט ווייסע שליפערלאָך אוך ווייסע פּענדעלאָך אריינגעשטאָכען, שטעהט פאר'ן עמוד אוך זינגט די יום־טוב'דיגע שמונה־עשרה. אונטער זיינע פים איז אוועקגעשטעלט אַ באָנק, כדי ר' ברוך זאָל אומפאלען וועז ער וועט די שמונה־עשרה אויסגעהן. מען איז עפּעס דורך די „ימים נוראים־צייט" מיט גאָט נאָהנטע מחותנים געוואָרען, — „אויף דו"...

ר' ברוך האָט שוין שמונה־עשרה אָבגעזאָגט, דער עולם איז ארויס מיט א פּרעהליכען קריש, אזוי ווי דאָס מאָל וואָלטען די געשטאָרבענע מוחל געווען, אז מען זאָל פאר זיי בעטען... אוך ר' ברוך איז שוין אומגעפאלען, ווי מען האָט געוואָרט, מען האָט איהם מיט געזאנג

— א רוח זאל... אט... — כליפעט ר' ברוך און קלאפט אין טיש אריין, — ביער! גבאים, וואס שלאפט איהר? אונזער משה רבינו נעבער, אונזערער.

און טרעהרען בעווייזען זיך איהם אין די אויגען.

— אונזער הייליגער משה רבינו, — און ר' ברוך פישער איז צו צום ארון, אויפגעעפענט דאס פרוכת, און ער האט דער חברה'ס ספר־תורה ארויסגענומען. אננעקליידעט איז עס געווען מיט דעם נייעם וויים־אטלאסען מאנטעלע, און פון זילבער א מגן־דוד אויסגענייהט. און ר' ברוך האט מיט דער ספר־תורה א טענצעל ארום „שלחן" גע־מאכט.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליגער משה רבינו... און ער האט געוואלט ביז דער עולם וועט איהם אונטערהעלפען... און דער עולם איז ארויס פון טיש.

— גוט יום־טוב! גוט יום־טוב!

— אין שוהל אריין, אין שוהל אריין! — און דער עולם האט זיך געלאזט אין שוהל.

צו ערשט זיינען געגאנגען די בחורים מיט א פרעהליכען נגון, דער־נאך די קינדער מיט די ברענענדיגע פאהנעם, און ר' ברוך פישער אין הויזען מיט א שפענצער, מיט דעם קאפעלושעל, מיט די וויסע פעדערן אויפ'ן קאפ. ער האלט אין האנד דאס ספר־תורה און טאנצט דערמיט אין גאס, און זינגט הויך אויפ'ן קול.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליגער משה רבינו!

און דער עולם מיט'ן „רבי" געהען נאך ר' ברוך'ן, און דערנאך געהען די ווייבער פון די חברה־לייט, יום־טוב'דיג געקליידעט. פון פארנט שפרינצע, ר' ברוך פישער'ס ווייב, פיהרט דעם פאראד.

עס האט שוין אננעהויבען צו טונקלען, און פאר יעדען פענסטער האבען ליכטלאך געפינקלט, און ווייבער, און מיידלאך זיינען מיט ליכטער און לאמפען פאר דער טהיר ארויס צו מאכען אן אילומינאציע פאר דער הייליגער תורה.

און ווייבער מיט ברענענדיגע ליכט זיינען דער הייליגער תורה נאכגעפאלגען.

און טונקעל ווערט. די הערבסט־נאכט פאלט שווער איבער דער שטעדטעל צו, און אידען געהען דארט... ווייט... עס פינקלען נאר

און אזוי האט דער עולם אונטערגעהאלפען. ביז עס איז טרויעריג פֿרעהליך געוואָרען, און ר' ברוך פישער האט דער ערשטער זיך פון אָרט אויפגעהויבען און האט זיך א לאָז געטהאָן טאנצען.

— שישו ושמחו בשמחת תורה!... היידא, עולם! היידא! היידא!

— צווויי גילדען א פונט פישלאך — האט אונטערגעבראכען זינגענדיג אנטשיל קצב און איז צו צו ר' ברוך'ן און איהם אנגענומען פאר'ן לאטץ.

— פערציג גראשען א פונט פלייש — האט ר' ברוך געוונגען האלטענדיג ר' אנטשלען פאר דער האנד, און דער עולם איז ארויס מיט א הילך:

— גוט יום־טוב! גוט יום־טוב!

באלד האט זיך דער עולט איינגעשטילט. דער רבי פון דער חברה האט דעם גרויסען מדרש אין האנד גענומען, פון וועלכען ער פלענט יעדען שבת לערנען, אויפגעפענט עס און אנגעהויבען:

— נו, רבותי!

— רבי, א שטיקעל, א פרעהליכעס.

— א יום־טוב'דיגעס, רבי, — האט דער עולם געזאגט.

— זיי וויללען אן אגדתא, רבי, נישט קיין „הלכה",—האט ר' מרדכי קצב זיין בקיאות פאר'ן עולם ארויסגעווויזען.

דער רבי האט א שמעק טאבאק גענאסען און אנגעהויבען זאגען:

— מיר וועלען מסיים זיין אין מדרש.

— אז עס איז געקומען די צייט, וועז משה רבינו זאל נפטר וועזען, האט ער ביי גאט געבעטען: „רבונו של עולם, פערציג טעג, פערציג נעכט בין איך ביי דיר געווען, בעט איך דיר, זאלסט מיך נישט איבערגעבען דעם מלאך המות"...

— רבי, א פרעהליכעס — שרייט דער עולם.

— ניין, רבי, טאקע דאס, — שרייט ר' ברוך און טרעהרען בעווייזען זיך איהם אין די אויגען, — אט אזוי וויטער.

דער רבי זאגט וויטער:

— דעמאלט האט זיך משה געהייליגט וויא א מלאך, און גאט אליין האט אראבגענידערט צו איהם, צו צונעהמען זיין נשמה, אוג דריי מלאכים זיינען מיט הקדוש ברוך הוא: מיכאל, גבריאל און זגוגאל.

ר' נעצעל, דער טאָג־חזן פון בית המדרש, וואָס זיין רערען איז שטענ־דיג מיט דעם נגון פון „וישתבח". די חברה „פועלי צדק" האָבען זיך נעלאָזט בענוגען דערמיט, וואס זייער דעלעגירטער, ר' נעצעל, טראגט א פערקאָהרטע קאפאָטע מיט א פערקאָהרטער הוט, און דאָס ספר־תורה פון דער חברה „פועלי צדק" האָט א שהן סאמעט מאַנטעלע מיט אויסגעהעפטע לייבען. פון דער חברה „תמימי דרך" (בעלי־בתים, סוחרים, אַרענטליכע שניידערס) איז דעלעגירט ר' אפרים עקר, א איד. וואָס האָט קיין קינדער ניט און וואָס האָט פאר זיין אייגען גענלד א ספר־תורה גענאָזט שרייבען.

דער דעלעגירטער פון דער חברה „תמימי דרך" טראָגט א פארטוך אויפ'ן קאָפ, און דאָס ספר־תורה — א זילבערנע „עטרה", מיט א זיל־בערנעם „יד". פון דער חברה „נקי כפים" (טרעגערס און וואסער־פיהרערס) איז דעלעגירט עפעס א הויכער יונג, וואָס האָט תמיד א פערבונדען אויג, אז מען מיינט, דאָס ער איז געבאָרען מיט'ן טיכעל אויפ'ן אויג, און דאָס טיכעל איז אין דער וואָכען שמוציג, שבת — האלב ריין, און יום־טוב קלאָהר. ער האלט אין דער האנד דער חברה'ס ספר־תורה, א נאקעטעם, נעבער, און א קליינם — אן עופ'עלע פשוט, און טראָגט, ווי איהרע בעלי־בתים, א צייגען מאַנטעלע און די עטרה מיט'ן יד זיינען נעבער פער'ישב'ט.

באלד איז מען מכבד דעם רב פון דער שטאדט מיט דער שטאדט'ס ספר־תורה, א גרויסעם, מיט א גאלדענער „עטרה" און מיט א גרויסען גילדענעם יד.

און דער „חזן" מיט די „משוררים" דאָרט ביים „עמוד" האָבען דעם סיגנאל געגעבען, און ער איז ארויס מיט א בעזאנג, דער רב מיט'ן ספר־תורה פון פאָרנט, און נאָך איהם ר' אפרים, דער דעלעגירטער פון דער חברה „תמימי דרך" מיט זייגע חברה־לייט און גבאים און חברה־ווייבער און חברה־קינדער, דערנאָך דער דעלעגירטער פון דער חברה קצבים, ר' ברוך פישער מיט דער חברה'ס ספר־תורה, און חברה־לייט. און מיט די גבאים, און מיט חברה־ווייבער, און חברה־קינדער, און דער־נאָך ר' נעצעל, דער דעלעגירטער פון דער חברה „פועלי צדק" מיט זייגע חברה־לייט, און דערנאָך דער הויכער יונג מיט דער פערבונדענער אויג, מיט דער נאקעטער ספר־תורה אין האנד.

די לִיכטלאך, און עם הערט זיך נאָך פון דערווייטענם ר' ברוך פישער'ס קול.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליגער משה רבינו... אונזער משה רבינו...

די אידען האבען געכאפט גאט אין קרענצעל אריין, און געמאכט. מחילה, מיט איהם אַ טענצעל. דאָס אָרון קודש איז אָפען און א ליכט ברענט זיך דאָרט, די קינדער האלטען פאָהנעם אין די הענד, אויף די שטעקלאך פון די פאָהנעם זיינען רויטע עפעלאך און אין זיי זיינען אריינגעשטעקט ברענענדיגע ליכטלאך. די קינדער שטעהען אויף די בענק און שרייען: „גוט יום־טוב! גוט יום־טוב!" אויסגעמישט איז דער עולם; נישטאָ היינט קיין אונטערשיעד, היינט זיינען אלע גלייך. סיי רייך, סיי אָרים — אלע זיינען „מורנו'ס". יעקל וואסערטרענגער האָט זיך ארויפגעכאפט אויבען־אָן, אויף מתתיהו גאלדמאן'ס שטעל. באלד ביים רב, אין דער מזרח־וואנט. און ר' יעקל וואסערטרענגער רייבט זיך צו צום קרענצעל נגידים, וואָס שטעהען ביים רב, און ר' יעקל וואסערטרענגער גיט אַ שאָקעל מיט'ן קאָפ און זאָגט הויך: „גוט יום־טוב, רבי!" און שאָקעלט זיך פרום.

די חברה־לייט קומען זיך צוזאמען אין שוהל אריין, יעדער פאלס מיט זיין שטאָב און זיינע פאלקאוניקעס, יעדע חברה מיט איהר הייליג ספר־תורה, פאָראויס, און מיט איהרע גבאים, מיט לעקיך און בראנפען, מיט איהרע חברה־לייט, חברה־וויבער און חברה־קינדער. יעדע חברה קלייבט אויס איהר דעלעגיערטען און שיקט איהם מיט דער ספר־תורה ארויף אויף בעלעמער. און דאָ, אויפ'ן בעלעמער קענט איהר דערקענען יעדע חברה מיט איהרע סימנים. אָט זעהט איהר אונזער בעקאנטען ר' ברוך פישער (דעלעגירט פון דער חברה קצבים). אָט שטעהט ער מיט דעם קאפעלושעל אויפ'ן קאָפ, אין די הויזען מיט'ן שפענצער. און האלט דער חברה'ס ספר־תורה און די חברה־לייט קוקען אויף ברוך'ן און קוועלען פאר נחת. נעבען איהם שטעהט דער דעלע־גירטער פון דער חברה „פועלי צדק", (שניידערס און שוסטערס),

חורבן פוילען.

1

קינדער מאַכען פּיט-פּאַט!

עס האט געטאַאן די צייט איהר פּליכט, און ווען די זונן האט ווארימער געשיינט, האט די פּוילישע ערד אנגעהויבען ארויסצושפּראַצען פּון זיך מיט גרינס, גראַז און בלעטער. זי האט נישט געהערט די טעמפּע הייזעריגע קרעכצען פּון די קאַנאַנען, וואס האבען מיט יערען געשריי א שטיק פּייער פּון זיך אויסגעשפּיגען, און יעדעם מאל אין אן אנדער ארט גריבער אויסגענראבען, הייזער אונטערגעצונדען אדער בלי־הענדע בוימער אונטערגעהאקט — זי האט ניט געהערט, זי האט ניט געזעהען און וויייטער, ווי גאט האט איהר געהייסען, האט זי בעגרינט די אויבערפלאך פּון די ערד און געפּלאַנטען גראַזען אונטער דעם מענ־שען'ס טריט. עס האבען זיך נור געשראקען פּאר דעם הייזערדינען ברום מענשען און בהמות. די מענשען זיינען שוין אבער לענגס פערשוואונ־דען פּון די ערטער, איבערלאזענדיג פערוויסט זייערע הייזער און פעל־דער פּאר דעם פּייער פּון משחית, און די בהמות וועלכע זיינען פער־יתום'ט, פערגעסען נעווארען אויף די פעלדער — האבען מיט א ווייענע־דינען קינדערשען „מע" נערופּען זייערע בעלי־בתים. קיינער האט זיי ניט צוואמענגעקליבען, און משוגע זיינען זיי געווארען פּון דעם הייזע־דינען ברום וואס הערט זיך ארום זיי און שפּייט פּלאַמען פּייער.

עס האט ניט געקוקט דער פּריהלינג וואס עס איז מלחמה־צייט און נעצוינגען זיך מיט א גרינעם סאַמעטענעם בייט אין דעם קלייענעם

און דער ארומיגער עולם האָט א וועג געמאכט פֿאר דעם עולם מיט דעם „עזר דלים".

פינסטער איז שוין געווען, אין גאס האָט געבלאָזען א קאלטער הערבסט־ווינד. פון אויבען, פון הימעל האָבען די שטערן קאלט אראָב־געשיינט. דאכט זיך זיי שרעקען עפעס...

דעם שיסען פון די הארמאטען: פיף־פאף, פיף־פאף, און פרעהען זיך דעריבער.

אויף א שפיץ בארג ביים לינקען ברעג ווייכסעל, אין לובלינער נו־בערניע, שטעהט א הויכע באשניע וואס דער קעניג קאזימירז האט אויפ־געשטעלט, און צו פוסענם פון דער בארג לויגט א אידישע שטעדטעל איינגעטונקט אין סערער און אין נערטנער צייט שוין הונדערטער יאהרען.

אמאל, בעפאר די באהנען זיינען געגאנגען קיין ראססיי, איז דאס שטעדטעל גענוען א בעריהמטע האנדעלס־שטעדטעל. די ווייכסעל איז געווען דער איינציגער וואסער־וועג וואס האט איבערגעפיהרט דאס ברויט פון די פוילישע פעלדער און דאס האלץ פון די פוילישע וועלדער אין דער וועלט אריין. און די אידען זיינען די סוחרים געווען.

דאמאלסט האט דאס שטעדטעל געהאלטען אין מיטען בליהען, און איהרע סוחרים זיינען בעריהמט געווען איבער דער גאנצער וועלט.

פון דאמאלסט שטאמט נאך די שעהנע אידישע שוהל, אויף וועל־כער מען זאגט, אז דער קעניג קאזימירזש, וואס איז געווען פאר די אידען ווי א פאטער, האט זיי געהאלפען דעם שטעדטעל אויפצובויען.

און, ווירקליך, געפינט זיך נאך אין דער שוהל אן אלטער סידור, אין וועלכען עס שטעהט די ברכה אויף די פוילישע מלכים. די זיידענע פרוכט'ן און די אטלאסענע פסרי־תורות־קלייד'לאך טראגען נעמען פון בעלי־בתים, וואס לעבען שוין לאנג ניט, זייערע גערעבעניש איז שוין לאנג אפגעווישט געווארען פון די לעבעדיגע. נאר אויפ'ן אלטען בית עולם וואס ליגט אויפ'ן בארג, און תשעה באב, וועו די קינדער געהען מיט די היל־צערנע שוועדרען ארויס, געפינט מען צוויישען די גראזען איינגעפאלענע מצבות, וואס טראגען די נעמען פון די בעלי בתים.

און ר' שלמה קברו, דער אלטער הונדערט־יעהרינער איד, וואס וואהנט אין הקדש־שטיבעל אויפ'ן בית עולם וווייזט די קינדער וואו די עלטערען ליעגען וועו זיי קומען אויף קבר אבות.

אויפ'ן אלטען בית־עולם ליעגען צעהן דורות. יעדער דור מיט זיין רב. און אז עס קומט אן עת־צרה אויף אידען, קומט מען אויף דעם אלטען בית־עולם ארויס וווינען און קלאגען אויף די גוטע אידענם קברים.

פוילישען שטעדטעל אריין, וואו די איינוואהנער זיינען ארומגענאנגען קראנקע מיט שלאף־דארשטיגע אויגען און פערשמאכטע מיילער. און בייטאג האבען זיי נאט געבעטען, אז די נאכט זאל קומען. און בייגאכט אז דער טאג זאל שוין אויפגעהן. עס ציהט זיך אזוי די ווייכסעל ווי תמיד, א סאמעטענער נאלדענער באנד צווישען סעדער מיט פלוימען. עפעל און קארשען בליהונג. דאס גרינס האט זיך אריינגעצויגען אין שטעדטעל אריין, אריינגעכאפט זיך אויף זאמדיגע אידישע הויפען. צווישען אידישע הייזלאך. אויף די אלטע בוימער וואס שטעהען פאר די הייזער, און אין די שפאלטען פון די שטיינערנע בריק. עס האבען אויך נישט געקוקט וואס עס איז מלחמה. צייט די קינדערלאך פון שטעדטעל. בעשמוצט זיינען נאך די בעקלאך פון טרעהרען וואס זיי האבען ערשט פאר א מינוט ביי דער מאמען אויסגעווייגט א שטיקעל ברויט, און שוין שטראהלט אויף זייערע יונגע מיילבעלאך און פייכטע אויגען דאס גליקליכע לאבען פון ענטציקונג, ווי די זונן שיינט אויף א בערעקטער פעלד. דאס האט זיי די יונגע פריהלינגס זונן געכאפט אויף איהרע לייכטע שטראהלען און טראגט זיי ווי א ווינד איבער דעם גרינעם גראז צו דער ווייכסעל אראפ.

עס ווייקען אידישע קינדער זייערע נאקעטע פיסלאך און לאנגע קאפאטקעלאך אין דער ווייכסעל און בעשפריצען זיך איינס די אנדערע מיט וואסער. זיי האבען שוין פארגעסען אז הונגער, און טרינקען דאס ניכטערע שפייעכטס אין זייערע פערטריקענטע צוזאמענגעצויגענע העלזלאף און פערגעסען דעם טוידט וואס האט טאטע־מאמע ארומ־געהילט זייט אייניגע טעג. זיי פארגעסען אפילו דעם אנגסט, וואס איז די מאמען בעפאלען ווען זי האט זיי אנגעזאגט, אז זיי זאלען זיך ניט דערוועגען גיהן צום ווייכסעל. די ווייכסעל איז אין סכנה. זיי קענען נישט פארשטיהן פאר וואס די ווייכסעל וואס איז שטענדיג אזוי צוגעלאזען צו זיי — זאל זיי מיט אמאל אזוי פרעמד ווערען, און מיט קינדערשע נייגעריגקייט הערען זיי זיך צו צו דעם טעמפען, הייזעריגען גארגלען, וואס עס הערט זיך פון גאנץ ווייט אין וואלד פון יענער זייט ווייכסעל אין ראדאמער גובערניע. זיי קוקען אויפ'ן הימעל און זובען די קלייגע ווייסע וואלקענדלאך, וואס שטיגען אויף אין דער לופטען נאך יעדעם מאל, ווען עס הערט זיך א שושקען. און מיט פרייד ענט־דעקט איינער פון זיי נאך א וואלקענדעל אן א זייט, און מאכען נאך

טאטע־מאמע טראגען ארום ווייזען. און אלע שכנים זיינען זיי מקנא, און מיינען אז זיי האבען קינדער אין אמעריקא מיליאנערען. און טאטע־מאמע מיינען אויך אזוי, און זיינען גליקליך.

אזוי האט זיך דאס שטעדטעל אויסגעלעבט זיינע יאהרען. קיינער האט ניט באמערקט ווי עס שטארבט אב, די יוגענד צופאהרט זיך, טאטע־מאמע לעבען פון אמעריקאנער נעלד. דירות ווערען וואס אמאל בילינגער, חתונות — זעלטענער, די כלי־זמר זיינען זיך צופאהרען. קיין בדחן איז שוין אויך אין שטאדט ניטא, נור לויות זיינען וואס אמאל עפטער.

ביז עס איז אויסגעבראכען דער „באיקאט".

אנגעהויבען האט עס זיך דערפון וואס דעם גלח'ס מוטער האט זיך אויפגעעפענט א געוועלבעל אין מארק צווישען די אידשע קראמען און דער גלח האט זונטאג אין דער קירכע געהאלטען א דרשה פאר די פויערים, אז עס איז א מצוה אז א פאליאק זאל קויפען ביי א פאליאק.

האבען אידען געמיינט אז זיי ווערען אונגליקליך, אז עס וועט ווערען א תל פון דער שטעדטעל. האבען אידען אנגעפאנגען צו קלאהרען עצות וואס צו טהאן. האבען זיי געמאכט א חברה „ציון" וואו מען איז זיך שבת צוזאמענגעקומען און גערעדט, און מען האט גערעדט וועגען ציון, און געצאהלט א שקל. און נאך א חברה האבען זיי געמאכט מיט דעם נאמען „הזמיר" וואו מען איז זיך שבת צו נאכט צוזאמענגעקומען, געזונגען ליעדער, געלעזען א צייטונג און געבארגט א אידיש ביכעל.

נאר דאס שטעדטעל איז ניט אונטערגענאנגען, ווייל די פויערים האבען סיי ווי סיי ניט געפאלגט דעם גלח: האבען ווייטער נעקויפט אין די אידישע געוועלבלאך. ערשטענס, האבען זיי זיך געקענט אין די אידישע געוועלבלאך דינגען, אין פויליישען — נישט. און צווייטענס, האט דער איד דעם פויער גרויס כבוד אפגעגעבען. ער האט איהם גערופען „פאן" (וואס אארט עס איהם, עס קאסט איהם טייערער?) און אין פויליישען געוועלבעל האט מען זיי גערופען חלאפ.

נאר די שטעדטעל איז סיי ווי סיי אויסגעגאנגען, ווייל די יוגענד איז זיך צופאהרען קיין אמעריקא און די כלי־זמרים האבען ניט נעהאט וואס צו טהאן.

אזוי האט דאס שטעדטעל אויסגעלעבט זיך זיינע יאהרען, ביז עס איז אויסגעבראכען די מלחמה.

היינט האט דאס שטעדטעל פערלארען איהר גלאנץ. די ווייכסעל פיהרט שוין ניט איבער דאס ברויט און דאס האלץ פון פוילען. צו דעם זיינען שוין פאראן אייזען־באהנען, און די גרויסע שעהנע שפייכלערם שטעהען פוסט אויפ'ן ברעג פון ווייכסעל, און מען האט מורא צוצוגעהן צו זיי נאהענט, ווייל שרים וואהנען אין זיי.

די אלטע בכבוד'ע בעלי בתים, מיט וועלכע דאס שטעדטעל האט אמאל געקלונגען, זיינען שוין אויך אויסגעשטארבען, און דאס אייניגע וואס דאס שטעדטעל פערמאגט היינט, איז אן אייניקעל פון דעם אלטען רבי'ן, צו וועלכען חסידים קומען צופאהרען אויף יום טוב, און פרומע אידען מאכען דערפון א לעבען, וואס זיי נעהמען די חסידים א היים צו זיך אויף סטאנציע.

די פראסטערע אידען האלטען די סעדער. בעקאנט זיינען די פלוימען־סעדער און עפעל סעדער וואס ציהען זיך ארום דאס שטעדטעל אויפ'ן ברעג פון דער ווייכסעל צייט הונדערטער יאהרען. דאס שטעדטעל ענדערט זיך מיט יעדען דור, אבער סעדער בלייבען סעדער. יעדעם יאהר ברייננען זיי ארויס די פרוכטען און אידען דינגען זיי אפ ביי די גויים, היטען זיי א נאנצען זומער, און צו סוכות צו, קלייבט מען אן די עפעל מיט די בארנעס, די לעזעלקעס מיט די פלוימען אויף גרויסע בערלינקעס, און מען פיהרט עס איבער דער ווייכסעל קיין ווארשא צו פערקויפען.

אן אנדער טהייל אידען האלטען די סטאוועז אין די הויפען, האדעווע פיש און ציהען די העכטען מיט די שלייען אין גרויסע טונען וואסער און מ'פיהרט זיי אין גרויסע שטעדט. און אנדערע וואשען פעלצאך פון שעפסען, קעמען זיי אויס, און מאכען דערפון פויערים־פעלצען, און מען פיהרט זיי אין גרויסע וועגען אויף די יאהר־מארק.

קיין יונענד איז דא נישטא, אחוץ א פאאר בית־המדרש בחורים'לאך, וועלכע זיצען אין שטיבעל און קנעלען ביי די גמרות, און וואכטען ביז רייכע בעלי־בתים וועלען זיי נעהמען פאר איידעמס.

די יונענד צופאהרט זיך אין די גרויסע שטעדט: קיין וואכשא, קיין לאדז ארבייטען אין די פאבריקעז. דאס שטעדטעל קען זיי ניט בעשעפטיגען, און איז ווער פון זיי קלוג — זאמעלט ער זיך אן אויף א שיפס־קארטע און פאהרט אוועק קיין אמעריקא. שיקט ער אהיים אויף יעדען יום טוב, טאטע־מאמע נעלד מיט פאטאגראפיעס, וועלכע

אפט א אידען אפנעשטעלט וואס איז מיט'ן טלית־זאק פון דאונען גע־נאנגען, און נעפרעגט דעם אידען וואס ער טראגט איז זאק. און אז דער איד האט איהם זיין טלית און תפילין געוויזען, האט דער שרייבער מיט'ן קאפ צוגעשאקעלט, געשושקעט זיך אין אויער אריין מיט'ן סטראזשניק און ווייטער געגאנגען, און אז אידען האבען דאס געזעהן, איז אן אנגסט און אן אימה זיי בעפאלען, און זיי האבען געריכט זיך אויף עפעם שלעכטס.

אזוי האט מען זיי די נשמות ארויסגעצוינגען א פאאר חדשים. אידען האבען געזעהן, אז עפעם וואס גרייט זיך אויף זיי, און האבען ניט געוואוסט וואס. זיי האבען מורא געהאט זיך אויף דער גאס צו ווייזען: שבת — אין דער שוהל צו געהן דאוונען. זיינען זיי געזעסען אין די הייזער, אין די קעלערס משפחות־ווייז. איין משפחה האט פון דער אנדערער אביסעל קארטאפעל, מעהל און ברויט געבארגט, און אלץ געהאפט אז די שלעכטע צייטען וועלען פאראיבערגעהן, די מלחמה וועט זיך ענדיגען און ס'וועט בלייבען ביים אלטען. איז אין א שעהנעם נאכמיטאג האבען זיך א סך מיליטער בעוויזען. דער פאלקאווניק איז צוגעפאהרען צו ר' ברכיה דאזענבערג'ס הויז, געהייסען זיך די שטובען רייניגען און אידען זיינען גליקליך געווען, וואס מען האט זיי אזא כבוד אנגעטהאן, וואס דער פאלקאווניק וואהנט ביי אידען, און זיי זיינען זי־כער געווען אז מען וועט זיי קיין שלעכטס ניט טהאן.

אין א שעהנעם מארגען זיינען זיי עם געוואהר געוואָרען. עוזר חסיד, וואס האט עם דער ערשטער דערזעהן, האט זיך דאס לעבען אייג־געשטעלט, געקומען צו לויפען, אריינגעקלאפט אין די צוגעמאכטע לאדענס פון די אידישע הייזער מיט א געשריי: „אידען, דער רב הענגט!" אידען, וווייבער און קינדער האבען זיך אין גאס ארויסגע־לאזט. אויף דעם בוים, וואס שטעהט אין מיטען מארק האבען זיי דערזעהן, ווי איין פוס איז נאך געווען אין וויסען זאק, און אן אנדערע פוס, א נאקעטע שוין, א בלייכע האט דער ווינד בעוואויגען. די אטלאסענע קאפאטע אראפגעריסען, נאר דאס ציצה־כנפות האט זיך ארויסגעזעהן, און דער ווינד האט די ציצית אויפגעהויבען, אויסגע־פאטשט איהם מיט די ציצית איבער'ן פנים, אויף דער בארד.

עס זיינען ארום געשטאנען פוילישע אינגלאך, צווויי פוילישע פרויען און יאנעק שוסטער און האבען געלאכט, וואס דער ווינד פאטשט מיט

קוים האט אויסגעבראכען די מלחמה איז יעדער פוילישער אינגעל געווארען א הערשער איבער אידען.

אזוי ווי מען האט פון שטעדטעל ארויסגענומען אלע געזונטע בעלי בתים און טאטעס זיינען פערוואנדעלט געווארען אין סאלדאטען; עס זיינען נאר ניט פערשוואונדען די טרעהרען פון דער מוטערס באקאנט. פון דער ווייב'ס אויגען, און דאס לעצטע אויסגעשריי „טאטע" פון קינד'ס מויל ביי דעם געזעגענען זיך מיט זייערע ברויט געבער, וואס מען האט פון זיי אויף דער מלחמה אוועקגעפיהרט, האט די אידישע בעפעלקערונג מיט אמאל זיך געפונען ווי געפאנגען צוויישען פיינד. הפקר אויף די נאסען ארויסגעשטעלט, ווער עס ווייל נאר הערשען איבער זיי האט געקאנט. ארויינגעקומען זיינען די פוילישע שוסטער אין די אידישע הייזער אריין, געווארפען פרעכע בליקען אויף די מאמא אוז אויף די ערוואקסענע טעכטער, בעקוקט דאס זילבערווארג, די בעלי־בתישקייט, די ירושה פון די עלטערען און אויסגעפרעגט זיך מיט צוויי־פעלהאפטען שמייכעל, וויפיעל איז דאס וועדטה אזוי ווי זיי וואלטען שוין די בעלי הבתים געווען דערפון.

מיט א חניפה'דיג שמייכעל האט יעדער אלטער איד אפגעענטפערט יעדען פוילישען אינגעל אויף די פרעכסטע רייד, און אננעבאטען איהם מיט אונטערטהעניגקייט זיין טיש, זיין מיטאג, די סחורות פון זיין געווען, אבי צו נושא חן צו זיין אין פאן'ס אויגען, אז ער זאל איהם נור קיין שלעכטס נישט טהאן. „מיר זיינען אין זייערע הענד, וואס קענען מיר טהאן?" האט דער איד געזאגט, און האט ערלויבט אז דער שוסטער־שגיץ זאל זיין טאכטער גלעטען איבער דער באק און דער איד האט אונטערגעשמייכעלט מיט אונטערטהעניגקייט.

שווייגענדיג ביים זיינען די עלטסטע אננעזעהנע פוילישע „פאנעס" איבער'ן שטאדט ארומגענאנגען. פארלויפיג האבען זיי נאר די פוי־לישע אינגלאך און די שוסטער געזעלען געלאזט, אז זיי זאלען מיט'ן אידען זיך אפרעכענען. באלד האט זיך אבער דערהערט זייער ווארט. יעדען טאג איז דער שרייבער פון דער גמינע (א הויכער גוי מיט צווי־נעדיכטליכע וואנצעס, וואס האט די אנפאנג שוהלע אין שטעדטעל ג־ענדיגט — דורך דעם איז ער א שרייבער געווארען) מיט'ן סטארשי סטראזשניק איבער אידישע געסלאך דורכגענאנגען, געהיימניספול איג די אידישע הייזער אריינגעקוקט, מיט'ן סטראזשניק זיך ג־ע'סוד'עט, און

נאנצע שטאדט אידען מיט ווייבער און קינדער, מיט קראנקע אין די בעטען, מיט אלטע לייט, וואס קענען שוין אליין ניט גיהן — זאלען די שטאדט פערלאזען. און וואוהין זאלען זיי גיהן? און וואס וועט בלייבען מיט די הייזער, מיט'ן פערמעגנס, מיט דער שוהל, בית־המדרש, בית־הקברות און דער גאנצער שטאדט? זיי האבען גערעכענט, אז מען מיינט זיי נאר אבצושרעקען. און זיי זיינען ארויס פון דעם קאמאנדיר דערשראקענע, טויטע. מיט קלאפענדע הערצער האט זיי שוין גיהאט אבגעווארט דאס גאנצע שטעדטעל, אין מיטען מארק. א רעדעל פון בעלי־בתים זיינען געשטאנען ביי דער פלומפ.

— אידען, עס איז ניט גוט! — האט אייגער פון רעדעל אויסגע־רופען, דערזעהענדיג דעם דאזאר מיט עוזר חסיד לויפען פון קאמאנדיר דערשראקענע, מיט צופלאשעטע קאפאטעס און ציטערדיגע פיאות.

— וואס הערט מען? — זיינען די אידען אנטקעגען געלאפען.

— ער הייסט אונז גיהן! — האט עוזר חסיד מיט שרעק אויס־גערופען, און ברכיה דער דאזאר האט שוין גאר ניט געקענט רעדען פאר שרעק.

— ווי הייסט? — האבען אידען געפרענט.

—ווי הייסט? מיט ווייב און קינדער, מיט קראנקע און אלטע לייט. ארויס, ארויס פון שטאדט, דורך דריי טעג קיין שריט ופליט. ארויס, ארויס! דאס הייסט עס! — האט זיך עוזר חסיד צובייזערט, ניט ווייסענדיג אליין פאר וואס און אויף וועמען.

אידען האבען געשווייגען, ארבעלאזט די קעפ און זיינען זיך צוגאנגען. אין א מינוט ארום איז שוין די גאנצע שטאדט געוואהר גע־ווארען פון'ם אונגליק. קיינער האט עס אבער ניט געגלויבט, אז מען מיינט עס ערנסט; אלעמען האט זיך געדוכט אז מען שרעקט נאר אב. זיי האבען גיהערט, אז אזעלכע זאכען טרעפען זיך טיפ אין ראסיי, דארטען, וואו אידען טארען ניט וואהנען — דארט שיקט מען ארויס אי־דען, וועלכע קומען אהין. אבער דא, ביי זיך אין שטעדטעל, וואו אידען זיינען צייט קדמונים און האבען דא אזא אלטען בית־עולם, מיט די אוהלים פון אלע גוטע אידען, וואס א וועלט מיט אידען קומען אויף זייערע קברים בעטען — זאל מען אין מיטען טאג נעהמען א גאנצע שטאדט און ארויסטרייבען? און וואס וועלען זיי טהאן מיט די שטאדט־הייזער, געוועלבען, מיט די שוהל און בית־המדרש, מיט די

די ציצית. דענסמאל איז ביי אידען אלעם מותר געווארען, אלעם הפקר. עס איז זיי שוין נאנץ גלייך געווען, צו מען וועט מיט זיי אלעמען דאס זעלבע טהאן, צו נישט. זיי האבען שוין פאר קיינעם נישט מורא געהאט. זיי זיינען ארויסגעקראכען פון די קעלערס, און אין גאס זיך געוויזען. זיי זיינען געגאנגען אין זייער שוהל אריין און פראנק און פריי נעדאווענט. און צוויי בעלי־בתים, ר' ברכיה און ר' עוזר האבען נאך אפילו זיך אונטערגעשטעלט צו נעהן צום פאלקאוניק און בעטען דעם רב'ס גוף צו קבר ישראל צו ברעננען.

דאמאלסט זיינען די קינדער פון די קעלערס ארויסגעגאנגען און דערזעהן, אז דער פריהלינג איז געקומען, און בארג אראפ צו דער וויבסעל איז בעוואקסען מיט גראז, האבען זיי אויף נאר נישט געקוקט, נישט אויף די מאמעס געוואלדעז און נישט אויף דעם זעלנער מיט'ן ביקס אין דער האנד, וואס האט זיך ביי דער וויבסעל ארויף און אראב געדרעהט. זיי האבען זיך אנגעכאפט אן די שטראהלען פון די זון און מיט די בארוועסע פיסלאך האבען זיי זיך איבער'ן גרינעם גראז געלאזט צו דער וויבסעל צו, געגעצט די נאקעטע פיס און די לאננע קאפאטעס.

און וועז דער זעלנער מיט'ן ביקס אין דער האנד האט געמאכט פיף־פאף, האבען זיי געלאכט און נאכגעמאכט מיט קינדערשען פרייד: „פיף־פאף".

2

דאס לעצטע דאוונען.

דריי טעג האבען זיי געווארט. זיי האבען אלע געמיינט, אז נאט וועט דאך טהאן א נס און די שרעקליכע גזירה וועט פערשווינדען. און זיי האבען נאר נישט געטהאן, ביז עס איז ניט געקומען די לעצטע מינוט.

אז דער קאמאנדיר האט צונויפגערופען אויפ'ן צווייטען טאג דערנאך, וועז מען האט געהאט דעם רב געהאנגען, ר' ברכיה דאזאר מיט ר' עוזר חסיד און זיי געזאגט, אז אין דריי טעג ארום זאל זיך קיין איד ניט געפינען אין שטאדט, האבען זיי ניט פערשטאנען וואס ער מיינט. זיי האבען זיך ניט געקענט פארשטעלען, אז דאס איז מעגליך, אז א

אַנגעלאכט — האָט מען די אידען די טעלעגראמע צוריקגענעבען: „מען קען ניט אַוועקשיקען".

— פאר וואם?

— דער קאַמאַנדיר דארף אונטערשרייבען. אלע טעלעגראמעס מוז דער קאַמאַנדיר אונטערשרייבען.

צום קאַמאַנדיר זיינען זיי שוין ניט געגאַנגען. האָבען זיך געפונען א טהייל בעלי־בתים, וואם זיינען אוועק צום גלח, אז ער זאל בעטען פאר זיי. אנדערע, ווידער, האָבען געהאָט א בעקאַנטען פריץ. נאָר אי דער גלח, אי דער פריץ האָבען אבגעזאגט: זיי קענען נאר ניט טהאָן. האָט דער דיין גוזר תענית געווען. אידען האָבען תהילים געזאגט. מען איז געלאפען אויפ'ן גוטען ארט, צום אלטען רבי'ס קבר. נאר געפאקט האָט מען ניט, ווייל די הענד האָבען זיך ניט אויפגעהויבען עפעס צו טהאָן. און מען האָט געווארט ביז דער לעצטער מינוט, טאָמער וועט דאָך געשעהן א נס. דערווייל זיינען אידען ארומגענאַנגען ווי פער'סם'טע, מען האָט ניט געוואוסט וואָס מארגען וועט זיין. די וויבער האָבען געווייגט. די גוי'ישע שכנות האָבען מיטגעווויינט. נאר די שוסטער געזעלען האָבען געלעכטער געמאַכט אוים זיי. און דער דאָקטאר מיט דעם פויליישען אינזשעניער זיינען ארומגענאַנגען צו די קריסטען און גערופען עפעס א פערזאמלונג. און מיט א מאל האָבען זיך געפונען קריסטען, וואָס זיינען געווען א גאנץ יאהר טרענגער, שכורים, אדער האלבע גנבים, וועלכע האָבען פארגעלייגט די אידען, אז זיי זאלען זיי פערקויפען די געוועלבען, די הייזלער, און אז דער דאָקטאר מיט דעם פויליישען אינזשעניער וועלען אויסצאהלען פאר זיי. נאר די אידען האָבען ניט געוואלט הערען דערפון. זיי האָבען אלץ געווארט אויף א נס.

דער לעצטער טאג איז געווען א פרייטאג. אידען האָבען ניט קיין קאָפ געהאט צום שבת. זיי האָבען שוין איבערהויפט ניט געוואוסט וואם פאר א טאג עס איז. געפאקט האָבען זיי זיך אלץ ניט. זיי האָבען געווארט. מיט אמאל איז געווארען א בהלה. ארום נאכמיטאג האָבען זיך גערוימען זעלנער, זיינען אריין אין אידישע שטובען און האָבען אנגעהויבען ארויסטראנגען אין מארק אריין שטוב־זאכען. בעט־געוואנד, און טרייבען אידען אין מארק אריין. אז אידען האָבען דערזעהן, אז מען טרייבט, איז געווארען א גרויסע יללה. די וויבער

קברים פון טאטע־מאמע, פון די רבֿיים? זייערע הענד האבען זיך ניט אויפגעהויבען צו פאקען די זאכען. וואס וועלען זיי פאקען? דאס בעט־געוואנד, די וועש, די כלים? או די טהייערסטע זאכען, די שטאדט מיט די הייזער בלייבען איבער. זיי קענען דאך דאס ניט מיטנעהמען אין קעשענע אריין. האבען זיי נאר ניט געפאקט, נאר זיינען ארום־געלאפען, געקלעהרט עצות, וואס צו טהאן.

צום גובערנאטאר פאהרען, אין די גובערנסקי שטאדט אריין, האט מען זיי ניט געלאזט. מען מוז האבען א שיין ארויסצופאהרען פון שטאדט. האט מען נענומען שרייבען א טעלעגראמע צום גובערנאטאר. מען האט זיך צוזאמענגעקליבען אין רב'ס שטוב, ביי דער אלמנה, און לייזער שרייבער, דער „פראשענויע" שרייבער, א איד, וואס קען אביסעל רוסיש, האט געשריבען א טעלעגראמע, און אלע אידען, וואס זיינען ארומגעשטאנען ביים טיש, האבען דיקטירט. איינער האט געזאגט, אז מען זאל אין דער טעלעגראמע אויסשרייבען אלעס, וואס אידען פיהלען איצט. און פאר וואס קומט זיי דאס אונגליק? מען זאל ניט קיין מורא האבען און אלעס ארויסשרייבען. און אויף קיין געלד זאל מען ניט קוקען, וויפיעל עס זאל ניט קאסטען.

די טעלעגראמע איז נעווען א לאנגע און א ריהרענדע. לייזער שרייבער האט זיך דאס לעבען איינגעשטעלט און האט אלעס אויסגעשריבען, וואס אידען האבען איבערגעלעבט, צייט די מלחמה האט אויסגעבראכען. און פארוואס יאגט מען זיי אזוי? פאר וואס האט מען זייער רב געהאנגען? זיי זיינען געטרויי דעם קייסער, און זיי וועלען זיך נעהן הרג'ענען פאר'ן קייסער, און זיי בעטען דעם גובערנאטאר, „וואס איז שטענדיג נעווען א פאטער צו זיי" — ער זאל זיך איננעהמען פאר זיי. מען האט די טעלעגראמע געטראגען צו דער פאסט. די גאנצע שטאדט אידען זיינען מיטגענאנגען אויף דער פאסט אוועקשיקען די טעלעגראמע. דער פאסט־טשינאוניק, וואס האט צוגענומען די טעלעגראמע, האט זי דורכגעלעזען און געלאכט. דערנאך האט ער צוזאמענגערופען אלע טשינאוניקעם, אלע האבען דורכגעלעזען די טעלעגראמע הויך, אויפ'ן קול, און האבען געלאכט פון לייזער שרייבער'ס שלעכטען רוסיש, און פון דעם, וואס אידעלעך שטעלען זיך איין און פער'מסר'ען דעם קאמאנדיר פאר'ן גובערנאטאר. דער סוף איז געווען, אז וועלען אלע טשינאוניקעם האבען זיך שוין געהאט גוט

געווען די אלטע אידען און די יונגע מיידלעך. שטיל האבען די יונגע מיידלעך צונויפגעפאקט די וועש מיט די קליידער אין פעק און געטראגען אין מארק אריין, און די פאטערס האבען פערשלאסען די טהירען מיט די לאדענס אויף די הייזער און אויף די געווילבען, איבערלאזענדיג אלעס אין שטוב און זיי האבען זיך געשטעלט אין מארק.

אין א שעה ארום איז דער גאנצער שטעדטעלשער מארק פול געוואן מיט אידען, וווייבער און קינדער. אלעס האט זיך אויסגעמישט. א קינד אויף א פעקעל. א פאאר מעשענע לייכטער זיינען ארויסגעפאלען פון א טלית, ספרים מיט וווייבערשע קליידער. אידען מיט בעטגעווואנד. וווייבער מיט קליינע זויגעדיגע קינדער. אלעס האט זיך צונויפגעמישט און געשריען און געווויינט, און ארום זיי זיינען געשטאנען די הייזלעך מיט צוהאקטע לאדענס, און די געווילבער מיט צוגעהאקטע טהיר און טויער, ווי שבת. און א פאאר גוים מיט שיקסעס זיינען געשטאנען אויף די שוועלען פון די הייזלעך, צוגעקוקט זיך צו דער בהלה און געלאכט.

און עס איז נישט נאכט געווען, נאר אין דעם שהנסטען זונניגען נאכמיטאג. די זונן האט געשיינט, ווי יעדען טאג, און הערליכער נאר ווי יעדען טאג, מיט א פרעהליכען פרייטאג'דינען גלאנץ, וועו אידען געהען זיך צום וואסער באדען לכבוד שבת. זי האט ניט געוואוסט, אז עס איז מלחמה אויף דער וועלט, און מען פערטרייבט אידען פון שטאדט. עס האט געגליהט דער גאלדענער רויטער צלם פון דער קירכע אין דען זון, ווי ער וואלט געווען א שטיק פערגליווערטער בלוט, און געשראקען דעם הימעל מיט דער זונן. נאר ארום דער שטאדט האבען זיך אויסגעשפרייט די גרינע פעלדער, און די בליהענדע סעדער מיט די בויימער. יעדעם בלעטל און יעדעם בליה־בלימעל האט זיך געגלאנצט און זיך געוואשען אין דער הערליכקייט פון דער זונן, און אלעס, האט זיך געדאכט, רייצט זיך מיט די אידישע קינדער: די בוימעלאך, דאס גרינס, און די הייזער. זיי רייצען זיך מיט זיי: מיר שטעהען, מיר בליבען און איהר געהט אוועק...

נאר די וווייכסל האט זיך וווייט אוועקגעצויגען וויי א זילבערנער באנד איבער'ן גרינס, און די קינדער האט זיך נעראכט, אז וואוהין זיי וועלען גאהן, וועט זיי די וווייכסל מיטנעהמען...

האבען אנגעהויבען צו זוכען די קינדער. מאמעס זיינען ארומגעלאפען איבער'ן גאס מיט געוואלדען: „וואו איז מיין קינד! יאסעלע איז נישטא!" נאר קיינער האט שוין קיין צייט ניט געהאט צו הערען זייער געווייו. יערער איינער האט זיך שוין אליין אהיים געלאזט, אוו געגומען פאקען. נאר די הענד האבען זיך ווידער נישט געהויבען. מען האט נישט געוואוסט וואס פריהער צו פאקען: שרענק, קאמאדען, אדער בעט־געוואנט. אוו ווי ביי א שרפה, האט א איד געכאפט די וווייבערשע מלבושים פון דעם שראנק ארוים, א פאאר שטיקלער וועש, אוו איז מיט זיי ארויסגענאנגען אין מארק אריין. אז אנדערער האט געהאלטען א פאאר מעשענע לייכטערלעך מיט א שטויסל, געמיינט, אז דאס איז דאס טהייערסטע וואס ער פערמאגט. אינגלעך האבען אין מארק געשלעפט ספרים: א ווילנער בעבונדענער ש"ס. דארט האבען צוויי אידען געטראגען א בעט, אין וועלכער עס איז געלעגען אן אלטער קראנקער איד, מיט צוויי נרויסע אויגען. דאס איז געווען ר' אהרן־ליב דיין, דער ל"ו צדיק, וואס ליגט שוין צוואנציג יאהר אין בעט אוו לערנט די הייליגע תורה. א אינגל האט געפיהרט ביי דער האנד אן אלטען בלינדען זיידען, אוו האט איהם אוועקגעזעצט אויף א פאק זאכען אין מיטען מארק. דער אלטער בלינדער איד האט ארומגעטאפט ארום זיך מיט'ן שטעקען אוו ניט געוואוסט, וואו ער געפינט זיך, אוו עפעס גערעדט, געמיינט, אז עס איז ווער דא נעבען איהם. נאר קיינער האט איהם ניט געהערט, ווייל אלע זיינען געווען פערנומען מיט זיך.

וואס אמאל איז די בהלה געווארען גרעסער. זי האט געוואקסען ווי א שרפה. די זעלנער האבען געיאגט, אז די אידען זאלען זיך צוליילען. אין דער לעצטער מינוט האבען אידען אלעס איבערגעלאזען, נאר געכאפט זייערע קינדער אוו געלאפען אין מארק אריין. יערעס קינד האט געהאלטען א פעקל אין דער האנד. א טהייל: חומשים, סדורים, ספרים, וואס זיי האבען געמיינט, אז דאס איז דאס טהייערסטע, וואס זייערע עלטערן פערמאגען; אנדערע — פעקלעך בעט־געוואנד, וועש, קארבס. די וווייבער האבען נאר ניט געוואוסט, וואס עס טהוט זיך מיט זיי. זיי זיינען ארומגעלאפען, געהאלטען אין איין זוכען זייערע קינדער, וועלכע זיי האבען אליין געהאלטען ביי די הענד, אויפ'ן שוים, נעבען זייערע פארטיכער. נאר די רוהיגסטע זיינען

3

דער וויסער רב

ווי אן אויפגעשראקענער הירש האט אסטראוועד רבי'ן'ס טאכטער געגעבען א ציטער אויף, א שפרונג אריין אין דעם צווייטען ציימער, וועו אין דער טהיר האט זיך בעוויזען א רוסישער סאלדאט, מיט א צושמאלצען געלעכטערעל אויף די חיה'שע ליפען, מיט א ברום: „דיעווקא יעסט", מיט א פייער־גלאנץ אין די אויגען. דער רויטער פלעק פון איהר ספאדניצע און די שווארצע קודלעם האהר פון דער יונגער מיידעל, וואס האבען זיך אין דער לופטען דורכגעווארפען ביי איהר ארויסלויפען, האט דעם צוהיצטען רוסישען סאלדאט נאך מעהר אויפגערייצט. צייט מען האט איהם אין די זומער־טעג פון די וואריעע רוסישע פעלדער ארבענעמען, ביז ער איז דערגאנגען מיט זיין פאלס אין דער נאליציאנער קלייניר שטערטעל, האט ער קיין ווייב ניט געהאט, און די אנגסט פאר'ן טויט, אין וועלכער ער האט זיך געפונען די גאנצע ציים, האט זיין געזונדעם רוסישעם בלוט נאך מעהר צואוואריימט און אויפגערעגט איהם. די רויטע וויבערשע ספאדניצע און די שווארצע קודלעם האהר, וואס האבען זיך אין דער לופט דורכגעוואלפען, האט איהם אזוי צורייצט, ווי מען וואלט פאר דער נאז פון א הונגעריגע חיה פלייש דורכגעפיהרט... ער האט זיך געגעבען א וואלף צו דער טהיר אין וועלכער דאס מיידעל איז אריין.

נור פלוצים איז צוויישען איהם און דעם רויטען וויבערשען פלעק אויסגעוואקסען א ריזיג געשטאלט פון א הויכען אלטען אידען, מיט גרויסע אויפגעריסענע ערשראקענע אויגען און א ציטערדיגע לאנגע בארד. צוויי בלייכע, מיט אדערען דורכגעצויגענע, ציטערדיגע הענד האבען זיך אויסגעשטרעקט צו איהם און האבען איהם פערשטעלט דאס וועג צו זיין בעגעהר... דער גלאטיגער קלאנג פון בארפישע פיס דערהערט זיך פון דעם צווייטען צימער, און אין זיינע אויגען פארבט זיך נאך די רויטע פארב פון דער וויבערישער ספאדניצע און א שווארצער פלעק פון די וויבערשע האהר. מיט דער נאנצער קראפט פון זיין מעגליכען פערלאנג האט ער אנגעכאפט דעם אלטען, דערשראקענעם אידען און געגעבען א וואלף צו דער ערד, און א בינדעל בייגער האט געגעבען א קנאק, ווי אן אלטער טאפ וואלט צובראכען געוואלען.

אין דענסטמאל איז עס געשעהען... וועז מען האט די אידען איז מארק געטריבען, אוז אלעס האט זיך שוין געהאט אין מארק פערקליבען, האבען זיך א פאר אלטע בעלי־בתים פון די חברה תהלים דערמאהנט אז דער אלטער אידישער שוהל, אז די ספרי תורות. איינציגווייז, אהז אבצורעדען זיך, האבען זיך איינצעלנע בעלי־בתים געלאזט צו דער שוהל. זיי האבען שוין געטראפען די שוהל אפען, אוז דער שמש איז געשטאנען פאר'ן ארון, ער האט ארויסגענומען די ספרי תורות, איינגעהילט זיי אין טליתים... שטיל זיינען די אלטע אידען אריינגעקומען אין דער אלטער שוהל. אהז א וואגרט צו רערען, האט יערער פון זיי געגומען א ספר תורה אויפ'ן האנד. צעהן אלטע אידען זיינען עס געווען, מיט צעהן ספרי־תורות אויף די הענד. אוז ווי זיי האבען געוואלט פון דער שוהל ארויסגעהן מיט די ספרי־תורות, האבען זיי אויף די וועגט געקוקט. אוז עס האט זיך זיי געדאכט, אז די וועגט פון דער שוהל, מיט די לשון קודש'דיגע אויפשריפטען, קוקען זיי נאך, ווי זיי וואלטען געוואלט וועדטער רערען אוז קענען ניט, וויל זיי זיינען שטום. א מינוט האבען זיך די אידען אבגעשטעלט מיט די ספרי־תורות אין די הענד. אוז דער אלטער שמש האט זיך אבגערופען:

— דאכט זיך א מנין?

— א מנין — האבען די אידען זיך ארומגעקוקט.

— לאמיר דאוונען צום לעצטען מאל מנחה.

— צום לעצטען מאל!

— מיט די ספרי־תורות אין די הענד האבען זיי זיך אוועק־געשטעלט.

נאר קיין מנחה האבען זיי נישט געראוועגט.

דער אלטער שמש האט דעם תהלים אויפגעמישט אוז האט געזאגט דעם לעצטען געבעט:

— הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש!...

אוז די וועגד האבען מיטגעווייגט.

דעם אויפגערישענעם ווייסען העמד און אויף דער בלייכער טויטער ברוסט, און דאָס רויטע שטראָמל בלוט וואָס האָט זיך געגאָסען פון אונטער די האָאר פון דער בארד, האָט נאָך בלייכער און ווייסער געמאכט דאָס פנים, די בארד און די ברוסט פון דעם אידען. אויף זיינע אָפענע ליפען האָט נאָך געשוועבט דער אונפערענדיגטער זאַץ פון דעם אונפערשטענדליכען שפרוך — און עס האָט זיך דעם סאָלדאט גע־דאכט, אז דער אלטער איד מורמלט נאָך עפעס א געהיימניספולען שפרוך אין דער בארד אריין. דער סאָלדאט האָט זיך יעצט דערשראָקען אי פֿאר די אויפגערישענע אויגען, וואָס האָבען איהם שטאַרק אָנגע־קוקט און אי פאר דעם שטערבליכען מורמלען וואָס דער טויטער רערט אין זיין בארד אריין... דער שמייכעל פון געזנוס איז פלוצלונג פער־שוואונדען פון דעם סאָלדאט'ס פנים, ער איז פלינק אריסגעשפרונגען פון שטוב אין גאס ארויס, ווי ער וואָלט מורא געהאט, אז דער טויטער זאָל איהם ניט אָנכאפען ביי די פים, ווי פריהער, און ער האָט צו זיך גערערט:

— א ווייסער רבי!

אין א פאר וואָכען ארום איז וואסיל איוואָנאָוויטש, פון כארקאָווער גובערניע, דער סאָלדאט, וואָס האָט ערמאָרדעט דעם אָסטראָווער רבי'ן און געשענדעט זיין אייניציגע טאָכטער, געלעגען צוזאמען מיט זיינע חברים אין פאָלק אויף די פייכטע פעלדער פון דער רויטער רוסינער ערד, וואָס האָבען יעצט אין פריהלינג געפארעט פון זיך די פייכטקייט ארויס און געהיילט זיך אין דעמפיגע נאסע וואָלקענס. דער סאָלדאט, וועלכער האָט שוין די דריטע נאכט ניט געשלאָפען, און די פיערטע וואָך זיך ניט אויסגעטהאָן, און שטעהט שוין זייט דריי טעג זינט מע האָט דעם רעזערוו געשיקט אין פראָנט אריין, אין שרעק און אנגסט פאר'ן טויט, איז אזוי אויסגעמארעט געוואָרען, אז ניט קוקענדיג אויף דער געפאהר וואָס ער האָט זיך געפונען אין צוים פון פיינד'ס ארטי־לעריע, איז ער אנידרגעפאלען אונטער א בערגעל און איז אייניגעשלאָ־פען. זיינע ליפען האָבען אויס געוואָהנהייט געמורמלט, אויף יעצט אין שלאָף די תפלה, וואָס איז ניט אראָב פון זיי זייט די לעצטע פאר טעג וואָס ער געפינט זיך אין פייער: „גאָט, האָב רחמנות!" און די אויגען. כאָטש האלב פערשלאָסען אין דרימעל, דאָך האָבען זיי געזעהן די ווייסע

דער צוהיצטער סאלדאט האט געוואלט אריין אין דער צווייטער שטוב, נור ער האט געפיהלט, ווי עפעס שלעפט זיך איהם נאך צווישען זיינע פים און האמערט איהם זיין טריט. מיט בייזקייט האט ער זיך געגעבען א קוק אום און דערזעהן דעם אלטען ווייסען אידען, ווי ער וואלגערט זיך ארום זיינע פים, ער האלט איהם מעהר איין מיט זיינע דערשראקענע, ארויסגעזעצטע אויגען איידער מיט זיין כח, אויסצופיהרען זיין ווארנש.

דער סאלדאט האט ארויסגעכאפט דעם שטיק וואס ער האט געטראגען ביי זיין זייט, און אריינגעפיהרט אין דעם אידען'ס ווייכע ברוסט, ווי אין פוטער... א רויטער שטראמעל בלוט האט זיך געגעבען א גאם אונטער די וויסע ציטערדיגע האהר פון דער בארד, די אויגען האבען זיך געגעבען א פערגלייז, זיינען שטעהן געבליבען. ווי זיי וואלטען זיך אנגעהאנגען אן דעם זעלנער'ס פנים, און א מורמלען פון אונפערשטענדיגע ווערטער האט זיך ארויסגעכארכעלט פון די פערקרימטע ביטערע ליפען פון דעם אידען... דער זעלנער האט ניט געקוקט דארויף. א ווייע האט ער אבגעשטעלט זיין בליק אויף דעם רויטען שטראמעל בלוט, ווי האט זיך געגאסען אונטער די וויסע האהר פון בארד. דאס האט אין איהם דערמאנט עפעס אנגענעהמעס, און מיט א געשריי פון אויפרעגונג האט ער געגעבען א שפרונג אריין אין דעם צווייטען צימער נאכ'ן ווייברשען רויטען פלעק פון דער סאפאניציע, און באלד האט זיך פון דער צווייטער שטוב דערהערט א ווייבערשער קוויטש, ווי האט ארומגעבלאנדזשעט אין די שטובען. דער נאך איז שטיל געווארען...

אין א צייט ארום איז דער זעלנער ארויס פון דער צווייטער שטוב א בערוהיגטער און א צופריעדענער. אויף זיין פנים איז געלעגען אויסגעגאסען א גוטער שמייכעל פון נענוס, איהם איז אויסגעקומען איבערשפרינגען איבער דעם קערפער פון דעם אלטען אידען, ווי האט איז געלעגען אין דער טהיר, און ניט ווייענדיג האט ער אבגעשטעלט זיין בליק אויף איהם, אזוי ווי דער אלטער איד וואלט איהם צוגעצויגען. די אויגען פון דעם אידען זיינען ווי פריהער אפען געווען, דערשראקען־פערגלייזט, און זיי האבען זיך רוהיג אייגענעקוקט אין דעם זעלנער'ס פנים. ווי זיי וואלטען זיך געוואלט אנהאנגען אן איהם. די לאנגע וויסע האהר פון דער בארד האבען זיך נאך לייכט בעוואוינען אויף

און קוים איז איין פּנים צופאלען — זעה, אן אנדער „ווייסער רבי" קריכט ארויס פון אן אנדער ווינקעל, אט געהט ער, געהט ער, ער וועט באלד אנקומען צו אים... וואסיל'ן איז בעפאלען אזא אנגסט. אז ער האט איינגעקאַרטשעט דעם קאָפּ אין דער ערד און איבערגעגעבען זיך דעם „ווייסען רבי", און זיינע ליפּען האבען געמורמלט אונאויפהערליך: „גאט, האָב רחמנות! גאט, האָב רחמנות!".

נור אט איז דער „ווייסער רבי" דורכגעפלויגען נעבען זיין קאפּ. ערגעץ אנדערש־וואו אראבגעפאלען. וואסיל וואגט זיך אומצוקעהרען. די נאכט איז א פייכטע, די ערד פארעט און פון איבעראל שטייגען אויף „ווייסע רבי'ס", זיי נעהמען זיך אן איינער דעם אנדערען ביי די הענד און פליהען צוזאמען. אין יערען ווינקעל זיינען זיי דא, און אט קומען זיי שוין אן צו איהם, פון דער הילער הויט איז אויסגעוואקסען א „ווייסער רבי", ער שטעהט פאר איהם און קוקט איהם אן מיט זיינע שטאַרענדיגע אויגען. וואסיל'ן ציטערען די הענד, און מיט אן אנגסט־געשריי שרייט ער אויס צו די חברים:

— חברים, אנטלויפט, דער „ווייסער רבי" געהט!

— ווער איז ער אזעלכער?

— איהר וויסט ניט ווער דער „ווייסער רבי" איז? זעהט, זעהט, — ווייזט וואסיל אויף די וויסע וואלקענדלאך — דאָס איז ער, ער געהט ארויס נקמה נעהמען, אומזיסט שטעלען מיר זיך אנטקעגען איהם, ער איז א גייסט, ער איז א היליגער, ער נעהמט נקמה. „גאט האָב רחמנות! האָב רחמנות!" — פאלט וואסיל אויף די קניה — „חברים, אנטלויפט, ווארפט די ביקסען, בחנם, בחנם, דער „ווייסער רבי" געהט".

און דאָס ווארט דער „ווייסער רבי" האט זיך ווי א קרענק אנגעשטעקט צוווישען די סאלדטען. איין סאלדאט האט דאָס דעם אנדערען איבערגעגעבען, און אן אנגסט איז זיי בעפאלען — ניט פאר׳ם טויט, נור פאר דעם אונפערשטענדליכען „ווייסען רבי", וואס איז ארויס נקמה נעהמען. איינער נאכ'ן אנדערען האבען די סאלדאטען געוואַרפען די ביקסען און אנטלאפען פון פעלד אראב...

אזוי יאגט זיי נאך דער „ווייסער רבי", און טרייבט די רוסישע ארמיע פון פעלד אראב, און נעהמט נקמה ביז'ן היינטיגען טאג...

וואלקענדלאך, וואס ברעכען אוים אין ווייטען האריזאנט אוו צושיטען זיך ווי צוריסענע ווייסע טיכעלאך אויף דער ערד אראב. ער האט נאנץ נוט געוואוסט, אז די ווייסע וואלקענדלאך זיינען דעם טויט'ס שלוחים, דעם פיינד'ס ארטילעריע, און דאָרט וואו זיי פאלען שניידט דער טויט. די נאָהענטקייט פון טויט האט איהם מונטער געמאכט, און ער האט זיך איינגעקוקט אין די ווייסע וואלקענדלאך ווי זיי ברעכען אוים אין פאלק, איבער די קעפ פון די סאלדאטען, און אין'ס האלבען דרימעל האט ער זיך אן עפעס דערמאנט — אן דעם „ווייסען רבי", ווי ער ליגט א בליי־כער און זיין באָרד צושפרייט זיך איבער זיין ווייס העמד און ברוסט, און פלוצים האט וואסיל ענטפלעקט, אז די ווייסע וואלקענדלאך, וואס ברעכען אוים אין האריזאנט, זיינען עהנליך צו דעם געזיכט פון „ווייסע רבי'ן". אט צופלאשעט זיך די באָרד און זי צופאלט אין קלייע שטיק־לאך, ווי די האָהר פון דער באָרד וואלטען פון דעם „ווייסען רבי'ס" פנים ארויסגעפאלען און זיי צולאזען זיך איבער דעם הימעל אוו פאלען איבער די קעפ פון די רוסישע סאלדאטען, אוו דאָרט וואו זיי פאלען טויטען זיי מענשען.

אוו מיט אמאל איז איהם קלאָהר געוואָרען, פארוואס זייט די ווייסע וואלקענדלאך האבען זיך אנגעהויבען צו בעווייזען איבער'ן הימעל טרעט די רוסישע ארמעע אב. אוו רוסישע סאלדאטען מיט רו־סישע אפיצערען אוו רוסישע נענעראלען אנטלויפען פאר זיי ווי פאר'ן טויט — דאס איז דער „ווייסער רבי", וואס נעהט אוו נעהמט נקמה, אוו פאר דעם „ווייסען רבי" אנטלויפען זיי... אוו קוים האט ער דאס דערקלערט, איז איהם אן אנגסט־שרעק בעפאלען. א שרעק ניט פאר'ז טויט (צום טויט איז ער צוגעוועהנט אוו וואָרט דארויף), נור א שרעק פאר דעם אונפערשטענדליכען „ווייסען רבי", וואס איז ארויסגענאנגע איבער'ן הימעל נקמה נעהמען... ער האט איהם נעזעהן יעצט דעם „ווייסען רבי", ווי ער קריכט ארויס פון א ווינקעל, אט־אט פון יענעם ווינקעל אוו פערשפרייט זיך איבער'ן הימעל, ער האלט די אויגען פער־גליזט. דער שוואָרץ־אפעל בעהאלט זיך אונטער דער הייטעל אוו קוקט אויף איהם שטאָר אוו אונבעוועגליך, אוו די ליפען מורמלען, מורמלען אונפערשטענדליכע וועָרטער אין דער ווייסער באָרד אריין, אוו אט צופאלט די באָרד פון „ווייסען רבי", דאס נאנצע פנים צופאלט אוו וואָרפט זיך אויף די קעפ פון די רוסישע סאלדאטען.

אט האט זיך איינער אבגעשטעלט, געפאלען איבער א שטיין, שפרינגט פלינק צו דער קאזאק מיט'ן פערד און שלאגט דעם אידען, די בארד ציטערט און די אויגען גלאנצען פון בעוואקסענעם בלייכען פנים מיט שרעק, און דער איד האלט די הענד מיט'ן ספר־תורה אין דער הויך אויסגעשטרעקט — האט מורא, אז דאס ספר־תורה זאל איהם פון די הענד ניט ארויספאלען און פסול ווערען, און שטארקט זיך מיט אלע קרעפטען פון דער ערד זיך אויפצוהויבען אזוי, אז דאס ספר־תורה זאל די ערד נישט אנריהרען; ער פערשטעלט מיט זיין רוקען, מיט זיין קאפ, מיט זיין לייב, אז די קלעפ פון קאזאק'ס באטעק זאלען אויף זיין לייב פאלען און נישט דאס היילינסטע אנריהרען. אזוי הויבט ער זיך אויף און לויפט וויפיעל כח ער האט די אידען נאך.

עס זיינען געווען די צעהן אלטע אידען, וואס האבען זיך ביים לעצטען דאוונען אין די שוהל פערשפעטיגט. צוואוויינט זיך און פארגעסען, אז די צייט איז אריבער, וואס זיי מוזען די שטאדט פערלאזען. אזוי האבען זיי אזוי לאנג זיערע הערצער פאר גאט אויסגעגאסען ביז די קאזאקען האבען זיי אין שוהל געפונען, און מיט די באטעקעם פון דער שוהל ארויסגעטריבען און איבער דעם געסל אוים דער שטאדט געיאגט.

די אידען זיינען שוין געווען הינטער דער שטאדט. די קאזאקען האבען זיך אבגעשטעלט ווארטען און פון דער ווייטענס צו די אידען מיט די באטעקעם געשראקען, אז זיי זאלען פלינקער לויפען. די אידען זיינען געגאנגען וואס אמאל פלינקער, האלב לויפענדיג, און שוואר געאטעמט, געדיבעט און צוגעיאגט זיך אוים מורא פאר די קאזאקען. און זיי האבען געוואלט די ערה ארויסגעטריבענע אידען אניאגען. אבער די שטאדט אידען זיינען שוין געווען א שטיק ווייט אין וועג. זיי האבען דערזעהן אז די טריט פון קליינע קינדער, פון ווייבער, אז זיי זיינען פאראוים. אויך האבען זיי געפונען אויפ'ן וועג פערלוירענע זאכען: א לייכטער, א חומש, א ווייבערשע שייטעל, וואס זיינען ארויסגעפאלען אוים די פעקלאך פון די ארויסגעטריבענע אידען. זיי האבען אויפגעהויבען די זאכען און מיט אימפעט וויפיעל כח זיי האבען געהאט זיינען זיי איבער'ן וועג געגאנגען.

די נאכט איז וואס אמאל מעהר צוגעלאפען. זי האט זיך ארויסגעשלעפט ווי א קליין וואלקענדעל פון אונטער א וואלד. דאס וועלקענ־

4

שבת אין פעלד.

מיט בענקשאפט אין די זונן אבגענאנגען אונטער דער ווייכסעל אין ראדאמער גובערניע און די פערשיעדנע־קאלירטע פענסטער פון די קירך האבען געברענט מיט א רויט פייער. דאם וואסער פון דער ווייכסעל איז מאט געווארען ווי מעטאל און א גערונצעלט פעלכעל האט זיך אויפגעצויגען איבער דער אויבערפלעך. די בוימער האבען זיך געהילט אין א טונקעל־בלויליכען שאטען און א טהייל וועגד פון הייזלאך, וועלכע זיינען וויים געווען אבגעקאלירט, האבען זיך געלויכטען אין די לעצטע זונען־שיין אין א געלבען אראנדזשען קאליער. אין דער לופט איז אזוי שטיל געווארען ווי יעדען פרייטאג פאר־נאכט, וועו דער שבת קומט אריין מיט רוהיגע שטילע טריט. ווי יעדען פרייטאג פאר־נאכט זיינען אויך דאם מאל די געווילבלאך געווען פערמאכט. נור עם האבען דאם מאל דעם שבת אנטקעגען ניט געשיינט דאם שבת־ליכטלאך פון די אי־דישע הייזער. עם האבען זיך ניט געוויזען די בעלי־בתים פון שוהל און בתי־מדרשים אין די אטלאסענע קאפאטעם מיט די אורחים, מיט די אינגעלאך און די סדורים אין די הענד. אין א וואכעדיג שטעדטעל איז דער שבת אריינגעקומען. טהיר און טהויערען פערהאקט. עם הערט זיך נישט קיין לכה דודי, קיין שיר השירים געזאנג פון פענסטער ארויס. א שטילע מרה־שחורה האט ארומגעהילט דאם שטעדטעל. אויסגע־שטארבען איז דער מארק, נור די צוויי הינד, וואס שטעהען פאר'ן געווילב בילען נאר א ביין...

פלוצים הערט זיך א געשריי אין א הינטער געסעל, א קאזאק גאלאפירט אויף א פערד. און די פערד'ס טריט שלאגען אפ אויף די שטיינער... א געוואלד פון אידען. א צוויי, דריי גויים קומען ארויס פון די הייזער, לויפען אין געסעל אריין, זיינען נייגעריג צו וויסען וואס דאם נעשריי איז. אידען מיט ספרי־תורות אין די הענד לויפען פון דער שוהל איבער'ן נעסעל אויפ'ן וועג ארויס, און צוויי קאזאקען אויף די פערד מיט באטעקעם אין די הענד יאגען נאר די אידען, שלאגען איבער די קעפ, איבער די לייבער. די אידען מיט די ספרי־תורות אין די הענד לויפען וויפיעל כח זיי האבען איבער דעם נעסעל פון שטאדט ארויס.

זיי האבען זיך אויפגעהויבען און זיינען ווייטער געגאנגען איבער דעם וועג, האלטענדיג די ספרי־תורות אין די הענד און געזונגען „מזמור שיר ליום השבת". שטיל האבען זיך פערהויליען די פעלדער אין די פייכטע נעכט, נאר די בוימער האבען זיך געוועקט און געקוקט מיט פערוואונדערונג, וועמעס הארץ שטעהט נאך היינט גאט צו לויבען...

אזוי זינגענדיג זיינען זיי אנגעקומען צו די ערה אידען.

עס האט נערוהט די ערה ארויסגעטריבענע אידען אין מיטען וועג ביים וועלדעל. דער שבת איז אריינגעטראטען און זיי האבען ניט געוואסט וואס צו טהאן. ווייטער נעהן אין שבת אריין וואלט עס געהייסען מחלל צו זיין דעם שבת מיט'ן גוטען וויליען, וויל קיינער האט זיי דאך שוין ניט נענויט. און דאס האט דער דיין און די פרומע אידען ניט געוואלט צולאזען, אבער מען האט געזאגט, אז די מלחמה קומט ניט ווייט פאר, און וועז מילימער איעלען זיי דא טרעפען אין וואלה, וועט מען אלעמען אויסשיסען, און אויך איז געווען אונמעגליך, מיט די ווייבער און די קינדער אין וואלד איבער נאכט צו פערבלייבען. עס איז פייכט געווען. עס איז ניט געווען וואו זיך אנידערצוזעצען, וואו דעם קאפ אנידערצעליגען. אבער אבגעשטעלט האט מען זיך שוין. די אידישע בעלי עגלות וואס האבען פריווויליג אויף די פוהרען גע־פיהרט די קראנקע און די אלטע לייט, האבען די פערד אויסגעשפאנט און ניט געוואלט קיין שריט ווייטער מאכען אין שבת אריין. מאמעס האבען זייערע טיכער, זייערע קאפטענס אויסגעטהאן און אויסגעשפרייט אויף די פייכטע גראז, און זייערע קינדער אוועקגעזעצט. איין איד האט דעם אנדערן די קאפאטע אויסגעבארגט, ארומגעהילט די אלטע לייט, די שוואכע ווייבער מיט די קאפאטעס, אז זיי זאלען זיך נישט צו־קיהלען. חיים בעל עגלה און נתן פישער זיינען קלוג געווען און האבען פעלצען מיטגענומען. „מיר ווייסען מיט וואס דאס שמעקט", האבען זיי געזאגט, און אויס די פעלצען א געצעלט אויפגעשלאגען. אין געצעלט האט מען צוויי ליכט אנגעצונדען, שבת־ליכט, מורא געהאט, אז מען זאל דאס ליכט פון דערווייטענס ניט דערזעהן און עס זאל נישט הייסען: די אידען גיבען סיגנאלען. דורך דעם האט מען די שבת־ליכט־לאך גוט פערשטעלט. נור יעדער איז נאך געווען פערנומען מיט זיין אייגענער זארג: די קינדער טרוקענ אויסצובעטען, און די ווייבער מיט די קאפאטעס ארומצוהילען, אז זיי זאלען זיך ניט פערקיהלען.

דעל האט זיך צוגאסען ווי א טייכעל איבער'ן הימעל און אויפגעפענט א שפאלט און געטרונקען אין זיך אריין דעם ליכטיגען זונען־הימעל ווי א שטארקע חיה וואלט געלויערט אויף דעם מאג און זי פערצוקט איהם... נור וואס מעהר עס האט געטרונקען אריין אין זיך דער נאכט־וואלקען דאס לעצטע ביסעל רויט פון הימעל, אלץ מעהר איז דער טונקעלער וואלקען־לייב גענוארען דורכזיכטיגער און פון זיין מאטען וואלקען שטויב האבען אנגעהויבען ארויסצושימערען די פייערדיגע זוילען שטערען, וואס ער האט געהאט אין זיך... איינזאס האבען זיך די אייצעלנע בוימער אויפ'ן וועג געשאקעלט, און ווי זיי וואלטען געווען פערצוויפעלט, אויב עס איז דא א בעשעפער וואס וויים פון זיי און היט זיי — האבען זיי מיט מורא און אונצוטרויען זיך געטולעט ארום זייערע צווייגען און שאטענס. דער הימעל האט זיך גערוקט איבער די לאנקעם, און די לאנקעם זיינען פייכט געווארען און ערגעץ־וואו פערשוואונדען. קיינעם איז נישט געווען צו זעהן אויפ'ן וועג, נישט קיין פויער, נישט קיין סוחר. אויף די פעלדער האבען זיך פער'יתום'טע א פאאר בהמות מיט א הונד ארומגעוואלגערט, און זיינען געקומען צולויפען יערעם מאל צו די אידען און געלעקט זיי, ווי זיי וואלטען געוואלט שוטץ ביי די ארימע אידען זוכען פון דער נאכט און פון זייער היימלאזיגקייט וואס מען האט זיי אליין אין פעלד געלאזט. די אידען אבער, פאלענדיג פון די פים פאר מיידקייט און פאר שרעק, האבען זיך אויף א ווייל אין מיטען וועג אוועקגעזעצט, קוקענדיג מיט שרעקערינג אויגען אויב די קאזאקען קומען נישט צולויפען.

א מינוט האבען זיי אלע געשוויגען, הויך געהעשעט און אבגעעבצט כאפענדיג לופט. איינער האט זיך מיט א טיכעל דאס פנים געווישט. א צווייטער איז געזעסען פערטראכט. נור אלע האבען זיי געשוויגען, און קיינער האט ניט געוואגט דעם צווייטען אין פנים צו קוקען.

— דאכט זיך, עס איז שבת, — האט זיך פלוצים איינער פון זיי אנגערופען.

א מינוט האבען זיי געשוויגען, די קעפ בויגענדיג צו דער ערד.

באלד האט זיך איינער אויפגעהויבען, געמומען דעם ספר־תורה איז דער הויך און אנגעהויבען צו זאגען מיט א פרום קול:

מזמור שיר ליום השבת.

באלד האבען איהם די איבריגע אבגעענטפערט.

אז זיי שטעהען אין פעלד, אז די סכנה שוועבט איבער זיי, אז יעדען אויגענבליק קען מען דערהערען זייער געשריי, און מען קען אויסטייטשען ווי אזוי מען וועט ווען. זיי האבען אן אלעם פערגעסען, אן דער וועלט, אן דער מלחמה און אן דער הערשאפט פון אנ'אנדערען, פון שלעכטען כח — אויסער אן איינציגען גאט איבער דער וועלט. איהם האבען זיי יעצט געזוהן. ער אליין הערשט איבער דער וועלט: אין איהם איז דא די מאכט צו העלפען זיי, און צו איהם האבען זיי יעצט געשריען. נאר דער בעשריי איז ניט געווען קיין קלאג געשריי, ניט קיין געוויין אויף זייער פערלאזקייט און עלענד. ניין, עס איז געווען א לויב־געזאנג, א הימן פאר דעם נסיון וואס ער שיקט איבער זיי. א גרויסע שבועה איז עס געווען צום בעשעפער, — אז זיי גלויבען אין איהם און זעהען איהם — כאטש ארום זיי איז דער כח פון שלעכטס, פון נאכט, פון מלחמה און פערניכטונג.

לאמיר זינגען מיט זיי דעם געזאנג אין דער מלחמה אריין:

— לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה.

5

ער קומט...

א בילד פון היינטיגער צייט.

— מאמעשי, נאר ווייט צו געהן?

— אט שוין קינד לעבען, אט שוין, נאך א קליין, קליין ביסעל.

שלמה'לע האט זיך פעסטער אנגעהאלטען אן דער מוטער'ס שערץ. און די קליינע אויסגעמאגערטע פיסלאך, ווי צוויי דינע שטעקלאך, וואס האבען זיך שוואך געהויבען איבער'ן זאמד פון וועג, האבען מיט אמאל אנגעהויבען צו שפרינגען, ווי זיי וואלטען כח בעקומען און געלאפען אביסעל פריהער פון די מוטער'ס אייגענע טריט. באלד זיינען אבער די פיסלאך וויעדער מיער געוואָרען און אבגעשטעלט זיך:

וועז מען האט נאך ניט געוואוסט וואס ווייטער צו טהאן, דא צו בלייבען אדער ווייטער צו גיהן — זיינען די צוהן אידען מיט די ספרי־תורות אנגעקומען.

אז די אידען האבען דערזעהן די ספרי־תורות פון די שוהלן, איז א גרויסע פרייד געווארען. די ווייבער האבען שוין פארגעסען אז די איינגענע צרות און די קינדער — און מען האט געווויינט נישט פאר צער, נור פאר נחת, וואס נאט האט געהאלפען און מען האט די ספרי־תורות נעראטעוועט. באלד האט מען א וואגען אבגערייניגט, ארבעגענומען פון איהם צוויי קראנקע אידען, אין גיגעצלט אריינגעלעגט און אויף דעם וואגען מיט טלתים אויסגעבעט און די ספרי־תורות אוועקגעלעגט. דעם וואגען פאר דעם ארון גיגמאכט.

— אידען, עס איז שבת, לאז מען דעם שבת מקבל זיין.

און דער חזן פון שטאדט האט זיך באלד ביי וואגען מיט די ספרי־תורות אוועקגעשטעלט און א טרויעריגע שטימע, די בעקאנטע שטימע פון איכה, מיט וועלכען מען זינגט דעם לכה דודי אין די דריי וואכען האט אין דעם וואלד, אויף די פעלדער אבגעקלונגען.

— לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה.

און די נאנצע עדה האט אפגעענטפערט אין איין טאן:

— „מקדש מלך עיר מלוכה, קומי צאי מתוך ההפכה. רב לך שבת בעמק הבכה, כי בך יחסו עניי עמי".

עם האבען זיך ערוואכט פעלד און וואלד און צוגעהערט זיך מיט ערשטוינען צום שבת־גיגואנג אין דער טרויעריגער פינסטערער נאכט. פון וואגען קומט דא גיגואנג אין דעם רעש פון די קאנאגען, אין דעם שרעקענדען חורקלען פון דאם טויבע פולעמיאט־שיסען וואס דער וואלד איז גיגוואהגט גיגוען דאס יאהר צו הערען? פון וואגען קומט אין דער מלחמה דאס גיגואנג?

די אידען האבען זיך פערטיפט אין דאוגען. אלעם וואס זיי האבען גיעטראגען אויף די הערצער אין די שרעקליכע טעג, דאס נאנצע פער־לאזקייט און יתום'קייט וואס זיי האבען גיפיהלט דא אין פעלד מיט ווייב און קינד האבען זיי אויסגענאסען אין גיגואנג. דער „לכה דודי" איז גיגוארען דאס איינציגע שטיקעל ליכט וואס זיי האבען גיזוהען אין זייער פינסטערער נאכט, די האפנונג אין די פערלאזקייט, און וואס אמאל העכער האט גישאלט דער „לכה דודי", זיי האבען פערגעסען,

כח נאכגעלאפען נאך די עדה, און גערופען מיט א הייזעריגער שטימע איהר עלטער אינגעל:

— יאסעלע, יאסעלע! —

עם האט געקאסט דער מאמען ניט וועניג צער איידער זי האט ביי זיך גע׳פועל׳ט רופען צו הילף איהר עלטערן אינגעל יאסעלע, וואורום יאסעלע איז געווען בעלאדען מיט דעם פאק ספרים און בעטגעוואנד וואס ער האט געטראגען אין איינעם מיט׳ן טאטען, און אלם אלטער בית המדרש אינגעל האט ער דוקא געוואלט געהן אין איינעם מיט אלע אידען. כאטש ער האט זיי ניט געקענט נאכאיילען, דאך האט ער זיך געפאסט מוטה, וויי׳ ער האט שוין געוואלט זיין א איד מיט אידען גלייך.

יאסעל׳ האט איבערגעלאזט דעם טאטען מיט די אידען און איז געקומען צוריקצולויפען צו דער מאמען.

— יאסעלע, איך האב קיין כח נישט, שלמה׳לע ווי׳ נישט געהן.

— גיב איהם מיר, מאמא, איך׳ל טראגען.

יאסעלע האט געפרואווט צו נעהמען שלמה׳לען, ער האט איהם געטראגען א פאר צעהנדליגע טריט, ער האט איהם דאך געמוזט אראבלאזען.

— שלמה׳לע וויל׳סט נישט געהן משיח׳ן זעהן? — האט יאסעלע געפרעגט.

— וועז וועט ער שוין זיין?

— אט באלד, וועז מיר וועלען נור צום דארף אנקומען, דער זיידעשי האט געזאגט.

— מאמעשי, ל׳מיך, איך׳ל שוין לויפען.

שלמה׳לע האט זיך גריסען פון יאסעלע׳ס הענד און אנגעהויבען צו לויפען מיט די דארע דינע פיסעלאך, וועלכע האבען זיך אנגעשלאגען אן די שטיינער, אן די פערהארטעוועטע שטיקער בלאטע וואס זיינען געלעגען אויף׳ן וועג.

— זעה, מאמעשי, זעה ווי איך לויף, זעה.

— איך זעה, שלמה׳לע, איך זעה — האט די מוטער געווישט דעם שוויים פון שטערן מיט דעם ארבעל פון קאפטען, וואס עם האט איהר דאס פנים ברודינ געמאכט.

— מאמעשי, זעץ זיך, איך בעט דיר, זעץ זיך.

— ווי, שלמה'לע? דו זעהסט אלע אידען געהן, און ווי וועלען מיר זיך אוועקזעצען אין מיטען וועג?

— איך וויל נישט, מאמעשי — האט דאס זעקס יאהריגער אינגעל פלוצים זיך אבגעשטעלט אין מיטען וועג און ניט געוואלט געהן ווייטער.

די אידענע האט זיך ארומגעקוקט און דערזעהן די עדה ארויסגעטריבענע אידען מיט די וועגען א שטיק פאראויס. זי איז איבער די קאפריזען פון דעם זעקס יאהריגען שלמה'לע, וועלכען זי האט די גאנצע צייט, איבער'ן גאנצען וועג וואס דויערט שוין אייניגע טעג, געהאלטען ביי איהר האנד, געבליבען א שטיק הינטערווייעלעבטס. צו טונקלען האט אויך אננעהויבען, דער הימל איז געוואלרען בעגאסען מיט א רויטען ליכט, אין וועלכען עס זיינען געווען בלאהע בלאנקעגדע אינזלאך. איז אויף איהר א שרעק געפאלען, אז זי זאל זיך מיט שלמה'לען נישט אברייסען פון דער מחנה און פון הינטען בלייבען, האט זי געכאפט דאס קינד אויף איהרע הענד, און אנגעהויבען נאכצולויפען נאך די עדה אידען. מיער און אויסגעמאטערט איז זי געווען פון דרייי טעג וואלגערן זיך שוין איבער די פעלדער, האבען קאלטע ווייסע אנגסטעגן אנגעהויבען ארויסצושלאגען אויף איהר פנים פון אונטער איהר שווארצען טוך, און כאטש עס איז געקומען אהער צובלאזען פון די פרייע פעלדער א אסענדיגער קיהלער פאר־נאכטליכער ווינד, דאך איז איהר דאס מאטע אבגעברענטע לעדערנע פנים בעגאסען געוואלרען מיט שווייס, דער האלז האט זיך אנגעהויבען צו ציהען פון די פיעלע קאפטענס וואס זי האט געטראגען (און געטראגען האט זי אלע יום־טוב'דיגע קאפטענס, וואס עס איז איהר א שאד געווען איבערצולאזען אין דער פערלאזטער שטוב פון וואגען מען האט זי געטריבען). און דער האלז איז געוואלרען אנגעצויגען מיט בלויע אדערען און געבויגען זיך ווי ביי אן אויסגעמאטערטען פערד דער רוקען פון כאמוט. די הענד זיינען איהר געוואלרען מאט און שוואר ווי שטיינער. נור דער זעקס יאהריגער שלמה'לע האט אייניגע־נורעט זיין קליין צוהיצט פנים'ל אין א ווינקעלע פון דער מאמעס רוקען. און דער מאמען איז א שאד געווען דאס קינד פון די הענד אבצולאזען, און וויעדער האט זי מורא געהאט, אז זי זאל ניט פאלען פון די פים מיט דער קינד אויף דער אנד, איז זי מיט דעם רעשט ביסעל

— טרינק, שלמה'לע, פערגים נישט — האָט די מאמא דערלאנגט שלמה'לען.

שלמה'לע האָט אָבער נישט געהערט, ער האָט ערגעץ יואו אויפגעקאָרטשעט זיין קעפעלע, און איינגעקוקט זיך אין די טונקעלע נאכט וואָס האָט זיך אָנגעהויבען ארויסצייגען פון אלע עקען וועלט און צוגעדעקט דעם גאנצען הימעל. עפעס האָט זיך איהם געדאכט, אז ער פערנעהמט א געזאנג פון א פיערדל, וואָס האָט גענשפיעלט פון חזן'ס פענסטער ארויס, און יעצט הערט ער זיי, ווי זיי שפיעלט ארויס פון וואסער. ער איז גלעזעגן און געהערט.

— שלמה'לע, מאך א ברכה, וועסטו טרינקען אביסעל מילך.

— ברוך אתה — האָט שלמה'לע געשטאמלט אוים געוועהניים און געמומען דאָס טעפעל אין דער האנד אריין. איידער אָבער ער האָט עס צוגעטראָגען צום מויל האָט ער דער מאמען געפרעגט:

— מאמעשי, וואוהין געהען מיר?

— ווייסט דאך, שלמה'לע, ווייסט דאך, משיח קומט, טרייבט מען אלע אידען צוזאמען.

שלמה'לע האָט א לעק געגעבען פון טעפעל מילך, א שלוקעכץ, און ווידער געפרעגט:

— מאמעשי, ער איז א גרויסער, דער משיח?

— זעהר א גרויסער, שלמה'שי, זעהר א גרויסער, העכער פון אלע אידען.

שלמה'לע האָט ווידער געהאלטען דאָס טעפעל אין דער האנד און מיט די אויגעלאך וועלכע זיינען איהם, דורך די דריי טעג ארומגוואלגערען זיך איבער די פעלדער, נאך גרעסער געוואָרען, אזוי אז זיי האָבען גענערשט איבער'ן גאנצען פנים'ע, האָט שלמה'לע געפרעגט:

— און א מלך איז ער אויך, דער משיח?

— א גרויסער מלך, איבער אלע אידען א מלך, און איבער אלע מלאכים א מלך.

שלמה'לע האָט נעשוויגען און עפעס זיך פערקלעהרט.

— פאר וואָס טרינקסט דו נישט?

דאָס קינד האָט אוים געוועהנהייט נעגעבען א לעק דאָס טעפעל, א שלוקעכץ, און ווידער אויפגעפעפנט די גרויסע אויגען.

— מאמעשי, און זעלנער האָט ער אויך, דער משיח?

נור באלד האָט זיך די עדה אידען אָבגעשטעלט ביים דאָרף. עס האָט שוין אָנגעהויבען צו טונקעלן און עס איז געבליבען ביי די אנגעזעהענע פון די ערה, ביים ראזאר ר' עוזר, און ביים דיין, אז מען זאָל דאָ אין דאָרף איבערנעכטיגען און נישט צו געהן צום נאָהענטסטען שטעטעלע, וואָס איז נאָך געווען אָ וויארסט צעהן, וואריס די וויבער און די קינדער זיינען מיעד געווען, און די עדה אויסגעמאטערט. מען האָט אויסגעשפאנט די פערד פון דעם איינציגען וואָגען, אויף וועלכע מען האָט די רייניגקייט געפיהרט. די מאטעס און די קינדער האָבען די פעק אָבגעלייגט און די מאמעס האָבען זייערע טיכער און זייערע קאפטענס אויסגעטהאָן און אויסגעשפרייט איבער'ן פייכטען גראָז און אויסגעזעצט זייערע קינדער. צוויי בעלי־בתים, קאלבם סוחרים, וואָס האָבען געהאט בעקאנטע גוים אין דאָרף, זיינען אין דאָרף געגאנגען בעטען מילך ביי די פויערטעס פאר די קינדער, און עס איז נישט דורכגענגען קיין פיערטעל שעה, און עס האָבען זיך טאקע געוויזען די פויערטעס מיט די קליינע שקצים'לאך און שיקסעס פון דאָרף. טהייל פון זיי האָבען געהאלטען קרוגען מיט מילך, אנדערע — קאנען מיט פריש וואסער, וועלכע זיי האָבען צוטהיילט צווישען די קינדער און די מוטערס. די עלטערע אידען האָבען זיך דערווייל צוזאמענגעקליבען אונטער אָ בוים, א איד האָט אָנגעטהאָן אָ טלית און אויף'ן בריטען פעלד האָט אָבגעקלונגען א טרויעריגער ווינטערדיגער והוא רחום יכפר עון, כאָטש ארום אויף'ן פעלד האָט אלעס געבליהט און געשומעט אזוי זומערדיג, אזוי דאָרפיש.

חנה לאה האָט ווי די אנדערע מוטערס אויסגעבעט שלמה'לען אויף איינעם פון די פיעלע קאפטענס, וועלכע זי האָט אויסגעטהאָן איינס נאָך'ן אנדער'ן. נעבען איהם איז געזעסען די מאמע, יאָסעלע האָט זיך געשטעלט מנחה דאוונען ביים טאטען צווישען די אידען און גאָלדעלע, די עלטערע שוועסטערעל, וועלכע איז געווען איבער'ן גאנצען וועג אָנגעלאָדען מיט צוויי גרויסע פעק בעטגעוואנד און וועש, האָט זיך יעצט געשארט צווישען די וויבער מיט א קרינעל אין דער האנד צו בעקומען פאר שלמה'לען א טעפעל פרישע מילך. און באלד האָט זי עס געבראכט מיט גרויס גדולה, און נאָך פון דערווייטענס נערופען:

— איך האָב, מאמא, נא.

אלע אידען זאלען זיך צונויפקומען און דארט משיח'ן אבווארטען — האט יאסעלע נעזאגט מיט נדולה.

— הלואי, רבונו של עולם, אוי, הלואי — האט די מוטער אבנע־ענטפערט, נעווישט זיך א טרערה פון אויג, און קייענדיג דאס טרוקענע ברויט האט זי צוגענעבען: „עס איז שוין צייט".

— צייט, שוין צייט — האט דער טאטע אויך נעזאגט מיט א קרעכץ, קייענדיג דאס ברויט.

דערווייל איז די נאכט צוגעפאלען וואס פינסטערער און שטילער. גרויסע שטערען האבען זיך אנגעצונדען איבער'ן הימל און פון וואסער ארויס און פון די טיעפע גריבער האט זיך נעהערט א זשומען, ווי עס וואלטען דארט נשמות נעווען פערשיקט און קלאגען ארויס, אז מען זאל זיי קומען בעפרייען. די נאכט איז קיהלער נעוואָרען און די מאמעס מיט די פאטערס האבען די קאפאטעס און די קאפטענס אויסגע־טהאן און ארומגעהילט די קינדער. דאס פייער, וואס האט זיך גע־ברענט אין מיטען דעם עולם, האט בעלהויכטען א גרופע אידען וועלכע זיינען נעזעסען ארום דעם פייער מיט זייערע קינדער און עפעס צווישען זיך אינטים נערעדט. א טרויעריגער שבת־נגון האט זיך גע־הערט פון א ווינקל תהלים זאגען: אוי „למה רגשו גוים". דא און דארט האבען זיך געבלייבט אין דער נאכט די וויסע פעק פון בעטגע־וואנד אויף וועלכע עס זיינען נעווען אנגעלייגט קליינע און גרעסערע קינדער און האבען נעשלאפען. און די ערה איז אלץ שטילער נעוואָרען. דאס ברומען פון די נשמות וואס האבען נעשטעקט אי די גריבער און אין וואסער האט זיך וואס אמאל העכער נעהערט, און דאס האט אנגע־וואַרפען א שרעק אויף די קינדער ביז זיי זיינען איינגעשלאפען. פון דארף זיינען ארויסגעקומען א פאר פויערים און פויערטעס און האבען אהיים נעיאגט די פוילישע קינדער וואס זיינען פון דארף ארויסגעקומען צו צוקוקען זיך צו די ארויסגעיאגטע, און וואס אמאל איז שטילער גע־וואַרען צווישען דער מחנה. דאס פייער האט זיך נעברענט, און די נשמות אין די גריבער האבען נעקלאגט.

גאלדעלע, דאס עלטערע מיידעל, האט נעבראכט דעם טאפ אבנע־קאכטע קארטאפעל פון פייער, נור צו עסען איהם איז שוין נישט נעווען ווער. יאסעלע איז אויך נעווען איינגעשלאפען פאר מיעדקייט און חיים זרח האט זיך אבנעזאגט מיט אן „ע" און צוגעלעגט: „גיב די קינ־

— מלאכים זיינען זיינע זעלנער, מלאכים פון הימעל, מיט פיי־ערדינע שווערדען.

— מיט פייערדיגע שווערדען — האָט שלמה'לע נאָכגעזאָגט מיט פֿרייד אין דער שטיל און די נאכט האָט פערדעקט דאָס שטילע פרי־דען שמייכעלע אויף זיין קליין פנים'על.

באלד איז אָבער אָנגעקומען דער טאטע מיט יאָסעלע'ן. חיים זרח דער תבואה מעקלער, וואָס האָט די גאנצע צייט פון זיין חתונה האָבען מיט חנה־לאה'ן קיינמאל נישט בעמערקט, אויב חנה־לאה עסט, אויב חנה־לאה האָט א קאפטען אויף יום־טוב און איז געוועהנט געווען, אז חנה־לאה זאל איבער איהם זאָרגען — איז יעצט אין די אלגעמיינע צרה געוואָרען גאָר א הייסער מאן, און געפרעגט „אויב זי האָט שוין עפעס געגעסען". איהר איז עפעס פון דער פראָגע געוואָרען אזוי מאָדנע און האָט געענטפערט מיט א „ע" און „מוחל". נור דאָס מיי־דעל האָט געבראכט פון ערגעץ א ברויט און אונטערגעשטעלט אונטער דעם אלגעמיינעם פייער וואָס די קצבים האָבען געמאכט א טאָפ מיט קארטאָפעל. חנה־לאה האָט געטהיילט דאָס ברויט, און, אז זי האָט געוואָלט געבען א מוציא שלמה'לען, האָט זיך שלמה'לע אויפגעכאפט און געפרעגט:

— מאמעשי, און פארוואָס האָט ער געזאָגט דעם סטראָשניק צו שלאָגען דיר?

— ווער?

— דער משיח!

— קינד לעבען, ער איז נאָר נישט געקומען.

חיים זרח האָט אָבגעקרעכצט. ער האָט געהאלטען דאָס ברויט אין דער האנד און געקוקט אויף די שטערען, און געזאָגט פאר זיך:

— אודאי איז עס חבלי משיח, אודאי.

— טאטע, עס מוז דאָך אָבער פריהער קומען משיח בן יוסף און אליהו הנביא אָנזאָגען — האָט יאָסעלע געפרעגט, וועלכער איז געווען א בקי אין אלעם וואָס עס וועט זיין וועט משיח וועט קומען.

— אָבער אפשר זיינען זיי שוין געקומען, מען קען וויסען? — האָט דער טאטע אָבגעענטפערט.

— און אפשר טרייבט מען דאָס אונז צונויף אויף איין אָרט, כדי

טאטע־מאמע האבען שוין געהאט נעשלאפען, יאסעלע אויך. און נאל־דעלע ליגט ביי דער מאמע. אלע שלאפען, און דא וועט זיך באלד אויפ'ן הימעל צווישען די שטערען משיח וויזען און קומען אראבצורייטען מיט זיינע זעלנער און קיינער וועט איהם נישט זעהן. אוי וועה, די מאמעשי וועט איהם נישט זעהן, ניט דער טאטע, ניט יאסעלע און ניט נאלדעלע. ער ווי זיי רופען, און ער רופט זיי: „מאמא, מאמא". נור זיי הערען איהם ניט, זיי שלאפען. און די קעפעל וועלט איהם אזוי וואוהל. דאכט זיך, אז ער זיצט אויף א פייערדיג פערדעל און רייט נאך משיח'ן, נור אלע שלאפען און קיינער הערט ניט און זעהט ניט. „מאמא, מאמא!" פאר וואס רופט זי זיך נישט אב?

ער האט אנגעלעגט דאס קעפעל אויף'ן פאק און נעקוקט אין הימעל אריין. נא, אט ווערען די שטערען גרעסער, וואס אמאל גרעסער, פערד, נאלדענע פייערדיגע פערד, און מלאכים רייטען אויף זיי, און האלטען פייערדיגע שפיזען אין די הענד, און אט באלד מאכען זיי א וועג, פון הינטער א וואלקען שוויסט ארויס א גרויסער שטערען. ניין, עס איז א גרויסער, גרויסער אדלער מיט פליגלען, און אויף איהם זיצט א הויכער, גרויסער מענש. ווי א רב נעהט ער אנגעטהאן, אין א טלית, אין א פייערדיגע קרוין אויף'ן קאפ און א גרויסע פייערדינע שווערד האלט ער אין דער האנד און ער שווימט אין דער לופטען. אט איז ער דא, אט איז ער דא:

— מאמא, מאמא, ער קומט, ער קומט! — שרייט דאס קינד מיט די לעצטע קרעפטען.

חנה־לאה האט זיך אויפגעכאפט פון שלאף ווי א ווילדע, זיך אומגעקוקט:

— ווער? שלמה'לע?

— משיח! — האט דאס קינד שטיל אבגעענטפערט קוים־קוים מן זייגע צוברעכטע קלייגע ליפעלאך, און די אויגעלאך צוגעשלאסען.

דער״. חנה־לאה האָט געוועקט יאָסעלʼען, אז ער זאָל עסען די קאר־טאָפּעל, און אלײן האָט זי געגומען א קאָרטאָפּעל, אָבגעשיילט מיט די פינגער, און געזאָגט, עס איז גוט, אז שלמהʼלע זאָל עסען א הייסע קאָרטאָפּעל, כדי ער זאָל זיך דערווארימען, ווארים דאָס קינד האָט נאָר היינט א נאנצען טאָג קיין לעפעל ווארים געקעכטס נישט געקאָנט. שלמהʼלע אָבער, וועלכען די מאמע האָט געוועקט, מיינענדיג, אז ער שלאָפט, איז געלעגען מיט האלב פערʼחלשʼטע אויגען און געקוקט אין דער נאכט אריין. דאָס געשריי פון די זשאבעס אין וואסער, און דאָס זשומען פון די ווערימלאָך אין די גראָזען האָבען אויף איהם אזא שרעק אָנגעוואָרפען, אז דאָס קינד האָט מורא געהאט איינצושלאָפען. און שלאָפען האָט זיך איהם געוואלט. ער האָט טיף אין דער מאמעʼס קאפטען דעם קאָפּ איינגעשטעקט, עס איז איהם אי ווארים אי קאלט געווען, און ער האָט עפעס געוואלט זאָגען און נישט געקענט. ער האָט געקוקט אויפֿן הימעל, און ער האָט געגלויבט, אז די שטערען זיינען דאָס די זעלנער פון משיח, אין זייער ליכט זיינען דאָס די פייערדינע שוועדען, וועלכע מען זהט פון הימעל ארויס. און די אלע שטערען שטעהען דאָס ארום און היטען אָב די עדה אידען, אז די סטראוש־ניקעס און זעלנער וואָס לינען יעצט אין וואסער און אין די גריבער און שרייען און בייזערען זיך אויף זיי, זאָלען זיי קיין שלעכטס נישט טהאָן. און באלד וועט זיך אָנהויבען א גרויסע מלחמה צוויישען משיחʼס זעלנער — די שטערען מיט די סטראזשניקעס, וואָס האָבען דער מאמען בעשלאָגען און ארויסגעטריבען זיי פון שטוב, וואָס לינען יעצט אין נראָז און וואסער פערשטיקט; און ער קוקט אויפֿן הימעל און ווארט אלץ אָב, אז צוויישען די שטערען זאָל זיך בעווייזען משיח, א גרויסער אויף זיין פייערדיג פערד, מיט א פייערדינען רוט אין די הענד און זאָל ארויסרייטען פון הימעל און די שטערען, זיינע זעלנער, נאָר איהם.

די נאכט איז וואָס אמאָל קאלטער געוואָרען — און שלמהʼלען איז דער קאָפּ וואָס אמאָל ווארימער געוואָרען. אלע זיינען שוין נע־שלאָפען ארום די פעק, און — נאָר איז מיטען האָבען זיך איינזאם געטליעט די צוויי אָבגעברענטע העלצער, וואָס איז איבערגעבליבען פון פייער. אויף א פאָק איז נאָך אלץ געזעסען דער איד און געזאָגט תהילים מיט זיין קלאָגענדיג נגון ,,למה רגשו גוים״. נאָר שלמהʼלעם

שרייבען פאר די חברה „תהילים", האלט ער עס ווי אן אייגען קינד, וואס אייגענע האט ער נישט. האט ער נישט געוואלט, ווי די אנדערע, ארויפלעגען אויפ'ן וואגען, נאר מיט די ווייבער וואס טראגען זייערע קינדער, אויף די הענד ווי א קינד נעטראגען.

און די אידען פרעגען איהם: „חיים, וואס מאכט דיין קינד?" קושט ער דאס ספר תורה'לע און זאגט: "עס מאכט גוט".

צווישען די עדה, אין פראנט פון וואגען, געהט דער רב פון שטעטל, מיט'ן דיין, מיט'ן חזן־שוחט. דער רב געהט אנגעטהאן ווי א פראסטער איד, אין א פויערשען פעלצעל. זיין אייניציגען אויבער־מלבוש האט ער אויסגעטהאן און צונעריינט דערמיט די ספרי־תורות אויפ'ן וואגען. און אזוי ווי עס האט געשנעהט און גערעגנט אויף דעם לאנגען וועג, פון וואנען זיי נעהען פון זייער שטעדטל, האט איהם דעם קצב ר' משה נישט אבגעלאזט, אז ער זאל אנטהאן זיין פעלץ. די פיאות ציטערען ביים רב, און די שרעקענדע אידישע אויגען קוקען ארוים פון ערלעך געזיכט און פרעגען די ליכטיגע שיין: „פארוואס?" מיט דרך־ארץ און הילף קוקען אויפ'ן רב די ערה אידען, ווילען הערען עפעס פון איהם, אז ער זאל זיי זאגען: „פארוואס" און ווי לאנג?" און דער רב שווייגט.

דער ערשטער לויפט צו צו רב זלמן דער מעקלער, וואס איז בעקאנט פאר דעם גרעסטען חוצפה'ניק אין דער שטאט. האט ער זיך דא אויך נישט פערגעסען און שרייט צום רב:

— רבי, צום ערשטען ברויט פאר די קינדער!

און דער רב ענטפערט איהם מיט א גוטען שמייכעל:

— וואס איז שייך, מיר קומען דאך צו אידען.

נאכ'ן רב, צווישען די עדה, געהט דער וואגען פאמעליך, ווי דער ארון וואס אידען האבען געפיהרט אין זייער וועג פון דער מדבר. ארום דעם וואגען נעהען די שעהנע בעלי־בתים פון דער שטעדטל, העלפען מיט א האנד אונטערשטופען א ראד, וואס נאטע בעל־עגלה'ס „אידישער" פערד, דאס אייניציגע פערד, וואס מען האט געלאזט אין דעם פון שטאדט ארויספיהרען איז מיער געווארען פון וועג. וואס דער וואגען איז אנגעלאדען מיט היילינקייט, אויף איהם זיינען אנגעפאקט די ספרי־תורות פון אלע שוהלען, בתי־מדרשים, חברות, חסידים־

6

וואַרשוי.

איבער די וואַרשעווער נאסען ציהען זיך טרויעריגע רייהען פון מענשען. די מאניפעסטאציע פון קריעג. עס נעהען אידען אין אבי־נערים־ענג בגדים, מיט די שבת־היטלאך אויף די קעפ און האלטען אויף די פלייצעס און אין די הענד פעקלאך. דאס בעקאנטע בעטגעוואנד פאק איינגעבונדען אין לייליער. דא האט זיך איינער פערגעסען און טראגט אין זיין פאק זיין שבת מלבוש און דער אידענע'ס זיידענע קלייד, און פון פאק קוקט ארויס דאס נייע שיימעל. אן אנדערער איר האלט אין דער האנד צוויי שבת לייכטערלאך, זילבערנע, מיט א מחזור אונטער'ן ארעם — דאס האט ער געמיינט איז דאס נרויסע פערמענגענם וואס ער קען ארויסראטעווען פון שטוב ווען מען פעריאגט אויהם. די עלטערע איינגלאך גענהען ביי די מאמעס. א מהייל פון זיי העלפען מיט־טראגען פעקלאך, א בינדל לעדער פון קרעמעל ארויסגענומען, א צוויי שטיקלאך סחורה. אבער די מעהרסטע פון זיי טראגען די נרויסע גמרות, מדרשים, חומשים, וואס זיי האבען פון מאטען'ס סופרים שראנק ארויסגענומען, וועו דער בעפעהל איז נענעבען נעווארען אין צוויי שעה דאס שטעדטעל צו פערלאזען און פון אויילענים האט מען ניט געוואוסט וואס צו כאפען. די אינגערע קינדער נעהען מיט די מאמעס, האלטען זיך אן ביי די שערצען, אדער זיי העלפען די מאי־מעס טראגען די זויגענדע. נאר אם מעהרסטען זיינען ענערגיש די מיידלאך, די צעהן־יעהריגע און די אכט־יעהריגע און אפילו די זיעבען־יעהריגע. זיי זיינען די מוטערם פון די קלייניטשיקע זויגענדע, האלטען זיי איבער'ן נאנצען וועג און שטילען איין זייער נעוויין מיט אידישע ליעדלאך, וואס זיי זינגען זיי איבער'ן וועג.

צווישען די וויבער און די קינדער נעהט אויך חיים פישער. דאס איז אן אלטער, אויסגעהארעוועטער איה, מיט אן אבגעברענט פנים און קודלעוואטע האהר און פיאות. ער טראגט אויף זיינע הענד, וויי די וויבער, א קינד, און א ספר־תורה אין א טלית אייגעוויקעלט. דאס קינד איז א פרעמדער יתום, און דאס ספר תורה האט ער געלאזט

צייט פון דער מלחמה צוזאמענגעקליבען קיין ווארשוי און וואהנען אין די פראמינענטסטע טהייל פון שטאדט.

דער טאג איז אויך געווען א שהנער, א פאר־פריהלינגס טאג אין ווארשוי, ווען די זון אויפ'ן היסל איז שוין פסח'דיג אויסגעלויכטעט, און די גאסען זיינען נאך חמץ'דיג, פייכטלאך פון דעם צוגאנגענעם שנעע.

אויף די בריטע טראטוארען האבען שפאצירט די עלענאנטע שלאנקע פוילישע דאמען און מיידלאך, וואס האבען אין דער צייט פון קריעג נישט פערנעסען זייערע פינורען און געשמאקפאלע טואלעטען.

דערזעהענדיג די טרויעריגע פראצעסיע פון די שמוציגע אידען מיט די בעשמאדערטע וויבער און די שרייענדע אידישע קינדער, האבען זיי נעוואגט אויסצו ארנערע:

— די אידען פערפלייצען ווארשוי, די מלחמה וועט אונז נאך קאסטען א 50 טויזענד אידען, וואס די הויפט שטאדט וועט ווערען מיט זיי בעזעצט, און זיי וועלען פער'סס'ען אונזער לופט ווי די מיין אין א מעהל־שפייכלער.

דערווייל האבען זיך געוויזען אין דער נאס אידישע בחורים מיט אידישע מיידלאך, טרויעריגע געזיכטער מיט ברענענדיגע אויגען. וואס מען איז נעוואהנט בעווען צו זעהן אין ווארשוי אין די צייטען פון דער רעוואלוציע. די בחורים נעהמען שוין די פעקלאך פון די אידע'ס פלייצעס. די מיידלאך טראגען שוין די קליינע קינדער אויף די הענד, נעהמען ארויס פון זייערע טאשען זעמעל, צוקערלאך, צוטהייליגן די קינדער, און אייגנער, שוין פאראויס, רופט: „נאך מיר, אידען, צו די אידישע גמינע (נעמיינדע)!"

עס איז שבת. די אידען זיינען ארייגנעקומען אין שבת. דער רב האט נעהיימען מחלל שבת זיין. די אידישע נעווילבער פון נזשיבאוו זיינען פערשלאסען, און די אידען מיט די וויבער, נישט ווי אמאל שבת, נאר אין טרויעריגע וואכערינע מלבושים, דרעהען זיך ארום איבער די טראטוארען מיט פערשמאכטע ליפען, צוקענדע אויגען און ארבעהאנגענע קעפ. אויפ'ן נזשיבאוו, פאר די גמינע, איז שווארץ פון מענשען. אידען אין קאפאטעס, וויבער אין טיכער, קינדער אין שבת־היטלאך, און אלע טראגען זיי פעקלאך אויף די הענד: טעלער איינגעוויקעלט אין טיכלאך, דא טראגט א איד א שטוים חלות, א אינ־

שטיבלאך, וואם האבען זיך נעפונען אין שטעדטעל, איבערנעדעקט מיט טלתים און עטרות.

צוויישען די ספרי־תורות אין א ווינקעל פון וואגען נעפינען זיך אויך די צוויי עופה'לעך מתים, די צוויי קליינע אידישע קינדער, וועלכע זיינען אויסגענאנגען אויף דעם לאנגען וועג. נישט קענענדיג אויסהאלטען די שנעען און די רעגענס.

הינטער דעם וואגען גיהען נאך די מוטערס פון די מתים, ווי אבלים נאך א מיטה.

אין אן אנדערען עק פון וואגען, אבגערוקט פון די מתים און פון די ספרי־תורות, לויגט ר' אהרן משה'ס כלה־מיידעל, פערדעקט דעם קאפ מיט א טוך, ווארים צייט עס האט זיך מיט איהר געטראפען דאס אומגליק, צייט מען האט זי נעפונען א האלב לעבעדיגע אין שטאהל צוויישען די פערד, וואו די קאזאקען זיינען איינגעשטאנען, ווייל זי נישט די ליכטיגע שיין זעהן און האט פערדעקט דאס פנים...

וועז מען האט פלוצים גיהויסען די אידען דאס שטעדטעל פער־לאזען, האבען זיי נישט געוואוסט וואס צו טהאן מיט דער מיידעל, ווארים ר' אהרן משה'ס כלה־מיידעל, צייט עס האט זיך מיט איהר דאס אומגליק נעטראפען, איז נעלעגען אין א בעט, פערדעקט דעם קאפ מיט א טוך, און נישט צוגעלאזט קיין מענש צו זיך. איז דער רב אליין צוגענאנגען און האט נענומען די מיידעל אויף זיינע הענד און האט זי אליין אויפ'ן וואגען געטראגען, צוויישען די ספרי־תורות אוועקגע־לענט. און אז די שהנע בעלי־בתים האבען אנגעקוקט דעם רב מיט ערשטוינען: „זי מיט די רייניגקייטען!" האט דער רב נעזאגט אין דער שטיל צום דיין: „זי איז מאלח התמימות והקדושות" און זי איז ראוי צו זיין צוואמען מיט די רייניגקייטען — ווייל זי איז א אי־דישע נעשייניגטע...

* * *

די „יערוסאלימסקע אלעע", די ברייטע שהנע גאס, וואו עס וואהנען די אריסטאקראטען פון ווארשוי, אויף וועלכע די טרויעריגע פראצעסיע איז אנגעקומען פון סקערנעוויצער וועג, איז נעווען בעלעבט. די נאנצע שלאכטע פון די ארומינע פראווינצען האבען זיך אין דער

— די ספרי־תורות שטעלט אריין אין דער גמינע, וואו די אנדערע ספרי־תורות שטעהען. די טויטע קינדער דארף מען אויף'ן בית־עולם אבשיקען, און רופט מיר דא אהער דעם דאקטאר מיט'ן אמבולאנס.

די מיידלאך האבען נעוואלט צוגעהן צום וואגען און ארבענעהמען דאם נעשענדעטע כלה־מיידעל.

דער אלטער דיכטער האט א מינוט געקלעהרט:

— ניין, איהר נעהט ניט צו, — זאגט ער צו די מיידלאך — איהר זייט מיידלאך, פאר אייך וועט זי זיך שעהמען. אויך ניט איהר, דאקטאר, איהר זייט נאך א יונגער מאן, פאר אייך וועט זי זיך אויך שעהמען. איך בין שוין אן אלטער מאן, פאר מיר איז זיך שוין נישטא וואס צו שעהמען.

און ער איז צוגעגאנגען און ווי דער רב פון שטעדטעל האט עהנעומען דאם מיידעל אויף זייגע הענד און איבערגעטראגען אין אמבולאנס, וואס האט זי געפיהרט אין אידישען האספיטאל.

— און יעצט אידען מיט מיר.

— — — — — — — — — — — — — — — —

די ווייבער און די קינדער פון דער שכנה'שאפט, דערהערט אז די סאכאטשאווער ערה איז אנגעקומען, האבען געבראכט צו שלעפען פון די שטובען ארויס ווער עס האט נאר געהאט א חלה, פיש, א טשאלענט, אדער א פאר געבראטענע קארטאפעלס. פון די ארומינע שטובען האט מען אנגעהויבען ארויסצוטראגען שטרוי, שעניקעס און אווענקע־זעצט די מיעדע ווייבער און די שלאפענדע קינדער.

די איינגלאך פון דער גאס זיינען בעקומען צו לויפען, געהאלטען אין די הענד די שטיקלאך חלה, וואס די מוטערס האבען זיי געטהיילט. אוועקגענעבען די סאכאטשאווער איינגלאך, אנגענומען זיי ביי די הענד און מיטגעשלעפט אהיים.

— קום מיט מיר אחיים, וועסט ביי אונז וואהנען — שרייט א צעהן־יעהריג חדר איינגל צו א סאכאטשאווער חבר, און שלעפט איהם מיט זיך.

— שלמה'לע, וואס מחוסטו? וואו וועסט דו איהם לענען? שלאפסט דאך אויס'ן בלויזען שעניק אין דער קיך, צייט די מוטע מיט די קינדער וואהנען ביי אונז.

גען שלעפט א גרויסען טאָפ טשאָלנט. דער ריח פון די געבראָטענע קארטאָפל מיט די בעבלעך פערשמעקען אין געסל. א אידענע שלעפט א זאק קארטאָפלס, אידישע בחורים ברענגען ארויס פון א הויף צו־האקטע ברעטער, איינער האָט נאָך ערגעץ וואו געפונען א שטיק קויהל, — דאָס האָט די אידישע געמיינדע אין וואַרשוי געבראכט זייער שבת־עסען די „פרעמדע". מען טראָגט עס אין הויף צו די אָננגלאָפענע אידען.

„אויף די טרעפלאָך פון דער גמינע שטעהט דער גרויסער אידישער דיכטער י. ל. פרץ. זיין נעדיכטע קאָפ האָהר, וואָס האָט אָננגעהויבען אין דער לעצטער צייט גרוי צו ווערען, איז יעצט שיטערער. דער קורצער שטערן האָט זיך פערקנייטשט אין גאנצען, און די טאָרבעלאָך מיט די טרעהרען אונטער זיינע גרויסע אויגען זיינען געוואָרען איינגעפאלען. דער שטרענגער שניט ארום זיינע פלישיגע ליפען און נאָז איז יעצט ווייכער געוואָרען, און א שמייכעל הערשט איבער זיין מויל און עס דערמאָהנט אָן אן אנדער מויל, אָן דעם ליעבען מויל פון דעם טהייערען פעטער דינענזאָהן. דער דיכטער איז הייזעריג פון ארויסגעבען בעפעהלען צו די בחורים און מיידלאָך, וועלכע ברענגען צוזאמענצושלעפען דאָס עסען, וואוהין מען זאָל עס טראָגען, וועמען מען זאָל עס צוטהיילען.

אין דעם קומט צו לויפען צום דיכטער דער בחור, וואָס האָט אָהער געפיהרט די טרויעריגע פראצעסיע.

— פרץ, די סאָכאטשאָווער קהלה איז אָננגעקומען.

דער אלטער גרויסער אידישער דיכטער ווערט לייכט ווי א דרייצעהן־יעהריג אינגעל, שטופט אָווק אלע פון זיך און מאכט זיך א וועג צווישען די אידען. אין א מינוט איז ער שוין ביי די סאָכאטשאָווער קהלה.

— — — — — — — — — — — — — —

זאָגט דער דיכטער:

— וועמען האָט איהר אויף דער פוהר?

— ספרי־תורות, טויטע קינדער און א געשענדעטע מיידעל.

7

אידען בעגקען.

קנאפע דריי וואכען האבען זיך די אכט וואנאנען מיט די יוזע־
פאווער אידען געשלעפט איבער די לאנגע וויטע שטרעקעם פון דער רו־
סישער אימפעריע ביז זיי האבען זיך אבגעשטעלט אין דער ווייטער
רוסישער שטאדט מאסבאוו. וועז מען האט די אידען ארויסגעטריבען
פון יוזעפאוו וואס ליגט ביי דעם ברעג פון דער וויכסעל אין פוילישען
לאנד, איז ערשט געווען הערבסט צייט, סוכות. אוז דער נאנצער
וויכסעל־ברעג, וועלכער איז בערעקס מיט סעדער פון פלויטען האט זיך
נאך נעהאלטען אין איין גיז־נאלדעווען זיך אין דער זון. די יוזעפאווער
אידען האבען אפילו נישט בעמערקט די נאלדענע קרוין פון די נעלע
בלעטער, וואס פלאקערט זיך אויפ'ן ברעג פון דער וויכסעל פון די
אבגעשטאנענע פלויטען־בוימעלאך. זייער אוינ האט זיך שוין געהאט
אזוי צונעוואהנט דערצו, אז זיי האבען נעמיינט, אז עס איז אזוי אי־
בער דער נאנצער וועלט. דא, ווען זיי זיינען פלוצים נאך דריי וואכען
ארומשלעפען זיך איבער סטאנציעס אוז באהן־וועגען, אנגעקומען ביי
מאסבאוו, איז אלעס שוין נעווען שנעע וויים. א וויסע, בעשנעעטע
וועלט ארום, נור א פאר גרינע אוז נאלדענע קאפעלען פון קלויסטערס
האבען ארויסגעשטאנרט פון שנעע אין די זון אריין. זיי האבען נישט
בעמערקט דעם אונטערשיעד אוז האבען איינענטליך ניט געקלאהרט
דערפון, נור די וויסע שנעע פעלדער באלד נאך סוכות, א שטיק פאר
חנוכה, זיינען זיי פארנעקומען אזוי משוגה'דיג, אז זיי האבען זיך נאך
מעהר אנגעהויבען צו שרעקען פאר דעם ארט אוז די מענשען צווישען
וועלכע זיי זיינען אריינגעפאלען.

אין יחעפאוו האבען זיי זיך אויך נעשרעקען פאר די אדטינע נוים.
נור דאדטען איז נעווען דער שרעק א היימישער, היימישע נוים. צום
סוף זיינען זיי דאך מענשען אוז סיינען נור אויס דעם אידען א ביסעל
חוזק צו מאכען. אבער דא, אין דעם פרעמדען רוסישען ארט, איז זיי
בעפאלען א שרעק פאר די „קאצאפען", ותנגן וועלכע זיי האבען זיך
אזוי פיעל אנגעהערט, פאר וועלכע זיי האבען זיך בעהאלטען, וועז מען

— מיט מיר וועט ער שלאפען, מאמעשי. וועסט מיר נישט גע־
ן מעהר צו עסען ווי די ניסט מיר; איך וויל מיך שוין מיט איהם
טהיילען — שלעפט דער וואגשווענער אינגעל דעם סאכאטשאווער
חבר.

או די ערוואקסענע האבען געזעהן וואס די קליינע מבחין, האט זיך
דער רב פון שוהל אוועקגעשטעלט ביי איין זייט טהיר, דער דיכטער
פון דער צווייטער זייט טהיר און נעזאגט:

— קיינער נעהט נישט פריהער אהיים, ביז די סאכאטשאווער
קהלה וועט זיין בעזאמגט.

און טרויעריגע וואכעדיגע אידען מיט דעם טוים אין די אויגען:
וואס וועט זיין מארגען — זייגען אדורכגענאנגען דורך דער טהיר,
דורך דעם רב און דורך דעם דיכטער, און יעדער האט אהיים נעגומען
ווער א מוטער מיט קינדער, ווער קינדער אליין, צו טהיילען זיך מיט זיי
מיט'ן לעצטען שטיקעל ברויט און מיט'ן לעצטען שטיקעל קישקע. און
די שוהל איז נעבליבען א ליידיגע פאר א נייע עדה אידען.

* * *

און וואס מעהר איך הער און לעז פון דעם אלעם, קום איך אלץ
מעהר צו דער איבערצייגונג, או אין דער שלעכטער ציים, וועו דאס
מענשליכע נעוויסען איז פערשטומט נעוואָרען אין רעש פון קאנאנען
און פולווער־שיסען, הערט זיך איין מענשליכע שטימע מעכטינער ווי
יערעם אנדערע מאל: דאס איז דאס קלאפען פון דאס אידישע האַרץ.

דאס איז פארליפיג דער איינציגער מענשליכער כח, וועלכער
הערט זיך אין דעם רעש פון פייער און שווערד.

אז זיי האבען דערזהן די „זשידעס", אז זיי האבען אויך ווייבער אוּן קינדער ווי די רוסישע, אוּן אויגען מיט פּנים'ער ווי די רוסישע אוּן די ווייבען זויגען די קינדער, אוּן די אלטע פריהרען פּאר קעלט, איז זיי א וואונדער נעווען: דאס זיינען זיי, די זשידעס?

— זעהען אויס פּונקט ווי מיר — האט א יונגער רוסישער קאזאק אין א פּעלצעל מיט א קורץ נעזעל בעמערקט מיט פערוואונדערונג צו די רוסישע נוי'עס, וועלכע זיינען געשטאנען ארום די אידען אוּן בעוואונדערט זיי.

— זעה נור, א ביסעל לענגערע פּיאות — האט א פּרוי בעמערקט.

— אוּן דאס ניט ביי אלע.

— קוק, זיי זויגען אויך די קינדער פּונקט אזוי ווי מיר.

— אין נאנצען ווי אונזער איינער, ווי קריסטען מענשען, האט אן אלטער רוסישער קאזאק, מיט וויסע לאנגע האָהר, אָבגע'פּסקו'ט.

— מען דארף זיי אנזעטיגען אוּן אנווארימען.

— יא, א גאטעם נעבאט — האבען די ווייבער צוגע'פּסקו'ט אוּן זיי זיינען אהיים נעלאפען ברענגען עסען פאר די הונגעריגע אידען.

די אידען, דערזעהענדיג דאס וויללרע נעלאף, וואס איז נעווארען פּון שטעדטעל צו בעטראכטען זיי — האבען זיך אנגעהויבען מעהר צו שרעקען. יעצט קומט עס — האט ביי אלע די הערצער נעקלאפט אוּן מען האט מורא געהאט דאס ווארט ארויסצורייד'ען:

— פּאגראם!

נור זעהענדיג ווי די קאזאקען טשוען זיי נאר נישט, נור אדרבא, בעטראכטען זיי מיט מיטלייד, אוּן דא אוּן דארט נעהמט א גוי'ע אראב איהר טוך, איהר שאל, איהר פּעלצעל אוּן דעקט דערמיט צו א נאקעט אידיש קינד, וועלכע פריהרט פּון קעלט, זיינען זיי אויך פערוואונדערט געווארען, אוּן א אידענע וואנט צו זאגען א צוויטע:

— ווי אונזערע נוים.

— מענשען זיינען מענשען — קרעכצט א צווייטע.

— נייַן, נאט איז דער זעלבער, אוּן אומעטום איז ער דא — הויבט אויך א איד די אויגען צום הימעל.

דשרווייל האבען די קאזאקען פּון שטעדטעל מיט דעם שטאדט-גאלאווא אוּן דער שפּיצע ארויסגעבראכט צו דער סטאנציע נרויסע

האָט זיי אין שטאָדט נעבראכט אלס רעפרוטען. זיי האָבען נעפעלט דעם סטראוזשניק פון שטאָדט, וועלכער איז געווען א „קאצאפ" און דאָ נעפינען זיי זיך צווישען די קאצאפעס. זיי האָבען מורא נעהאט אומצוקומען זיך. אזוי ווי מען האָט זיי נוד ארָאבגענלאָזט אויף דער באהן־סטאנציע, האָבען זיי זיך איינגעקאָרטשעט, מיט די ווייבער און די קינדערלאך אין א ווינקעל פון גרויסען באהן־בופעט, דריטער קלאס, פערשטעלט זיך מיט די פענקלאך און קעסטלאך, וועלכע זיי האָבען גע־פיהרט מיט זיך, און מיט הארץ קלאפען אבנעווארט וואס דאָ ווען זיין. זיי האָבען מורא נעהאט א ווארט ארויסצוריידען צווישען זיך, אפילו צו טראכטען וועגען דעם וואו זיי נעפינען זיך. די מענער זיינען געווארען אפאטיש, די קעפ ארָאבגעלאָזט. די קינדער האָבען נעווויינט, האָבען זיי די מוטערס צוגענומען צו זיך. וועלכע פון זיי וואס האָט נור פער־מאָגט א טראָפען מילך אין דער ברוסט האָט עס אין א קינד'ס א מויל ארייגעשטעקט, ניט פרענעדיג אויב עס איז יא איהר קינד אדער ניט. נור מעהרסטען קלייניע קינדער זיינען אויסגעשטארבען איבער דעם וועג, און די יונגע מאמעס, וועלכע די מילך האָט נאָך אין די ברוסטען געשטאָכען האָבען נעזוכט פרעמדע קינדער דערמיט אנצוזיי־גען... נור די פאר אלטע אידען, וואס האָבען זיך נעפונען צווישען די ארויסגעטריבענע, זיי האָבען ניט פערלאָרען דעם בטחון אין גאָט, און נעהאלטען אין איין תהילים זאָגען הויך אויפ'ן קול:

— הושיעיני אלהים כי באו מים עד נפש.

די „קאצאפעס" פון רוסישען שטעטלעך זיינען דערווייל נעווארען, אז מען האָט צו זיי נעבראכט ארויסגעטריבענע „זשידעס". א „זשיד" האָבען זיי קיינמאל אויף די אויגען נישט אנגענזעהן, נור נע־קענט איהם פון די נעאגראפישע ביכלאך. וועלכע מען לערנט אין די שוהלען, אין וועלכע עס זיינען אויסגעמאהלט אלע נאציאנען, וואס וואהנען אין רוסלאנד: א טאטאר, א כינעזער, א איד. און זיי האָבען זיך אנגעהויבען ארָאבצולאָזען צו דער באהן־סטאנציע צו בעטראכטען די „זשידעס", וואס מען האָט צו זיי נעבראכט, וועגען וועלכע מען רעדט אין נאנץ רוסלאנד.

נעמיינט האָבען זיי, או זיי וועלען אכטרעפען עפעס מאדנע מענשען, וועלכע זעהען אנדערש אויס ווי יעדער אנדערער מענש, נור,

אין א פֿאַר טעג ארום האָבען די קאַצאַפּעס די אידען שוין געהאַט אַלעס אײַנגעאָרדענט. מיט גרויסע וועגען האָבען זיי די אידען אין שטאָדט נעבראכט. אָבנעגעבען א פּאָר לײַדיגע הייזער צו וואוינען, האָבען זיי א לעבעדיגע שעפּס געבראכט צו שוחט'ן, נייע כלים צו קאָכען, אָנצוטהאָן — און די אידען האָבען זיך געוואונדערט און גאָט געדאנקט פאר דעם נס וואָס ער האָט געטהאָן מיט זיי.

— וואָס האָב איך נעזאָגט, גאָט איז אומעטום, איך האָב קיין מורא ניט,אז ער הייסט נעהן, נעה איך — האָט אַן אַלטער איד זיך אָבגערופען.

— די גוטע יאָהר זאָל איך האָבען וואָס זיי זיינען בעסער פאר אונזערע גוים. די פּאַליאקען, ימה שמם, זיי האָבען דאָך נאָך אונז מיט די שטעקלאָך צוגעשלאָגען וועז מען האָט אונז פון שטאָדט געיאָגט — האָט א יונגער איד נעזאָגט.

— יוזעפאָוו, ברענען זאָלסטו — האָט א אידענע געשאָלטען די שטאָדט, — מיט מיין הויז, מיט מיין ווירטהשאפט, מיט מיין בעטגעוואנד, וואָס איך האָב דאָרט איבערגעלאָזט.

די אידען האָבען זיך דערמאָנט אָן זייערע נוטס, וואָס זיי האָבען איבערגעלאָזט אין יוזעפאָוו, האָבען זיי אָנגעהויבען צו שילטען די שטאָדט.

— אז אַלעס זאָל פערברענט ווערען, נאָר ניט זאָל ביי די גוים אין בערבלייבען.

— און איך זאָג דיר, אז ביי די קאַצאפּעס וועט מען לייכטער א גראָשען קענען פערדינענען — האָט א סוחר נעזאָגט.

— נור איין זאך בעט איך ביי נאָט, אז יוזעפאָוו זאָל פערברענט ווערען — האָבען די אידען געהאַלטען אין איין שילטען די שלעכטע שטאָדט פון וועלכע זיי זיינען ארויסגעטריבען נעוואָרען.

נור אז עס איז פארנאכט נעוואָרען, און זיי האָבען זיך שוין געהאָט אביסל אָנגעוואריימט, אָנגענעסען — זיינען די אידען עפּעס טרויעריג נעוואָרען. זיי זיינען נעזעסען אויף זייערע פּעק זאכען, די וויבער האָבען געהאַלטען די קינדער אין די ארעמס און ארויסגעקוקט פון די קלייגע פענסטערלאָך אויף דעם וויסען מעלאנכאָלישען שנעע-

טעפ מיט ווארים נעקעכטס, מיט דעם פרישסטען פלייש, קאפוסטע און קאשע, ווי גוים קענען נור. זיי האבען עס אבגעקאכט פאר די הונ־ געריע אידען. א פאר פארטעס האבען זיך געמוטען איינגיסען די זופ מיט'ן פלייש אין שיסעלאך און דערלאנגט די הונגעריגע אידען. אבער ווי ערשטוינט זיינען זיי געוואָרען, דערזעהענדיג ווי די שיסלאך מיט דעם ווארימען נעקעכטס שטעהען פאר די קאלטע אידען און זיי ריהרען זיך ניט צו דערצו. דא און דאָרט פרואווט א קינד זיך צוקאפען מיט א לעפעל צו א שיסעל, נעהמט עס באלד די מאמע אוועק, רייבט עס אוים מיט'ן העמעל דאם מיילכעל און שרייט אן אויפ'ן קינד.

די גוים האבען ניט נעוואוסט וואס צו טהאן, געשאקעלט מיט די אקסלען און געפרעגט איינער דעם אנדערען:

— און דאם וואס איז פאר א טייוועל...

אביסעל שפעטער זיינען זיי נאך מעהר אין כעס געוואָרען, פער־ שעהמט און פערפרעמדעט: נעפאָרעם זיך, אראבגעבראכט עסען, און דא ווילען עס די טייוואלים נישט אין מויל נעהמען. א פארטע האט אנגעהויבען שטופען מיט א לעפעל אין א אידען'ס מויל אריין אין געשריען:

— עס, אז ניט וועל איך די צייהן אויסהאקען, ווי גאט לעבט די צייהן אויסהאקען.

די אידען האבען זיך איבערגעקוקט מיט די אויגען, און אן אלטער איד האט זיך אבגערופען פאר די איבעריגע האלב אויף רוסיש, אויף פויליש און אידיש, ווי וויים ער האט נעקענט האט ער זיי פערשטעהן נעגעבען:

— עס איז ביי אונז א זאקאן אזעלכער... באג סקאזאל — גאט האט נעהייסען.

די גוים האבען פון די צווי ווערטער „באג" און „זאקאן" אלעס פערשטאנען און בערוהיגט זיך. זיי האבען אנגעהויבען ריידען צווי־ שען זיך, און דאם וואס די אידען האבען ניט בעוואלט צוברעכען זיי־ ער „זאקאן" איז זיי נאך מעהר נעפעלן.

— „א פאלק איז דאם מיט א „זאקאן", אפילו הונגעריג און עסט נישט, שעהן!" — האט אן אלטער קאצאק נעזאגט מיט צופריידענהייט.

לאנדשאפט, וואס האט זיך געוויזען אין די פענסטערלאך. א מורא־שחורה'דינער שאטען האט זיך געוועבט ארום זייערע קעפ און פנים'ער און זיי האבען זיך נאך עפעס פערבענקט...

פאר די אויגען האבען זיי נעזעהן די גאלדענע קרוינען פון די אבגעשטאנענע פלויטען־בוימער, וואס ברענען זיך אין די רויטע אונטערגעהענדע זון ביים דעם ברעג פון דער ווייכסעל.

— יוזעפאוו, — האט א אידענע געקרעכצט.

WITHDRAWN
From Toronto Public Library

WITHDRAWN
From Toronto Public Library

TORONTO PUBLIC LIBRARY
37131 026 393 751
BF Barbara Frum

ASCH, SHOLEM
REB SHLOYMEH NOGID U'
UN ANDERE